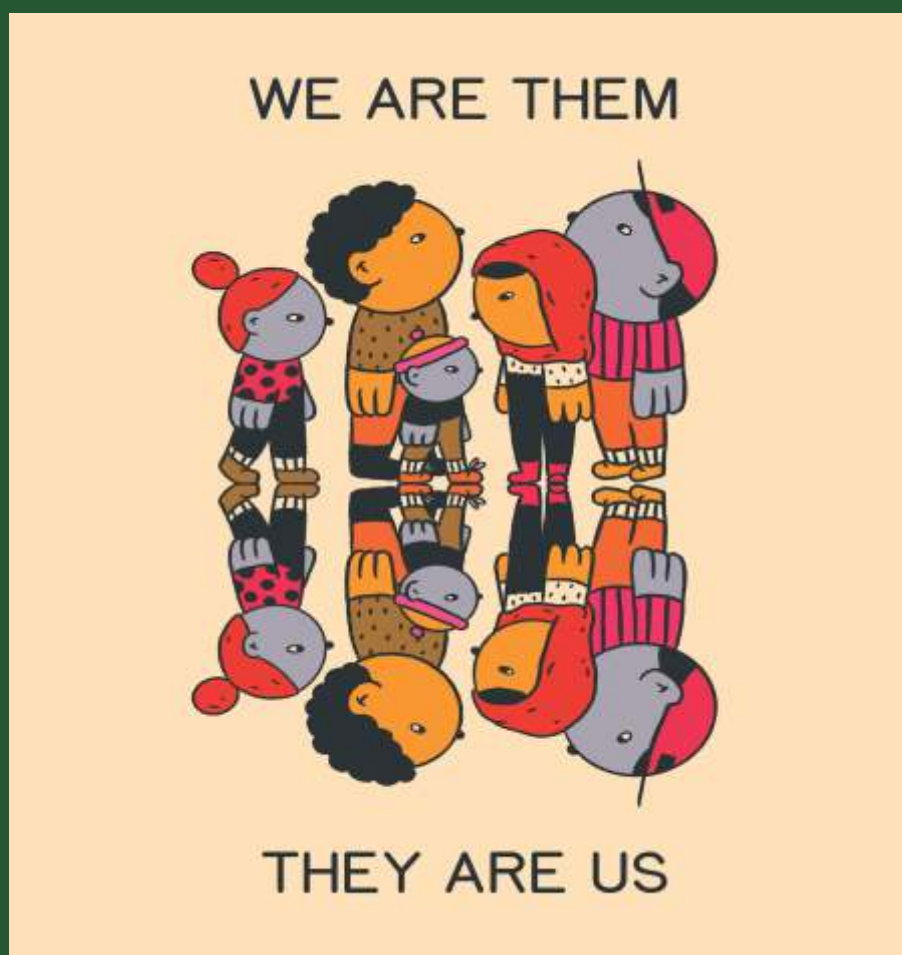

МОЖЕ ЛИ ПРАВОСЪДИЕТО ДА БЪДЕ ЩАДЯЩО ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДЕЦАТА?

МЕЖДУНАРОДНИ И
НАЦИОНАЛНИ ПЕРСПЕКТИВИ

Международна конференция
София, 30 юни – 2 юли 2021

МОЖЕ ЛИ ПРАВОСЪДИЕТО ДА БЪДЕ ЩАДЯЩО ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДЕЦАТА?

**МЕЖДУНАРОДНИ
И НАЦИОНАЛНИ
ПЕРСПЕКТИВИ**

**Международна конференция
София, 30 юни – 2 юли 2021**

Настоящата публикация е подготвена от Български център за нестопанско право в рамките на международен проект „Щадящо правосъдие за деца: Разработване на концепция за социални съдебни практики“ (CFJ-DCSCP), финансиран от ЕС и по повод провеждането на международна конференция „Може ли правосъдието да бъде щадящо по отношение на децата?“, организирана по проекта в партньорство с Validity Foundation, PRISM Impresa Sociale s.r.l. (PRISM, Италия), Centrul de Resurse Juridice (Център за правни ресурси – CRJ/CLR, Румъния).

Целта на проекта е да се подобри достъпът до правосъдие за деца с повишена уязвимост в системата на наказателното правосъдие чрез разработване и разпространение на специализирани модели на индивидуализирана оценка на техните нужди в съответствие с международното и европейското право. Проектът включва изследователски компонент, който има за цел да идентифицира съществуващи и текущи проблеми и да даде препоръки, свързани с индивидуални оценки в наказателното производство, засягащи уязвими деца жертви или деца, които са заподозрени или обвинени в извършване на престъпление. Специалният фокус на проекта е върху деца, лишени от родителски грижи, непридружени малолетни и деца с умствени увреждания. Проектът се изпълнява от консорциум от европейски НПО с водещ партньор Validity UK, а български партньор е БЦНП.

Съдържанието на този сборник отразява мненията само на авторите, за които те носят лична отговорност. Европейската комисия не носи отговорност за по-нататъшно използване на информацията, съдържаща се в сборника.

МОЖЕ ЛИ ПРАВОСЪДИЕТО ДА БЪДЕ ЩАДЯЩО ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДЕЦАТА? МЕЖДУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ ПЕРСПЕКТИВИ

**Международна конференция
София, 30 юни – 2 юли 2021 г.**

Сборник с материали

ISBN 978-619-7345-07-0

© Всички права запазени.

Български център за нестопанско право допуска използването на публикацията или части от нея единствено при цитиране на източника и авторите му.

Илюстрация на предна корица: Vicky Hughes, платформа The Greats

Предпечат: Владимир Любенов

София, 2021

СЪДЪРЖАНИЕ

АКЦЕНТИ ОТ КОНФЕРЕНЦИЯТА.....	4
ПОСЛАНИЯ.....	5
ЦЕЛИ НА КОНФЕРЕНЦИЯТА	6
ПРОГРАМА НА КОНФЕРЕНЦИЯТА	7
ПАРТНЬОРИ ПО ПРОЕКТА И ОРГАНИЗАТОРИ.....	10
ГОВОРИТЕЛИ И МОДЕРАТОРИ	12
ПРЕЗЕНТАЦИИ – ден 1	28
ПРЕЗЕНТАЦИИ – ден 2	57
ПРЕЗЕНТАЦИИ – ден 3	109
ПОЛЕЗНИ МАТЕРИАЛИ	130
ДИРЕКТИВА 2012/29/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета	130
ДИРЕКТИВА (ЕС) 2016/800 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 11 май 2016 година относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство	150
Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето	169
Насоки на ООН за правосъдие в области, засягащи деца жертви и деца свидетели на престъпления: РЕЗОЛЮЦИЯ 2005/20 НА ИКОСОК от 22 юли 2005 г	204
КПД: Общ Коментар № 12 (2009): ПРАВО НА ДЕТЕТО НА ИЗСЛУШВАНЕ	214
КПД: Общ коментар 14 (2013) ЗА ПРАВОТО НА ДЕТЕТО НЕГОВИТЕ НАЙ-ДОБРИ ИНТЕРЕСИ ДА БЪДАТ ПЪРВОСТЕПЕННО СЪОБРАЖЕНИЕ (чл. 3, пар. 1).....	235
КПД: Общ коментар 24 (2019) ОТНОСНО ПРАВАТА НА ДЕЦАТА В СИСТЕМАТА ЗА ПРАВОСЪДИЕ ЗА ДЕЦА.....	252
КПД: Общ коментар 25 (2021) ОТНОСНО ПРАВАТА НА ДЕЦАТА ВЪВ ВРЪЗКА С ЦИФРОВАТА СРЕДА.....	271
Мрежа за правна помощ към НМД.....	293

АКЦЕНТИ ОТ КОНФЕРЕНЦИЯТА

*„...като питате каква е работата ни, ще ви отговоря така:
някой трябва просто да ги обича тези деца...”*

Бивш инспектор детска педагогическа стая

- Може ли да осигурим в Европа такъв подход в съдебните процедури, засягащи децата, който да бъде едновременно включващ, щадящ и с тяхно участие?
- Какви са преградите и предразсъдъците, които ни пречат да постигнем напредък?
- Дали това поле за действие предизвиква оптимизъм или песимизъм?

За конференцията се регистрираха над 160 участници от цял свят, а в сесиите имаше представители на ООН, Европейската комисия, Агенцията за фундаментални права на ЕС, неправителствени организации, адвокати, журналисти и изследователи от университети. На събитието в София гости бяха Омбудсманът на Република България Диана Ковачева и зам.-министърът на правосъдието Мария Павлова.

Участниците направиха анализ на системата от правни актове и политически документи, свързани с щадящото правосъдие за деца, на европейско и международно ниво. Дискутираха забавянето на България да транспонира Директива (ЕУ) 2016/800 и Директива (ЕУ) 2012/29, които уреждат минимални стандарти за правата на децата извършители или жертви на престъпления в рамките на наказателния процес. Особено внимание обърнаха на същността и целите на „индивидуалната оценка“ (въпреки че в Директивите се използва един и същ термин – „individual assessment“, на български той е преведен като „индивидуална оценка“, но в НПК е „личностна характеристика“) съгласно двете европейски Директиви. Подчертаха, че индивидуалната оценка може да се използва за прецизиране на наказанието, но основната ѝ цел е да се осигури задоволяване на индивидуалните образователни и други нужди на детето, гарантирани чрез признатите права на децата.

По време на Конференцията бяха изведени и редица други проблеми, свързани с щадящото правосъдие за деца, наблюдавани в България и други европейски страни:

- Децата не познават правата си, особено когато са обвинени или заподозрени;
- Професионалистите не знаят как да взаимодействат с деца. Липсва подходящо обучение;
- Съдебните и досъдебни производства не са адаптирани към потребностите и възрастта на децата;
- Многократното изслушване на детето е все още широко разпространена практика;
- Професионалистите и отделните служби не комуникират помежду си. Липсва и обратна връзка от социалните услуги към съда, което е особено проблематично, ако има следващо дело с участието на същото дете, но при друг съдия;
- Особено уязвими са децата, които имат допълнителни затруднения – увреждане, децата, които са в системата за закрила, децата бежанци и пр.

Освен законодателството относно щадящото правосъдие за деца и предизвикателствата пред прилагането му, се обсъди и нуждата от промяна в обществената парадигма по отношение на децата. Изводът е, че липсата на зрялост при децата не е причина да се отнасяме с по-малко уважение към тях, а отстояването на най-добрия интерес на детето е полезно за цялото общество. Представени бяха добри практики по изготвяне на индивидуална оценка в Италия, създаване на „сини стаи“ в България и Румъния, работа с деца жертви на престъпления в рамките на социални услуги и други.

Третият ден на Конференцията премина в необичаен формат, при който младежи представиха за обсъждане реални казуси на деца извършители или жертви на престъпления и задаваха въпросите си към експертите. Конференцията се проведе на български и английски език, с жестомимичен превод на двата езика.

Още резултати и конкретни документи от проекта и конференцията:

- Контекстуализиран анализ на стъпките, границите и съпротивата срещу прилагането на директива 2012/29/ЕС и директива 2016/800/ЕС за България – **на български и на английски език**;
- Докладите за Италия и Румъния – **на английски език**;
- Материалите от Конференцията **на български и на английски език**;
- Информация и линкове към видеозаписите от трите дни конференцията (с жестомимичен превод) – **на български и на английски език**.

Очаквайте информация за следващите конференции в рамките на **проект „Щадящо правосъдие за деца: Разработване на концепция за социални съдебни практики“ (CFJ-DCSCP)**

ПОСЛАНИЯ

Уважаеми колеги,

Начинът, по който сме определили темата на конференцията „Може ли правосъдието да бъде *щадящо (приятелско)* за децата?“, е многозначителен.

Разбира се, че детето и съдът, полицията и прокуратурата, не могат да бъдат приятели. Детето се среща със системата на правосъдие по неприятни поводи в живота си и ако това може да се избегне, ще бъде най-добре за него.

Но за много деца срещата с правосъдната система не може да се предотврати. Децата се срещат със съда при развод на родителите си, при настаняване за грижа, когато трябва да се реши важен въпрос за тяхното правно положение – например произход или пребиваване, когато са бежанци или мигранти. Най-тежка е срещата на детето с наказателната система, когато то е жертва на насилие и свидетелства в процеса или когато е обвинено в извършване на престъпление.

Затова модерните правосъдни системи трябва да се адаптират към децата участници, за да намалим стреса на децата и да осигурим възможно най-добрата им защита в производствата.

Инструментите за това са гаранциите чрез модификации на обичайните процесуални правила, обучението на полицейски служители, прокурори и съдии, както и привеждане в действие на правата на децата, участници в правосъдието. Реалната интегрирана и ефективна подкрепа за децата не може да се случи и без подходящото участие на другите системи – образователната и социалната, които са изключително важни, за да могат общите теоретични положения да се превърнат в реални условия за упражняване на правата.

Целта на тази конференция не е да формулира предложения за законодателни промени. Такива има достатъчно, а и много още чакат приемането им от законодателя.

Целта ни е да проверим защо действащото право не работи или не работи в достатъчна степен в интерес и защита на правата на децата. Какви са пречките пред професионалистите, защо въпреки законите, правата не достигат в желаната степен до децата, защо е толкова трудно (а често и невъзможно) системите да си сътрудничат, защо забравяме, че детето, пострадало от престъпление или обвинено в извършване на престъпление, е човек в развитие и ако защитим правата му, така както са записани в законите и Конвенциите, ще му помогнем да избере пътя на добър възрастен.

Фокус на конференцията са две Директиви на Европейския Парламент и на Съвета, общото между които е формулирането на правото на индивидуална оценка на дете, въввлечено в наказателноправно производство.

Вече 22 години в българското политическо и обществено пространство стои темата за нуждата от реформа в системата за правосъдието за деца. Въпреки Конвенцията за правата на детето, Насоките на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие в интерес на детето, повтарящите се препоръки на Комитета на ООН по правата на детето и на Комисаря по човешките права на Съвета на Европа и много други стандарти, българските правителства упорито отказват да модернизират законодателството в тази област.

Тази конференция е част от поредица конференции, открита за юристи и други специалисти по правата на детето от България, Румъния и Италия и други държави. Целта ни е да разгледаме темата в контекста на глобалните и европейските стандарти, но и през практиката, постиженията и предизвикателствата в процеса на модернизиране на системите за правосъдие в защита на правата на детето.

Пожелаваме интересно и полезно събитие!

Велина Тодорова,

доц. по Гражданско и семейно право,
член на Комитета по правата на детето на ООН

ЦЕЛИ НА КОНФЕРЕНЦИЯТА

Може ли да осигурим в Европа такъв подход в съдебните процедури, засягащи децата, който да бъде едновременно и включващ, и щадящ, и с тяхно участие? Какви са преградите и предразсъдъците, които ни пречат да постигнем напредък? Дали това е поле за действие, предизвикващо оптимизъм или песимизъм?

Тридневната конференция има за цел да предостави платформа за дискусия на нивото на транспониране и прилагане на две Директиви на ЕС: Директива (ЕС) 2016/800 и Директива (ЕС) 2012/29, както и на подходи и практики в областта на щадящото правосъдие за деца в три страни членки на ЕС – България, Италия и Румъния.

Първите два дни предлагат широко международно участие, чиято цел е:

- Да се идентифицират подходите, възприети от българските, италианските и румънските законодатели за транспониране на Директивите и възможните оставащи пропуски в националните законодателства;
- Да се насърчат съществуващите обещаващи практики по отношение на упражняване на процедурните права, по-специално правото на индивидуална оценка и резултатите за децата;
- Да се повиши осъзнаването на критичните и ключови проблеми, които трябва да се решават в процеса на промяна на контекста..

Третият ден е ден за национално застъпничество за България. Той е посветен на дискусии на националните реформи относно правата на децата жертви и децата извършители и техния достъп до правосъдие. Специален акцент се поставя на реформата за деинституционализация, която се провежда през последните 10 години и какъв е пътят за подобряване на резултатите за децата.

Организаторите се надяват, че чрез смислена дискусия, обмяна на знания за иновативни и успешни примери, и създаване на мрежи професионалистите и тези, които вземат решения могат да подобрят достъпа на децата до правосъдие, както и самата правосъдна система. Положението на силно уязвимите деца е по-тревожно и затова се необходими допълнителни усилия и утвърждаващи действия, които ще бъдат обсъждани.

ПРОГРАМА

30 юни

11.00 – 17.30

От най-добрите международни стандарти за щадящо децата правосъдие до реформите в национален мащаб

Сесия 1

11.30 -13.00

Последни новости в стандартите на ЕС и ООН по отношение на правата на детето и системата на правосъдие за деца

- Микико Отани, Комитет на ООН по правата на детето
- Марта Тарагона Феноса, Европейска комисия
- Мариета Тошева, Европейска комисия, Директорат Правосъдие и потребители

Модератор: Велина Тодорова,
Комитет по правата на детето на ООН

Сесия 2

14.00 – 15.30

**Национални стандарти за индивидуална оценка:
основни находки от изследванията в три държави –
България, Италия и Румъния
Извлечени поуки**

- Мариета Димитрова, адвокат, БЦНП
- Антина Интербартоло, юрист, PRISM Impr. Social s.r.l, Италия
- Оана Мария Доду, адвокат и Стефания Даскалу, адвокат,
Център за правни ресурси, Румъния

Модератор: Бруно Монтейро, Фондация Валидити

Сесия 3

15.45 – 17.15

Правата на децата в системата на наказателното и гражданското правосъдие: мнения на практикуващите

- Цветомира Велчева, съдия, България
- Весела Цанкова, Асоциация „Граждански инициативи – Ловеч“
- Мугур Фратила, Румъния
- Диана Ончиою, журналист, Румъния
- Елиза Бруно, адвокат, Италия
- Серена Романо, адвокат, Италия

Модератори: Стивън Алън, Фондация Валидити, Надя Шабани, БЦНП

Сесия 4

17.15 – 17.30

Обобщение и закриване на първия ден

1 юли

11.00 – 17.30

Местни актьори и носители на промяната

Сесия 1

Добри практики на щадящ децата съд

11.30 -13.00

Добри модели на мулти- и интердисциплинарни подходи в съдебните процедури, които подкрепят участието на децата, защитават най-добрия им интерес и подобряват качеството на професионалните интервенции

- Александра Иванкович, Victim Support Europe
- Оринда Гжони, Terre des Hommes;
- Астрид Подсядловски Агенция за фундаментални права

Модератор: Симона Велева, адвокат

Сесия 2

Специална подготовка и специализация на адвокатите, социалните работници и услугите за деца в системата на правосъдие за деца

14.00 – 15.30

- Анета Генова, Фондация Валидити
- Симона Флореску, Фондация Валидити
- Джули Ейхърн, Алианс за правата на децата

Модератор: Мариета Димитрова, БЦНП

Сесия 3

Предизвикателства на множеството преплитачи се фактори (интерсекционалност), въздействащи върху децата-жертви и децата, заподозрени за или обвинени в извършване на престъпления, живеещи в институции и/или с умствени увреждания

15.45 – 17.15

- Бернар Рорке, Европейски център за правата на ромите
- Шарка Душкова, Фондация Валидити
- Д-р Стефани Рап, Университет на Лайден

Модератор: Венелин Стойчев, БЦНП

17.15 – 17.30

Обобщение и закриване на втория ден

2 юли

9:30	Регистрация, кафе
10.00 – 17.30	Българското правосъдие за деца
10.00 – 10.15	Откриване
	➤ Мария Павлова, Зам.-министър на правосъдието ➤ Диана Ковачева, Омбудсман на Република България
Сесия 1	Може ли правосъдието в България да бъде щадящо по отношение на децата? Перспективи и предизвикателства
10.15 – 11.30	➤ Венелин Стойчев, БЦНП ➤ Владислава Цариградска, съдия ➤ Наташа Добрева, адвокат Модератор: Надя Шабани, БЦНП
11.30 – 11.45	Кафе пауза
Сесия 2	Събитие с участие на младежи
11.45 -13.00	Модератори: Александър Киров и Захари Янков, БЦНП
13.00 – 14.00	Обяд
Сесия 3	Вдъхновяващи практики
	Интегрирана подкрепа за деца-жертви и свидетели на насилие и престъпления и за техните родители
14.00 - 15.30	➤ Нели Петрова, Институт за социални дейности и практики ➤ Светлин Азманов, Фондация Анимус ➤ Надя Шабани, БЦНП Модератор: Любомир Крилчев, УНИЦЕФ, България
15.30 – 16.00	Кафе пауза
Сесия 4	Реформа по деинституционализацията в България: етап на рефлексия, Коалиция 2025
16.00 – 17.15	➤ Елен Иванова, Know-How Center for Children ➤ Галина Бисет, Надежда и дом за децата ➤ Мария Петкова, Фондация Лале Модератор: Бисер Спиров – Лумос-България
17.15 – 17.30	Какво предстои в бъдеще

ПАРТНЬОРИ ПО ПРОЕКТА И ОРГАНИЗАТОРИ

Щадящо правосъдие за деца

Разработване на концепция за социални съдебни практики

Целта на проекта е да подобри системите за наказателно правосъдие, като ги направи по-подходящи за деца жертви и деца, заподозрени или обвинени в извършване на престъпление, особено за тези, които са в уязвима ситуация.

Липсва разбиране за това как децата трябва да бъдат оценявани от специалистите по наказателно правосъдие, за да идентифицират техните социални, образователни, защитни и / или възстановителни / реинтеграционни потребности в рамките на наказателноправни процеси.

Този проект се фокусира върху подобряване на индивидуалните оценки на децата в уязвима ситуация в България, Италия и Румъния. По-специално, фокусът се съсредоточава върху подобряването на положението за деца с увреждания, деца, лишени от родителски грижи, и непридружени малолетни. Проектът разработва набор от специализирани инструменти, които допринасят за осигуряването на достъп до правосъдие, подход, ориентиран към децата и гарантиране на предприемането на подходящи мерки за подобряване на тяхното участие, и за защитата им от вреди по време на наказателноправния процес.

Директивата на Европейския съюз за правата на жертвите (2012/29 / ЕС) и Директивата за процесуалните гаранции за деца (2016/800 / ЕС) имат за цел да осигурят набор от права на деца жертви на престъпления и деца, които са заподозрени или обвинени в извършване на престъпление. Целта е да им се даде възможност да бъдат подкрепяни, защитени и да участват активно в процеса на наказателното правосъдие в съответствие с техните нужди и отчитайки индивидуалните им уязвимости. Тези директиви подчертават важността и задължението да се разберат нуждите на децата, преди каквито и да било мерки да бъдат приложени от органите на наказателното правосъдие. Средствата за постигане на това са чрез индивидуална оценка, при която информацията, необходима за разбиране на ситуацията на детето, се събира от обучени специалисти по подходящ за децата начин, който позволява тяхното участие и защита. Има ограничена информираност за това как на практика да се постигнат тези цели в системите за наказателно правосъдие, как да се предприемат индивидуални оценки за деца с повишена уязвимост и за значението на мултидисциплинарния подход в наказателното правосъдие.

Проектът е двугодишен, стартира през юли 2020 г. и е съфинансиран от Програмата на Европейския съюз за правата, равенството и гражданството (2014–2020). Той се съсредоточава върху децата в особено уязвими ситуации, които изпитват множество бариери в системата на наказателното правосъдие и които често са отстранени или изключени. Проектът се осъществява и подпомага пряко три държави от ЕС (България, Италия и Румъния), като получените инструменти и методи ще бъдат от по-голямо значение в целия ЕС.

Партньори

Validity Foundation (Validity, Унгария) от 18 години предоставя важна експертиза и опит в застъпничеството и в международните стратегически спорове относно правата на хората с увреждания. Validity използва правни стратегии за насърчаване и защита на човешките права на хората с умствени увреждания по целия свят.

Българският център за нестопанско право (БЦНП, България): БЦНП е част от мрежата на Международния център за нестопанско право (ICNL) и е партньор на Европейския център за нестопанско право (ECNL). Мисията на БЦНП е да предоставя правна подкрепа за развитието на гражданското общество в България. БЦНП разпространява дейността си на територията на цялата страна, като предоставя експертни познания и правна помощ на неправителствени организации, местно самоуправление и институции.

PRISM Impresa Sociale s.r.l. (PRISM, Италия): PRISM е социално предприятие с нестопанска цел, чиято мисия е да създава равни възможности за гъвкав напредък на обществото, общностите и хората; PRISM е и център за съвместно планиране, отворен за публични и частни участници, за разработване на подходящи стратегии и интервенции за развитие, насочени към международно валоризиране на многообразието и споделянето на социалните, културните и икономическите ресурси на местните общности.

Centrul de Resurse Juridice (Център за правни ресурси – CRJ/CLR, Румъния): CLR има значителен опит и умения в предоставянето на комплексна правна и професионална подкрепа на хора с увреждания, чиито човешки права са били нарушени. CLR активно се застъпва за създаването и функционирането на правна и институционална рамка, която да гарантира спазването на правата на човека и равни възможности, както и свободен достъп до справедливо правосъдие.

Координатор на проекта

Validity Foundation – Mental Disability Advocacy Centre; cfj@validity.ngo, <https://validity.ngo/>

Пълно наименование на проекта:

Щадящо правосъдие за деца: разработване на концепция за социални съдебни практики (878552 – CFJ-DCSCP), договор REC-AG-2019/REC-RCHI-PROF-AG-2019-878552.

Съдържанието на този проект представя възгледите само на партньорите по проекта и отговорността е единствено тяхна. Европейската комисия не носи никаква отговорност за използването на информацията, която е налична по проекта.

Партньори на събитието в София, България

БЪЛГАРСКИ ЦЕНТЪР ЗА НЕСТОПАНСКО ПРАВО (БЦНП)

Български център за нестопанско право (БЦНП) е създаден през 2001 г., като фондация в обществена полза. Мисията на организацията е да оказва подкрепа при изработване и прилагане на закони и политики с цел развитие на гражданското общество, гражданското участие и доброто управление в България.

СЪЮЗ НА СЪДИИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Съюзът на съдиите в България е независима, доброволна, професионална организация, обединяваща съдиите в България и съдействаща за защита на техните професионални, интелектуални, социални и материални интереси, за укрепване на престижа на съдилищата в България. Съюзът е регистриран през 1997 г. като юридическо лице с нестопанска цел, определено да извършва дейност в обществена полза.

УНИЦЕФ БЪЛГАРИЯ

УНИЦЕФ е Детският фонд на ООН, който работи в 190 държави и територии, за да отстоява правата на всяко дете. Вече 70 години УНИЦЕФ се стреми да подобри живота на децата и техните семейства.

НАЦИОНАЛНА МРЕЖА ЗА ДЕЦАТА

Национална мрежа за децата е обединение на граждански организации и съмишленици, работещи с и за деца и семейства в цялата страна. Насърчаването, защитата и спазването на правата на детето са част от ключовите принципи, които обединяват мрежата.

МЛАДЕЖКА МРЕЖА МЕГАФОН

Програма „Мегафон“ на Национална мрежа за децата дава възможност на децата да учат за правата си и да упражняват правото си на мнение – базов принцип, заложен в Конвенцията за правата на детето на ООН. Програмата е начин за възрастни професионалисти да обогатяват знанията си, свързани с правата на детето и уменията си да осъществяват дейности по детско участие в организациите, в които работят. Програмата спомага и за организационното развитие на организациите, членуващи в нея.

ГОВОРИТЕЛИ И МОДЕРАТОРИ

Първи ден - 30 юни

Стивън Алън, Директор застъпнически програми, Фондация Валидити

Стивън Алън е съ-изпълнителен директор на Фондация Validity, заедно с Ан Кембъл. Фондацията е международна неправителствена организация, която прилага правни стратегии за подобряване на защитата на правата на човека за хората с увреждания. Стивън се присъедини към организацията през 2013 г. и понастоящем ръководи инициативи за застъпничество и изследователска дейност на Validity, които се провеждат в Европа и Африка. Преди това Стивън е бил старши обучител по трансформация на конфликти в продължение на десетилетие, водил е програми за млади хора в конфликт със закона във Великобритания, Близкия изток и Индия. Той е работил в независимия надзорен съвет на институцията за млади нарушители в Лондон в продължение на пет години, а преди това е работил в благотворителна организация, която успешно е провела кампания за създаването на първия офис на Комисаря на децата за Англия. Заедно с Ан Кембъл, той е съвместно посочен като получател на награда на Фондация „Отворено общество“ за нови ръководители на фондации през 2019 г.

Надя Шабани, Директор БЦНП

Г-жа Надя Шабани е юрист с магистърска степен по „Право“ в Юридическия факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и специализация по Международно право и международни отношения. Работи в Български център за нестопанско право от неговото основаване през 2001 г. до 2009 г., като се връща отново през 2012 г. От април 2016 г. тя е Директор на БЦНП. Ръководи проекти в различни сфери: застъпничество за разнообразни граждански каузи, социални политики, човешки права, социално договаряне, изграждане на публично-частни партньорства. Г-жа Шабани предоставя юридическа подкрепа и съдействие на граждански организации, институции на централно и местно ниво, професионални групи, родителски организации и доставчици на социални услуги за разработване на политики, стратегически документи, изготвяне на промени в законодателството и оценки на въздействието в социалната сфера. През 2009 г. г-жа Шабани е назначена за Председател на държавната Агенция за закрила на детето, отговорна за защитата на правата на децата и координацията на държавните политики в тази сфера. Като председател на агенцията тя е отговаря за координацията на всички мерки и програми в плана за деинституционализация на децата в България, приет през 2010 г. и финансиран от ЕС.

Г-жа Микико Отани, Председател на Комитета на ООН по правата на детето

Микико Отани е председател на Комитета на ООН за правата на детето (2021-2023) и международен адвокат по правата на човека със седалище в Токио, практикуваща семейно право с фокус върху правата на жените и децата и достъпа до правосъдие. Понастоящем тя е член на Съвета на Института по правата на човека на Международната адвокатска асоциация, комисар на Международната комисия на юристите и представител на страната за Семейното право и семейните права на LAWASIA (The Law Association for Asia and Pacific).

Г-жа Отани участва активно в академични, изследователски и преподавателски дейности. Тя е била заместник-председател на Японската адвокатска колегия за жени (2004-2006), председател на комисията по международни права на човека на Японската федерация на адвокатските колегии (2015-2017), представител на Японската мрежа на неправителствените организации за CEDAW (2012-2016 г.), член на регионалния съвет на Азиатско-тихоокеанския форум за жените, правото и развитието (2005-2014 г.) и съпредседател на групата за интереси на жените адвокати на Международната адвокатска асоциация (2013-2014). Г-жа Отани има бакалавърска степен по право от университета Sophia в Токио (1987), магистърска степен по международни и обществени дела от Колумбийския университет в Ню Йорк (1999), магистърска степен по право от Токийския университет (2003) и докторска степен по право от университета Аояма Гакуин (2020 г.).

Марта Тарагона Феноса

Марта Тарагона Феноса работи в екипа на координатора на Европейската комисия за правата на детето от 2018 г. На сегашната си позиция тя следи отблизо някои от тематичните области на новата Стратегия на ЕС за правата на детето, предимно благоприятни за децата справедливост, насилие над деца и детска бедност, както и други свързани области. С юридическо образование тя е магистър по семейно право и правата на детето от Университета в Барселона (Испания).

Мариета Тошева, Европейска Комисия, ГД Правосъдие и потребители

Г-жа Мариета Тошева е служител по законодателството в отдел „Процесуално наказателно право“ на Европейската комисия. Тя е член на екипа за правата на жертвите, който се ръководи от координатора на Европейската комисия за правата на жертвите. Мариета се присъединява към екипа през ноември 2019 г. Нейната работа включва прилагане на Стратегията за правата на жертвите, прилагане на правилата на ЕС, разработване на политики и интегриране на политиката за правата на жертвите в различни области. Преди да се присъедини към Комисията, Мариета е била съветник по правосъдието, отговаряща за досиетата за съдебно сътрудничество по наказателни дела и общото наказателно право. Мариета има академичен опит в областта на правото и международните отношения. Притежава следдипломна степен

по политика, сигурност и интеграция и европейски изследвания от Университетския колеж в Лондон и от университета в Маастрихт.

Доц. д-р Велина Тодорова, ИДП-БАН, член на КПД, модератор

Велина Тодорова е доцент по Гражданско и семейно право в Института за държавата и правото при Българската академия на науките и в Юридическия факултет на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. От 2017 г. е член на Комитета за правата на детето на ООН. Работи активно за провеждането на правни реформи, свързани с правата на уязвимите групи като деца и жени в областта на семейното право и социалното законодателство. Доц. Тодорова е експерт с повече от 20-годишен опит в сферата на правата на детето – детски труд, домашно насилие, права на деца с увреждания, младежко правосъдие и др. Тя е един от водещите експерти при разработването на Закона за закрила на детето и последващите му изменения, както и един от авторите на Стратегията от София

за правата на детето (2016–2021 г.). Велина Тодорова е бивш зам.-министър на правосъдието и член на Комисията по Европейско семейно право (CEFL) и на Академичното общество по семейно право в Европа FL-EUR.

Мариета Димитрова, адвокат, САК

Адв. Мариета Димитрова е член на Софийска адвокатска колегия от 1990 година. Тя е Правен консултант на Български център за нестопанско право (БЦНП) от създаването на Фондацията с повече от 15 години опит в осъществяване на проекти, свързани с развитие на гражданското общество, социалната сфера и проблемите на хората с увреждания. Адв. Димитрова е била Правен консултант на Комисията по труда и социална политика в 41-вото Народно събрание.

Антинеа Интербартоло, Фондация PRISM, Италия

Антинеа Интербартоло, ръководител на проект CFJ, с магистърска степен по право, обогатена с различен опит в академичното и неформалното обучение на ниво ЕС в областта на социалното приобщаване, миграцията и правата на човека. Тя е доброволец към ЕС за работа с мигранти и уязвими, предоставяща правни съвети и подкрепа в процесите на социална интеграция. От една година работи в областта на управлението на проекти, пише и изпълнява проекти по програмите Erasmus +, REC и AMIF. Притежава езикови умения по италиански, английски, испански, френски и гръцки.

Адв. Оана Доду, Център за правни ресурси, Румъния

Един от най-младите членове на екипа на CLR, Оана Доду е асистент на програмата и правен експерт в рамките на програмата „Молба за достойнство“. Тя е направила много за хората с увреждания, водейки гореща линия за подкрепа за тези, които са в институции по време на пандемията - проект, реализиран в партньорство с УНИЦЕФ и Националния орган за хората с увреждания, помагайки на поне 3 души, чиито права са били защитени в процеса на деинституционализация чрез съдебни действия при възникване на необходимост от такива и решаване на над 300 други молби за подкрепа като намиране на работа, осигуряване на медицинска помощ и др. В момента работата ѝ е свързана с подпомагане на хора с психични проблеми в Румъния. Притежавайки сериозни познания по международно и европейско право, Оана се занимава с правата на бежанците, които са голяма част от нейния изследователски проект, изпълнен през 2021 в рамките на магистърска програма на университета Пантеон-Сорбона в Париж.

Адв. Стефания Даскалу, Център за правни ресурси, Румъния

Стефания Даскалу е адвокат в адвокатурата в Букурещ и работи с CLR, най-вече в рамките на програмата „Молба за достойнство“. Тя провежда разследвания, поема случаи на злоупотреби с правата на хората с умствени увреждания, случаи на дискриминация или нарушения на човешки права и преминава през всички необходими съдебни стъпки за осигуряване на тези права. Стефания се застъпва за спазването на правата на уязвимите хора и участва в различни етапи на такива дела, включително наказателни дела.

Бруно Монтейро, Фондация Валидити, модератор

Бруно се присъединява към фондация Валидити през 2020 г., където ръководи изпълнението на проекта „Щадящо правосъдие за деца: Разработване на концепция за социални съдебни практики“. Той има богат опит в работата като изследовател и/или координатор на проекти за достъп до правосъдие в различни неправителствени организации, университети и международни правителствени организации. В Службата на ООН по наркотиците и престъпността и Агенцията на Европейския съюз за основните права той провежда изследвания и подпомага управлението на международни проекти за превенция на престъпността, правосъдие за непълнолетни, правна помощ, права на жертви и защита. Бил е и координатор на международни изследователски проекти, където е ръководил изследователски екипи в 28 европейски държави по теми като защита на деца жертви в наказателноправни системи, защита на журналисти, миграционно право и социални права в сътрудничество със Съвета на Европа и Международната Организация по труда. Той също е участвал в дела за подпомагане на жертви, където от първа ръка става свидетел на предизвикателствата и пречките, с които могат да се сблъскат децата, заподозрени или жертви, когато попаднат в системата на наказателното правосъдие.

Цветомира Велчева, районен съдия, България

Цветомира Велчева е завършила Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 2002 г., специалност „Право“, специализация „Правораздаване“. След придобиване на юридическа правоспособност през 2003 г. започнала юридическия си стаж като юрисконсулт в Регионална дирекция социално подпомагане – Плевен. От 2007 г. работи като съдия в Районен съд Ловеч и разглежда граждански дела.

Весела Цанкова, Сдружение „Граждански инициативи - гр. Ловеч“

Весела е председател на УС на сдружението, Мениджър на „Център за обществена подкрепа“, „Център за социална рехабилитация и интеграция“ и „Наблюдавано жилище“, „Център за настаняване от семеен тип“ за деца и младежи с увреждания. Тя е завършила Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“ с бакалавърска степен по Социални дейности и магистратура по право. Весела ръководи проект „От идеи и действия към гражданска осъзнатост в училище“, финансиран по Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по финансовия механизъм на ЕИП 20014–2020г.

Мугур Фратила, Румъния

Мугур е психолог с 25 години стаж като такъв и 17 години опит в мониторинга на човешките права на хората с психологически, психосоциални или интелектуални увреждания. Според него „има две измерения на човешкия живот, които все още не сме успели да осмислим разумно: уврежданията и възрастта. Все още не сме разбрали, че уврежданията и възрастта не са определящи за хората, а са само екзистенциални етапи: единият от тях е възможен, другият е сигурен. Чувствам, че това недоразумение ни е направило като общество безразлични към всички онези от нас, които просто са преминавали през тези етапи от живота си. Трябва като човешки същества да приемем, че нашата мисия е поне да забележим и изслушаме тяхното страдание и скръб. Когато започнем да ги виждаме, те вече няма да бъдат сами, нито забравени.“

Диана Ончиою, журналист, Румъния

В момента е репортер на алтернативното издание *Dela0.ro*. Преди това работи 5 години в телевизионните станции Realitatea TV и Digi24. Пише по социални въпроси - насилие над жени, образование, социално подпомагане, крайна бедност, дискриминация. Автор е на задълбочени доклади за социалната реинтеграция на задържаните, сегрегацията, за живота в гетата в Букурещ, за трафика на хора, но и за начина, по който правосъдието се справя със сексуални престъпления с непълнолетни жертви.

Адв. Серена Романо, Италия

Адвокат Серена Романо е специализирана в областта на наказателното право на имиграцията, работи по-специално с деца, заподозрени или обвинени в престъпление. Изследовател в областта на правата на човека, съосновател на CLEDU (Правна клиника по правата на човека) в университета в Палермо. Професор по философски и юридически дисциплини.

Елиза Бруно, Италия

Елиза Бруно е юрист. Завършила е Юридическия факултет на Катания през 2010 г. Запалена е по семейното право, правата на човека и защитата на непълнолетните срещу всякакви форми на дискриминация и насилие. От 2011 г. тя работи със Съда за непълнолетни в Катания, както и с обикновения съд към същия район на Апелативния съд, тя е назначавана за доброволен настойник и / или адвокат на уязвими деца, по-специално на жертви на трафик на хора. От 2016 г. тя предоставя правна помощ на бенефициентите на сдружение „Пенелопа“.

Опитът, натрупан до момента и особено благодарение на усърдното взаимодействие и синергията между Прокуратурата към Съда за непълнолетни в Катания, Съда за непълнолетни в Катания, Окръжната секция за борба с мафията в прокуратурата на Катания, организациите за борба с трафика и Териториалната комисия за международна защита на Катания позволиха да се предприемат ефективни и показателни действия, както се вижда от данните, свързани с арестите и значителния брой деца, изведени от условията на трафик.

Втори ден - 1 юли

Александра Иванкович – заместник-директор, Victim Support Europe

Александра е уважаван адвокат по правата на човека със страст към справедливост и равенство за всички. Тя е подкрепила няколко международни организации, правителства и неправителствени организации и е развила капацитета си в областта на правата на жените и хората с увреждания, свързвайки работата си с някои ключови агенции и процедури, свързани с правата на човека. Преди да бъде назначена през август 2018 г. за заместник директор на Victim Support Europe, Александра е била мениджър на проекти. Във VSE тя отговаря за подпомагането на изпълнителния директор при разработването и прилагането на стратегическите планове и политики на VSE и за осигуряване на ръководство и насоки за екипа на VSE. Преди да се присъедини към VSE, Александра е работила в Европейския съд по правата на човека, водила е съдебни дела от името на жертви с увреждания и е ръководила няколко европейски проекта за правата на човека.

Оринда Гжони, Terre des hommes

Оринда Гжони е албанска активистка за правата на детето и правата на човека със седалище в Будапеща, Унгария. Била е изпълнителен директор на Центъра за интегрирани правни услуги и практики, видна албанска неправителствена организация, която се фокусира върху правата на децата и се застъпва за подобряване на положението на децата в сферите на правосъдието и щадящото правосъдие за деца, закрилата на децата, домашното насилие, злоупотребата с деца и трудова експлоатация. Оринда е адвокат по професия. Тя се присъединява към фондация Terre des hommes през 2016 г. и в момента е регионален координатор на достъпа до правосъдие в европейския офис. Тя е завършила Центъра за граждански и човешки права в Университета Нотр Дам в Саут Бенд, Индиана, САЩ (със стипендия Фулбрайт). Оринда има богат опит в работата за гарантиране на правата на децата, участващи в наказателни производства, независимо дали са жертви, свидетели, или заподозрени или обвиняеми.

Астрид Подсядловски, (FRA)

Д-р Астрид Подсядловски работи за Агенцията на Европейския съюз за основните права и действия като координатор по правата на детето. Агенцията предоставя съвети, основани на доказателства, на вземащите решения на европейско и национално ниво въз основа на количествени и качествени теренни изследвания и вторични анализи на данни за политики, законодателство и статистика. Нейните области на компетентност включват детско правосъдие, детско участие, детска бедност, недискриминация, интеграция и социално приобщаване, както и изследователски методологии (включително теренни изследвания със и за деца). Тя е социален и межкултурен психолог по образование и преди това е заемала академични изследователски и преподавателски позиции в Европа (Германия, Австрия, Холандия), както и в Нова Зеландия и САЩ.

Д-р Симона Велева, модератор

Симона Велева е доктор по конституционно право. Работи в сферата на конституционното право, дигиталните права, медиите, медийното право и правата на човека. Главен асистент е в Американския университет в Благоевград. Автор е на книгата „Свобода на словото“. Автор е на книги, редица статии и публикации. Експерт е към Международния фонд за дигитални права – Digital Freedom Fund. Част е от класацията на Forbes България 30под30 за 2019 г.

Анета Генова, Фондация Валидити

Анета Генова ръководи екип от независими адвокати, работещи в областта на правото на живот, нечовешкото и унижително отношение и наказание, защитата от задържане, настойничеството и неработоспособността на хората с умствени увреждания. Част от отговорностите на екипа включват идентифициране и решаване на съдебни спорове за правата на човека - граждански и политически, но също така и икономически, социални и културни. От десетилетия тя работи за защита на правата на жертвите на насилие, хората с умствени увреждания, децата в риск и жертвите на насилие, основано на пола. В момента тя ръководи фондация „Кера“, която е посветена на работата за постигане на правото и възможността на всички хора, независимо от различията им, да живеят заедно, свободни, независими, в правото си да се борят за лично щастие и да постигнат реализацията на своя човешки потенциал. Фондация Кера и Анета работят в тясно сътрудничество с Фондация Валидити.

Джули Ейхърн, мениджър по правни програми и политики, Алианс за правата на децата

Джули се присъединява към Алианса за правата на децата през септември 2013 г. и е мениджър по правни въпроси и политики. Работила на различни позиции в Алианса и е ръководила създаването на Инициатива за достъп до правосъдие и проекти като годишната карта с отчети и Доклада на децата до Комитета на ООН за правата на детето. Работила е по кампанията за референдум за правата на децата с ISPC и NASC (Ирландският център за подкрепа на имигранти). Джули е квалифициран адвокат от 2018 г. Тя притежава BL от Почетното общество на King's Inns, BCL (Clinical) (Hons) и LLM по детско и семейно право от University College Cork. Джули е член на управителния съвет на Ballyfermot Star и е дългогодишен доброволец към линията за помощ на деца.

Симона Флореску, Фондация Валидити

Симона Флореску е квалифициран адвокат в Адвокатската колегия в Букурещ. Симона е работила като адвокат по дела в Европейския съд по правата на човека и като преподавател в катедрата по право за деца към университета в Лайден, Холандия. Изследвала е правата на децата, включително достъпа до правосъдие за деца.

Бернар Рорке, Европейски център за права на ромите

Бернард Рорке е роден в Дъблин и живее в Будапеща. Той е мениджър на застъпнически програми и политики в Европейския център за правата на ромите и работи по ромски въпроси от 1998 г. Бивш директор на Службата за ромски инициативи на фондация „Отворено общество“. Той е преподава модул „Права на ромите“ в Централно-Европейския Университет в Будапеща в продължение на седем години. Той има докторска степен по политическа теория от Центъра за изследване на демокрацията, Уестминстърски университет, Лондон, и е редовен сътрудник и коментатор по въпроси, свързани с изключването на ромите, расизма и крайно дясната политика. Най-новите му публикации включват докладите на ERRC Bliinted Lives: ромски деца в институционалните грижи (2021 г.); а през 2020 г. пише за правага на ромите по времето на Ковид (в съавторство с Джонатан Лий).

Шарка Душкова, Фондация Валидити

Шарка Душкова е мениджър по съдебни спорове във Фондация Валидити. Преди да работи с Валидити, тя е работила в Европейския съд по правата на човека и в няколко неправителствени организации за правата на човека в Чехия, като се е фокусирала главно върху правата на децата с увреждания, приобщаващото образование и деинституционализацията. Тя е и докторант в Центъра за правата на човека в Университета в Есекс, където изследва разумното настаняване и променящите се перспективи за равенство и недискриминация.

Д-р Стефани Рап, доцент в Лайденския университет, Нидерландия

Д-р Стефани Рап е доцент в катедрата по право за деца в университета в Лайден, Холандия. Нейният академичен интерес е в областта на ефективното участие на децата в (правни) процедури. В момента тя провежда проучване за участието на деца бежанци и мигранти, финансирано от Нидерландския изследователски съвет. Стефани използва интердисциплинарен подход, съчетаващ международните права на децата и правото за деца със знания и прозрения от социалните науки. Тя изнася лекции в LL.M. програма Advanced Studies in International Children's Rights. Тя е член на редакционните съвети на Фламандския вестник за правата на младежта и децата и Хрониката на Международната асоциация на младежките и семейни съдии и магистрати (AIMJF).

Венелин Стойчев, БЦНП, модератор

Венелин Л. Стойчев е български социолог. Има магистратура по политология (1999) и социология (2001) в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и докторантура по социология (2006). Интересите му са в областта на развитието на гражданското общество, модернизацията, мониторинга върху публични политики, застъпничеството и др. Д-р Стойчев е публикувал три монографии, съавтор е на учебник по гражданско образование и автор на десетки доклади и статии.

Трети ден - 2 юли

Мария Павлова, заместник-министър на правосъдието

Мария Павлова е родена през 1971 г. в Пловдив. Има магистърска степен по право. От 1998 до 2012 г. последователно е следовател в Столична следствена служба и прокурор в Софийска районна прокуратура. От 2012 г. е следовател в Националната следствена служба (НСлС). Тя е служебен министър на правосъдието в периода 27.01.2017 до 04.05.2017 г. След това продължава кариерата си на следовател в НСлС и ръководител на звено „Аналитично“.

От 12 май 2021 г. е заместник-министър на правосъдието в служебното правителство.

Доц. д-р Диана Ковачева, Омбудсман на Република България

Доц. д-р Диана Ковачева е избрана за национален омбудсман на Република България на 21 май 2020 г. с подкрепата на широко парламентарно мнозинство от 173 гласа от 44-то Народно събрание. Завършила е право в Юридическия факултет на Софийския Университет „Св. Климент Охридски“, магистър е по право на Европейския съюз (СУ) и по право на Европейския съюз и съдебна система (университет Нанси II, Франция). Носител на научни степени доктор и доцент по международно право и международни отношения. Диана Ковачева е с богат професионален опит от различни академични и административни институции: научен сътрудник в Институт за правни науки към БАН, изпълнителен директор на Transparency International – България (2002–2011); министър на правосъдието на България (2011–2013); заместник-омбудсман (2016–2020 г.); преподавател в Юридически факултет на УНСС. Автор е на редица статии и монографии по международно право: „Противодействие на корупцията. Международноправни аспекти“ (2016 г.), „Международният наказателен съд, учредяване и допълваща юрисдикция“ (2017 г.), „Индивидът в международното право. Правосубектност на физическите лица в контекста на международното право за правата на човека и международното хуманитарно право“ (2018 г.).

През 2014 г. Диана Ковачева е удостоена от Нейно Величество Кралица Елизабет II с орден на Британската империя за приноса ѝ за противодействие на корупцията и усилията ѝ за прозрачна и ефективна съдебна система.

Владислава Цариградска, съдия РС Луковит

Владислава Цариградска е завършила специалност „Право“ в Юридическия факултет на Софийския Университет „Св. Климент Охридски“. От 2010 г. до момента е съдия в Районен съд – Луковит. Има интереси в осигуряването и гарантирането на правата на хората с увреждания и на уязвими групи в съдебните процеси, включително и в прилагането на възстановителни практики и мултидисциплинарен подход – взаимодействие с професионалисти от други сфери.

Адв. Наташа Добрева , САК

Наташа Добрева е адвокат от Софийска адвокатска колегия и магистър по Международно право по права на човека. Има 15-годишен стаж като пълномощник на жалбоподатели пред Европейския съд по правата на човека. Известни са нейните жалби от името на непълнолетни лица А.С.Е. с/у България; Савиновски и др. с/у Русия, Спаска Митрова и Сузана Савич с/у Северна Македония и др. В България, Наташа Добрева специализира процесуално представителство на пострадали от престъпления против личността. Работила е по делото за убийство на Яна Кръстева в Борисовата Градина и по редица медийни дела за трафик на хора. През последните 3 години работи като детски адвокат в програма Зона ЗаКрила на фондация Асоциация Анимус.

<https://www.linkedin.com/in/natasha-dobreva-7306673/>

Милена Радойцева, Младежка мрежа Мегафон

Милена е на 17 години. Милена учи във 2АЕГ “Томас Джеферсън”. Участва в редица организации и проекти, които се съсредоточават върху правата на детето. В момента е в програма “Мегафон”, Младежки панел към Център за Безопасен Интернет и Детски съвет на „Eurochild“. Смята, че детското участие е ключово за подобреността в приемствеността на правата на детето, защото то дава възможност деца и младежи да се защитават сами и да се учат практически.

Ралица Василева, Младежка мрежа Мегафон

Ралица е родена в град Велико Търново. Средното си образование завършва в СУ „Вичо Грънчаров“ гр. Горна Оряховица в профил „Маркетинг и електронна реклама“. Членува в НПО „Горнооряховски младежки парламент“ и Сдружение „Младежка толерантност“ от 2018 г. до днес. От 2018 г. е член на „Български младежки червен кръст“, а от 2019 г. е координатор на „Български младежки червен кръст“ гр. Горна Оряховица.

Дарина Михайлова, Младежка мрежа Мегафон

Дарина завършва средното си образование в Средно училище „Вичо Грънчаров“ гр. Горна Оряховица в профил „Бизнес и предприемачество“. Член е на неправителствената организация „Горнооряховски младежки парламент“ от 5 години. Част е от програмата „Мегафон“ на „Национална мрежа за децата“ и „Наградата на Херцога на Единбург“, заместник координатор съм на „Български младежки червен кръст“ в гр. Горна Оряховица.

Александър Киров, БЦНП, модератор

Александър Киров от Български център за нестопанско право е специалист по комуникации и връзки с обществеността, завършва Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийски университет. Професионалният му път започва със стаж като редактор в американско онлайн издание за улична култура, а след това навлиза в гражданския сектор, като през годините работи по теми, свързани с правата на децата, борба с трафика на хора, късометражно кино, културни събития и др.

Захари Янков, БЦНП, модератор

Захари Янков е правен консултант в Български център за нестопанско право. Той е юрист с магистърска степен по специалност „Право“ от Софийски университет „Св. Климент Охридски“ както и магистър по права на човека и демокрация от университета в Сараево и университета в Болоня. Неговите интереси са свързани с щадищото правосъдие за деца, правата на деца бежанци и правото на сдружаване и мирни събрания.

Проф. д-р Нели Петрова, Институт за социални дейности и практики

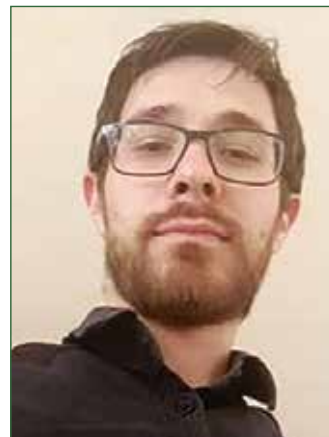

Нели Петрова е професор в СУ „Св. Климент Охридски“. Преподава методи на социална работа, Основи на социалната педагогика и социална работа; Социално-педагогическа работа с нарушители и др. Ръководител е на магистърска програма „Социално-образователна и пробационна дейност“. Председател на Управителния съвет на ИСДП. Водещ методически консултант по проекти на ИСДП от 2005 г. Обучител по социална работа (1992 -2020) - работа по дела, работа в социални групи, социална работа с млади нарушители, социална работа с жертви на насилие, подход към устойчивост, интервюиране, надзор и интервю. Супервайзор на работата по случаи с деца и семейства в риск с повече от 1000 часа. практически опит (2004-2020)

Международен консултант за реформата на благосъстоянието на децата на УНИЦЕФ в: „Изграждане и реформиране на системите за грижи за деца в Централна Азия“, (2009) Конференция за грижи за деца в Молдова, (2009); Мароко «Ролята на юридическия социален асистент на детето и контакт със закона» (2016); Армения, „Поддържане на семействата заедно“ (Ереван), 2018; Агенция за социални услуги на Грузия, 2018 г. и др.

Светлин Азманов, Фондация Анимус

Светлин Азманов е Бакалавър по „Социална педагогика“. През годините на своята работа е предоставял психо-социална подкрепа на жени и деца, които са пострадали от насилие. Работил е в софийския кризисен център за жени и деца пострадали от насилие „Св. Петка“. Бил е доброволец като телефонен консултант на Националната гореща телефонна линия за пострадали от насилие. В момента е социален работник в „Детски център за застъпничество и подкрепа Зона ЗаКрила“. Обучен е да предоставя кризисна подкрепа и интервенция, да води случаи и да участва в провеждането на щадящи детето правни процедури.

Любомир Крилчев, УНИЦЕФ България, модератор

Любомир Крилчев е юрист, правозащитник. Професионалната му кариера е тясно обвързана със защита и гарантиране на основните права и свободи на човека. Повече от 10 години работи за омбудсмана на Република България, като е ръководил най-голямата дирекция в институцията Национален превантивен механизъм и основни права и свободи на човека (НПМ), която осъществява пряк мониторинг върху местата за лишаване от свобода.

През последните четири години Л. Крилчев работи като консултант по превенцията на насилието над деца към УНИЦЕФ България, подпомагайки офиса при разработването и изпълнението на програмни интервенции, насочени към изграждане на национален капацитет за предотвратяване и реагиране на насилието над деца в страната, както и за подпомагане на организацията при интегрирането на превенцията и реакцията на насилието в други програмни области.

Елен Митова – Иванова, Ноу-хау център, НБУ

Елен Митова – Иванова има дългогодишен опит в областта на социалните дейности, изработването на политики за деца и семейства и деинституционализацията, притежава съществени познания в сферата лобирането, мониторинга на детските права, спецификите на работа с местните общности и местните администрации, управление на проекти.

Елен Иванова притежава магистърска степен по социална педагогика и психология от Софийски университет “Климент Охридски” и следдипломна квалификация по “Маркетинг и мениджмънт” в Технически университет – София.

Професионалният ѝ опит е свързан с Агенция по заетостта, Национално сдружение на общините в Република България и Нов български университет. От 2011 г. е координатор програми и проекти в Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца, НБУ, където координира и управлява мрежови проекти, занимава се с взаимодействие с партньори, фондонабиране, административно и техническо осигуряване на работата на центъра, координиране на изследователската работа.

Галина Пурчева-Бисет – изпълнителен директор на сдружение с нестопанска цел „Еквилибриум“

Галина има над 20 години опит в проектирането и разработването на системи за закрила на детето, социални услуги за деца и семейства в контекста на процеса на деинституционализация. Консултант - технически съветник по деинституционализация и алтернативни грижи в „Надежда и домове за деца“, Великобритания. Тя ръководи пионерски проект за закриване на първата институция за бебета в България в град Тетевен. Галина е високо квалифицирана в изграждането на капацитет за социална работа и е разработила и провежда програми за обучение в различни контексти, включително България, Украйна, Молдова, Беларус, Босна и Херцеговина, Киргизстан, Мексико, Южна Африка, Непал. Квалифициран консултант по ранно детско развитие, тя е съавтор на семейния център „В света на ранното детство“ в Русе и на публикациите на „Еквилибриум“ за позитивно родителство, игри и приключения за малки и големи, семейният център като място за вълшебства.

Мария Петкова – Фондация Лале

Мария Петкова ръководи Фондация Лале от създаването и през 2004. Тя е член на УС на Volonteuropе и OWN Europе, член на Европейската мрежа за фамилни групови конференции, COFACE Families Europe и Social Value International. Петкова е опитен обучител по правата на детето, фамилни групови конференции, борса на проекти и идеи за сътрудничество между бизнес, НПО и общности, доброволчество. Професионалните квалификации на М. Петкова включват управление на НПО, ефективно международно партньорство – Залцбургски семинар, стратегическо планиране, организационно развитие, наблюдение и оценка и др. М. Петкова е работила като консултант на Института на световната банка към WB Group във Вашингтон, координатор за България на програма на Обединени нидерландски фондации за Централна и Източна Европа, консултант към Фондация Отворено общество София и експерт в Канцелария на Президента на Република България. Мария Петкова е Рицар на Ордена на Орание Насау – отличие от НВ Кралицата на Нидерландия за подкрепа на другите и принос към справедливо общество.

Бисер Спиров – директор, Лумос – България

Работи в системата за грижите за децата в България от 20 години. Има опит в оценката на различни видове специализирани институции за деца, обучение и супервизия на различни специалисти в областта на грижите за децата. От 2003 г. работи активно за реформиране на системата за грижи за деца в България като експерт и национален консултант за предоставяне на социални услуги в България, както и координатор на различни проекти по отношение на деинституционализацията и прилагане на алтернативни услуги за деца и семейства. От 2010 г. работи в Lumos, България, подкрепяйки процеса на деинституционализация за деца с увреждания в България, както и цялостната реформа в системата.

ПРЕЗЕНТАЦИИ - ДЕН 1

International conference. Can justice be child-friendly?

30 June 2021

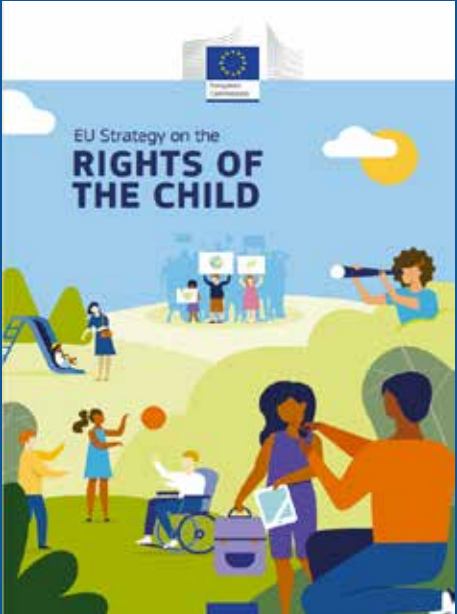
Marta Tarragona Fenosa
European Commission
DG Justice
Policy assistant
Coordinator for the Rights of the Child team

Marta.TARRAGONA-FENOSA@ec.europa.eu

[European Commission website on the EU Strategy on the Rights of the Child and the Child Guarantee](#)

[European Commission website on the rights of the child](#)
[Newsletter on the rights of the child](#)

EU Strategy on the
**RIGHTS OF
THE CHILD**

EU STRATEGY ON THE RIGHTS OF THE CHILD

Child population **EU: 18.3%**

- Mission letter of COM Vice-President in charge of Demography and Democracy
- Based on the **EU Charter of Fundamental Rights and the UN Convention on the Rights of the Child** ([Annex I](#) and [Annex II](#) of the Strategy)
- Consultations with a **wide range of stakeholders, including voices of children** ([Our Europe, our Rights, our Future](#))

EU STRATEGY ON THE RIGHTS OF THE CHILD

Main elements:

- **Comprehensive:** 6 thematic areas + mainstreaming tools
- **Internal** and **external** dimension of the EU
- **Specific needs** of groups of children (gender, age, disabilities, migration, LGBTIQ, ethnic background, e.g. Roma,...)
- Actions for the **European Commission** and recommendations for **EU Member States**
- **Synergies** with other recent strategies and frameworks

Strategy for and with children

Child friendly and accessible version (long and short) – soon in all EU languages

Just with children. Child-friendly justice for all children in Europe

4 Child-friendly justice

Why was this chosen?

- Many children do not feel safe or are not treated equally when taking part in justice systems.
- Children often do not have the information they need to understand what is happening.
- Child victims often do not report crimes.
- Too many children are kept in detention.

What will the EU do?

10 DO

- Have children's rights training for the police, lawyers and judges.
- Make laws that support children in the justice system and put them into practice.
- Find ways that children can stay in the community and not go to detention centres.
- Have everyone accept a decision by one EU country that someone is the parent of a child.

The justice system can include the police and courts. Children might be victims, witnesses or accused of a crime. They might also be involved if decisions are being made about their education or who they will live with.

Areas of the Strategy

Participation in political and democratic life

Child-friendly justice

Socio-economic inclusion, health and education

Digital and information society

Combating violence and ensuring child protection

The Global Dimension

Embedding a child perspective in all EU actions

EMBED A CHILD PERSPECTIVE IN ALL EU ACTIONS

European Commission key actions

- Establishment of **the EU Network for Children's Rights** to reinforce the dialogue and mutual learning on children's rights
- **Training and capacity-building to EU staff**
- Pursue **more data and research** on children
- **EU funds and programmes** key to support the implementation of EU policies in the **Member States**

COMBATING VIOLENCE AGAINST CHILDREN AND ENSURING CHILD PROTECTION

- Violence against children, **in all its possible forms is widespread**
- Children can be **victims, witnesses**, as well as **perpetrators of violence**
- At **home**, in **school**, in **leisure** and recreational activities, in the **justice system**
- **Offline** and **online**

European Commission key actions

- Initiative on **integrated child protection systems**
- **Legislative proposal to combat gender-based violence** against women and domestic violence
- Recommendation on the prevention of **harmful practices against women and girls**

Recommendations for EU Member States

- Raise awareness and capacity for **a more effective prevention of violence and protection of victims and witnesses**
- Improve the functioning of child protection systems at national level. In particular **establish and improve child helpline** (116 111) and **missing children hotline** (116 000)
- Promote national strategies and programmes to **speed up de-institutionalisation and transition towards quality, family- and community-based care services**

CHILD-FRIENDLY JUSTICE

- Children may be:
 - **victims, witnesses, suspects or accused** of having committed a crime, or be a party to judicial proceedings
 - in **civil, criminal, or administrative proceedings**

CHILD-FRIENDLY JUSTICE

Challenges

- **Knowledge on their rights** (e.g. reporting)
- **Professionals** sometimes lack **training** to interact with children in an age appropriate way (e.g. hearing)
- Adaptation of proceedings to **children age and needs**
- **Hearing of the child** (avoid multiple hearings)
- **Right to information** before, during and after the proceeding
- Professionals/services do not always **coordinate**
- **Support for rehabilitation**
- Difficulties for children to **access justice** and obtain **effective remedies** for violations of their rights
- Children might be **deprived of their liberty**

European Commission key actions

- Train **justice professionals on the rights of the child and child friendly justice**
- Strengthen implementation of **the 2010 CoE Guidelines on Child-friendly Justice**
- **Propose a horizontal legislative initiative** to support the mutual recognition of parenthood between Member States
- Support use **of viable alternatives to the detention of children** in migration procedures

Recommendations for EU Member States

- **Support judicial** training on the rights of the child and child friendly and accessible justice
- **Develop robust alternatives to judicial action**
- Implement the Council of Europe's **Recommendation on children with imprisoned parents**
- Strengthen **guardianship systems for all unaccompanied children**, including through participation to the activities of the European Guardianship Network;

Can Justice be Child-Friendly? International Conference

*Marieta Tosheva, Legislative Officer
European Commission
DG Justice and Consumers
Victims' Rights Team*

30 June 2021

Child victims and children in conflict with law - the perspectives

Structure of the presentation:

- The Victims' Rights Directive (provisions and the way ahead)
- The EU Strategy on victims' rights (2020 – 2025)
- The Directive on procedural safeguards for children who are suspects and accused persons in criminal proceedings

The Victims' Rights Directive

- Where the victim is a child, the child's best interests must be a primary consideration.
- A child-sensitive approach, taking due account of the child's age, maturity, views, needs and concerns, shall prevail.

The Victims' Rights Directive

Provides to child victims the right to:

Understand and to be understood

Special protection measures in accordance with every child's individual needs

Support, in accordance with child's needs

Access justice

Privacy

The Victims' Rights Directive

The way forward – evaluation of the Victims' Rights Directive:

- Open Public Consultation to be launched in July 2021
- Report on the evaluation of the directive – beginning of 2022

Child victims in the context of the EU Strategy on victims' rights (2020 – 2025)

- Effective communication with child victims and a safe environment to report crime
- Improving support and protection to the most vulnerable victims, including child victims
- Strengthening the international dimension of victims' rights, including the rights of child victims

Children in conflict with law

Children need the highest possible protection

- around 1 million children in the EU come into contact with police and judiciary every year;
- children are particularly vulnerable in criminal proceedings due to their young age and immaturity;
- often children do not understand the law and their rights.

Children in conflict with law

Directive on procedural safeguards for children who are suspects and accused persons in criminal proceedings - main elements:

- the directive supports effective participation by a child in the criminal proceedings;
- it provides for safeguards in case of deprivation of liberty and alternative measures to detention;
- the directive provides for a number of other safeguards, such as the audio-visual recording of interviews, the protection of the right to privacy and training of judges.

Announcements:

Funding opportunities:

- the Commission has launched a call for proposals for action grants to support transnational projects to enhance the rights of persons suspected or accused of crime and the rights of victims of crime - check the Funding and Tenders Portal

The Conference on the future of Europe:

- a citizen-led series of debates and discussions that will enable people from across Europe to share their ideas and help shape our common future, more information is available on the Commission's website

THANK YOU!

For any other questions contact:
Marieta.Tosheva@ec.europa.eu

CHILD-FRIENDLY JUSTICE: DEVELOPING THE CONCEPT OF SOCIAL COURT PRACTICES PROJECT (CFJ-DCSCP) - 878552

National standards for individual assessment: Research findings from Bulgaria

Marieta Dimitrova, legal expert BCNL

INTERNATIONAL CONFERENCE ON CHILD-FRIENDLY JUSTICE SOFIA, 30 JUNE – 2 JULY, 2021

VALIDITY

This conference is co-funded by the European Union's Rights, Equality and Citizenship Programme (2014-2020)

The content of this project represents the views of the author(s) only and is his/her sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains.

Contents:

1. Specifics of the national legal framework prior to transposition of Directive (EU) 2012/29 and Directive (EC)2016/80 of the European Parliament and the Council
2. How to conduct Individual Assessment within the current legal framework
3. Research findings.

Directive (EU) 2016/800 on the rights of child suspect and accused (**not transposed**) and the Individual assessment in Bulgaria

- The term 'personal characteristic' **v** Individual assessment;
- Criminal Procedure Code speaks of "collecting data on the child", but not of data evaluation and best interests of the child;
- Criminal Procedure Code does not define the aims of the personal characteristic;
- The legal regulation is too abstract, placing the individual assessment in the general framework for gathering evidences.

Practical steps to IA/ personal characteristic – Opportunities

- **WHO** – 'investigation and prosecution' but also the judge
Not clear obligation on the police – not in the special law
- **WHEN** – at the first contact and prior to judicial stage
- **WHAT** – biographical data and crime related facts
- **HOW** – **collection of information not assessment of needs**
- **AIMS** – for the penalty only

Practical steps to IA/ personal characteristic – gaps

- **WHO** – the regular authorities not the child experts or authorities
- **WHAT** – Not professional assessment by trained experts
- **HOW** – not in a holistic manner and not a multidisciplinary approach
- **AIMS** – not to serve special needs and rights during the process – ie
- Health, education, detention as a *precautionary measure*
- Participation of the child - No specific provisions, general norms apply;
- Lack of human resources (specialists) trained to prepare personal characteristic (individual assessment)

Overall findings: IA possible but not effective for the child, not a right just an opportunity

- The current legislation remains within the old paradigm that criminal proceedings should not be mixed with any specific measures in favor of the child;
- the criminal justice system in Bulgaria does not provide any opportunities for education, as well as for participation in reintegration programs while juveniles are detained in pre-trial detention;
- The right of the child to be informed from the earliest stage of the proceedings about his right to a personal characteristic (individual assessment) - the obligation to provide information is not fulfilled in practice

Directive (EU) 2012/29 (partially transposed) and the Individual assessment of the child victim of crime

- The Criminal Procedure Code allows an expert to be appointed to establish specific needs for the protection of a witness in connection with his participation in criminal proceedings. There is no provision specifically for the child victim;
- The introduction of the right of the child victim to individual assessment is incomplete;
- Expertise **v.** individual assessment;

Practical steps to IA/ personal characteristic – Opportunities

- The Criminal Procedure Code recognizes the existence of special needs in regards to children, i.e. vulnerabilities in criminal proceedings;
- However, it does not provide for an assessment to establish the degree of vulnerability, but introduces a general rule for the application of measures to prevent the victim from coming into contact with the perpetrator;
- The measures are possible, but not obligatory - they depend on the decision of the investigator or prosecutor leader during the respective stage of the criminal proceedings,
- Denial of IA may be based on various reasons - lack of technical support, personal judgment, concern for the course of the case and the defendant's demands and defense etc.;
- The measures are provided only for the purpose of interrogation in a protected environment.

Practical steps to IA/ personal characteristic – gaps

- The legal status of the victim and the child-victim in the criminal proceedings is not well established;
- The IA of the victim will be regulated in a special law but not in the Criminal Procedure Code – undervalue the IO;
- No multidisciplinary approach
- No child specific needs – i.e. due to gender, disability, ethnicity and other status as well as the type of the crime
- The best interests of the child victim and special protection needs – not in the core of law – the IA does not aim to establish needs and measures beyond the separate interview (but not numbers, support).

Right to individual assessment within the existing legal framework: common opportunities and gaps

- It is optional, depends on the discretion of the person in charge of the proceedings (prosecutor/judge);
- it is prepared by experts appointed by the court / or prosecutor;
- multidisciplinary approach may be achieved based on the ruling of the prosecutor/ judge, which experts and institutions will be involved;
- the aim and the scope of the IA can be defined by the person in charge of the proceedings (prosecutor/judge);
- the mentality and the attitudes of the magistrates are crucial.

Findings and conclusions from the research

- The transposition of both Directives is imitative. The main message has not been conveyed - that individual assessment should not be seen as a form of gathering of evidence or to be used for sentencing purposes;
- The rights of the child in the criminal justice system remain a vague concept, in contrast to the well-integrated concept of the rights of defendants of a fair trial;

Findings and conclusions from the research

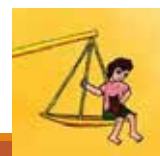
- Even in the cases when individual assessment is made, it is in the form of a judiciary expertise and it does not aim to take useful measures for the children related to their special needs, or to impose specific educational measures
- The right to individual assessment is not guaranteed by the realization of other rights;
- The legislator does not introduce in the field of criminal law requirements for individual assessment and giving priority to the interests of the child.

Findings and conclusions from the research

- The criminal justice system does not have a tradition to work with other systems - social, health and educational, when it comes to a child and the IA might be an opportunity to change this
- Under the existing legislative framework, the assignment, elaboration and implementation of recommendations that are relevant to individual assessment are the responsibility of the investigation authorities and the prosecution, however largely depend on the personal motivation and attitudes of judges, prosecutors and the police.

Findings and conclusions from the research

- The protection of the rights of the children in the criminal proceedings including the introduction of the individual assessment is not provided with resources;
- Despite the pessimistic conclusions and findings, good practices of judges looking for the capabilities of other systems for the protection of children's rights are also being established;
- There are opportunities for piloting innovative models for conducting individual assessments and advocacy for the adoption of a standard framework for multidisciplinary individual needs assessment.

This conference is co-funded by the European Union's Rights, Equality and Citizenship Programme (2014-2020)

**Anthinea
Interbartolo**

PRISM
Impresa Sociale s.r.l.
Palermo, Italy

Child-friendly Justice 'Developing the Concept of Social Court Practices'

Report on existing judicial practices in Italy

prism
impresa sociale s.r.l.

CFJ-DSCSP International Conference

Sofia, Bulgaria 30/06/2021

Unaccompanied minors (UAM)

"Third-country nationals or stateless persons below age 18, who arrive on the territory of the Member States unaccompanied by an adult responsible for them whether by law or custom, and for as long as they are not effectively taken into the care of such a person"

"Child victim"

Under the Victim's Rights Directive means any person below 18 years of age:

- a natural person who has suffered harm, including physical, mental or emotional harm or economic loss which was directly caused by a criminal offence;
- family members of a person whose death was directly caused by a criminal offence and who have suffered harm as a result of that person's death.

"Child as suspects or accused of a crime"

Underage or turning 18 during the criminal proceedings, is highly protected «in order to preserve their potential for development and reintegration into society» (except for those proceedings which are specifically designed for children that lead to protective, educative, or corrective measures, as recital 17 of the Council Directive 2016/800/EU on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings provides).

 prism
impresa sociale s.r.l.

Research QUESTION

To what extent are unaccompanied children's rights granted within the Italian legislation with reference to EU directives (2012/29/EU and 2016/800/EU)?

Italian legal framework applied towards UAMs

Intersection of legislations in the area of asylum and international protection, human trafficking and other crimes.

>>> Victims' Rights Directive (Directive 2012/29/EU)

Transposed in Italy with the Decree Law No. 212/2015 (concerning measures to be adopted to prevent secondary victimizations scenarios) concerning **vulnerability assessments** at different stages of ordinary criminal proceedings. The provision of Article 498 CPP is intended to ensure **fair examination, genuineness of answers, relevance of questions**. Examination and cross-examination are **established not on the evidence but for the evidence**.

>>> Children Procedural Safeguards Directive (Directive (EU) 2016/800)

No specific measures were introduced to transpose Directive 2016/800/EU.

>>> Zampa Law (Law No. 47/2017)

The first European "comprehensive framework" for UAMs: Recognition of specific vulnerabilities of UAMs; Same protection for all children; Provision of new institutional figures, such as cultural mediators and voluntary guardians.

Features of Italian individual assessment procedures

- ❑ **Proliferation of actors**\\\\ Multistakeholder coordination
- ❑ **Child-oriented proceeding**\\\\ Capacity of multidisciplinary teams to choose freely whether and when to hear the children
- ❑ **Cognitive information**\\\\ Ensuring every person involved a proceeding understands the language and the judicial context; it is of utmost importance that the child is aware and well informed about the process, risks and judicial path to follow.
- ❑ **Cultural mediation**\\\\ to increase awareness about judicial rights through a better communication and understanding of the host and origin context.
- ❑ **Protective participation of the child upon proceedings**\\\\ The participation in a proceeding does not imply that the child has to be heard in every phase (the authorities have to adopt all guarantees to avoid victims meeting the offenders). When there are more proceedings pending for the same crimes, these should be combined whenever possible.
- ❑ **No standard regulations**\\\\ of individual assessments > cases by case individualised assessment

Age assessment procedures

Age is one of the causes of their vulnerability condition!

Same procedure for victims and suspects of crimes.

Multidisciplinary approach substitutes the X Ray examination, protecting the human dignity by being less invasive.

Dynamics to prevent:

- Premature transition to adulthood
- Deprivation of rights, such as access of education, information, etc.

...the case of the young adult accused of a crime in front of the Ordinary Court, although he was under 18...

Assessment procedures in PRE-TRIAL phase

...the case of a child suspect of crime with a new life after a probation measure; or the cases of emersion victims of crime thanks to the cooperation of local NGOs' street units; or the quality indicators as identified by international organizations...

Child's best interest | Needs to be considered:

- To create a data sharing and management system accessible to those involved in the case to enable access to information collected throughout asylum and international protection systems and criminal proceedings.
- To strengthen the monitoring of the reception centre and verify appropriate distribution of financial resources among local organizations
- To be exhaustive and complete in transferring information concerning the proceedings

Assessment procedure in the TRIAL phase

...the contribution of the Prosecutor's Office and its network in Catania in contrasting human trafficking; the contribution of the Juvenile Court of Palermo in promoting restorative justice measures and strengthening the role of voluntary guardians...

The judge assesses the credibility of the witness, his/her reliability and, in general, the contribution and participation to the proceeding, examining and reviewing the answers.

Determination of protective measures for cross-examination (video conferencing system, protected hearings) and the provision of the probative incident focus on obtaining evidence and not on ensuring comprehensive support and assistance during the trial phase.

Child's best interest | Needs to be considered:

- To use simple language
- To take into account the child's needs and specific vulnerability conditions
- To ask to confirm his/her statements; repeat information
- To provide examples from actors' real-life proceedings experiences.

**Successful
Multi-
stakeholder
cooperation:**

**Real Practice
EXPERIENCES**

CLEDU

- Legal Clinic for Human Rights (University of Palermo) experience in providing legal and social assistance towards migrants in administrative and criminal proceedings.

USSM

- Social Service Office for Minors (the social service of the tribunal) experience in providing social support towards children in the criminal justice system.

NEXAE

- Experience in contrasting human trafficking through an online app for communication and exchange purposes: personal data of each beneficiary are entered and constantly updated with info related to support and work carried out by social workers in (Catania, Italia).

**Exploiting
evidences
from Judicial
Performance
and
Experiences,
to better
identify and
assess
vulnerabilities
among UAMs.**

Mutual connection between the child's best interest and the individual assessment is a *conditio sine qua non* to ensure a substantially equal children protection, from a multidisciplinary point of view.

The Italian training model | Specific objectives:

- To raise awareness on the existing good practices in identifying and assessing vulnerabilities of UAM involved in proceedings with the Italian justice system
- To offer an overview on best interest procedures with UAM
- To promote practical tools and monitoring instruments to support the work with UAM involved in the penal justice system
- To contribute to the development of the capacities and skills of professionals working with UAM in the juvenile and penal justice system
- To identify new challenges and relevant tailored responsive solutions

CHILD-FRIENDLY JUSTICE: DEVELOPING THE CONCEPT OF SOCIAL COURT PRACTICES
PROJECT (CFJ-DCSCP) - 878552

Report on existing judicial practices in Romania

Ștefania Dascălu, CLR and Oana Dodu, CLR

INTERNATIONAL CONFERENCE ON CHILD-FRIENDLY JUSTICE

SOFIA, 30 JUNE – 2 JULY, 2021

This conference is co-funded by
the European Union's Rights,
Equality and Citizenship
Programme (2014-2020)

The content of this project represents the
views of the author(s) only and is his/her
sole responsibility. The European
Commission does not accept any
responsibility for use that may be made
of the information it contains.

In Romania, children with psychosocial and intellectual disabilities (part of the category of children with enhanced vulnerabilities), is one of the most vulnerable categories of participants in the criminal process, whether they are victims or defendants / suspects. Prejudices and the undue formalism of procedures are combined with a lack of knowledge and / or expertise of professionals, often resulting in decisions that fail to reach the child's best interest.

Research

This report provides an overview of the children's situation - victims of crime, as well as those accused of committing a crime, in Romania, in terms of support services, assessment of their needs and provision of information.

The report's results are based on quantitative and qualitative research conducted between September 2020 and March 2021, combining theoretical research, legislation and public policies analysis with 28 semi-structured interviews with specialists from across the country and 31 requests for public information addressed to state institutions with responsibilities in protecting and supporting children involved in criminal proceedings.

Despite the latest improvements in Romania, specialized assistance services remain underdeveloped, insufficient and often inaccessible. Although the Victims Directive (2012/29/EU) and the Procedural Safeguards for Children Directive (2016/800 / EU) have been largely transposed into national law, in practice their implementation is unsatisfying.

Statistics : from available data centralized at the level of National Administration of Prisons, on 11.30.2020, in the subordinated units there were 248 persons in custody (242 boys and 6 girls) for the following crimes: robbery (110), theft (57), murder (37), rape (26) and other offenses (18)

Craiova Centre	Detention	14-17 years old	174 boys	5 girls
Târgu Ocna Educational Centre	Ocna	14-17 years old	171 boys	-
Buziaş Centre	Educational	14-17 years old	152 boys	13 girls
Brăila Tichileşti Detention Centre		14-17 years old	214 boys	-

Statistical data: in 2019, 1459 perpetrators were prosecuted, accused of crimes committed in the family against 1700 victims, out of which 661 minors.

Year	Charged for child trafficking	Child pornography	Non-compliance with child custody measures	Family abandonment	Sexual act with a minor	Domestic violence
2014	350	84	10	738	Lipsă date	1459
2015	292	65	15	865	Lipsă date	1938
2016	195	96	19	778	308	1467
2017	211	163	29	651	301	1491
2018	169	156	31	597	319	1360
2019	175	174	27	510	323	1459

Cited from <https://vedemjust.ro/2019-minori/?fbclid=IwAR38IOz0rK6gLesKI0fw2819bfDxYHsJp5edFhKSJ77Nqax3nHo1AHMf88l>

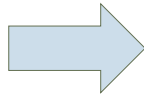
Findings of the research

In accordance with the Victims Directive provisions, art. 113(2) from C.P.C. provides that the following categories of victims are more vulnerable: 'Child victims, victims with a dependence relationship with the offender, [...], victims of human trafficking, victims of violence in close relationships, victims of sexual violence or exploitation, [...], victims with disabilities [...]'.

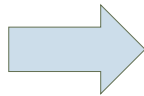
For these categories of victims, judicial authorities may institute special protection measures if victims are to be considered threatened or vulnerable witnesses. However, interviews with specialists have shown that, in practice, judicial authorities rarely institute such protection measures.

Likewise, protective measures for victims presumed to be vulnerable may also include a hearing carried out by the judge, police or the prosecutor in special places and in the presence of a psychologist or social worker whose purpose is to reduce the risk of secondary victimization. These victims should, as far as possible, be heard a second time, only if strictly necessary and by the same person. At the same time, vulnerable victims are granted the right to be heard by a person of the same sex, upon request.

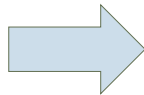
Identified problems

Problem 1 - Lack of adapted procedures when hearing and supporting children with psychosocial disabilities

Problem 2 - The relationship between public and institutional actors - lack of preparation, training and working tools

Problem 3 - Lack of adequate social reintegration

Excerpts from interviews

'It was ugly at the police station. I stayed there for 24 hours. I stayed with a boy from the foster care centre. I received a baton in my hand for my theft. Sometimes the police officers screamed.'

'The police jumped on to me, beat me, to confess'

The prosecutor spoke nicely, he explained what rights I have granted. The police gave me a sheet of paper containing my rights, but they didn't read them to me and I didn't read them either [...]. The prosecutor was saying the acts I committed, I didn't really understand what they were talking about. [...]

We found out from interviewing child defendants that they do not trust the actors involved in criminal proceedings, this being explained by the humiliating and unprofessional behaviour of some of them towards the children, when they were asked how the police officers were treating them. In the below charts we can notice some examples of such. Being asked 'If you were to change something, what would you like to change?', the children gave the following answers:

- ★ *To stop beating children to recognize the crimes. You didn't give birth to me so you can beat me.*
- ★ *To change the violence. You are not allowed to hit anyone. All you allowed to do is put him down, not break his bones*

'The first time they didn't behave badly. The second time with the robbery they spoke very ugly. They took everyone I was with. One time the police officers hit me 6 times with the sticks. I went to wash my hands and he said don't wash your hands, leave them like that and stretch out your palm! If the hand is wet, it doesn't swell and leaves no marks' they hit him in the wet palm with the stick to hide any evidence.

Sala de audiere minori din cadrul Direcției Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului (DGASPC) Cluj

Examples of promising practices

Sala de audiere minori din cadrul Direcției Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului (DGASPC) Dolj

Examples of promising practices

Sala de audiere minori din cadrul Parchetului de pe lângă Tribunalul București

"The room is just an instrument, what matters is the hearing, the NICHHD protocol, which is extraordinary, uses children's words and it does not ask direct questions until the end, *in extremis*, to clarify certain issues, it gives the child the opportunity to provide as many details and aspect as possible, so that the statement is very plausible and can later be used in the process, but for that all participants should be trained in this regard, which does not happen [...]"

About NICHHD protocol

This Protocol is intended to encourage the use of open-ended prompts, which are more likely to lead to verbal narrative accounts, thus being adopted as practical guidelines, recommendations widely supported by research. The NICHHD protocol is the structured interview of the child victim, containing, equally, the different activities and stages to be carried out during the hearing, as well as the questions to be addressed to the child.

The purpose of using the NICHHD protocol is to reduce the suggestibility of professionals participating in the legal proceedings when hearing a child victim, to allow them to adapt their questions according to the child's level of understanding, helping in the same time children to make as detailed and accurate allegations as possible. The NICHHD protocol is a structured way of interviewing and covers all phases of a hearing: introduction, rapport-building development, exercise of episodic memory, the narrative part of the hearing and its closure.

Using a standardized approach to interviewing has important advantages that go beyond simply conducting superior interviews. A standardized approach gives all children who are interviewed an equal opportunity to disclose or not disclose alleged abuse. Personal biases such as underestimating children's capabilities, or those resulting from certain case characteristics, are minimized.

Examples of promising practices

At the level of criminal prosecution bodies in Bucharest, but also of other specialists such as prosecutors, lawyers, judges, we found that some practitioners adopted a self-taught behavior and they are learning and improving based on their experience and they also study on their own to better communicate and deal with children.

Thus, a specialist officer within IGPR - Criminal Investigations Department, stated that at the IGPR level *'quite a lot of such lectures are held - with partners also from abroad (more on serious crimes); Specialization in hearing techniques in general – my colleagues participated in a training organized at the US Embassy by the FBI - statement analysis - analyzing the statement according to how it was given and figuring out what the person wants to communicate in real time when conducting the hearing'*.

It is also organized within the IGPR the Homicides Service, Sexual Assault Office, in which trained people work, according to a lawyer:

Within the Homicides Service, the Sexual Assault Office, I've noticed trained police officers, who studied the child's psychology, special methods of interviewing a child, the hearings took place in specialized rooms, the child was not interrupted, the specialist did not repeat the hearing, everything took place in a comfortable setting for a 12 years old child and the statement was later transcribed after a video recording. This is how I would see the reality ab initio. What I would find useful would be the establishment at the city level of such departments of sexual assault offices to which each such case would be redirected.

Thank you for listening!

Ștefania Dascălu, CLR
Oana Dodu, CLR

This conference is co-funded by the European Union's Rights, Equality and Citizenship Programme (2014-2020)

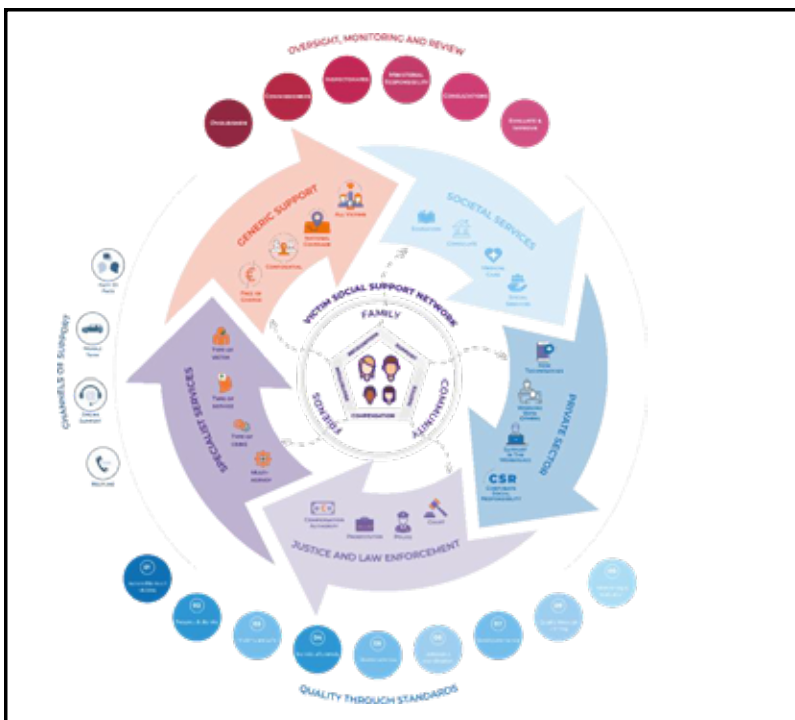
The content of this project represents the views of the author(s) only and is his/her sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains.

ПРЕЗЕНТАЦИИ - ДЕН 2

Safe Justice for child victims

Aleksandra Ivanković
Deputy Director
Victim Support Europe, Brussels

Judiciary as a part of a larger picture

Justice is not just achieved at court

Courts are just a small (but important) part of the entire system that should support a victim

Vicitms' Rights Directive

Article 23

Presumption of vulnerability of children victims

- Type of measures:
 - Interviews with the victim audiovisually recorded and such recorded interviews may be used as evidence
 - Appoint a special representative for child victims because of a conflict of interest between the holders of parental responsibility and the child victim, or because the child victim is unaccompanied or separated from the family
 - Where the child victim has the right to a lawyer, he or she has the right to legal advice and representation where there is or could be a conflict of interest between the child and the holders of parental responsibility

Examples of good practices for child victims at court

Make children understand what is going on

Mr Justice Peter Jackson:

1. This judgment is as short as possible so that the mother and the older children can follow it.
2. The case is about a white British family. There are four children – H [a boy aged 12], A [a girl aged 10], N [a boy aged 3] and R [a girl aged 10 months]. Since July they have been seeing their mother four times a week. The older children are at school and they come twice a week. The meetings have gone well. The mother and the children are very close and very happy. The mother has a very good relationship with her own mother, who I will call the grandmother.
3. When H and A were born, the mother was living with their father, Mr B. They were together for about 8 years. After that, Mr B moved out, but he and the children still see each other. Mr B has been sent to prison for violence. He has also used drugs but says that he has not done that since the last time he went to prison in 2013. H and A see their father and grandmother.
4. In 2009, the mother met Mr A, the father of the younger children. He was in the army when he was young, but that didn't last long. In 2004, he was sent to prison for robberies. When he came out, as soon as he came out, he moved into the family home. He got on well with H and A, and they had some good times. Then N and R were born and everyone was happy.
5. Unfortunately, there have been some serious problems, ending up with the children being taken away and Mr A being arrested and kept in prison.
6. Children can't be taken away from their parents unless social services prove to a judge that it would be harmful for them to live at home. If children are taken away, judges will have to decide why.
7. Another thing is that children are not taken away from their parents simply because the parents have lied about something. Even if they do tell lies they can still be good enough.
8. People can tell lies about some things and still tell the truth about other things.
9. Also, children are not taken away because parents are rude or difficult or because they have strange views, even if those views offend people. The only reason to take children away is if it is in their best interests.
10. In this case, I haven't met the children, but I have been told good things about them by their mum and their dad, and also by their teachers and by their social worker K and their grandmother. They have been well looked after in many ways. Everyone says that the mother deserves praise for that, and praise also goes to Mr B and to Mr A when they deserve it.
11. K and M would like the children to live with their grandmother and their mother if that can be arranged safely. They would like H and A to go on seeing their dad and his family.
12. K and M do not think the children should be seeing Mr A. Mr B agrees with that too. The mother says that she agrees, but she finds it hard because she and Mr A have been together for a long time.

Accessible judgment

Adapt proceedings to the needs of vulnerable victims

Multidisciplinary teams

- psychologists,
- social workers,
- anthropologists,
- medical professionals

Multidisciplinary – next level

Barnahus

- Neophodno je uvesti jednake uslove podrške žrtvama na cijeloj teritoriji zemlje

Different kind of support?

FYDO Project by VSE & partners

FYDO Facility Dogs Europe

Thank you!

Aleksandra Ivanković

Victim Support Europe

a.ivankovic@victimsupporteurope.eu

Individual Assessment & Good Models of Multidisciplinary Approaches

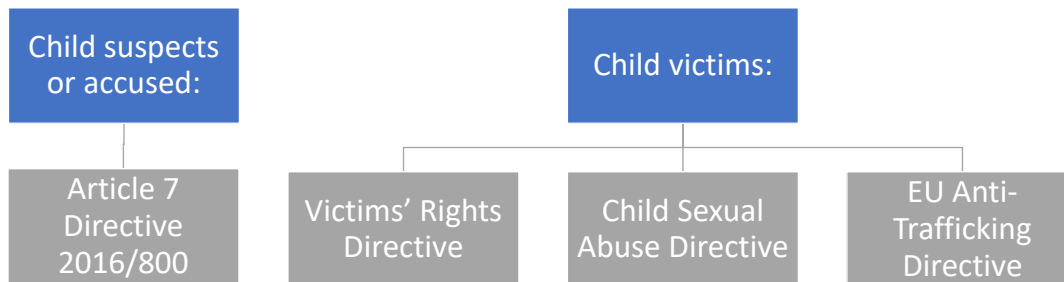
Prepared by: Orinda Gjoni, Regional Project Coordinator A2J, Tdh Hungary
1 July 2021

Structure of the presentation

- I. Standards of individual assessment processes**
- II. In uncertain times: How are the needs of children assessed and considered in criminal proceedings?**
- III. Reintegration of children in conflict with the law – a model from Albania**

I. Standards of individual assessment processes

3

I. Standards of individual assessment processes

□ Importance of Individual Assessments:

- ✓ Focus on the child
- ✓ Gateway into criminal justice proceedings for all children
- ✓ Feed information to all professionals involved with the child
- ✓ Will allow coordination of both child justice and child welfare and protection responsibilities

Support the child participation, protect the best interest and improve the quality of the professional interventions.

4

What are the standards?

Foundation stones for solid individual assessment processes

Assist both in the development of the system and improving practice

General principles which all models can fulfil

General but not abstract, designed to assist practical progress

Provide guidance and can be used with an accompanying assessment tool

5

Designed to address key problems

Limited in scope & purpose

Not undertaken for certain children

About children but not with them

Often intimidating/hostile settings

One off step, not updated

1. Holistic

2. Inclusive

3. Participatory

4. Child-centred process

5. Timely & continuous

6

Designed to address key problems

Often done by one professional

6. Multidisciplinary & collaborative

Lack of knowledge & skills

7. Quality

Missing key resources

8. Properly resourced & sustainable

Not contributing to outcomes

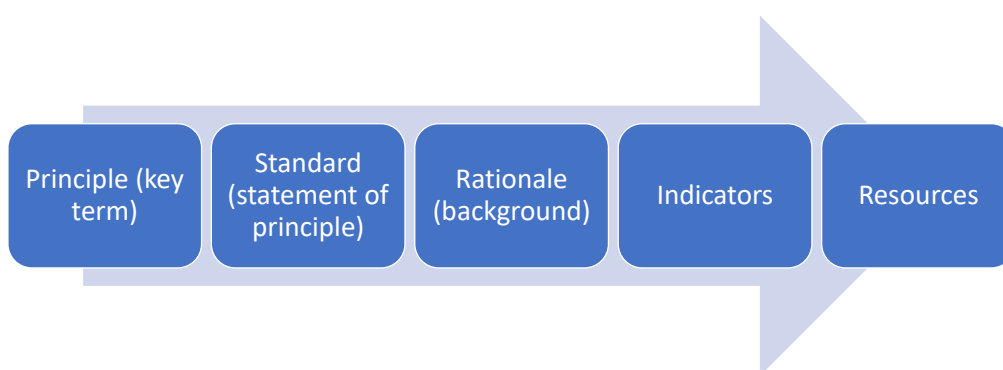
9. Impact oriented

Ad hoc, dispersed

10. Progress oriented

7

Practical tool, not abstract

8

Example

Standard 6: Multidisciplinary & collaborative

- The child should benefit from an individual assessment and collaborative approach of the professionals around
- Rationale: ...ensures different dimensions of child's situation taken into consideration....
- Involvement of different professionals
- Protocols for coordination
- Case management meetings and tools
- Protocols for data sharing, in respect of privacy rules

9

II. In uncertain times: How are the needs of children assessed and considered in criminal proceedings?

At the onset of the pandemic a wide range of difficulties for children:

- ☐ No access to a lawyer
- ☐ Inaccessibility to penitentiary institutions
- ☐ Delays in criminal proceedings
- ☐ Lack of safe places for children victims of domestic violence or other crimes.

10

II. In uncertain times: How are the needs of children assessed and considered in criminal proceedings?

- ❑ How can **case management** be improved to meet the needs of children more effectively and to put in place specific procedural safeguards where necessary?
- ❑ How are/can **individual assessments** of a child's individual circumstances carried out, taking into account covid-19 restrictions? How can this be improved? What challenges are professionals from different sectors facing in undertaking interviews and assessments?
- ❑ What kind of **multidisciplinary processes** are in place/can be put in place to improve these assessments? Privacy and confidentiality concerns while conducting needs assessments for child victims and children in conflict with the law.

11

III. Reintegration of children in conflict with the law – a model from Albania

The structure of the model:

- Understanding how children come into conflict with the law.
- Responding: A model of reintegration.
- Committing to a structured framework of practices, programmes and services which would activate reintegration
- Evaluating the effort

12

Understanding how children come into conflict with the law

- Adverse or traumatic childhood experiences
- Lack of secure relationships to support recovery
- Adoption of an anti-social or criminal coping strategy
- Negative reactions and exclusion from school and society
- Association with anti-social peers
- Escalation of offending
- Involvement with the criminal justice system
- Further marginalization and alienation

13

Responding: A model of reintegration

The key approaches to theory and practice that inform this model of reintegration include:

- Restorative practices
- Desistance research and theory
- Trauma informed practice
- Motivational theory

14

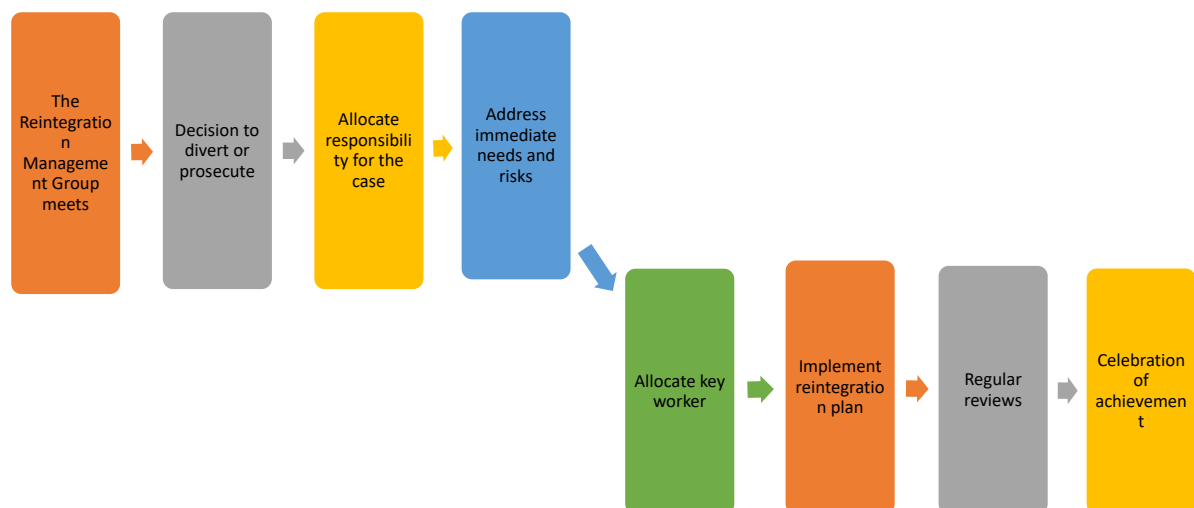
Committing to a structured framework of practices, programmes and services which would activate reintegration

The practices will be organised on three levels:

1. Action designed to practice responsibility
2. Engagement with others designed to generate the supportive relationships and the resources needed for reintegration;
3. Reflection on evidence from the practices designed to enable the young person to transform his or her identity from one of condemnation to respect and to develop a more positive narrative about the future.

15

Institutional framework

16

Evaluating the effort

- The support of a greater number of responsible adults
- Sustained access to the resources required for a better life
- A sustainable healthier lifestyle
- An identity and narrative that is pro-social, responsible and future oriented
- **Overall outcome:** A more resourceful person who no longer wishes to harm self or others.

17

Useful links

- ❑ 2021 WORLD CONGRESS MEXICO

<https://justicewithchildren.org/mexico-2021/>

- ❑ FOCUS Project

<https://tdh-europe.org/our-work/focus-on-my-needs-working-together-for-children-in-criminal-proceedings-/7144>

- ❑ Child Protection Hub

<https://childhub.org/en>

18

Child-friendly justice

FRA research on good models

Good practices for a Child-Friendly Court

Dr. Astrid Podsiadlowski
1 July 2021

Overview

Goal: learn about good models to support child participation, protect best interests of the child and improve quality of professional interventions

Overview:

- Introduction into the work of the Agency on child-friendly justice in the context of EU legislation
- Gaps in national legislation on children's access to procedural safeguards and participation in the justice system
- Key findings, opinions and promising practices to ensure child-friendly justice:
 - Training and multi-disciplinary cooperation
 - Right to information
 - Right to be heard
- Links to tools and resources

FRA PROJECTS ON CHILDREN AND JUSTICE

2015 and 2017 + 2020-2022

[Free publication available:
Child-friendly justice](#)

2017-2018

[Free publication available:
Children's rights and justice](#)

3

QUIZ

CHILDREN AND JUSTICE

What is the most important condition for children to feel safe and comfortable in a judicial proceeding?

The presence of their parents

To know what is going to happen with them during the proceeding

The behaviour of the professionals with whom they interact

How many children are estimated to be involved in judicial proceedings per year in the EU?

2.5 mio

1 mio

4 mio

What is the most important condition for children to feel safe and comfortable in a judicial proceeding?

The presence of their parents

To know what is going to happen with them during the proceeding

The behaviour of the professionals with whom they interact

How many children are estimated to be involved in judicial proceedings per year in the EU?

2.5 mio

1 mio

4 mio

CHILDREN AND JUSTICE

In majority of Member States legal aid is provided depending on income requirements.

True

False

How many percent of interviewed children felt that they did not receive sufficient information?

45%

82%

62%

In majority of Member States legal aid is provided depending on income requirements.

True

False

How many percent of interviewed children felt that they did not receive sufficient information?

45%

82%

62%

MAPPING MINIMUM AGES

NATIONAL LEGAL REQUIREMENTS

AVAILABLE DATA SOURCES

MAPPING MINIMUM AGE REQUIREMENTS CONCERNING THE RIGHTS OF THE CHILD IN THE EU

Minimum age requirements in the EU

KEY FINDINGS ON JUSTICE

(April 2018): [Mapping minimum age requirements: Children's rights and justice](#)

RIGHT TO BE HEARD

- Great variation not only across Member States but also within.

PROCEDURAL SAFEGUARDS

- In majority of EU MS, children in criminal proceedings are entitled to special support and procedural safeguards until 18 years old.

LEGAL AID

- In line with the Procedural Safeguards Directive, EU MS provide for legal aid for children without an explicit minimum age requirement.
- In majority MS legal aid is provided depending on income requirements.

DETENTION

- Child offenders can be subject to custodial sanctions and measures in all EU Member States.
- The minimum age threshold is the same as the minimum age for criminal responsibility (between 10 to 16 years of age).
- Solitary confinement is not applicable in only four EU MS.

THE CONCEPT OF CHILD-FRIENDLY JUSTICE

2.5 million children are involved in judicial proceedings across the EU

EFFECTIVE PARTICIPATION OF CHILDREN IS VITAL FOR IMPROVING THE OPERATION OF JUSTICE

UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD • Right to participation • Best interest of the child	EUROPEAN UNION EU STRATEGY FOR THE RIGHTS OF THE CHILD • Child-friendly justice	COUNCIL OF EUROPE GUIDELINES • Child-friendly justice • Children's rights to be heard, to be informed and to be protected
---	---	--

← IMPORTANCE OF CHILDREN'S PARTICIPATION →

The EU Strategy on the Rights of the Child and the European Child Guarantee | European Commission (europa.eu)

EU LEGISLATION

OBLIGATION OF EU MEMBER STATES TO SAFEGUARD CHILD'S WELL-BEING AND PROVIDE ADEQUATE CARE AND SUPPORT

11

EU LAW SAFEGUARDS FOR CHILD VICTIMS

Protection measures during criminal proceedings :

- ✓ Free legal counselling
- ✓ Free legal representation
- ✓ No unjustified delay in carrying out interviews
- ✓ Adapted premises for interviews
- ✓ Interviews by trained professionals
- ✓ Same person doing the interviews
- ✓ Minimising the number of interviews
- ✓ Right to be accompanied by representative/adult
- ✓ Video-recorded interviews
- ✓ Hearings with no presence of the public
- ✓ Hearing through video link
- ✓ Witness protection programmes

12

FRA RESEARCH ON CHILD-FRIENDLY JUSTICE

ASSESSING

- How are children's needs and rights addressed in judicial proceedings
- How are the **CoE's Guidelines** on child-friendly justice applied

THROUGH

- Personal interviews, focus groups and consultations with
 - 570 professionals
 - 392 children

EU MEMBER STATES COVERED

BG DE EE ES FI FR HR PL RO UK

13

GENERAL FINDINGS FROM FRA RESEARCH

There is great variation of actual practices not only across Member States but also within.

This often depends on the judgement of the individual professional.

Concrete measures on a child's right to be informed, to be heard and to be protected are not standard practice.

A lot more needs to be done to make justice more child-friendly so that children feel safe and comfortable to be able to express their views freely and participate effectively.

14

PROFESSIONAL BEHAVIOUR IS A KEY TO ENSURE CHILD-FRIENDLY JUSTICE

TRAINING

on legal and psychological aspects is essential for all professionals, in particular judges, prosecutors and police

"... as a judge I was never trained how to talk with children, so I can only use my private knowledge. That is a dangerous zone in my opinion."
Croatia, Judge

COOPERATION

between professionals of different disciplines, should be facilitated through specific measures

We work in separate chapels. It's complicated and it's not innate to work in a multidisciplinary way. The more we do multidisciplinary training, the more we will be able to work in a multidisciplinary way."
France, NGO

GUIDELINES

should be developed to ensure standard practices on how to hear, inform and support children

15

CHILDREN SUGGESTION BOX PROFESSIONALS SHOULD:

- ✓ **Informal** and **casual** attitude
- ✓ **Avoid wearing uniforms**
- ✓ **Smile**, be friendly, polite, empathetic
- ✓ **Speak loud** enough and **clearly**
- ✓ Should behave in a **calm manner**, be patient, **not raise voice** or **rush a child**
- ✓ Have **experience** and **formal training** to work with children
- ✓ Be **genuinely interested**, engage children, be available and **contactable** at any time during proceedings

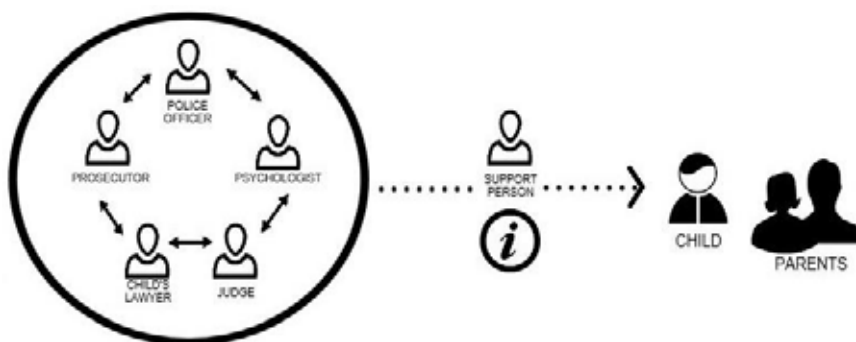

- ✓ Improve their communication skills: frame hearings as **conversations between equals** and **treat children seriously**, not treat children like adults, adjust the approach and language to the children's age
- ✓ Include **small talk** to make children feel at ease
- ✓ Interrogate children younger than 10 years through **playing**
- ✓ Offer children **breaks** and **make available food, water, sweets**
- ✓ Use **child-friendly material** during the hearings and support children

16

COORDINATED PROVISION OF INFORMATION

Professionals suggest one **contact point/support person** who is responsible for informing children (and their parents) throughout the proceedings.

19

CHILDREN SUGGESTION BOX

CHILDREN RECOMMEND THE FOLLOWING INFORMATION TO BE CONVEYED DURING THE HEARINGS:

- ✓ Professionals who conduct the hearings should **explain** their **professions** and **functions**, introduce themselves and **explain practical arrangements, behavioural guidelines**.
- ✓ Children should receive **feedback** after the hearings. This may include **encouragements** and **information** on how their testimony may influence the proceedings.
- ✓ The outcome and **next steps** should be **explained**, e.g. what and why.

20

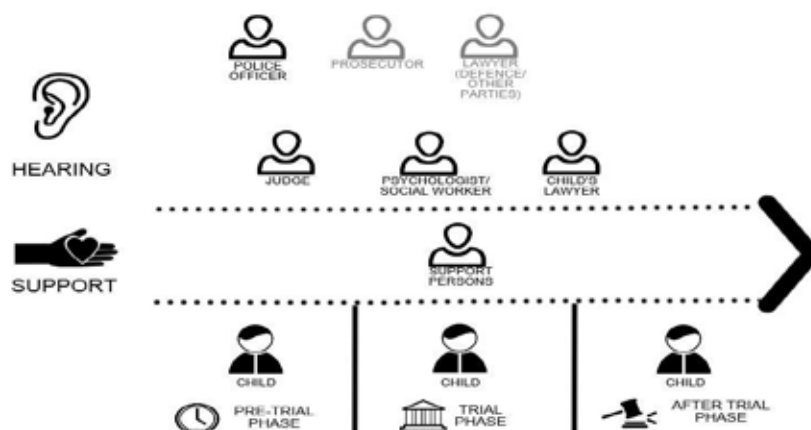

Child-friendly information material used in Spain

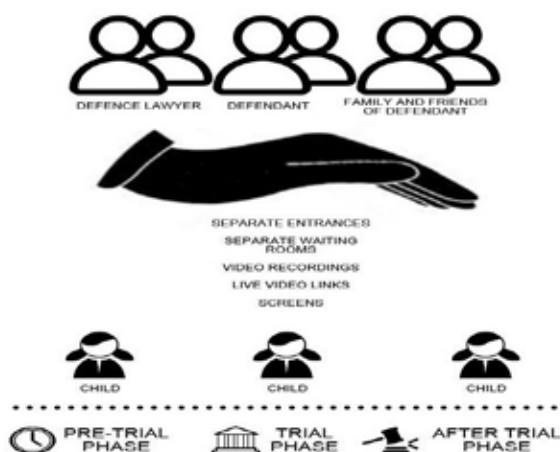

Wall of leaflets in a family centre tailored to teenagers, children and families in the United Kingdom

PROTECTIVE SUPPORT THROUGHOUT PROCEEDINGS

PROTECTION MEASURES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

23

PROMISING PRACTICE

PREVENTING CONTACT BETWEEN THE CHILD AND THE DEFENDANT

The Tartumaa Victim Support Center (Tartumaa Ohvriabikeskus) in Estonia has set up a separate entrance at the back of the building for especially traumatised children. Some courtrooms in Finland also have separate entrances, and separate entrances and waiting rooms are highly valued aspects of courts in the United Kingdom.

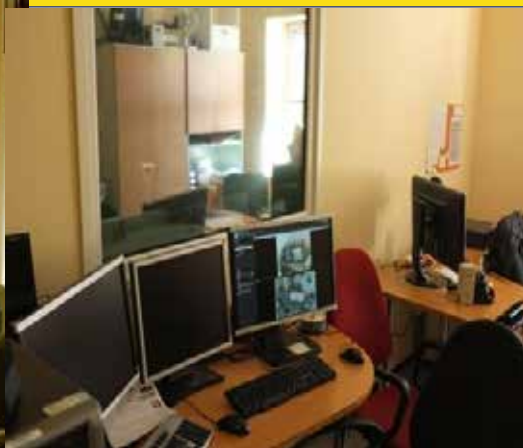

Estonia. Separate entrance at the back of the building of Tartumaa Victim Support Center.

24

In Estonia, police have a special video-linked room for interviewing children

In Finland, special material is provided to children to facilitate interviewing

TO MAKE IT HAPPEN USE

RAISING CHILDREN'S AWARENESS OF THEIR RIGHTS

Please have a look at **FRA videos** for children that are based on the key messages

- ✓ RIGHT TO BE HEARD
- ✓ RIGHT TO INFORMATION
- ✓ RIGHT TO PROTECTION AND SAFETY AND RESPECTIVE SUPPORT

[Video for children on their right to be heard](#)

<http://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-professionals>

Please feel free to communicate those to children and relevant gatekeepers

For more information or publications

www.fra.europa.eu

or contact us

childrights@fra.europa.eu

Специална подготовка и специализация на адвокатите, социалните работници и услугите за деца в системата на правосъдие за деца

Адв. Анета Генова
Aneta.mircheva@gmail.com
+359 889 766 206

1.07.202.

Правната рамка

- Конвенция на ООН за правата на детето:
 - Чл. 2 ал. 1: Държавите:
 - “зачитат и осигуряват правата”
 - “без каквато и да е дискриминация”
 - Чл. 3: Висшите интересите на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от
 - обществени или частни институции за социално подпомагане;
 - от съдилищата,
 - административните или законодателните органи.

Правна рамка

- Конвенция на ООН за правата на детето:
 - Чл. 12
 - 1. Държавите - страни по Конвенцията осигуряват на детето, което може да формира свои собствени възгледи, правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето.
 - 2. За тази цел на детето е предоставена по-специално възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган по начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство

Общи коментари на КПД

- Коментар 8: Правата на децата при правосъдие спрямо ненавършили пълнолетие лица
- Коментар 12: Право на детето на изслушване.
- Коментар 13: Правото на детето на свобода от всички форми на насилие

Национална правна рамка:

- Конституция на Република България
- Закон за закрила на детето
- Закон за защита от дискриминация

Формално срещу реално
необходимото

С какво ще напълним рамката?
Как го правим?

Роли на детето в съдебната система

- Жертва
- Свидетел
- Извършител
- Носител на права и в някои случаи – задължения.

Независимо от това в каква роля детето влиза в досег със съдебната система, необходимо е да помним, че децата са различни и могат да имат различни нужди!

Кои са “играчите” на това поле?

- **Непосредствени участници:**
 - Съд
 - Прокуратура
 - Адвокат
 - Социален работник/психолог
 - Родител/настойник
- **Косвени:**
 - Обучителни институции
 - Законодател
 - Супервизиращи лица/органи
 - Други?

В каквато и роля да се намесваме в живота на детето, ние трябва да помним отговорностите си:
да не нанасяме вреда,
да не дискриминираме,
да зачитаме и осигуряваме спазването на правата на детето.

Необходимо е да сме чувствителни към развитието на различните сфери на знанието и да прилагаме достиженията в практиката си.

Ролята на специалната подготовка – защо е необходима?

- Детето е комплексно човешко същество, със специфични нужди;
- В много случаи, детето в досег със съдебната система е преминало през травматично събитие: необходимост да се познават механизмите реакция на травмата, белезите на преживяна травма и начините за избягване на ре-виктимизация.
- Необходимост от познаване на механизмите на дискриминация – от психологическа, социална и правна страна и развиване на критичност към собственото си поведение.
- Знание, базирано на правата.

Специалната подготовка: за кого (и защо)?

- **Експерти, които не са юристи:**
 - Необходимост да имат базови знания за правото, правната система, йерархията на правните актове и силата им да обвързват;
 - Необходимост за разбиране на основни принципи на правото (на конвенциите, националното право);
 - Умения да разпознават дискриминацията в различните и форми, правилата свързани със забрана на насилието и т.н.
 - Практически знания за съдебните процедури и техния смисъл.
- **Надграждане на знания и умения в собствената им сфера, с фокус свързан със специалната уязвимост на децата в досег със съдебната система.**

Специалната подготовка: за кого (и защо)?

- **Специална подготовка за адвокати:**
 - Знания за международните стандарти и как те биха могли да се приложат на национално ниво.
 - Знания от други сфери:
 - Създаване на условия за информирано за травмата правосъдие;
 - Кое наранява? Кое има потенциал да ре-травматизира? Как да го избегнем?
 - Какви експерти са ни нужни? Къде да
 - Какви въпроси задаваме, за да достигнем до благоприятен за детето резултат? Да различаваме заключенията на експертите: кога са базирани на предразсъдъци и кога са базирани на факти и научни достижения.
 - Общуване с детето и родителите/настойниците, особено в конфликтни;
 - Знания за специфичната уязвимост на детето и как това рефлектира върху различни аспекти на живота на детето и възможността му да участва в съдебните процедури по щадящ начин. Как установяваме какви са специфичните процесуални улеснения, които ще помогнат на детето, за да участва по щадящ в съдебната процедура?

Етика и право

- **Необходимост от полагане на етични стандарти за работа по дела, в които са замесени интересите на деца – ценностите на Конвенцията на ООН за правата на детето.**
- **Общо съгласие на всички “играчи” на полето на правосъдието за деца относно спазване на тези стандарти и начините по които това може да се случи.**
- **Лидерство, основано на етични стандарти.**

Благодаря за вниманието!

Barriers to children accessing justice

Simona Florescu
Validity Foundation

Structure

- ◊ Situating access to justice in international law
- ◊ The ideal: how justice for children should be
- ◊ How justice for children is

Children with disabilities

- ◇ 31.8% of the foster care population had a disability
- ◇ 30% to 60% of children in foster care have chronic health conditions, and including behavioral, emotional, and developmental concerns jumped the number of foster children who have serious health care needs to above 80%
- ◇ one-third of children
- ◇ ages 0 to 14 years who are at all involved in the child welfare system have special health care needs, nearly three times the rate found in the general population.
- ◇ 11% of children attending public schools had been maltreated as opposed to 31% of children receiving special education
- ◇ CwD 3 to 4 times more at risk to be neglected or abused physically, sexually, or emotionally

Access to justice for children

CRC: Hearing children

The right to be heard (Art. 12);
Best interests (Art 3)
Evolving Capacities

Participation
=
effective hearing

Access to justice
+
Remedies (Art 13 CRPD)

Barriers

❖ Right to information

What and Why

Examples: Romania; project violence against children; child abduction context (the Netherlands, role of guardians *ad litem*)

Barriers: the hearing

❖ How is the voice of children presented to the court?

- ❖ Difference between types of proceedings: eg criminal or family law
- ❖ How often are children heard directly?
- ❖ Indirect hearing: what do judges hear? (role of guardians / attorneys)

❖ How long does hearing the child take?

❖ Are judges attuned to how children testify / make declarations?

Children's declarations

- ◆ **How do children testify?**
- ◆ **Is the legal system equipped for accommodating children's testimonies?**

Paternalistic attitudes

- ◆ **Protection ♥ participation**
- ◆ **What does it mean for children to have rights?**

Children's Rights Alliance

Julie Ahern
Legal and Policy Manager

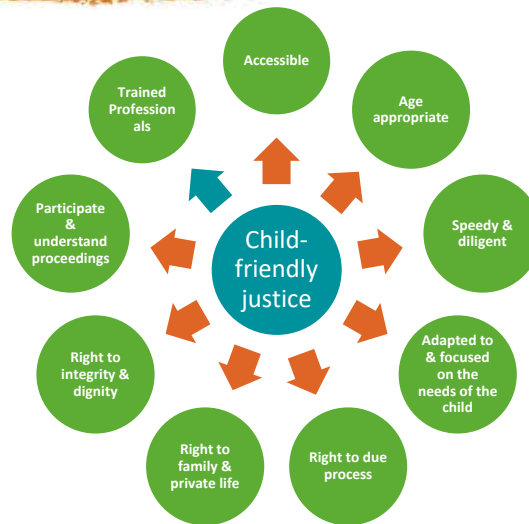

About the Children's Rights Alliance

- The Children's Rights Alliance unites over 120 members working together to make Ireland one of the best places in the world to be a child.
- We change the lives of all children in Ireland by making sure that their rights are respected and protected in our laws, policies and services.
 - We identify problems for children
 - We develop solutions
 - We educate and provide information on children's rights
 - We unite our members and put pressure on government to put children first

Child Friendly Justice Principles

Child Friendly Justice Guidelines

- All professionals working with and for children should receive necessary interdisciplinary training on the rights and needs of children of different age groups, and on proceedings that are adapted to them.
- Professionals having direct contact with children should also be trained in communicating with them at all ages and stages of development, and with children in situations of particular vulnerability.

Child Friendly Justice Resources

Council of Europe Child Friendly Justice Guidelines

- [Booklet on Child Friendly Justice Guidelines](#)
- [Leaflet on Child Friendly Justice Guidelines](#)

EU Fundamental Rights Agency

- [Handbook on European law relating to the rights of the child \(2015\)](#)
 - Chapter 11: Children's Rights within Criminal Justice and Alternative (Non-Judicial Proceedings)
 - Includes relevant case-law examples

Innovating European Lawyers to Advance the Rights of Children with Disabilities

- Children's lived experiences
- Key rights
- Barriers to Rights
- International Mechanisms
- Key skills
 - Communicating
 - Taking Instructions
 - Working with Trauma

Training with the Law Society of Ireland

- Trauma-informed skills training to legal practitioners
 - Taking Instructions 1: Foundation Skills
 - Taking Instructions 2: Instructions
 - Working with Trauma: Skills for Lawyers
 - Understanding Child Development and Child Protection for Lawyers
 - Self-Care for lawyers
 - Jurisprudence

Training with the Child and Family Agency

- Know Your Rights training for family support workers and social workers
 - Training on children's legal rights and entitlements
 - Listening skills
 - Taking a children's rights approach to their work
 - Remedies for children and families whose rights have been breached

Upcoming Legal Reforms in Ireland

- Family Courts Bill
 - Provides for the establishment of a Family Court Structure
 - Provides for the specialisation of Judges
 - Will require Judges to undergo training
 - Currently no requirement for Lawyers to be trained

Challenges for children with disabilities

Intersectionality challenges facing children who live in
institutions and/or have mental disabilities

Šárka Dušková, Validity Foundation

Why should we focus specifically on children with disabilities?

Barriers:

- Attitudinal
- Environmental (social and physical)
- Legal
- Communicational

Attitudinal barriers

- Presuming incompetence
- Stigmatising and intimidating language
- Failing to be attentive to the needs and experiences of the child

Environmental

- Inaccessible buildings
- Unfriendly and intimidating environments
- Formalistic procedures and rules

VALIDITY

Legal

- Denial of the right to participate or testify
- Inadmissibility of evidence on the basis of disability and/or age
- Inaccessible support or complaint mechanism

Communicational

- Lack of accessible information
- Inability to communicate with children

VALIDITY

Child-friendly justice and guarantees for children with disabilities

o **Article 7 of the UN CRPD** (United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities)

*"States Parties shall ensure that children with disabilities have the right to express their views freely on all matters affecting them, their views being **given due weight** in accordance with their age and maturity, on an equal basis with other children, and to be provided with **disability and age-appropriate assistance** to realize that right."*

o **Article 9 of the UN CRPD**

*"States Parties shall take **appropriate measures to ensure to persons with disabilities access, on an equal basis with others, to the physical environment, to transportation, to information and communication, including information and communication technologies and systems, and to **other facilities and services open or provided to the public, both in urban and rural areas.**"***

o **Article 13 of the UN CRPD**

*The governments must: "ensure **effective access to justice for persons with disabilities** on an equal basis with others, including through the provision of **procedural and age-appropriate accommodations**, in order to **facilitate their effective role** as direct and indirect participants, including as witnesses, in all legal proceedings, including at investigative and other preliminary stages."*

o **Article 5 § 3 and Article 2 of the UN CRPD**

*"In order to promote equality and eliminate discrimination, States Parties shall take all appropriate steps to ensure that reasonable accommodation is provided. **"Reasonable accommodation" means necessary and appropriate modification and adjustments** not imposing a disproportionate or undue burden, where needed in a particular case, to ensure to persons with disabilities the enjoyment or exercise on an equal basis with others of all human rights and fundamental freedoms."*

VALIDITY

Accessibility and accommodation

- Accessibility = general measures improving access to justice
- Accommodation = individualised adjustments needed in particular cases, their denial (unless posing a disproportionate burden) may be discriminatory

- Enable flexible procedures responsive to the needs of children
- Carry out individual needs and barriers assessment
- Work with other professionals, the child's family and support persons
- Practically:
 - • Establish a simple, easily accessible mechanism for a child with a disability
 - to request support;
 - • Require courts to specifically ask whether a child with a disability requires
 - accommodations.

VALIDITY

Accessibility and accommodation measures

- **Attitudinal**

- Comprehensive training for justice professionals

- **Legal**

- Testimonies of children with disabilities must be given equal weight
- An easy and accessible complaints procedure must be available (also bringing complaints on behalf of children)
- Automatic support by a person of choice and legal aid should be available
- Waivers or flexibility in procedural rules: filing of complaints, appeals, taking testimonies, time-limits, hearing dates, ...

VALIDITY

Accessibility and accommodation measures

- **Environmental**

- ensuring accessibility of buildings, facilitating transport and assistance/a support person
- providing more break times, allowing to drink
- allowing children to take personal items on the stand with them.
- interviewing the child in a familiar and comfortable setting, in the absence of formal court apparel, visiting the courtroom prior to proceedings
 - video-recording testimony so as to avoid repeat questioning
 - holding hearings *in camera*
 - allowing a person of trust to accompany them throughout proceedings
 - engaging a psychologist/social worker to be available for help in the event of triggering
 - eliminating distractions and interruptions, restrict attendance to the courtroom
 - respecting the wishes and expressions of the child, checking the child's well-being throughout the process

VALIDITY

Accessibility and accommodation measures

Communicational

- Use short, concise, simple, concrete and open-ended questions, one at a time; verify impressions and interpretations
- Recognise and respect non-verbal forms of communication including play, body language, facial expressions, drawing and painting, sign language, augmentative and alternative communication
- Engage interpreters or intermediaries
- Ensuring access to a support persons
- Use easy-to-read and easy-to-understand language throughout the proceedings
- Use a range of assistive devices, augmentative or alternative communication ("AAC") methods, such as pictorial representations, idiosyncratic verbal or non-verbal communication
- Use exhibits, writing, diagrams, drawings, body maps, visual timetables
- Allow doodling or repetitive drawing may help maintain attention and emotion

Spotlight: Intermediaries in the UK

VALIDITY

Closing thoughts

- Change of attitudes rather than investments which can make a world of difference
- The possibility of flexible adjustments should be incorporated into the procedural rules themselves
- Remember:

Denial of reasonable accommodation is discrimination

VALIDITY

The right to effective participation: the involvement of refugee children in asylum application proceedings in the Netherlands

Dr. Stephanie Rap – 1 July 2021

Universiteit
Leiden
The Netherlands

International children's rights

- UN Convention on the Rights of the Child: special protections and general principles
- Article 22 – Refugee and migrant children
 1. States Parties shall take appropriate measures to ensure that a child who is seeking refugee status or who is considered a refugee in accordance with applicable international or domestic law and procedures shall, whether unaccompanied or accompanied by his or her parents or by any other person, **receive appropriate protection and humanitarian assistance in the enjoyment of applicable rights** set forth in the present Convention and in other international human rights or humanitarian instruments to which the said States are Parties.
- Protection and participation

Discover the world at Leiden University

Right to participation for children

- The right to be heard
- The right to information

“States Parties shall assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child” (art. 12(1) CRC).

Discover the world at Leiden University

VluchtelingenWerk Nederland, 2017

Child participation in asylum proceedings

- Children value being heard in decision-making
- Positive influence on self-confidence, self-esteem and better understanding and accepting of decisions
- Interviewing young children in forensic setting
- Children in migration: complex and adversarial procedures, lack of information and of trust, accompanied children

Discover the world at Leiden University

Danibal, 2021

Methodology

- In-depth interviews with professionals
 - 42 participants
 - Between March 2018 and October 2019
- Observations of child interviews
 - 13 interviews
 - Between 2012-2019
- Interviews with children
 - 21 interviews
 - 2020-2021

Discover the world at Leiden University

Children's perspectives: information

• Information provision

R: No, at that time nothing, no. Actually then, yes, we heard a lot of false information that was bad, so to say, also for us.

I: From other residents at the reception centre?

R: Also from other residents from the reception centre and yes, also people who, who helped us get to the Netherlands so to say.

I: Oh, yes. You mean, yes, how do you say that, human traffickers?

R: Yes, yes, exactly.

(R9: Boy, unaccompanied, from Afghanistan)

Source: UNHCR

Discover the world at Leiden University

Children's perspectives: participation

- Feelings of stress

R: Yes, I thought it was nerve-wracking. Because I never experienced that before, I do not know what, yes, what they are going to ask there. Yes, you get an idea so to say of what they are going to ask, but I just felt very nervous (R7: Girl, unaccompanied, from Syria)

- Agency and control

- *R: Yes, for example, when children want to go to those meetings, then they should really be alone there. Then they have the freedom to tell everything and explain everything. But if they sit there with someone from the family, for example, it is a little awkward (R6: Girl, unaccompanied, from Syria)*

- Accompanied children

- *R: I was really scared, because I thought, now they have interviewed me, I have said something about mom, about dad, about the story and when a decision comes and I did not remember correctly, give the right information, then I am responsible for the decision. And the feeling of: I am responsible for something and I am still fifteen, I am responsible for the future of everybody, that was really terrible (R5: Girl, accompanied, from Palestine)*

Discover the world at Leiden University

Child interviews

- Child-friendly interview room
- Interviews lasted on average 49 minutes (19 to 72 minutes, excl. breaks).
- Analysis
 - preparations and explanations
 - the content of the interview
 - the conversation techniques used by the immigration officer.

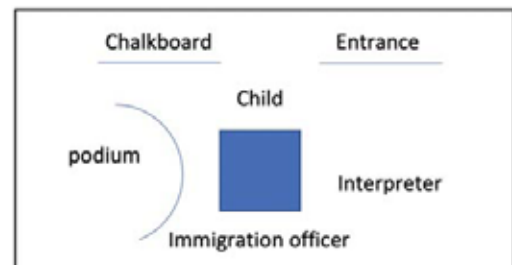

Figure 1: Map of the interview room

Discover the world at Leiden University

Content of the interview

End of the interview:

IO: Is there anything else you want to tell or ask?

C: Why am I here?

IO: Everybody who wants to stay in the Netherlands comes here. We always want to hear from the people themselves. Everybody gets a conversation, including children.

C: Can we stay?

IO: That will be decided soon. Do you understand?

C: Can my mother come here from Syria?

IO: That is the next step. Your guardian can explain all about that.

C: If we cannot stay, do we have to go back?

IO: That is a small chance, you don't have to worry about that. We don't send people from Syria back for no reason, when there is war going on (Interview 2).

Discover the world at Leiden University

Conversation techniques

- Metacommunication: making expectations explicit
- Small talk: making the child feel at ease
- Complimenting the child
- Summarising the answers of the child
- The here-and-now technique

IO: We already discussed a lot, you told me where you lived, which language you speak, how you came to the Netherlands, you told me about school and church, who you lived with in a house and you told me about the day you left your home, about the bad people with guns, you told me they came to get money (Interview 9).

Discover the world at Leiden University

Concluding

- The right to be heard: hearing the true voice and opinion of the child, in a child-friendly environment
- Child interview in asylum procedure: aim is to collect facts and evidence, not to 'hear' the child
- Highly complex procedures, power imbalances and political nature of decisions
- Better preparation and individual assessment of needs and interests is needed
- Training of immigration officers in child-friendly interview techniques

Discover the world at Leiden University

Dr. Stephanie Rap

Department of Child Law, Leiden Law School, the Netherlands

s.e.rap@law.leidenuniv.nl

@RapStephanie

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

ПРЕЗЕНТАЦИИ - ДЕН 3

“Деинституционализация: Случаят България – 3”

Изследване на процеса на деинституционализация на грижата за деца 2020-2021

Елен Митова
Ноу-хау център за алтернативни грижи
за деца, НБУ
2 юли 2021 г.

Phone: +359 2 403 20 30
E-mail: info@knowhowcentre.org
Web: www.knowhowcentre.nbu.bg

Информация за изследването:

- Екип: опитни изследователи и консултанти с различен профил
- Региони: Велико Търново, Враца, София, Стара Загора
- Период: март 2020 - август 2021
- Методология: изследване в хода на действието (Action Research)
- Участници:
 - над 250 (близо половината от тях като съ-изследователи)
 - 75 деца и младежи в грижа и млади хора с опит със системата
 - 13 родители с опит със системата
 - 20 приемни родители

- Литературен преглед
- Рефлексия върху находките със съ-изследователите

Находки, тези и изследователски въпроси:

- 🏠 Тема 1: Деинституционализация - същността на промяната, която реформата е донесла, реалните последиците от нея и как изглежда тя в настоящия момент.
- 🏠 Тема 2: Децата и родителите – нов профил.
- 🏠 Тема 3: Професионалистите.

- 🏠 Информацията в системата и достъпа до нея
- 🏠 Политика, планиране и управление на ДИ - централизация
- 🏠 Темите за страха, срама, лъжата, корупцията, насилието...
- 🏠 Макро анализ на 10 годишен период – проследяване на тенденции и процеси

Тематични области със събрани препоръки:

- 🏠 **Вземане на решения**
- 🏠 **Спешни настанявания и кризи**
- 🏠 **Децата, техните родители и грижата**
- 🏠 **Концепция за резидентна грижа**
- 🏠 **Професионализъм и служители**
- 🏠 Образователната система и социалните проблеми
- 🏠 Развитие на приемната грижа
- 🏠 Обучение по социална работа
- 🏠 Управление на национални политики и планиране
- 🏠 Работата на ОЗД отвън и отвътре
- 🏠 Критики към новото законодателство
- 🏠 Подкрепа за осиновяване и др.

Вземане на решения

Проблем/и	Идеи за промяна
Решенията за децата често изглеждат произволни и необосновани; друг път сякаш се вземат инертно, без оглед на конкретиката. Зад решенията често стои защитно поведение на служителите. Споделянето на отговорността е само „на хартия“. Децата и родителите са подведени, разочаровани и наранени от взаимодействието си със системата.	• прецизиране и утвърждаване на процедури и инструменти за оценка, които да насочват към различни решения за подкрепа • гъвкавост и съдействие за родителите, които се сблъскват с документални и институционални затруднения • изискване за посочване на точната причина за решението и комуникирането ѝ с децата и родителите ясно и разбираемо

Спешни настанявания и кризи

Проблем/и	Идеи за промяна
Всяко действие на системата изглежда като реакция на спонтанно възникнала криза. Смята се, че за да се наложи мярка за закрила изобщо, това трябва да стане веднага. Повечето настанявания в грижа са спешни. Така всяка мярка е нова криза за деца, родители, приемни родители, други деца и служители в услуги (всички, освен самата система). Подробности за ситуацията и децата почти липсват.	• осмисляне и драстично намаляване на спешните настанявания в ПГ и ЦНСТ • създаване на повече и гъвкави варианти за временно кризисно настаняване • документация, която следва детето, представя историята на неговото развитие и дава достатъчно информация на хората, които се включват в работата с него

Децата, техните родители и грижата

Проблем/и	Идеи за промяна
Децата в грижа са все по-малко увредени от институционализация и все повече идват от (дисфункционален и травмиращ) семеен контекст. Децата пребивават в услугите дълго, но остават активно във връзка с близките си. Родителите в различни ситуации (напр. работещите в чужбина) възприемат услугите като пансион за дългосрочно настаняване. Те сами изпращат децата си там.	- фокус в квалификацията върху работа със семейства, а не с деца - целенасочена работа със зависимото поведение на родители, които смятат, че държавата им е длъжна - законова рамка, която да налага такси за резидентната грижа - срок за проучване след подаване на молба за реинтеграция до 6 месеца, а след това – отнемане на родителските права

Концепция за резидентна грижа

Проблем/и	Идеи за промяна
Масово средата в резидентните услуги все още не предполага създаването на устойчиви, значими връзки с възрастни. Услугите се оценяват и като по-скоро неефективни като интервенции за справяне с травми, социализация и основа за житейска реализация. Недиференцираната грижа е с особено ниско качество в случаите, които се изисква специализирана, професионална подкрепа за развитие.	- стандарты за добро управление и практика - специализация и профилиране - нови услуги или цели интервенции за (а) децата в риск от противообществени прояви; (б) младежи, напуснали грижа до 25 г.; (в) насърчаване на връзката с биологичните родители; (г) жени, жертва на злоупотреби и ранна бременност; (д) родителски обединения

Професионализъм и служители

Проблем/и	Идеи за промяна
Да работиш в системата означава: ниско заплащане и болезнена уязвимост. Хорничният проблем със системното недостатъчно финансиране на услугите стои. Отчасти заради него в тях ите попадат хора „от всякъде“ или „от където и да е“. Ниското ниво на професионализъм занижава качеството на грижата.	• инвестиции в задържане на хората в тази работа (заплащане, повече подкрепа и по-малко контрол) • единни стандарти за упражняване на професията на социалния работник и прилежащите помагачи професии • база данни на професионалистите • изграждане на професионална общност • преосмислене на подхода към бюджетирането през анализ на ефективността

Общи изводи от предварителния анализ на препоръките

Препоръките представени от участниците в изследването бяха обобщени в 5 големи групи в зависимост от това към кого са насочени конкретните идеи за промяна:

- Клиентите на услугата
- Професионалистите
- Управлението на политиките за ДИ
- Работата в различните услуги
- Нагласите.

Включени препоръките на представители на държавната администрация от АСП и ДАЗД, клонове на международни НПО, общини, ОЗД, ръководители и служители от ЦНСТ, местни НПО, управляващи услуги, деца, биологични и приемни родители, супервизори и обучители, финансови експерти и университетски преподаватели.

Препоръките са насочени както към органите на централната власт, така им към местните управления, услугите, децата и родителите.

Клиентите на услугата

- Реално въвеждане на индивидуален подход в работата с децата – баланс между индивидуална подкрепа и структуриране като фокус на грижата за всяко едно дете.
- Работа с биологичното семейство като неотменна част от работата по случай на всяко едно дете в грижата.
- Участие на децата и родителите във вземането на решения за тях.
- Услуги и подкрепа за напуснали услугите младежи като част от продължаващата подкрепа за постепенна социализация и подготовка за самостоятелен

Професионалистите

- Основана на ясни стандарти, практически ориентирана и непрекъсната подготовка на кадрите, свързани с физическите, емоционалните и социалните нужди на децата в риск – специалисти от социалните, здравните, образователните услуги и от системата за закрила на детето.
- Непрекъсната подкрепа за професионалистите чрез супервизия, продължаващо обучение, достойно заплащане и кариерно развитие.
- Ясни и реалистични стандарти за работа с профилиране на специалистите и преодоляване на бюрокрацията и свръхнатовареността.

Управлението на политиките за ДИ

- Подобряване на координацията между министерствата.
- Финансиране, основано на ясен национален приоритет в грижата за уязвими деца и семейства, базирана на данни финансова стратегия и гъвкаво бюджетиране на услугите според потребностите на всяко дете и местните ресурси.
- Законодателни правомощия на управляващите политиката структури.
- Основани на мониторинг и анализ политики и практики в областта на ДИ и включване на децата, родителите, специалистите от услугите и представителите на местната власт и общности в този процес на мониторинг и планиране.
- Правна рамка, законодателство, които да дават повече правомощия на държавните институции, пряко ангажирани с политиката по ДИ /АСП, ДАЗД/, на органите на местната власт и на приемните родители при решаване на някои спешни нужди от подкрепа на децата. Ясни правила за попечителство, осиновяване.
- Закриване на услуги да е постепенен, обмислен и ненасилствен процес с грижа за деца, семейства и специалисти.
- По-активно включване на НПО в обсъждането на националните и местните политики и стратегии.

Работата в различните услуги

- Въвеждането на реална мултидисциплинарна координирана работа по случай и междусекторно сътрудничество.
- ОЗД да промени ролята си от административна към реално координираща мрежата от услуги около детето.
- Преодоляване на командно-административния модел на работа на ОЗД и нуждата от хоризонтални отношения с всички участници в процеса.
- Облекчаване на документацията - преосмисляне на всеки изискван документ и облекчаване на административно-документалните изисквания към общинските ЦНСТ, към услугите, за да може да се фокусират усилията върху работа с децата.
- Събиране на информация по случай на всяко дете, която да се държи на едно място, да се поддържа непрекъснато, да е достъпна за всички, работещи с детето и родителите специалисти, да се обсъжда с детето и родителите.
- Дългосрочно проследяване на случаите на всяко дете и предоставяне на следваща подкрепа при реинтеграция, осиновяване, напускане на услугите.
- Осиновяването също да бъде подкрепено дългосрочно като процес, за да няма връщане на деца.
- Извеждане и настаняване на децата да придобие по-малко кризисен и спешен характер и да има ясни критерии за спешност.
- Приемната грижа да се развие и за случаите на деца с увреждания и да бъде компетентно подкрепяна, супервизирана и финансово обезпечена. Връзката между приемни и биологични родители да се поддържа и развива.
- При реинтеграцията на децата да има по-голям контрол и услуги за дългосрочна подкрепа на детето и семейството.
- Ранни интервенции и превенция като приоритет в бъдеще.

Нагласите

- Преодоляване на негативните нагласи на специалистите към разнообразни групи от клиенти и целенасочена и компетентна работа с негативните нагласи на част от клиентите към услугите.

Общи изводи

- Децентрализация на системата**
- Синхронизиране на работата между различните услуги – ЦНСТ, Приемна грижа и др. – на местно ниво**
- Институционалната култура и нуждата от хуманизиране на иерархичните връзки в системата – от снакция към покрепа.**
- Насърчаване и подкрепа за съхраняване и подобряване на връзката биологичен родител – дете**

Общи изводи

- **Изграждането и поддържането на цялостната картина за историята и живота на детето**
- **Нужда от пространство за дебат на политиките по ДИ**
- **Събраното знание в работата по ДИ да се изучи и обобщи**

Общи изводи

- **Приоритет на работата с родителите – устойчива, превантивна.**
- **Критериите за качество на грижата да са свързани с отношенията, а не с администрацията и документацията.**

Моделът на Активната семейна подкрепа и приложението му в процеса на деинституционализация

Галина Бисет
Технически съветник –
деинституционализация и алтернативна
грижа

hope and homes
for children

надежда и домове
за децата-клон България

www.hopeandhomesbg.com

Защо избрахме този подход за подкрепа на процеса на деинституционализация в България?

Успехът на реформата на грижата за деца зависи от способността на системата да подкрепи детето в родното му семейство.

Системата за социално подпомагане и закрила на детето не може да реагира адекватно на криза в семейството, която води до изоставяне или извеждане на детето (бюрокрация + нагласи).

Европейските фондове, чрез които се реализира реформата, не могат да бъдат разходвани за индивидуална подкрепа на семействата (социални плащания).

Какво е Активната семейна подкрепа?

Интензивна социална работа с определена времева рамка в контекста на бурни системни промени.

Надгражда силните страни на семейството и привлича ресурсите на общността. Възстановява или създава около семейството формални или неформални мрежи за подкрепа.

Рехабилитация на семейството = решителни действия за извеждане от криза + дългосрочен план за устойчивост и независимост.

Холистичен подход към всички нужди на семейната система. Направена „по поръчка“.

Външни оценки на модела на Активната семейна подкрепа

Ноу-Хау център за алтернативна грижа за деца към НБУ в две отделни изследвания дава позитивна оценка на модела:

2014 г. (227 превенции и 42 реинтеграции в 8 географски области)

2017 г. (108 превенции и 18 реинтеграции в 15 географски области)

2018 г. верифициращо изследване на 25 семейства от д-р Стели Петева прави заключение:

„ Наблюдаваните и анализирани случаи в рамките на настоящата оценка верифицират и, надяваме се, обогатяват резултатите от предходните външни оценки на ефективността на работа на НДД, проведени в периода октомври 2014 - март 2017 г., като предоставят актуална „жива картина“ с преки резултати от живота и бита на посетените семейства.“

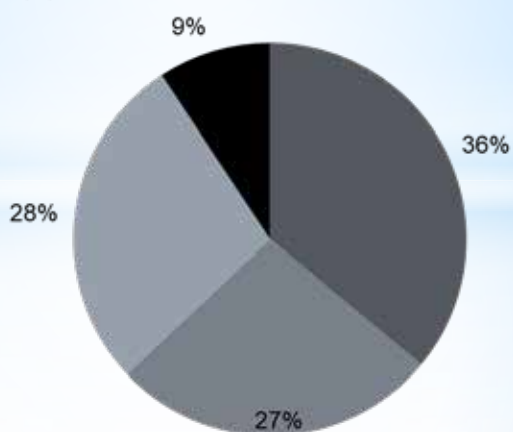

Моделът през очите на оценителите

2017 г. Превенции

■ НДД+дарения 36% ■ Доставчик 27%
■ Соц. подп./общ. фондове 28% ■ ЗИХУ 9%

2017 г. Превенции

■ Подкрепа по 6-те области

2017 г. Превенции

■ Специфични разходи

1. Подобряване на битовите условия
2. Битово-комунални разходи
3. Дрехи
4. Храна за бебе
5. Принадлежности за бебе
6. Транспорт
7. Комуникации
8. Храна
9. Медикаменти
10. Медицински услуги и консумативи
11. Здравни осигуровки
12. Административни данъци и такси
13. Човешки ресурс - НДД човеко-часове

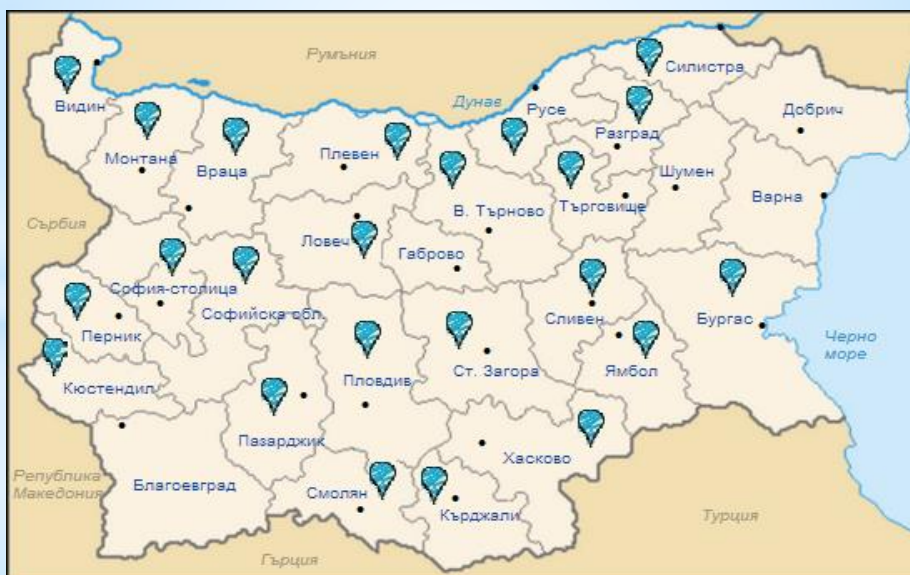
Първите закрити ДМСГД: Тетевен (2010), Широка Лъка (2013), Кюстендил (2013)

Подкрепа на закриването на 8 ДМСГД по националния проект „ПОСОКА: семейство“ (2011-2015); София (Св. Параскева), Перник, Монтана, Габрово, Русе, Пловдив, Пазарджик, Търговище.

Закрити ДМСГД при липсата на национален проект и политическа нестабилност: Ветрен (2015), Разград (2015), Златица (2016), Силистра (2018), Ямбол (2018), Враца (2018), Видин (2020).

Подкрепа на актуален национален проект „Продължаваща подкрепа за деинституционализация на децата и младежите“ (2018-2022) за закриване на оставащите 12 ДМСГД: 8 дома закрити в края на 2020 г. от правителството, като от 2 от тях – Хасково и Дебелец – бяха изведени поетапно всички деца с наша подкрепа, а в Сливен, Бургас, София (И.Рилски), Бузовград, допринесохме за значително поетапно намаляване броя на децата.

Остават 4 ДМСГД – Плевен, Варна, Стара Загора и Кърджали с около 230 деца.

Отвъд Активната семейна подкрепа

- 1984 успешни и проследени превенции
- 197 успешни и проследени превенции
- 25 области, в които сме работили и продължаваме
- 23 местни координатори в цялата страна
- 21 сформирани, обучени и консултирани ОКМД; 160 срещи със 1032 участника
- 24 закрити ДМСГД с наша подкрепа
- 2648 участници в обучения – ОКМД, ОЗД, доставчици на социални услуги
- Участие в застъпничество, политики, нормативна база, мониторинг

Активната семейна подкрепа е в основата на новия етап, в който навлиза реформата на грижата за деца

Висок брой деца в ЦНСТ

Висок брой деца постъпващи в системата за грижа

Как може Активната семейна подкрепа да се внедри устойчиво в системата за закрила на детето и социалните услуги?

ОКМД в подкрепа на предотвратяване настаняването на деца в резидентна грижа (ЦНСТ, Кризисни центрове и др.) и тяхното извеждане в семейна среда.

Фамилна групова конференция – устойчива подкрепа в трудни моменти в живота на децата

Мария Петкова

2.07.2021

Право и възможност за всяко дете и семейство

Законодателство

Практики:

- **Професионални**
- **Житейски**

Житейски практики

- Да разбираш
- Да си част
- Да имаш доверие
- Модели на поведение
- Осъзнаваш последствията
- Поемаш отговорност

Различни системи

Институции/училище:

- Закони, правила
- Процедури
- Изисквания
- Санкции

Деца/Семейства:

- Уникални
- Различни
- Очаквания
- Насърчение

Различни начина на вземане на решение

Професионалисти

Семейните групи

**Фамилната групова конференция
позволява дискурс между две системи
от легитимни интереси:**

- Правото на държавата
- Правото на детето / семейството

„Важно е обяснението на конфликта,
не само разрешаването му...“

Децата /децата жертви, децата извършители/

- Семейство, дом
- Детска градина / училище
- Приятелски групи, клубове, кръжоци
- Улица, театър, обществена среда

Поведението зависи от контекста / средата.

Проблемът и решението също

Какво търсим? Какво е важно?

- Да бъдат санкционирани извършителите
- Да решим проблема сега, на място
- Да има план за бъдещото на детето / децата и семействата им

Какво научихме:

В България са проведени стотици ФГК за деца:

- Обикновено има проблем, затруднение, несигурност, притеснение, вълнение, нарушение...
- Учители, възпитатели, родители, дори приятели, нямат идея за причините и състоянието
- Трудно е да се намери съвет, насока, подкрепа, помощ...
- Проблемът ескалира ...
- Различните участници имат /драматично/ различни виждания и решения!

Какво помага?

- Доверие, познатото
- Споделяне
- Разбиране, изслушване
- Приемане, подкрепа
- Сигурна среда

Значим възрастен!

Значими близки хора!

Какво се променя?

- Усещането за себе си, самочувствието
- Разбирането за другите
- Отношенията
- Очакванията
- Мотивацията
- Поведението
- Личният модел

Фамилна групова конференция

Модел с описани и приети принципи и процедури, основан на права

- Конвенция за правата на детето
- Конвенция за правата на човека
- Конвенция за правата на хората с увреждания

Характеристики на ФГК

- Това е модел на взимане на решение;
- Семейството и социалната му мрежа е “собственик” на конференцията – техни хора, техен проблем, тяхно време, тяхна храна и напитки, техния план...;
- Координаторът е независим;
- Семейството има право на информация, лично време и приемане на плана без условия /изключение при неотразен риск за дете/.

ПОЛЕЗНИ МАТЕРИАЛИ

ДИРЕКТИВА 2012/29/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА (25 окт. 2012 г.)

за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета

ЕВРОПЕЙСКИЯТ ПАРЛАМЕНТ И СЪВЕТЪТ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

като взеха предвид Договора за функционирането на Европейския съюз, и по-специално член 82, параграф 2 от него, като взеха предвид предложението на Европейската комисия, след предаване на проекта на законодателния акт на националните парламенти, като взеха предвид становището на Европейския икономически и социален комитет⁽¹⁾, като взеха предвид становището на Комитета на регионите⁽²⁾, в съответствие с обикновената законодателна процедура⁽³⁾, като имат предвид, че:

(1) Съюзът си е поставил за цел да поддържа и развива пространство на свобода, сигурност и правосъдие, чийто крайъгълен камък е взаимното признаване на съдебни решения по граждански и наказателни дела.

(2) Съюзът е ангажиран със защитата на жертвите на престъпления и с установяването на минимални стандарти по отношение на тях и Съветът прие Рамково решение 2001/220/ПВР от 15 март 2001 г. относно правното положение в наказателното производство на жертвите от престъпления. Съгласно Стокхолмската програма — Отворена и сигурна Европа в услуга и за защита на гражданите (5), приета от Европейския съвет на заседанието му от 10 и 11 декември 2009 г., към Комисията и държавите членки беше отправено искане да проучат възможностите за подобряване на законодателството и на практическите мерки за подпомагане, свързани със защитата на жертвите, с особено внимание, насочено към подкрепа и признание за всички жертви, включително за жертвите на тероризъм, като приоритет.

(3) В член 82, параграф 2 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС) се предвижда установяването на минимални правила, приложими в държавите членки, за улесняване на взаимното признаване на присъдите и съдебните решения, както и на полицейското и съдебното сътрудничество по наказателноправни въпроси с трансгранично измерение, по-специално във връзка с правата на жертвите на престъпления.

(4) В резолюцията си от 10 юни 2011 г. относно пътна карта за укрепване на правата и защитата на жертвите, по-специално в рамките на наказателното производство („пътната карта от Будапеща“), Съветът заяви, че на равнището на Съюза следва да се предприемат действия за укрепване на правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления. За тази цел и в съответствие със същата резолюция настоящата директива цели да преразгледа и допълни принципите, определени в Рамково решение 2001/220/ПВР, и да предприеме съществени стъпки напред по отношение на равнището на защита на жертвите в целия Съюз, по-специално в рамките на наказателното производство.

(5) В резолюцията на Европейския парламент от 26 ноември 2009 г. относно премахването на насилието срещу жените държавите членки бяха призовани да подобрят своето национално законодателство и политики за борба с всички форми на насилие срещу жени, както и да предприемат действия с цел справяне с причините за насилието срещу жени, не на последно място чрез използване на превантивни мерки, а Съюзът беше призован да гарантира правото на всички жертви на насилие да получават помощ и подкрепа.

(6) В своята резолюция от 5 април 2011 г. относно приоритетите и очертаването на новата политическа рамка на ЕС за борба с насилието срещу жени (8) Европейският парламент предложи стратегия за борба с насилието срещу жени, домашното насилие и гениталното осакатяване на жени като основа за бъдещи законодателни инструменти на наказателното право срещу насилието, основано на пола, включително рамка за борба с насилието срещу жени (политика, превенция, предпазване, преследване, предоставяне и партньорство), която стратегия да бъде последвана от план за действие на Съюза. Международната уредба в тази област включва Конвенцията на ООН за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените (CEDAW), приета на 18 декември 1979 г., препоръките и решенията на Комитета на CEDAW и Конвенцията на Съвета на Европа относно предотвратяването и борбата с насилието срещу жените и домашното насилие, приета на 7 април 2011 г.

(7) В Директива 2011/99/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно европейската заповед за защита (1) се създава механизъм за взаимното признаване на мерки за защита по наказателни дела между държавите членки. В Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него (2) и в Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (3) се разглеждат, *inter alia*, специфичните потребности на определени категории жертви на трафика на хора, сексуалното насилие и сексуалната експлоатация на деца и детската порнография.

(8) В Рамково решение 2002/475/ПВР на Съвета от 13 юни 2002 г. относно борбата срещу тероризма (4) се признава, че тероризмът представлява едно от най-сериозните нарушения на принципите, върху които е основан Съюзът, включително принципа на демокрация, и се потвърждава, че тероризмът представлява, *inter alia*, заплаха за свободното упражняване на правата на човека.

(9) Престъплението е противообществено деяние, както и нарушение на индивидуалните права на жертвите. Жертвите на престъпления следва да бъдат признати за такива и да бъдат третираны с уважение, тактичност и професионализъм без никаква дискриминация, основана на признаци като раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични характеристики, език, религия или убеждения, политически или други мнения, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст, пол, полово изразяване, полова идентичност, сексуална ориентация, статут на пребиваване или здравословно състояние. При всички контакти с компетентен орган, действащ в рамките на наказателното производство, и всички служби, които осъществяват контакт с жертви, като например службите за подкрепа или за възстановително правосъдие, следва да се вземат предвид личните обстоятелства и непосредствени нужди, възраст, пол, евентуални увреждания и зрялост на жертвите на престъпления, като същевременно се зачита напълно физическата, психическата и моралната им неприкосновеност. Жертвите на престъпления следва да бъдат защитени от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване и от отмъщение, да получават подходяща подкрепа за по-бързо възстановяване и достатъчен достъп до правосъдие.

(10) В настоящата директива не се разглеждат условията на пребиваване на жертвите на престъпления на територията на държавите членки. Държавите членки следва да предприемат необходимите мерки, за да се гарантира, че правата, установени в настоящата директива, не са обвързани със статута на пребиваване на жертвата на тяхна територия или с гражданството или националността на жертвата. Съобщаването за извършено престъпление и участието в наказателно производство не създават каквито и да било права по отношение на статута на пребиваване на жертвата.

(11) В настоящата директива се установяват минимални правила. Държавите членки могат да разширят правата, установени в настоящата директива, за да предоставят по-висока степен на защита.

(12) Правата, установени в настоящата директива, не засягат правата на извършителя на престъпление. Терминът „извършител на престъпление“ се отнася до лице, което е осъдено за престъпление. За целите на настоящата директива обаче този термин се отнася и до заподозряно лице или обвиняем, преди евентуално установяване на вина или осъждане, и не накърнява презумпцията за невиност.

(13) Настоящата директива се прилага по отношение на престъпления, извършени в Съюза, и на наказателни производства, които се провеждат в Съюза. Тя предоставя права на жертвите на престъпления, извършени извън територията на Съюза, единствено във връзка с наказателни производства, които се провеждат в Съюза. Жалбите, подадени до компетентни органи извън Съюза, например до посолства, не пораждаат задълженията, установени в настоящата директива.

(14) В съответствие с Хартата на основните права на Европейския съюз и Конвенцията за правата на детето на ООН, приета на 20 ноември 1989 г., при прилагане на настоящата директива висшият

интерес на децата трябва да бъде от първостепенно значение. Децата жертви следва да се приемат и третират като пълни носители на правата, установени в настоящата директива, и следва да имат право да упражняват тези права по начин, който отчита тяхната способност за формиране на собствени възгледи.

(15) При прилагане на настоящата директива държавите членки следва да гарантират, че жертвите с увреждания са в състояние да се възползват напълно от установените в нея права наравно с останалите, включително чрез улесняване на достъпността на помещенията, където се провеждат наказателните производства, и на достъпа до информация.

(16) Жертвите на тероризъм са претърпели посегателства, предназначени в крайна сметка да навредят на обществото. Следователно те може да се нуждаят от специално внимание, подкрепа и защита поради особения характер на престъплението, извършено срещу тях. Жертвите на тероризъм може да бъдат обект на значително обществено внимание и често се нуждаят от обществено признание и уважително отношение от страна на обществото. Поради това държавите членки следва да отчитат в особена степен нуждите на жертвите на тероризъм и следва да се стремят да защитават тяхното достойнство и сигурност.

(17) Насилие, което е насочено срещу дадено лице поради неговия пол, полова идентичност или полово изразяване, или което засяга непропорционално лица от определен пол, се разглежда като насилие, основано на пола. То може да причини физическо, сексуално, емоционално или психическо страдание или икономическа вреда на жертвата. Насилието, основано на пола, се разглежда като форма на дискриминация и нарушение на основните свободи на жертвата и включва насилие при близки взаимоотношения, сексуално насилие (включително изнасилване, сексуално посегателство и сексуален тормоз), трафик на хора, робство и различни форми на увреждащи практики, като принудителни бракове, генитално осакатяване на жени и така наречените „престъпления, извършени в името на честта“. Жените, които са жертви на насилие, основано на пола, и техните деца често се нуждаят от специална подкрепа и защита поради големия риск от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, свързано с подобно насилие.

(18) В случаи на насилие при близки взаимоотношения то се извършва от лице, което е или е било съпруг(а) или партньор или друг член на семейството на жертвата, независимо дали извършителят на престъплението живее или е живял в едно домакинство с жертвата. Това насилие би могло да включва физическо, сексуално, психологическо или икономическо насилие и би могло да причини физическо, душевно или емоционално страдание или икономическа вреда. Насилието при близки взаимоотношения е сериозен и често скриван социален проблем, който би могъл да причини системна психологическа и физическа травма със сериозни последствия поради това, че извършителят на престъплението е лице, на което жертвата следва да е в състояние да се доверява. Поради това жертвите на насилие при близки взаимоотношения може да се нуждаят от специални мерки за защита. Жените са засегнати непропорционално от този вид насилие и положението може да бъде по-лошо, ако жената е зависима от извършителя на престъплението икономически, социално или във връзка със своето право на пребиваване.

(19) Дадено лице следва да бъде считано за жертва независимо от това дали извършителят на престъплението е установен, задържан, дали спрямо него се провежда наказателно преследване или е осъден и независимо от родствената връзка между извършителя и съответното лице. Възможно е членовете на семейството на жертвата също да са претърпели вреди в резултат на престъплението. По-специално членовете на семейството на лице, чиято смърт е била причинена пряко от престъпление, може да са претърпели вреди в резултат на престъплението. Такива членове на семейството, които са непреки жертви на престъплението, следва поради това също да се ползват от защитата по настоящата директива. Държавите членки обаче следва да могат да установят процедури за ограничаване на броя на членовете на семейството, които могат да се възползват от правата, установени в настоящата директива. Когато става въпрос за дете, детето или от името на детето — лицето, упражняващо родителска отговорност, освен когато това не е във висш интерес на детето — следва да има право да упражнява правата, установени в настоящата директива. Настоящата директива не засяга националните административни процедури, които са необходими за установяване дали дадено лице е жертва.

(20) Ролята на жертвите в наказателноправната система и обстоятелството дали те могат да участват активно в наказателното производство се различават между държавите членки в зависимост от националната система и се определят от един или повече от следните критерии: дали националната система предвижда правен статут като страна в наказателното производство; дали жертвата е правно задължена или от нея се изисква да участва активно в наказателното производство, например като свидетел; и/или дали съгласно националното право жертвата има право да участва активно в наказателното производство и се стреми към това, ако националната система не предвижда за жертвите правен статут на страна в наказателното производство. Държавите членки

следва да определят кой от тези критерии се прилага за определяне на обхвата на установените в настоящата директива права, когато има позоваване на ролята на жертвата в съответната наказателноправна система.

(21) Информацията и съветите, осигурявани от компетентните органи, службите за подкрепа на жертвите и службите за възстановително правосъдие, следва във възможно най-голяма степен да се предоставят посредством разнообразни комуникационни средства и по начин, разбираем от жертвата. Тази информация и съвети следва да се предоставят на ясен и достъпен език. Следва също да се гарантира, че жертвата е разбрана по време на производството. В това отношение следва да се вземе предвид обстоятелството дали жертвата знае езика, използван за предоставяне на информацията, възрастта на жертвата, нейната зрялост, интелектуалният и емоционалният ѝ капацитет, грамотност и евентуални умствени или физически увреждания. В това отношение следва да се отдели особено внимание на трудностите при разбирането или комуникацията, които може да се дължат на някакъв вид увреждане, например затруднения в слуха или речта. Освен това по време на наказателното производство следва да се вземат предвид евентуални ограничения във възможностите на жертвата да съобщава информация.

(22) За целите на настоящата директива следва да се счита, че моментът на подаване на жалбата попада в рамките на наказателното производство. Това включва и случаите, при които органи образуват наказателно производство *ex officio* в резултат на престъпление, извършено срещу жертвата.

(23) Информацията за възстановяване на разходите следва да бъде предоставена от момента на първия контакт с компетентния орган, например в листовка, в която се посочват основните условия за такова възстановяване на разходите. От държавите членки не следва да се изисква на този ранен етап от наказателното производство да решават дали дадена жертва отговаря на условията за възстановяване на разходите.

(24) При съобщаването за извършено престъпление жертвите следва да получат писмено потвърждение от полицията за подадената жалба, в което се посочват основните елементи на престъплението, като вида на престъплението, времето и мястото, както и вредите, причинени от престъплението. Това потвърждение следва да включва номера на досието и времето и мястото на съобщаване за престъплението, с цел това да послужи за доказателство, че престъплението е съобщено, например във връзка със застрахователните претенции.

(25) Без да се засягат правилата относно давностните срокове, забавянето при съобщаването за извършено престъпление поради страх от отмъщение, унижение или стигматизация не следва да води до отказ за потвърждаване на жалбата на жертвата.

(26) При предоставяне на информация следва да се дадат достатъчно подробности, за да се гарантира, че жертвите се третират с уважение, и за да им се даде възможност да вземат информирано решение относно участието им в производството. В този контекст е особено важно жертвата да разполага с информация относно текущото състояние на производството. Това се отнася също до информацията, която дава възможност на жертвата да реши дали да поиска преразглеждане на решението да не се провежда наказателно преследване. Освен ако не се изисква нещо друго, следва да е възможно информацията, която се съобщава на жертвата, да бъде предоставена в устна или писмена форма, включително чрез електронни средства.

(27) Информацията следва да се предоставя на жертвата на последния известен адрес за кореспонденция или данни за електронен контакт, предоставени от жертвата на компетентния орган. В изключителни случаи, например поради големия брой на жертвите по дадено дело, следва да бъде възможно да се предостави информация чрез печата, чрез официалния уебсайт на компетентния орган или чрез друг подобен канал за комуникация.

(28) Държавите членки не следва да бъдат задължени да предоставят информация, ако разкриването на тази информация може да попречи на нормалния ход на работата по дадено дело или да навреди на определено дело или лице, както и ако те преценят, че това противоречи на основните интереси на националната им сигурност.

(29) Компетентните органи следва да гарантират, че жертвите получават актуализирани данни за връзка за осъществяване на комуникация относно тяхното дело, освен ако те изрично са изразили желание да не получават такава информация.

(30) Позоваването на „решение“ в контекста на правото на информация, на устен и писмен превод следва да се разглежда единствено като позоваване на установяването на вина или прекратяването по друг начин на наказателното производство. Мотивите за това решение следва да се предоставят на жертвата посредством копие от документа, съдържащ решението, или посредством краткото им резюме.

(31) Правото на информация за времето и мястото на съдебното производство вследствие на жалбата във връзка с престъпление, извършено срещу жертвата, следва също да се отнася и за информация за времето и мястото на изслушването, свързано с обжалване на присъда или решение по делото.

(32) При поискване жертвите следва да получават конкретна информация за освобождаването или бягството на извършителя на престъплението, най-малкото в случаите, когато би могло да съществува опасност или установен риск от вреда за жертвите, освен ако е налице установен риск от вреда за извършителя на престъплението, която би могла да възникне в резултат на уведомяването. Ако е налице установен риск от вреда за извършителя, която би могла да възникне в резултат от уведомяването, компетентният орган следва да вземе предвид всички други рискове при определяне на подходящи действия. Позоваването на „установен риск от вреда за жертвите“ следва да включва фактори като характера и тежестта на престъплението и риска от отмъщение. Поради това то не следва да се прави в случаите, когато са извършени малозначителни престъпления и следователно когато съществува само малък риск от вреда за жертвата.

(33) Жертвите следва да получават информация за всяко право на обжалване на решението за освобождаване на извършителя на престъплението, ако такова право съществува в националното право.

(34) Не може да бъде постигнато ефективно правораздаване, ако жертвите не могат да обяснят както е необходимо обстоятелствата, при които е извършено престъплението, и да представят своите показания по разбираем за компетентните органи начин. Също така е важно да се гарантира, че жертвите се третират с уважение и че могат да се ползват от правата си. Ето защо на жертвите следва да се осигурява безплатен устен превод по време на разпита им, както и с цел осигуряване на активното им участие в съдебните заседания, в съответствие с ролята на жертвата в съответната наказателноправна система. За други аспекти от наказателното производство нуждите от устен и писмен превод могат да зависят от конкретни въпроси, от ролята на жертвата в съответната наказателноправна система и участието ѝ в производството, както и от конкретни права, с които жертвата разполага. В тези случаи устният и писменият превод следва да се предоставят само в степеня, необходима на жертвите, за да упражняват своите права.

(35) В съответствие с процедурите в националното право жертвата следва да има правото да оспори решение, с което се установява, че няма нужда от устен или писмен превод. Това право не поражда задължение за държавите членки да предвидят отделен механизъм или процедура за обжалване, чрез които такова решение може да бъде оспорено, и не следва да удължава неоснователно наказателното производство. Достатъчно е вътрешно разглеждане на решението в съответствие със съществуващите национални процедури.

(36) Обстоятелството, че жертвата говори език, който не е широко разпространен, не следва само по себе си да е основание за решение, че устният или писменият превод биха удължили неоснователно наказателното производство.

(37) Подкрепата следва да се осигури от момента, в който компетентните органи са осведомени относно жертвата, по време на цялото наказателно производство, както и в рамките на подходящ срок след приключването му, в съответствие с нуждите на жертвата и установените в настоящата директива права. Подкрепата следва да се предоставя по различни начини, без прекалени формалности и да е достатъчно широко географски разпространена на територията на държавата членка, за да се даде възможност на всички жертви да разполагат с достъп до тези услуги. Жертвите, които са претърпели значителни вреди поради тежестта на престъплението, биха могли да поискат специализирани услуги за подкрепа.

(38) Специализирана подкрепа и правна защита следва да бъде предоставяна на лицата, които са особено уязвими или се намират в положение, при което са изложени на особено висок риск от увреждане, като лицата, подложени на повторно насилие при близки взаимоотношения, жертвите на насилие, основано на пола, както и лицата, които стават жертва на други видове престъпления в държава членка, на която не са граждани и в която нямат обичайно местопребиваване. Специализираните служби за подкрепа следва да се основават на интегриран и целеви подход, който по-специално следва да отчита специфичните потребности на жертвите, тежестта на претърпяната в резултат на престъплението вреда, както и отношенията между жертвите, извършителите на престъпления, децата и по-широката им социална среда. Основна задача на тези служби и на техните служители, които играят важна роля за оказването на подкрепа на жертвата за възстановяване и преодоляване на евентуална вреда или травма, причинена от престъпление, следва да бъде да информират жертвите относно правата, установени в настоящата директива, така че жертвите да могат да вземат решения в благоприятна среда, в която те са третирани с достойнство, уважение и разбиране. Видовете подкрепа, които тези специализирани служби за подкрепа биха могли да пред-

лагат, може да включват осигуряване на подслон и безопасно място за настаняване, незабавна медицинска помощ, насочване към медицински и съдебномедицински преглед за събиране на доказателства при изнасилване или сексуално посегателство, краткосрочни и дългосрочни психологически консултации, грижи, свързани с причинена травма, правни съвети, съдебна защита и специфични услуги за деца, които са преки или непреки жертви.

(39) От службите за подкрепа на жертвите не се изисква сами да предоставят задълбочени специализирани и професионални експертни услуги. При необходимост службите за подкрепа на жертвите следва да помогнат на жертвите да потърсят съществуваща професионална подкрепа, например от психолози.

(40) Въпреки че предоставянето на подкрепа не следва да се обвързва с подаването на жалба от жертвите във връзка с извършено престъпление до компетентен орган, например полицията, често тези органи са в най-подходяща позиция да информират жертвите за възможностите за подкрепа. Ето защо държавите членки се насърчават да създадат подходящи условия, които да позволят насочването на жертвите към служби за подкрепа на жертвите, включително като гарантират, че изискванията за защита на данните могат да се спазват и се спазват. Повторните пренасочвания следва да се избягват.

(41) Следва да се приеме, че правото на жертвите да бъдат изслушани е осигурено в случаите, когато жертвите имат право да дават писмени показания или обяснения.

(42) Правото на децата жертви да бъдат изслушани в наказателното производство следва да не бъде възпрепятствано единствено въз основа на обстоятелството, че жертвата е дете или въз основа на възрастта на жертвата.

(43) Правото на преразглеждане на решението да не се провежда наказателно преследване следва да се разбира като отнасящо се до решения, взети от прокурор и съдия-следовател или от правоприлагащ орган, например от полицейски служител, но не и до решения, постановени от съд. Всяко преразглеждане на решение да не се провежда наказателно преследване следва да се извършва от лице или орган, различни от тези, които са взели първоначалното решение, освен ако първоначалното решение да не се провежда наказателно преследване е взето от върховния орган за наказателно преследване, чието решение не подлежи на контрол, като в такъв случай преразглеждането може да бъде извършено от същия орган. Правото на преразглеждане на решение да не се провежда наказателно преследване не засяга специалните процедури, като например производства срещу членове на парламента или правителството по отношение на упражняването на техните служебни задължения.

(44) Решението за прекратяване на наказателното производство следва да включва случаите, в които прокурорът реши да оттегли обвиненията или да прекрати производството.

(45) Решение на прокурора, което води до извънсъдебно споразумение и по този начин до прекратяване на наказателното производство, изключва правото на жертвите да искат преразглеждане на решението на прокурора да не се провежда наказателно преследване само ако със споразумението се налага предупреждение или задължение.

(46) Услугите за възстановително правосъдие, включително например медиация между жертвата и извършителя, събеседване със семейството, събиране на жертвата и извършителя на престъплението и техните близки за обсъждане на подходящо наказание (sentencing circles), могат да бъдат от голяма полза за жертвата, но изискват гаранции за предотвратяване на вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение. Ето защо от първостепенно значение при такива услуги следва да бъдат интересите и нуждите на жертвата, поправянето на причинените ѝ вреди и избягването на нови вреди. Фактори като характер и тежест на престъплението, степен на нанесената травма, повторно нарушаване на физическата, сексуалната или психическата неприкосновеност на жертвата, силови дисбаланси, възраст, зрялост или интелектуален капацитет на жертвата, които биха могли да ограничат или намалят възможността ѝ да направи информиран избор или да повлияят негативно на крайния резултат за нея, следва да бъдат взети предвид при отнасянето на случая до услуги за възстановително правосъдие и провеждането на процес на възстановително правосъдие. Процесът на възстановително правосъдие следва по принцип да е поверителен, освен ако между страните не е договорено друго или когато се изисква от националното право поради наличие на по-висш обществен интерес. Фактори като отправени заплахи или всякакви форми на насилие, извършено по време на процеса, може да се считат за изискващи огласяване в обществен интерес.

(47) От жертвите не следва да се очаква да правят разходи във връзка с участието си в наказателното производство. От държавите членки следва да се изисква да възстановяват само необходимите разходи на жертвите, направени във връзка с тяхното участие в наказателното производство и не следва да се изисква да възстановяват правните разходи на жертвите. Държавите членки следва да могат да предвиждат в националното си право условия за възстановяване на разходите,

като например срокове за подаване на искания за възстановяване, стандартни размери на разходите за дневна издръжка и пътуване и максимални дневни суми за загуба на приходи. Правото на възстановяване на разходите в наказателното производство не следва да възниква в случаи, при които жертва предоставя данни относно престъпление. Разходите следва да бъдат възстановени само доколкото жертвата е задължена или компетентните органи са поискали от нея да присъства и да участва активно в наказателното производство.

(48) Подлежащото на възстановяване имущество, иззето в хода на наказателно производство, следва да се върне възможно най-бързо на жертвата на престъплението, освен при наличие на изключителни обстоятелства, например спор относно правото на собственост или когато притежаването на това имущество или самото имущество е незаконно. Правото за връщане на имуществото следва да не засяга законното право на задържане за целите на друго производство.

(49) Правото на решение относно получаването на обезщетение от извършителя на престъпление и съответната приложима процедура следва да се прилагат и за жертвите, пребиваващи в държава членка, различна от държавата членка, в която е извършено престъплението.

(50) Предвиденото в настоящата директива задължение за предаване на жалбите не следва да засяга компетентността на държавите членки да образуват производство и не засяга правилата за решаване на спорове по упражняване на компетентност, предвидени в Рамково решение 2009/948/ПВР на Съвета от 30 ноември 2009 г. относно предотвратяване и уреждане на спорове за упражняване на компетентност при наказателни производства (1).

(51) Ако жертвата е напуснала територията на държавата членка, в която е извършено престъплението, тази държава членка не следва да е задължена повече да предоставя помощ, подкрепа и защита, освен когато са пряко свързани с наказателно производство, което тя провежда по отношение на съответното престъпление, например специални мерки за защита по време на съдебното производство. Държавата членка на пребиваване на жертвата следва да предоставя помощ, подкрепа и защита, необходими за възстановяване на жертвата.

(52) На жертвите и на членовете на техните семейства следва да се предоставят на разположение мерки за защита на тяхната безопасност и достойнство от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване и от отмъщение, като например обезпечителни мерки или заповеди за защита или ограничителни заповеди.

(53) Рискът от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване и от отмъщение от страна на извършителя на престъплението или в резултат на участието на жертвите в наказателно производство следва да се ограничи чрез провеждане на производството по координиран и основан на уважението начин, което дава възможност на жертвите да изградят доверие в съответните органи. Взаимодействието с компетентните органи следва да бъде максимално улеснено, като същевременно се ограничи броят на ненужните контакти с жертвата посредством например видеозапис на разпитите и допускане използването на тези записи в съдебното производство. На практикуващите служители следва да се предостави възможно най-голям набор от мерки за предотвратяване на неудобството за жертвата по време на съдебното производство вследствие по-специално на визуален контакт с извършителя на престъплението, неговото семейство, съучастници или други лица, присъстващи в залата. За тази цел държавите членки следва да бъдат насърчавани да въведат, особено по отношение на сградите на съдилищата и полицейските участъци, осъществими и практически мерки, които да дадат възможност в тези сгради да се предвидят удобства за жертвите, като например отделен вход и чакалня. Освен това държавите членки следва доколкото е възможно да организират наказателното производство така, че да се избягват контакти между жертвите и членовете на тяхното семейство, от една страна, и извършителите, от друга страна, например чрез призоваване на жертвите и извършителите на изслушвания в различно време.

(54) Защитата на неприкосновеността на личния живот на жертвата може да бъде важно средство за предотвратяване на вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, и може да бъде постигната чрез набор от мерки, включително неразкриване или ограничения за разкриване на информация относно самоличността и местонахождението на жертвата. Такава защита е особено важна при децата жертви и включва неразкриването на името на детето. Може да има случаи обаче, при които по изключение детето може да има полза от разкриването или дори широкото оповестяване на информацията, например ако детето е отвлечено. Мерките за защита на неприкосновеността на личния живот на жертвите, на техни изображения и на изображения на членове на техните семейства следва винаги да бъдат в съответствие с правото на справедлив съдебен процес и свободата на словото, признати съответно в членове 6 и 10 от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи.

(55) По време на наказателното производство някои жертви са особено изложени на риск от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване и отмъщение от страна на извършителя. Възможно е

този риск да произтича от личните особености на жертвата, от вида или характера на престъплението или от обстоятелствата, при които е извършено. Тези рискове могат да бъдат ефективно установени единствено чрез индивидуални оценки, извършени на възможно най-ранен етап. Тези оценки следва да се извършват за всяка жертва, за да се определи дали тя е изложена на риск от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване и от отмъщение, и какви специални мерки за защита са необходими.

(56) При индивидуалните оценки следва да се вземат под внимание личните особености на жертвата, като възраст, пол, полова идентичност или полово изразяване, етнически произход, раса, религия, сексуална ориентация, здравословно състояние, увреждания, статут на пребиваване, затруднения в общуването, връзка с извършителя на престъплението или зависимост от него, предишни извършени срещу жертвата престъпления. При оценките следва също да се взема предвид видът или характерът на престъплението и обстоятелствата, при които е извършено, например дали е престъпление от омраза, престъпление, подбудено от предразсъдъци или дискриминация, сексуално насилие, насилие при близки взаимоотношения, дали извършителят е бил в позиция на контрол, дали жертвата пребивава в район с висока престъпност или много престъпни групировки или дали държавата на произход на жертвата е различна от държавата членка, в която е извършено престъплението.

(57) Жертвите на трафик на хора, тероризъм, организирана престъпност, насилие при близки взаимоотношения, сексуално насилие или сексуална експлоатация, насилие, основано на пола, престъпление от омраза и жертвите с увреждания и децата жертви обикновено са подложени в по-висока степен на вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение. При оценките следва да се обръща специално внимание дали тези жертви са изложени на риск от подобно виктимизиране, сплашване и отмъщение и следва да се съществува сериозна презумпция, че тези жертви ще извлекат полза от специални мерки за защита.

(58) На жертвите, определени като уязвими по отношение на вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, следва да се предложат подходящи мерки за защита по време на наказателното производство. Конкретният характер на тези мерки следва да се определя чрез индивидуална оценка, като се вземе предвид желанието на жертвата. Обхватът на всяка подобна мярка следва да се определя, без да се засягат правото на защита и в съответствие с правилата за дискреционните правомощия на съда. Тревогите и опасенията на жертвите по отношение на производството следва да бъдат ключов фактор за определяне дали жертвата се нуждае от конкретна мярка за защита.

(59) Поради непосредствени оперативни нужди и ограничения може да не е възможно да се гарантира например, че всеки път един и същ полицейски служител разпитва жертвата; примери за такива ограничения са заболяване, отпуск по майчинство или родителски отпуск. Освен това помещенията, специално предназначени за разпит на жертвите, може да не са на разположение например поради ремонт. При такива оперативни или практически ограничения може да не е възможно във всеки отделен случай да се предоставя специална мярка, предвидена след индивидуална оценка.

(60) Когато в съответствие с настоящата директива на детето трябва да бъде назначен настойник или представител, тези функции биха могли да се изпълняват от едно и също физическо лице или от юридическо лице, институция или орган.

(61) Служителите, участващи в наказателното производство, за които има вероятност да влязат в личен контакт с жертвите, следва да имат достъп до и да получат подходящо първоначално и текущо обучение до ниво, подходящо за контакта им с жертвите, така че да са в състояние да идентифицират жертвите, да установяват техните нужди и да се отнасят с тях с достойнство, тактичност, професионално и по недискриминационен начин. Лицата, за които има вероятност да участват в индивидуалната оценка за установяване на конкретните нужди на жертвите от защита и за определяне на нуждата им от специални мерки за защита, следва да получат специално обучение относно начина на извършване на такава оценка. Държавите членки следва да осигурят такова обучение за полицейските служители и съдебните служители. Също така обучението следва да се насърчава за адвокати, прокурори и съдии, както и за практикуващите лица, които предоставят услуги за подкрепа на жертвите или за възстановително правосъдие. Това изискване следва да включва обучение относно конкретните служби за подкрепа, към които жертвите следва да бъдат насочени, или специализирано обучение, когато тяхната работа е насочена към жертви със специфични потребности и специално психологическо обучение, ако е необходимо. По целесъобразност това обучение следва да отчита разликите между половете. Действията на държавите членки по отношение на обучението следва да бъдат допълнени от насоки, препоръки и обмен на най-добри практики в съответствие с Пътната карта от Будапеща.

(62) Държавите членки следва да поощряват и работят в тясно сътрудничество с организациите на гражданското общество, включително с признати и активни неправителствени организации, работещи с жертви на престъпления, по-специално по инициативи за изготвяне на политики, информа-

ционни кампании и кампании за повишаване на осведомеността, програми за научни изследвания и за образование и обучение, както и при наблюдението и оценката на въздействието на мерките за подкрепа и защита на жертви на престъпления. За да се предостави на жертвите на престъпления подходящата степен на подпомагане, подкрепа и защита, публичните служби следва да работят координирано и да участват на всички административни равнища — на равнището на Съюза, както и на национално, регионално и местно равнище. Жертвите следва да получават помощ при намирането и сезирането на компетентните органи, за да се избегне повторно пренасочване. Държавите членки следва да разгледат разработването на „единствена точка за достъп“ или „обслужване на едно гише“, които да посрещат многобройните нужди на жертвите, участващи в наказателно производство, включително необходимостта да получават информация, подпомагане, подкрепа, защита и обезщетение.

(63) За да се насърчи и улесни съобщаването за престъпления и да се даде възможност на жертвите да прекъснат кръга на повторно виктимизиране, от основно значение е жертвата да има на разположение надеждни услуги за подкрепа, както и компетентните органи да са подготвени да отговорят на съобщаването от жертвите за престъпления с уважение, тактичност, професионално и по недискриминационен начин. Това би могло да повиши доверието на жертвите в наказателноправните системи на държавите членки и да намали броя на несъобщените престъпления. Служителите, за които има вероятност да получават жалби от жертви във връзка с извършени престъпления, следва да са подходящо обучени да улесняват съобщаването за престъпления и следва да се въведат мерки, с които да се даде възможност за съобщаване от трета страна, включително от организации на гражданското общество. Следва да е възможно използването на комуникационни технологии като електронна поща, видеозаписи или онлайн електронни формуляри за подаване на жалби.

(64) Системното и подходящо събиране на статистически данни се признава за основен компонент на ефективното определяне на политиката в областта на правата, установени в настоящата директива. За да се улесни оценката на прилагането на настоящата директива, държавите членки следва да съобщават на Комисията съответните статистически данни, свързани с прилагането на националните процедури за жертвите на престъпления, включително най-малко броя и характера на съобщените престъпления, и доколкото тези данни са известни и са на разположение — броя, възрастта и пола на жертвите. Съответните статистически данни може да включват данни, регистрирани от съдебните органи и правоприлагащите структури и доколкото е възможно — административни данни, събирани от здравните и социалните служби и от публични и неправителствени организации за подкрепа на жертвите, или от службите за възстановително правосъдие и други организации, работещи с жертви на престъпления. Съдебните данни могат да включват информация за съобщените престъпления и за броя на случаите, по които се води разследване, и лицата, спрямо които е възбудено наказателно преследване и които са осъдени. Свързаните с услугите административни данни може да включват, доколкото е възможно, данни относно това как жертвите се ползват от услугите, предоставяни от правителствени структури и от публични и частни организации за подкрепа, например броя на случаите, в които полицията е насочила жертвите към служби за подкрепа на жертви, броя на жертвите, които са поискали, получили или не са получили подкрепа или възстановително правосъдие.

(65) С настоящата директива се цели изменение и разширяване на разпоредбите на Рамково решение 2001/220/ПВР. Тъй като измененията, които трябва да бъдат направени, са значителни по своя брой и характер, в интерес на постигането на по-голяма яснота посоченото рамково решение следва да бъде заменено изцяло по отношение на държавите членки, участващи в приемането на настоящата директива.

(66) Настоящата директива зачита основните права и съблюдава принципите, признати в Хартата на основните права на Европейския съюз. По-специално тя цели да утвърди правото на достойнство, живот, физическа и психическа неприкосновеност, свобода и сигурност, правото на зачитане на личния и семейния живот, правото на собственост, принципа на недискриминация, принципа на равенство между жените и мъжете, правата на детето, на възрастните хора и на хората с увреждания, както и правото на справедлив съдебен процес.

(67) Доколкото целта на настоящата директива, а именно установяване на минимални стандарти относно правата, подкрепата и защитата на жертви на престъпления, не може да бъде постигната в достатъчна степен от държавите членки и следователно поради своя обхват и евентуални последици може да бъде по-добре постигната на равнището на Съюза, Съюзът може да приема мерки в съответствие с принципа на субсидиарност, уреден в член 5 от Договора за Европейския съюз (ДЕС). В съответствие с принципа на пропорционалност, уреден в същия член, настоящата директива не надхвърля необходимостта за постигането на тази цел.

(68) Личните данни, обработвани в изпълнение на настоящата директива, следва да бъдат защитени в съответствие с Рамково решение 2008/977/ПВР на Съвета от 27 ноември 2008 г. относно

защитата на личните данни, обработвани в рамките на полицейското и съдебното сътрудничество по наказателноправни въпроси (1), и в съответствие с принципите, предвидени в Конвенцията на Съвета на Европа от 28 януари 1981 г. за защита на лицата във връзка с автоматичната обработка на лични данни, която е ратифицирана от всички държави членки.

(69) Настоящата директива не засяга по-широкообхватни разпоредби на други правни актове на Съюза, в които се разглеждат по-целенасочено специфичните потребности на определени категории жертви, например жертви на трафик на хора, деца — жертви на сексуално насилие, сексуална експлоатация и детска порнография.

(70) В съответствие с член 3 от Протокол № 21 относно позицията на Обединеното кралство и Ирландия по отношение на пространството на свобода, сигурност и правосъдие, приложен към ДЕС и към ДФЕС, тези държави членки са нотифицирали желанието си да участват в приемането и прилагането на настоящата директива.

(71) В съответствие с членове 1 и 2 от Протокол № 22 относно позицията на Дания, приложен към ДЕС и ДФЕС, Дания не участва в приемането на настоящата директива и не е обвързана от нея, нито от нейното прилагане.

(72) Европейският надзорен орган по защита на данните представи становище на 17 октомври 2011 г. въз основа на член 41, параграф 2 от Регламент (ЕО) № 45/2001 на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2000 г. относно защитата на лицата по отношение на обработката на лични данни от институции и органи на Общността и за свободното движение на такива данни,

ПРИЕХА НАСТОЯЩАТА ДИРЕКТИВА:

ГЛАВА 1

ОБЩИ РАЗПОРЕДБИ

Член 1

Цели

1. Целта на настоящата директива е да се гарантира, че жертвите на престъпления получават подходяща информация, подкрепа и защита и могат да участват в наказателното производство.

Държавите членки гарантират, че жертвите са признати и третирани с уважение, тактичност, разбиране, професионализъм и по недискриминационен начин при всички контакти със службите за подкрепа на жертвите или за възстановително правосъдие и с всички компетентни органи, действащи в рамките на наказателното производство. Правата, установени в настоящата директива, се прилагат за жертвите без дискриминация, включително във връзка с правото им на пребиваване.

2. Държавите членки гарантират, че при прилагането на настоящата директива, когато жертвата е дете, висшият интерес на детето е от първостепенно значение и се преценява индивидуално. Възприема се адаптиран към детето подход, който е надлежно съобразен с неговата възраст, зрялост, неговите възгледи, нужди и опасения. Детето и носителят на родителска отговорност или друг негов законен представител, ако има такъв, се информират за всички мерки или права, които са специално насочени към детето.

Член 2

Определения

1. За целите на настоящата директива се прилагат следните определения:

а) „жертва“ означава:

i) физическо лице, което е претърпяло вреди, включително физическо, душевно или емоционално страдание или икономическа вреда, които са пряка последица от престъпление;

ii) членове на семейството на лице, чиято смърт е пряка последица от престъпление и които са претърпели вреда в резултат на смъртта на лицето;

б) „членове на семейството“ означава съпругът/ата, лицето, което живее с жертвата в ангажирана, постоянна и стабилна интимна връзка в общо домакинство, роднините по пряка линия, братята и сестрите и издържаните от жертвата лица;

в) „дете“ означава лице, ненавършило 18 години;

г) „възстановително правосъдие“ означава процес, при който на жертвата и извършителя на престъплението се дава възможност — след свободно изразено съгласие от тяхна страна — да участват активно в решаването на въпросите, възникнали в резултат на престъплението, с помощта на безпристрастно трето лице.

2. Държавите членки могат да установят процедури:

а) за ограничаване на броя на членовете на семейството, които могат да се ползват от правата, установени в настоящата директива, като се вземат предвид конкретните обстоятелства във всеки отделен случай; и

б) по отношение на параграф 1, буква а), подточка ii), за определяне на това кои членове на семейството имат приоритет във връзка с упражняването на правата, установени в настоящата директива.

ГЛАВА 2

ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ И ПОДКРЕПА

Член 3

Право на жертвите да разбират и да бъдат разбирани

1. Държавите членки предприемат подходящи мерки, за да съдействат на жертвите да разбират и да бъдат разбирани при първия контакт и по време на всички по-нататъшни необходими контакти с компетентен орган в контекста на наказателното производство, включително когато този орган предоставя информация.

2. Държавите членки гарантират, че комуникацията с жертвите се предоставя на прост и достъпен език, устно или писмено. При комуникацията се отчитат индивидуалните характеристики на жертвата, включително евентуалните увреждания, които могат да засегнат способността да разбира или да бъде разбрана.

3. Освен ако това не противоречи на интересите на жертвата или не пречи на хода на производството, държавите членки позволяват на жертвите да бъдат придружавани от избрано от тях лице при първия контакт с компетентен орган, когато поради последиците от престъплението жертвата се нуждае от съдействие, за да разбира или да бъде разбрана.

Член 4

Право на получаване на информация от първия контакт с компетентния орган

1. Държавите членки гарантират, че от първия контакт с компетентния орган жертвите получават без ненужно забавяне следната информация, за да им се даде възможност да се ползват от правата, установени в настоящата директива:

а) вида подкрепа, която могат да получат, и от кого, включително, когато е необходимо, основна информация относно достъпа до медицинска помощ, всякаква специализирана помощ, включително психологическа помощ, и алтернативно настаняване;

б) процедурите за подаване на жалба във връзка с извършено престъпление и тяхната роля във връзка с тези процедури;

в) по какъв начин и при какви условия може да получат защита, включително мерки за защита;

г) по какъв начин и при какви условия може да получат достъп до правна консултация, правна помощ и друг вид консултация;

д) по какъв начин и при какви условия може да получат обезщетение;

е) по какъв начин и при какви условия имат право на устен и писмен превод;

ж) ако пребивават в държава членка, различна от тази, в която е извършено престъплението, специалните мерки, процедури или механизми, които са налични за защита на техните интереси в държавата членка, в която е установен първият контакт с компетентния орган;

з) наличните процедури за подаване на жалба при нарушаване на техните права от компетентния орган, действащ в рамките на наказателното производство;

и) данните за връзка по тяхното дело;

й) наличните услуги за възстановително правосъдие;

к) по какъв начин и при какви условия може да бъдат възстановени разходите, направени в резултат на участието им в наказателното производство.

2. Обхватът на посочената в параграф 1 информация и подробностите, които се съдържат в нея, могат да се различават в зависимост от специфичните нужди на жертвата и личните ѝ обстоятелства, както и в зависимост от вида или характера на престъплението. Допълнителна информация може да се предоставя и на по-късен етап в зависимост от нуждите на жертвата и значението на съответната информация във всяка фаза на производството.

Член 5

Права на жертвите при подаване на жалбата

1. Държавите членки гарантират, че жертвите получават писмено потвърждение за официалната жалба, подадена от тях до компетентния орган на държава членка, в което са описани основните елементи на съответното престъпление.

2. Държавите членки гарантират, че жертви, които желаят да подадат жалба във връзка с извършено престъпление и които не разбират или не говорят езика на компетентния орган, имат възможност да подадат жалбата на език, който разбират, или да получат необходимата езикова помощ.

3. Държавите членки гарантират, че жертви, които не разбират или не говорят езика на компетентния орган, получават безплатен превод на предвиденото в параграф 1 писмено потвърждение за тяхната жалба, ако те поискат това, на език, който разбират.

Член 6

Право на жертвите да получават информация по делото

1. Държавите членки гарантират, че на жертвите се съобщава без ненужно забавяне за правото им да получават следната информация относно наказателното производство, образувано в резултат на подадената жалба във връзка с извършено срещу тях престъпление, както и че при поискване жертвите получават тази информация:

а) всяко решение да не се продължава или да се прекрати разследване или да не се възбужда наказателно преследване срещу извършителя на престъплението;

б) датата и мястото на съдебното производство и естеството на повдигнатите срещу извършителя обвинения.

2. Държавите членки гарантират, че в съответствие с тяхната роля в съответната наказателно-правна система, на жертвите се съобщава без ненужно забавяне за правото им да получават следната информация относно наказателното производство, образувано в резултат на подадената жалба във връзка с извършено срещу тях престъпление, както и че при поискване жертвите получават тази информация:

а) всяко влязло в сила решение по дело;

б) информация за развитието на наказателното производство, освен в изключителни случаи, когато такова уведомяване може да попречи на нормалния ход на делото.

3. Информацията по параграф 1, буква а) и параграф 2, буква а) включва мотивите или кратко резюме на мотивите на въпросното решение, освен в случай на решение, взето от съдебни заседатели, или на решение, при което мотивите са с поверителен характер, в които случаи съгласно националното право не се предвижда предоставяне на мотиви.

4. Компетентният орган се съобразява с желанието на жертвите да получават или да не получават информация, освен ако тази информация трябва да бъде предоставена поради правото на жертвата да участва активно в наказателното производство. Държавите членки дават на жертвата възможност да промени желанието си във всеки един момент, като тази промяна се взема предвид.

5. Държавите членки гарантират, че на жертвите се предоставя възможност да бъдат уведомени без ненужно забавяне за освобождаването или бягството на лице, което е задържано под стража, срещу което е възбудено наказателно преследване или което е осъдено за престъпления, които ги засягат. Освен това държавите членки правят необходимото жертвите да получават информация за всички мерки, които са взети за осигуряване на тяхната защита в случай на освобождаване или бягство на извършителя на престъплението.

6. При поискване жертвите получават информацията по параграф 5 най-малко в случаите, когато съществува опасност или установен риск от вреда за тях, освен ако не е налице установен риск от вреда за извършителя, която би могла да възникне в резултат на уведомяването.

Член 7

Право на устен и писмен превод

1. Държавите членки гарантират, че на жертви, които не разбират или не говорят езика на наказателното производство, се предоставя при поискване безплатен устен превод в зависимост от ролята им в наказателното производство в съответната наказателноправна система, най-малко по време на изслушванията или разпитите на жертвата в хода на наказателното производство пред разследващите и съдебните органи, включително по време на полицейските разпити, както и устен превод с цел активно участие на жертвите в съдебните заседания и евентуалните необходими междинни изслушвания.

2. Без да се засяга правото на защита и в съответствие с правилата за дискреционните правомощия на съда, може да се използват комуникационни технологии като видеоконферентна, телефонна или интернет връзка, освен ако се налага физическото присъствие на устен преводач, за да може жертвите да упражняват ефективно своите права или да разберат производството.

3. Държавите членки гарантират, че на жертвите, които не разбират или не говорят езика на съответното наказателно производство, в зависимост от ролята им в наказателното производство в съответната наказателноправна система, се предоставя при поискване безплатно писмен превод на информацията, която е от съществено значение за упражняване на техните права в наказателното производство, на език, който те разбират, доколкото такава информация се предоставя на жертвите. Преводите на такава информация включват най-малко всяко решение, с което се прекратява наказателното производство във връзка с престъплението, извършено срещу жертвата, и при поискване от страна на жертвата — мотивите или кратко резюме на мотивите за това решение, освен в случай на решение, взето от съдебни заседатели, или на решение, при което мотивите са с поверителен характер, в които случаи съгласно националното право не се предвижда предоставяне на мотиви.

4. Държавите членки гарантират, че на жертви, които имат право да получават информация за датата и мястото на съдебното производство в съответствие с член 6, параграф 1, буква б) и които не разбират езика на компетентния орган, се предоставя при поискване писмен превод на информацията, която те имат право да получат.

5. Жертвите могат да направят обосновано искане даден документ да се счита за документ от съществено значение. Няма изискване за писмен превод на части от документи от съществено значение, които нямат отношение към целта да се даде възможност на жертвите да участват активно в наказателното производство.

6. Без да се засягат параграфи 1 и 3, вместо писмен превод може да се предостави устен превод или устно резюме на документите от съществено значение, при условие че този устен превод или устно резюме не накърнява справедливостта на производството.

7. Държавите членки гарантират, че компетентният орган преценява дали жертвите се нуждаят от устен или писмен превод в съответствие с предвиденото в параграфи 1 и 3. Жертвите може да оспорват решението да не се предоставя устен или писмен превод. Процесуалните правила относно това оспорване се определят от националното право.

8. Осигуряването на устен или писмен превод и оспорването на решение да не се предоставя устен или писмен превод по настоящия член не може да водят до неоснователно удължаване на наказателното производство.

Член 8

Право на достъп до служби за подкрепа на жертвите

1. Държавите членки гарантират, че жертвите, в съответствие с нуждите си, имат безплатен достъп в условията на поверителност до служби за подкрепа на жертвите, действащи в интерес на жертвите, преди и по време на наказателното производство, както и в рамките на подходящ срок след приключване на наказателното производство. Членовете на семейството имат достъп до служби за подкрепа на жертвите в зависимост от нуждите си и степента на вредите, претърпени в резултат от извършеното срещу жертвата престъпление.

2. Държавите членки улесняват насочването на жертвите от компетентния орган, получил жалбата, и от други съответни звена към служби за подкрепа на жертвите.

3. Държавите членки предприемат мерки за създаване на служби за подкрепа, осигуряващи безплатно специализирани услуги в условията на поверителност, в допълнение или като неразделна част от службите, осигуряващи общи услуги за подкрепа на жертвите, или осигуряват условия за организациите за подкрепа на жертвите да ползват съществуващите професионални структури, които предоставят такава специализирана подкрепа. Жертвите имат достъп до тези служби в зависимост от специфичните си нужди, а членовете на семейството имат достъп до същите в зависимост от специфичните си нужди и от степента на вредите, претърпени в резултат от извършеното срещу жертвата престъпление.

4. Службите за подкрепа на жертвите и всички други специализирани служби за подкрепа могат да се създават като публични или неправителствени организации и могат да бъдат организирани както на професионална, така и на доброволна основа.

5. Държавите членки гарантират, че достъпът до служби за подкрепа на жертвите не зависи от това, дали жертвата е подала официална жалба пред компетентен орган във връзка с извършено престъпление.

Член 9

Подкрепа от службите за подкрепа на жертвите

1. Посочените в член 8, параграф 1 служби за подкрепа на жертвите осигуряват като минимум:
 - а) информация, съвети и подкрепа от значение за правата на жертвите, включително за получаване на достъп до националните системи за обезщетение за претърпени вреди от престъпление, и относно тяхната роля в наказателното производство, включително по отношение на подготовката за явяване в съдебното производство;
 - б) информация за всички подходящи съществуващи специализирани служби за подкрепа на жертвите или пряко насочване на случая към тях;
 - в) емоционална и, когато такава е налична, психологическа подкрепа;
 - г) съвети, свързани с финансови и практически въпроси, произтичащи от престъплението;
 - д) съвети относно риска и предотвратяването на риска от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, освен ако тези съвети не се предоставят от други публични или частни служби.
2. Държавите членки насърчават службите за подкрепа на жертвите да обръщат особено внимание на специфичните нужди на жертвите, които са претърпели значителни вреди поради тежестта на престъплението.
3. Посочените в член 8, параграф 3 специализирани служби за подкрепа разработват и предлагат като минимум следните услуги, освен ако същите не се предоставят от други публични или частни служби:
 - а) подслон или друго подходящо временно настаняване на жертвата, която се нуждае от сигурно място поради непосредствен риск от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение;
 - б) целева и интегрирана подкрепа за жертвите със специфични нужди, като жертвите на сексуално насилие, жертвите на насилие, основано на пола, и жертвите на насилие при близки взаимоотношения, включително подкрепа при претърпяна травма, както и консултации.

ГЛАВА 3

УЧАСТИЕ В НАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО

Член 10

Право на изслушване

1. Държавите членки гарантират, че жертвите могат да бъдат изслушвани в хода на наказателното производство и могат да представят доказателства. При изслушването на дете жертва надлежно се отчитат неговата възраст и зрялост.
2. Процесуалните правила, съгласно които жертвите могат да бъдат изслушвани в хода на наказателното производство и могат да представят доказателства, се определят от националното право.

Член 11

Права в случай на решение да не се провежда наказателно преследване

1. Държавите членки гарантират, че в зависимост от ролята им в съответната наказателноправна система, жертвите имат право на преразглеждане на всяко решение да не се провежда наказателно преследване. Процесуалните правила относно това преразглеждане се определят от националното право.
2. Когато в съответствие с националното право ролята на жертвата в съответната наказателноправна система се установява едва след вземането на решение за възбуждане на наказателно преследване срещу извършителя на престъплението, държавите членки гарантират, че най-малкото жертвите на тежки престъпления имат правото на преразглеждане на решението да не се провежда наказателно преследване. Процесуалните правила за това преразглеждане се определят от националното право.
3. Държавите членки гарантират, че на жертвите се съобщава без ненужно забавяне за правото им да получават достатъчно информация, въз основа на която да решат дали да обжалват решението да не се провежда наказателно преследване, както и че при поискване те действително получават тази информация.
4. Когато решението да не се провежда наказателно преследване е взето от върховния орган за наказателно преследване, чиито решения на подлежат на преразглеждане съгласно националното право, преразглеждането може да бъде извършено от същия този орган.

5. Параграфи 1, 3 и 4 не се прилагат за решение на прокурора да не провежда наказателно преследване, ако това решение води до извънсъдебно споразумение, доколкото националното право предвижда подобна уредба.

Член 12

Право на гаранции в контекста на услугите за възстановително правосъдие

1. Държавите членки предприемат мерки за предпазване на жертвите от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване и от отмъщение, които да се прилагат при предоставянето на всяка една услуга за възстановително правосъдие. С тези мерки се гарантира, че жертвите, които са избрали да участват в процедури на възстановително правосъдие, имат достъп до сигурни и компетентни служби за възстановително правосъдие при спазването най-малко на следните условия:

а) услугите за възстановително правосъдие се използват само ако са в интерес на жертвата, в зависимост от съображения, свързани с безопасността, и се основават на свободно изразеното и информирано съгласие на жертвата, като то може да бъде оттеглено по всяко време;

б) преди да даде съгласието си да участва в процес на възстановително правосъдие, на жертвата се предоставя пълна и безпристрастна информация относно процеса и потенциалните му резултати, както и информация относно процедурите за контрол на изпълнението на всяко споразумение;

в) извършителят на престъплението е признал основните факти по делото;

г) всяко споразумение е постигнато доброволно и може да бъде взето предвид при евентуално следващо наказателно производство;

д) дискусиите по време на процеса на възстановително правосъдие, които не са проведени публично, са поверителни и съответно не се разкриват впоследствие, освен със съгласието на страните или ако това се изисква от националното право поради наличие на по-висш обществен интерес.

2. Държавите членки улесняват препращането на случаи, когато е целесъобразно, към услугите на възстановително правосъдие, включително чрез установяването на процедури или насоки относно условията за това препращане.

Член 13

Право на правна помощ

Държавите членки гарантират, че жертвите разполагат с достъп до правна помощ, когато имат статут на страна в наказателното производство. Условията или процесуалните правила, съгласно които жертвите получават достъп до правна помощ, се определят от националното право.

Член 14

Право на възстановяване на разходите

Държавите членки дават на жертвите, участващи в наказателното производство, възможност за възстановяване на разходите, направени в резултат на активното им участие в наказателното производство, в зависимост от ролята им в съответната наказателноправна система. Условията или процесуалните правила, съгласно които разходите на жертвите могат да бъдат възстановени, се определят от националното право.

Член 15

Право на връщане на имущество

Държавите членки гарантират, че след решение на компетентен орган, подлежащото на връщане имущество, иззето в хода на наказателното производство, се връща на жертвите незабавно, освен ако не се окаже необходимо за целите на наказателното производство. Условията или процесуалните правила, съгласно които това имущество се връща на жертвите, се определят от националното право.

Член 16

Право на решение за обезщетение от извършителя на престъплението в хода на наказателното производство

1. Държавите членки гарантират, че в хода на наказателното производство жертвите имат право да получат решение за обезщетение от извършителя на престъплението в рамките на разумен срок, освен ако в националното право не се предвижда това решение да бъде постановено в друго производство.

2. Държавите членки поощряват мерките, с които извършителите на престъпление се насърчават да обезщетят адекватно жертвите.

Член 17

Права на жертвите, които пребивават в друга държава членка

1. Държавите членки гарантират, че компетентните им органи могат да предприемат подходящи мерки за свеждане до минимум на трудностите, които възникват, когато жертвата пребивава в държава членка, различна от тази, в която е извършено престъплението, най-вече по отношение на организацията на производството. За тази цел органите на държавата членка, в която е извършено престъплението, по-специално могат:

а) да вземат показания от жертвата незабавно след подаването пред компетентния орган на жалба във връзка с извършено престъпление;

б) доколкото е възможно, да се ползват от разпоредбите относно видеоконферентните и телефонните конферентни връзки, предвидени в Конвенцията за взаимопомощ по наказателноправни въпроси между държавите членки на Европейския съюз от 29 май 2000 г. (1), за целите на изслушване на жертви, пребиваващи в чужбина.

2. Държавите членки гарантират, че жертвите на престъпление, извършено в държава членка, различна от тази, в която те пребивават, могат да подадат жалба пред компетентните органи на държавата членка по местопребиваване, ако не могат да направят това в държавата членка, в която е извършено престъплението, или в случай на тежко престъпление съгласно определението в националното право на последната държава членка, ако не желаят да направят това.

3. Държавите членки гарантират, че компетентният орган, пред който жертвата подава жалбата, я предава незабавно на компетентния орган на държавата членка, на чиято територия е извършено престъплението, ако компетентността за образуване на производство не е упражнена от държавата членка, в която е подадена жалбата.

ГЛАВА 4

ЗАЩИТА НА ЖЕРТВИТЕ И ПРИЗНАВАНЕ НА ЖЕРТВИТЕ СЪС СПЕЦИФИЧНИ НУЖДИ ОТ ЗАЩИТА

Член 18

Право на защита

Без да се засяга правото на защита, държавите членки гарантират наличието на мерки за защита на жертвите и членовете на тяхното семейство от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и от отмъщение, включително срещу риска от емоционално или психическо страдание, или за защита на достойнството на жертвите по време на разпит и при даване на показания. При необходимост тези мерки включват също и установени в националното право процедури за физическа защита на жертвите и членовете на тяхното семейство.

Член 19

Право да се избягва контакт между жертвата и извършителя на престъпление

1. Държавите членки създават необходимите условия за избягване на контакт между жертвите, а при необходимост и членовете на тяхното семейство, и извършителя на престъплението в помещението, в които се провежда наказателното производство, освен когато наказателното производство изисква такъв контакт.

2. Държавите членки гарантират, че новите съдебни сгради имат отделни чакални за жертвите.

Член 20

Право на жертвите на защита в хода на разследването в наказателното производство

Без да се засяга правото на защита и в съответствие с правилата за дискреционните правомощия на съда, държавите членки гарантират, че в хода на разследването в наказателното производство:

а) разпитите на жертвите се провеждат без неоснователно забавяне след подаването до компетентния орган на жалба за извършено престъпление;

б) броят на разпитите на жертвите е сведен до минимум, като разпитите се провеждат само доколкото това е абсолютно необходимо за целите на разследването в наказателното производство;

в) жертвите може да бъдат придружавани от законния си представител или от друго лице по свой избор, освен ако не е било взето обосновано решение в обратния смисъл;

г) медицинските прегледи са сведени до минимум и се извършват само когато това е абсолютно необходимо за целите на наказателното производство.

Член 21

Право на защита на неприкосновеността на личния живот

1. Държавите членки гарантират, че в хода на наказателното производство компетентните органи могат да предприемат подходящи мерки за защита на неприкосновеността на личния живот, включително на личните характеристики на жертвата, взети предвид при индивидуалната оценка, предвидена в член 22, и на изображенията на жертвите и на членовете на тяхното семейство. Освен това държавите членки гарантират, че компетентните органи могат да предприемат всички законосъобразни мерки за предотвратяване на публичното разпространяване на информация, която би могла да доведе до идентифициране на дете жертва.

2. С цел защита на неприкосновеността на личния живот, личната неприкосновеност и личните данни на жертвите, държавите членки, като зачитат свободата на словото и свободата на информация и свободата на медиите и медийния плурализъм, насърчават медиите да вземат мерки за саморегулиране.

Член 22

Индивидуална оценка на жертвите с цел установяване на специфичните им нужди от защита

1. Държавите членки гарантират, че жертвите получават навременна и индивидуална оценка в съответствие с националните процедури, за да се определят специфичните им нужди от защита и да се установи дали и до каква степен те ще се ползват от специални мерки в хода на наказателното производство съгласно предвиденото в членове 23 и 24, поради особената им уязвимост по отношение на вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение.

2. При индивидуалната оценка се отчитат по-специално:

- а) личните характеристики на жертвата;
- б) видът или характерът на престъплението; и
- в) обстоятелствата на престъплението.

3. В рамките на индивидуалната оценка особено внимание се обръща на жертви, на които е причинена значителна вреда поради тежестта на престъплението; на жертви на престъпление, подбудено от предразсъдъци или дискриминация, които могат да са свързани по-специално с личните характеристики на жертвите; на жертви, които се намират в отношения или зависимост от извършителя на престъплението, които ги правят особено уязвими. В това отношение се отчитат надлежно жертвите на тероризъм, организирана престъпност, трафик на хора, основано на пола насилие, насилие при близки взаимоотношения, сексуално насилие или експлоатация или престъпление от омраза и на жертвите с увреждания.

4. За целите на настоящата директива за децата жертви се счита, че имат специфични нужди от защита поради уязвимостта им към вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение. За да се определи дали и до каква степен те биха могли да се ползват от специалните мерки, предвидени в членове 23 и 24, за децата жертви се прави индивидуална оценка съгласно предвиденото в параграф 1 от настоящия член.

5. Обхватът на индивидуалната оценка може да се адаптира в съответствие с тежестта на престъплението и степента на очевидните вреди, претърпени от жертвата.

6. Индивидуалните оценки се правят с активното участие на жертвите, като се вземат предвид техните желания, включително когато жертвите не желаят да се ползват от специалните мерки, предвидени в членове 23 и 24.

7. Когато елементите, които са в основата на индивидуалната оценка, са се променили значително, държавите членки гарантират, че тя се актуализира в хода на наказателното производство.

Член 23

Право на защита на жертвите със специфични нужди от защита в хода на наказателното производство

1. Без да се засяга правото на защита и в съответствие с правилата за дискреционните правомощия на съда, държавите членки гарантират, че жертвите със специфични нужди от защита, които се ползват от специални мерки в резултат на направената индивидуална оценка, предвидена в член 22, параграф 1, може да се ползват от мерките, предвидени в параграфи 2 и 3 от настоящия член. Специална мярка, предвидена в резултат на индивидуална оценка, не се предоставя, ако оперативните или практическите ограничения правят това невъзможно или ако спешно е необходимо жертвата да бъде разпитана и отсъствието на такъв разпит би могло да навреди на жертвата, на друго лице или на хода на производството.

2. В хода на разследването в наказателното производство за жертвите със специфични нужди от защита, установена в съответствие с член 22, параграф 1, се предоставят следните мерки:

а) извършване на разпитите на жертвата в помещения, предназначени или адаптирани за тази цел;

б) извършване на разпитите на жертвата от или посредством професионалисти, специално обучени за тази цел;

в) извършване на всички разпити на жертвата от едни и същи лица, освен ако това не противоречи на доброто правораздаване;

г) извършване на всички разпити на жертви на сексуално насилие, на основано на пола насилие или на насилие при близки взаимоотношения, освен когато се провеждат от прокурор или съдия, от лице от същия пол като жертвата, ако жертвата желае това, в случай че това няма да засегне хода на наказателното производство.

3. За жертвите със специфични нужди от защита, установени в съответствие с член 22, параграф 1 в хода на съдебното производство, са налице следните мерки:

а) мерки за избягване на визуалния контакт между жертвите и извършителите, включително при представянето на доказателства, които мерки се осъществяват с подходящи средства, включително чрез използването на комуникационни технологии;

б) мерки, с които се гарантира, че жертвата може да бъде изслушана без физически да присъства в съдебната зала, по-специално чрез използването на подходящи комуникационни технологии;

в) мерки, с които да се избегне ненужно разпитване на жертвата относно личния ѝ живот по въпроси, които не са свързани с извършеното престъпление; и

г) мерки, които позволяват провеждането на заседание при закрити врати.

Член 24

Право на защита на децата жертви в хода на наказателното производство

1. В допълнение към мерките, предвидени в член 23, държавите членки гарантират, че когато жертвата е дете:

а) в хода на разследването в наказателното производство всички разпити на детето жертва могат да бъдат записвани аудио-визуално и тези записани разпити могат да се използват като доказателство в наказателното производство;

б) в зависимост от ролята на жертвите в съответната наказателноправна система компетентните органи назначават специален представител на детето жертва в хода на разследването и наказателното производство, когато според националното право на лицата, упражняващи родителска отговорност, не се позволява да представляват детето жертва поради конфликт на интереси между тях и детето жертва или когато детето жертва не е придружено или е отделено от семейството си;

в) когато детето жертва има право на адвокат, то има право да получава правни консултации и да бъде представлявано от свое име в производството, когато има или може да има конфликт на интереси между детето жертва и лицата, упражняващи родителска отговорност.

Процесуалните правила за аудио-визуалните записи, посочени в първа алинея, буква а), и използването им се определят от националното право.

2. Когато не е сигурно на каква възраст е жертвата и има причини да се смята, че жертвата е дете, за целите на настоящата директива се смята, че жертвата е дете.

ГЛАВА 5

ДРУГИ РАЗПОРЕДБИ

Член 25

Обучение на практикуващи лица

1. Държавите членки гарантират, че служителите, които има вероятност да влязат в контакт с жертви, например полицейските и съдебните служители, получават общо и специализирано обучение до ниво, подходящо за контакта им с жертвите, което да повиши тяхната осведоменост относно нуждите на жертвите и да им позволи да се отнасят с жертвите безпристрастно, с уважение и професионализъм.

2. Без да се накърнява независимостта на съдебната власт и различията в организацията ѝ в Съюза, държавите членки изискват от службите, които отговарят за обучението на съдиите и прокурорите, участващи в наказателното производство, да осигуряват както общо, така и специализирано обучение с цел повишаване на осведомеността на съдиите и прокурорите относно нуждите на жертвите.

3. Като се зачита надлежно независимостта на адвокатурата, държавите членки препоръчват на структурите, които отговарят за обучението на адвокати, да осигуряват както общо, така и специализирано обучение с цел повишаване на осведомеността на адвокатите относно нуждите на жертвите.

4. Посредством своите публични служби или като финансират организации за подкрепа на жертвите, държавите членки насърчават инициативи, които дават възможност на предоставящите услуги за защита на жертвите и услуги за възстановително правосъдие да получават адекватно обучение до ниво, подходящо за контактите им с жертвите, и да спазват професионални стандарти, гаранции, че тези услуги се предоставят безпристрастно, с уважение и професионализъм.

5. В зависимост от функциите на практикуващото лице и от естеството и равнището на контактите, които то има с жертвите, с обучението се цели да се даде възможност на практикуващото лице да разпознава жертвите и да се отнася към тях с уважение, професионализъм и по недискриминационен начин.

Член 26

Сътрудничество и координация на службите

1. Държавите членки предприемат необходимите действия, за да се улесни сътрудничеството между тях с цел подобряване на достъпа на жертвите до правата, установени в настоящата директива и в националното право. Това сътрудничество е насочено най-малкото към:

- а) обмен на най-добри практики;
- б) консултации в отделни случаи; и
- в) съдействие на европейските мрежи, които се занимават с въпроси, пряко свързани с правата на жертвите.

2. Държавите членки предприемат подходящи действия, включително чрез интернет, с цел да се повиши осведомеността относно установените в настоящата директива права, да се намали рискът от виктимизиране и да се сведе до минимум отрицателното въздействие на престъпленията и рисковете от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, като тези действия са насочени по-специално към рискови групи като децата, жертвите на основано на пола насилие и жертвите на насилие при близки взаимоотношения. Тези действия могат да включват информационни кампании и кампании за повишаване на осведомеността, както и програми за изследвания и образование, когато е уместно в сътрудничество със съответните организации на гражданското общество и други заинтересовани страни.

ГЛАВА 6

ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ РАЗПОРЕДБИ

Член 27

Транспониране

1. Държавите членки въвеждат в сила законовите, подзаконовите и административните разпоредби, необходими, за да се съобразят с настоящата директива до 16 ноември 2015 г.

2. Когато държавите членки приемат тези разпоредби, в тях се съдържа позоваване на настоящата директива или то се извършва при официалното им публикуване. Условието и редът на позоваване се определят от държавите членки.

Член 28

Предоставяне на информация и статистически данни

До 16 ноември 2017 г. и на всеки три години след това държавите членки предоставят на Комисията наличните данни относно това, как жертвите се ползват от правата, установени в настоящата директива.

Член 29

Доклад

До 16 ноември 2017 г. Комисията представя на Европейския парламент и на Съвета доклад за оценка на степента, в която държавите членки са взели необходимите мерки, за да се съобразят с настоящата директива, включително описание на действията, предприети съобразно членове 8, 9 и 23, придружен при необходимост от законодателни предложения.

Член 30

Замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР

Настоящата директива заменя Рамково решение 2001/220/ПВР по отношение на държавите членки, участващи в приемането на настоящата директива, без да се засягат задълженията на държавите членки по отношение на сроковете за транспониране в националното право.

По отношение на държавите членки, участващи в приемането на настоящата директива, позоваванията на посоченото рамково решение се считат за позовавания на настоящата директива.

Член 31

Влизане в сила

Настоящата директива влиза в сила в деня след публикуването ѝ в Официален вестник на Европейския съюз.

Член 32

Адресати

Адресати на настоящата директива са държавите членки в съответствие с Договорите.

Съставено в Страсбург на 25 октомври 2012 година.

За Европейския парламент - Председател - M. SCHULZ

За Съвета - Председател - A. D. MAVROYIANNIS

ДИРЕКТИВА (ЕС) 2016/800 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 11 май 2016 г.

относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство

ЕВРОПЕЙСКИЯТ ПАРЛАМЕНТ И СЪВЕТЪТ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ,

като взеха предвид Договора за функционирането на Европейския съюз, и по-специално член 82, параграф 2, буква б) от него, като взеха предвид предложението на Европейската комисия, след предаване на проекта на законодателния акт на националните парламенти, като взеха предвид становището на Европейския икономически и социален комитет, след консултация с Комитета на регионите, в съответствие с обикновената законодателна процедура, като имат предвид, че:

- (1) Целта на настоящата директива е да се въведат процесуални гаранции, за да се гарантира, че децата, т.е. ненавършилите 18 години лица, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, са в състояние да разбират и проследяват производството, както и да упражняват правото си на справедлив съдебен процес, и за да се предотврати извършването на рецидиви от тях и да се спомогне за социалното им интегриране.
- (2) Чрез въвеждането на общи минимални правила относно защитата на процесуалните права на децата, които са заподозрени или обвиняеми, настоящата директива има за цел да засили взаимното доверие на държавите членки в техните системи за наказателно правосъдие и по този начин да спомогне за постигане на по-широко взаимно признаване на решенията по наказателни дела. Тези общи минимални правила следва също така да премахнат пречките пред свободното движение на гражданите на територията на държавите членки.
- (3) Въпреки че държавите членки са страни по Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ), Международния пакт за граждански и политически права и Конвенцията на ООН за правата на детето, опитът показва, че това само по себе си невинаги осигурява достатъчна степен на доверие в системите за наказателно правосъдие на другите държави членки.
- (4) На 30 ноември 2009 г. Съветът прие Резолюция относно пътната карта за укрепване на процесуалните права на заподозрени лица или на обвиняеми в рамките на наказателното производство (наричана по-долу „пътната карта“). Като се възприема поетапен подход, в пътната карта се призовава за приемане на мерки по отношение на правото на писмен и устен превод (мярка А), правото на информация за правата и повдигнатите обвинения (мярка Б), правото на правен съвет и правна помощ (мярка В), правото на контакт с роднини, работодатели и консулски служби (мярка Г), както и за специални гаранции за заподозрени лица или обвиняеми, които са в уязвимо положение (мярка Д). В пътната карта се подчертава, че редът на правата е само примерен, което предполага, че той може да бъде променен в съответствие с приоритетите. Пътната карта е предназначена да действа като едно цяло; ползите от нея ще се почувстват напълно само след въвеждането на всички нейни елементи.
- (5) На 11 декември 2009 г. Европейският съвет приветства пътната карта и я включи в Стокхолмската програма, озаглавена „Отворена и сигурна Европа в услуга и за защита на гражданите“ (точка

- 2.4). Европейският съвет подчерта неизчерпателния характер на пътната карта, като прикани Комисията да разгледа допълнителни елементи на минималните процесуални права на заподозрените и обвиняемите, както и да направи оценка на необходимостта от уреждане на други въпроси, като например презумпцията за невиновност, за да се насърчи по-доброто сътрудничество в тази област.
- (6) До настоящия момент съгласно пътната карта са приети четири мерки относно процесуалните права в рамките на наказателното производство, а именно директиви 2010/64/ЕС ⁽²⁾, 2012/13/ЕС, 2013/48/ЕС ⁽⁴⁾ и (ЕС) 2016/343 ⁽⁵⁾ на Европейския парламент и на Съвета.
- (7) Настоящата директива допринася за правата на детето, като в нея са отчетени Насоките на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на децата.
- (8) Когато деца са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство или са субект на производство по европейска заповед за арест съгласно Рамково решение на Съвета 2002/584/ПВР ⁽⁶⁾ (наричани по-долу „издирвани лица“), държавите членки следва да гарантират, че най-добрият интерес на детето е винаги от първостепенно значение в съответствие с член 24, параграф 2 от Хартата на основните права на Европейския съюз (наричана по-долу „Хартата“).
- (9) На децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, следва да се отделя особено внимание, за да се съхрани потенциалът им за развитие и реинтеграция в обществото.
- (10) Настоящата директива следва да се прилага по отношение на децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, и по отношение на децата, които са издирвани лица. По отношение на децата, които са издирвани лица, относимите разпоредби на настоящата директива следва да се прилагат от момента на арестуването им в изпълняващата държава членка.
- (11) Настоящата директива или определени разпоредби от нея следва да се прилагат и по отношение на заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, както и по отношение на издирвани лица, които са били деца, когато са станали субект на производството, но впоследствие са навършили 18 години, както и когато прилагането на настоящата директива е уместно предвид всички обстоятелства по делото, включително степента на зрелост и уязвимост на засегнатото лице.
- (12) В случай че към момента, когато става заподозрян или обвиняем в рамките на наказателното производство, лицето е навършило 18 години, но престъплението е извършено, когато лицето е било дете, държавите членки се насърчават да прилагат предвидените в настоящата директива процесуални гаранции до навършване на 21 години от съответното лице, най-малкото по отношение на престъпленията, които са извършени от същия заподозрян или обвиняем и са предмет на общо разследване и наказателно преследване, тъй като са неразривно свързани с наказателно производство, което е било образувано срещу същото лице, преди то да навърши 18 години.
- (13) Държавите членки следва да определят възрастта на детето въз основа на собствените му обяснения, чрез проверка на гражданското му състояние, проучване на документи и други доказателства и ако не разполагат с такива доказателства или те са неубедителни — въз основа на медицински преглед. Медицински преглед следва да се извършва в краен случай и при строго зачитане на правата на детето, неговата физическа неприкосновеност и човешкото му достойнство. Когато продължават да съществуват съмнения относно възрастта на лицето, то следва да се счита за дете за целите на настоящата директива.
- (14) Настоящата директива не следва да се прилага за някои леки нарушения. Тя обаче следва да се прилага, когато детето, което е заподозряно или обвиняемо, е било задържано.
- (15) В някои държави членки орган, различен от компетентния съд по наказателни дела, е компетентен да налага наказания без лишаване от свобода за относително леки нарушения. Такъв е случаят например при често извършваните пътнотранспортни нарушения, които могат да бъдат констатирани при пътна проверка. В подобни случаи би било неразумно да се изисква компетентните органи да гарантират всички права съгласно настоящата директива. Когато правото на държава членка предвижда налагането на наказание за леки нарушения от такъв орган и е предвидено право на обжалване или друга възможност за сезиране на съд, компетентен по наказателни дела, настоящата директива следва да се прилага единствено за производството пред съда вследствие на такова обжалване или сезиране.

- (16) В някои държави членки определени леки нарушения, по-специално леки пътнотранспортни нарушения, леки нарушения на общински нормативни актове от общ характер и леки нарушения на обществения ред, се считат за престъпления. В такива случаи би било неразумно да се изисква компетентните органи да гарантират всички права съгласно настоящата директива. Когато правото на държава членка предвижда, че за леки нарушения не може да бъде наложено наказание лишаване от свобода, настоящата директива следва да се прилага единствено за производството пред съд, компетентен по наказателни дела.
- (17) Настоящата директива следва да се прилага единствено за наказателните производства; тя не следва да се прилага за други видове производства, в частност производства, които са специално предназначени за деца и които биха могли да доведат до вземането на мерки за закрила, възпитателни или образователни мерки.
- (18) Настоящата директива следва да се прилага, като се отчитат разпоредбите на директиви 2012/13/ЕС и 2013/48/ЕС. Настоящата директива обаче предвижда и други допълнителни гаранции по отношение на информацията, предоставяна на децата и на носителя на родителска отговорност с цел да се отчетат конкретните потребности и уязвимост на децата.
- (19) Децата следва да получават информация относно основните аспекти, свързани с хода на производството. За тази цел на децата следва по-специално да се дава кратко обяснение за предстоящите процесуални стъпки в производството, доколкото това е възможно с оглед на интереса на наказателното производство, и за ролята на участващите в производството органи. Информацията, която се предоставя, следва да зависи от обстоятелствата по делото.
- (20) Децата следва да получават информация по отношение на правото на медицински преглед на възможно най-ранен етап на производството, най-късно при задържането, когато по отношение на детето е взета такава мярка.
- (21) В случай на задържане на дете декларацията за правата, предоставена му в съответствие с Директива 2012/13/ЕС, следва да съдържа ясна информация за правата, с които то разполага съгласно настоящата директива.
- (22) Държавите членки следва да уведомят носителя на родителска отговорност за приложимите процесуални права писмено, устно или по двата начина. Информацията следва да бъде предоставена във възможно най-кратки срокове и с подробностите, необходими за гарантиране на справедливостта на производството и ефективното упражняване на правата на детето.
- (23) При определени обстоятелства, които може да са свързани и само с едно от лицата, носители на родителска отговорност, информацията следва да се предостави на друго подходящо пълнолетно лице, посочено от детето и прието за такова от компетентния орган. Пример за такива обстоятелства би могло да е наличието на обективни и фактически обстоятелства, които сочат или дават основание за съмнение, че предоставянето на информация на носителя на родителска отговорност би могло съществено да възпрепятства наказателното производство, по-специално когато биха могли да бъдат унищожени или променени доказателства, би могло да бъде оказано влияние върху свидетелите или носителят на родителска отговорност може да е участвал заедно с детето в престъплението, в което то е обвинено или заподозряно.
- (24) При отпадане на обстоятелствата, довели до това компетентните органи да предоставят информация на подходящо пълнолетно лице, различно от носителя на родителска отговорност, всяка информация, която детето получава съгласно настоящата директива и която продължава да е от значение в хода на производството, следва да се предостави на носителя на родителска отговорност. Това изискване не следва да води до ненужно удължаване на наказателното производство.
- (25) Деца, които са заподозрени или обвиняеми, имат право на достъп до адвокат в съответствие с Директива 2013/48/ЕС. Тъй като децата са уязвими и невинаги са в състояние да разберат напълно и да проследят наказателното производство, те следва да получават адвокатска защита в случаите, посочени в настоящата директива. В тези случаи държавите членки следва да осигурят защита от адвокат, ако детето или носителят на родителска отговорност не са осигурили такава защита. Държавите членки следва да предоставят правна помощ, когато това е необходимо, за да се гарантира, че на детето се оказва ефективна адвокатска защита.
- (26) Адвокатската защита съгласно настоящата директива предполага, че детето има право на достъп до адвокат в съответствие с Директива 2013/48/ЕС. Поради това, когато прилагането на дадена разпоредба от Директива 2013/48/ЕС води до невъзможност детето да получи адвокат-

ска защита съгласно настоящата директива, тази разпоредба не следва да се прилага спрямо правото на децата да имат достъп до адвокат съгласно Директива 2013/48/ЕС. От друга страна, дерогациите и изключенията от осигуряването на адвокатска защита, предвидени в настоящата директива, не следва да засягат правото на достъп до адвокат в съответствие с Директива 2013/48/ЕС или правото на правна помощ в съответствие с Хартата и ЕКПЧ, националното право и друго право на Съюза.

- (27) Разпоредбите на настоящата директива относно адвокатската защита следва да се прилагат без неоправдано забавяне, веднага след като децата са уведомени, че са заподозрени или обвиняеми. За целите на настоящата директива адвокатската защита означава правна помощ и представителство от страна на адвокат по време на наказателното производство. Когато настоящата директива предвижда адвокатска защита по време на разпит, адвокатът следва да присъства. Без да се засяга правото на детето на достъп до адвокат съгласно Директива 2013/48/ЕС, адвокатската защита не налага присъствието на адвокат по време на всяко следствено действие или действие по събиране на доказателства.
- (28) Ако това е съобразено с правото на справедлив съдебен процес, задължението на държавите членки да осигурят на децата, които са заподозрени или обвиняеми, адвокатска защита в съответствие с настоящата директива, не включва следното: установяване на самоличността на детето; определяне на това, дали следва да бъде започнато разследване; проверка за притежание на оръжие или други подобни въпроси, отнасящи се до безопасността; извършване на следствени действия или действия по събиране на доказателства, различни от изрично посочените в настоящата директива, като например обиск, оглед на лицето, кръвен тест, тест за употреба на алкохол или друг подобен тест, заснемане или снемане на пръстови отпечатъци; или довеждане на детето за явяване пред компетентен орган или предаване на детето на носителя на родителска отговорност или на друго подходящо пълнолетно лице в съответствие с националното право.
- (29) Когато дете, което първоначално не е било заподозрян или обвиняем, а например свидетел, стане заподозрян или обвиняем, то следва да има право да не дава обяснения, които биха го уличили в извършването на престъпление, и право да запази мълчание в съответствие с правото на Съюза и ЕКПЧ, съгласно тълкуването на Съда на Европейския съюз и на Европейския съд по правата на човека. Поради това в настоящата директива изрично се посочват конкретните случаи, при които такова дете придобива качеството на дете, което е заподозрян или обвиняем, по време на разпит от полицията или от друг правоохранителен или съдебен орган в рамките на наказателното производство. Когато в хода на такъв разпит дете, различно от дете, което е заподозрян или обвиняем, стане заподозрян или обвиняем, разпитът следва да бъде прекратен, докато детето не бъде уведомено за това, че е станало заподозрян или обвиняем, и не получи адвокатска защита в съответствие с настоящата директива.
- (30) При условие че се спазва правото на справедлив съдебен процес, държавите членки следва да могат да предвидят дерогации от задължението за осигуряване на адвокатска защита, ако това изискване е непропорционално предвид обстоятелствата по делото, като се има предвид, че най-добрият интерес на детето следва винаги да бъде от първостепенно значение. При всички случаи децата следва да получават адвокатска защита, когато са изправени пред компетентен съд или съдия с оглед вземане на решение във връзка със задържане под стража на който и да е етап на производството в обхвата на настоящата директива, както и по време на задържането. Освен това не се налага наказание лишаване от свобода, освен ако детето не се е ползвало от адвокатска защита по такъв начин, че да му се осигури възможност за ефективно упражняване на правото на защита и при всички случаи — по време на съдебните заседания в съдебната фаза на производството. Държавите членки следва да могат да предвидят практически правила в това отношение.
- (31) Държавите членки следва да могат да предвидят временна дерогация от задължението за осигуряване на адвокатска защита в досъдебната фаза на производството, по наложителни причини, а именно когато е налице неотложна необходимост да се предотврати настъпването на тежки неблагоприятни последици за живота, свободата или физическата неприкосновеност на дадено лице или когато са наложителни незабавни действия от страна на разследващите органи с цел предотвратяване на сериозно възпрепятстване на наказателно производство във връзка с тежко престъпление, *inter alia*, с цел получаване на информация относно предполагаемите съизвършители на тежко престъпление или с цел да се избегне загубата на важни доказателства за тежки престъпления. При временна дерогация поради наличието на една от тези наложителни причини

компетентните органи следва да могат да разпитват деца в отсъствието на адвокат, при условие че те са уведомени за правото си да запазят мълчание и че могат да упражняват това право, както и че този разпит не накърнява правото на защита, включително правото на лицето да не дава обяснения, които биха го уличили в извършването на престъпление. Следва да бъде възможно да се проведе разпит в необходимата степен и с единствената цел за получаване на информация, която е от съществено значение за предотвратяването на тежки неблагоприятни последици за живота, свободата или физическата неприкосновеност на дадено лице или за предотвратяването на сериозно възпрепятстване на наказателно производство. Всяка злоупотреба с тази временна дерогация по принцип би накърнила необратимо правото на защита.

- (32) Държавите членки следва ясно да определят в националното си право основанията и критериите за такава временна дерогация и следва да се възползват от нея в ограничени случаи. Всяка временна дерогация следва да бъде пропорционална, строго ограничена във времето, да не се основава изключително на вида или тежестта на престъплението, в което е обвинено или заподозряно детето, и следва да не засяга справедливостта на производството като цяло. Държавите членки следва да гарантират, че когато съгласно настоящата директива е разрешена временна дерогация от компетентен орган, различен от съдия или съд, решението за разрешаване на временната дерогация подлежи на съдебен контрол, най-малкото по време на съдебната фаза на производството.
- (33) Поверителността на комуникацията между децата и техния адвокат е от ключово значение за осигуряване на ефективното упражняване на правото на защита и е съществен елемент от правото на справедлив съдебен процес. Ето защо държавите членки следва да спазват, без да се допуска дерогация, поверителността на срещите и на другите форми на комуникация между адвоката и детето в контекста на адвокатската защита, предвидена в настоящата директива. Настоящата директива не засяга процедурите, които се отнасят до случаи, при които въз основа на обективни и фактически обстоятелства се предполага, че съответният адвокат е участвал в престъпление заедно с детето. Извършването на престъпление от страна на адвоката не следва да се разглежда като законна защита, оказана на детето, в рамките на настоящата директива. Задължението да се спазва поверителността означава не само, че държавите членки следва да се въздържат да се намесват или да получават достъп до тази комуникация, но и че когато децата са задържани или се намират в контролирано от държавата място, държавите членки следва да гарантират, че правилата за комуникация гарантират и запазват тази поверителност. Това не засяга механизмите, въведени в местата за задържане, за да се избегне изпращането на забранени изделия заедно с кореспонденцията на задържаните лица, например проверка на кореспонденцията, при условие че тези механизми не позволяват на компетентните органи да четат съобщенията между децата и техния адвокат. Настоящата директива не засяга и процедурите в националното право, съгласно които препращането на кореспонденция може да бъде отказано, ако изпращащият не се съгласи кореспонденцията да бъде изпратена първо до компетентен съд.
- (34) Настоящата директива не засяга възможността за инцидентно нарушаване на принципа на поверителност, свързано с провеждането на законни операции по наблюдение от страна на компетентните органи. Настоящата директива не засяга също така работата например на националните разузнавателни служби по опазване на националната сигурност в съответствие с член 4, параграф 2 от Договора за Европейския съюз (ДЕС) или работата, която попада в обхвата на член 72 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС), в който се предвижда, че част III, дял V ДФЕС относно пространството на свобода, сигурност и правосъдие не трябва да засяга изпълнението на задълженията на държавите членки по поддържането на обществения ред и опазването на вътрешната сигурност.
- (35) Децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, следва да имат право да им бъде изготвена личностна характеристика, за да се установи какви са специалните им потребности от гледна точка на закрила, образование, обучение и социална интеграция, да се определи дали и в каква степен те биха могли да се нуждаят от специални мерки по време на наказателното производство, както и обхватът на наказателната им отговорност и доколко е подходящо налагането на конкретно наказание или прилагането на образователната мярка.
- (36) При изготвянето на личностна характеристика следва да се обръща внимание по-специално на личността и степента на зрелост на детето, на неговата икономическа, социална и семейна сре-

да, включително средата, в която живее, както и на всякакъв друг конкретен белег за уязвимост на детето, като например затруднения в ученето и общуването.

- (37) Следва да бъде възможно да се адаптират обхватът и съдържанието на личностната характеристика в зависимост от обстоятелствата по делото, като се вземат предвид тежестта на престъплението, в което е обвинено или заподозряно детето, и мерките, които биха могли да бъдат предприети, ако детето бъде признато за виновно в извършването на такова престъпление. Личностна характеристика, изготвена за същото дете в близкото минало, би могла да бъде използвана, ако бъде актуализирана.
- (38) Компетентните органи следва да вземат предвид информацията, получена от личностната характеристика, когато определят дали следва да се предприеме конкретна мярка по отношение на детето, като например предоставяне на практическо съдействие, когато преценяват целесъобразността и ефективността на всякакви мерки за процесуална принуда по отношение на детето, например решения относно предварително задържане или алтернативни мерки, както и при отчитане на индивидуалните черти на детето и конкретните обстоятелства, свързани с него, когато вземат решение или действие в контекста на наказателното производство, включително когато постановяват присъда. Когато все още няма получена личностна характеристика, това не следва да възпрепятства компетентните органи да вземат такива мерки или решения, при положение че се съобразяват с условията, посочени в настоящата директива, включително да изготвят личностна характеристика на възможно най-ранен етап на производството. Целесъобразността и ефективността на мерките или решенията, взети преди изготвянето на личностната характеристика, могат да бъдат преразгледани, когато бъде получена характеристиката.
- (39) Личностната характеристика следва да се изготвя на възможно най-ранен етап на производството и своевременно, така че информацията, получена от нея, да може да бъде взета предвид от прокурора, съдията или друг компетентен орган преди повдигане на обвинението за целите на съдебното производство. Следва обаче да бъде възможно повдигане на обвинение при липса на личностна характеристика, при условие че това е в най-добрия интерес на детето. Такъв би могъл да бъде случаят например, когато детето е задържано в рамките на досъдебното производство и изчакването на изготвянето на личностна характеристика ще удължи ненужно срока на това задържане.
- (40) Държавите членки следва да могат да предвидят дерогации от задължението за изготвяне на личностна характеристика, когато такава дерогация е оправдана при обстоятелствата по делото, като се отчитат, *inter alia*, тежестта на престъплението, в което е обвинено или заподозряно детето, и мерките, които биха могли да бъдат наложени, ако детето бъде признато за виновно за това престъпление, при условие че дерогацията е съвместима с най-добрия интерес на детето. В този контекст всички относими елементи следва да се вземат под внимание, включително дали в близкото минало е изготвяна личностна характеристика на детето в рамките на наказателно производство или дали случаят може да бъде разгледан без повдигане на обвинение.
- (41) Задължението за полагане на дължима грижа за деца, които са заподозрени или обвиняеми, е в основата на справедливото правораздаване, по-специално когато децата са задържани и следователно са в особено уязвимо положение. За да се гарантира личната неприкосновеност на задържаното дете, то следва да има право на медицински преглед. Медицинският преглед следва да се извършва от лекар или друг квалифициран специалист, или по инициатива на компетентните органи, особено когато конкретни здравословни показатели дават основание за такъв преглед, или в отговор на искане, направено от детето, от носителя на родителска отговорност или от адвоката на детето. Държавите членки следва да предвидят практическите правила за медицинските прегледи, които следва да се извършват в съответствие с настоящата директива, както и относно достъпа на децата до такива прегледи. Тези правила могат, *inter alia*, да уреждат ситуации, в които в рамките на кратък срок са внесени две или повече искания за извършване на медицински прегледи, които засягат едно и също дете.
- (42) Децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, не винаги са в състояние да разбират съдържанието на разпитите, на които са подложени. За да се гарантира достатъчна защита на тези деца, на разпитите, извършвани от полицията или от други правоохранителни органи, следва да се прави аудио- визуален запис, когато това е пропорционално, като се отчита, *inter alia*, присъствието или отсъствието на адвокат и дали детето е задържано, като се приема, че най-добрият интерес на детето следва винаги да бъде от първостепенно

значение. Настоящата директива не изисква държавите членки да правят аудио-визуални записи на разпитите на деца, извършвани от съдия или съд.

- (43) Когато трябва да се направи аудио-визуален запис в съответствие с настоящата директива, но непреодолим технически проблем прави това невъзможно, полицията или другите правоохранителни органи следва да могат да разпитат детето, без да се прави аудио-визуален запис, при условие че са положени разумни усилия за преодоляване на техническия проблем, че не е целесъобразно разпитът да се отлага и че това е съвместимо с най-добрия интерес на детето.
- (44) Независимо дали се прави аудио-визуален запис на разпитите на деца, във всички случаи разпитът следва да се провежда по начин, при който се вземат под внимание възрастта и степента на зрелост на засегнатите деца.
- (45) Децата са в особено уязвимо положение, когато са задържани. Ето защо следва да се полагат особени усилия, за да се избягва задържането им, и по-специално задържането под стража на деца на етапите на производството, преди съдът да е определил окончателно дали съответното дете е извършило престъплението, поради възможните рискове за тяхното физическо, психическо и социално развитие и тъй като задържането може да породи трудности пред реинтеграцията им в обществото. Държавите членки могат да предвидят практически правила, като например насоки или указания за полицейските служители, относно прилагането на това изискване по отношение на случаи на полицейско задържане. При всички случаи това изискване не засяга възможността полицейски служители или други правоохранителни органи да задържат дете в ситуации, при които това изглежда наложително *prima facie*, като например при флагрантни престъпления или непосредствено след като престъплението е било извършено. Компетентните органи следва винаги да разглеждат алтернативни на задържането под стража мерки (наричани по-долу „алтернативни мерки“) и следва винаги да прилагат такива мерки, когато това е възможно. Такива алтернативни мерки могат да включват забрана детето да се намира на определени места, задължение детето да пребивава на конкретно място, ограничения във връзка с контактите с определени лица, задължение за отчет пред компетентните органи, участие в образователни програми или — при условие че детето е съгласно — участие в терапевтични програми или програми за лечение на зависимости.
- (46) Задържането на детето под стража следва да подлежи на периодичен съдебен контрол, който може да се упражни и от един съдия. Следва да е възможно този периодичен контрол да се упражнява служебно от съда, по искане на детето, на адвоката на детето или на съдебен орган, различен от съда, и по-специално от прокурор. Държавите членки следва да определят практическите правила в това отношение, включително по отношение на ситуация, при която периодичният контрол вече е упражнен служебно от съда и детето или адвокатът на детето са внесли искания за упражняване на нов такъв контрол.
- (47) Задържаните деца следва да се ползват със специални мерки за закрила. По-специално те следва да бъдат настанявани отделно от пълнолетните, освен ако се прецени, че това не е в съответствие с най-добрия интерес на детето, както е предвидено в член 37, буква в) от Конвенцията на ООН за правата на детето. Когато задържано дете навърши 18 години, следва да е възможно то да продължи да бъде настанено отделно, ако това е оправдано и като се вземат предвид обстоятелствата на засегнатото лице. Следва да се обръща особено внимание върху начина, по който са третирани задържаните деца с оглед на характеризиращата ги уязвимост. Децата следва да имат достъп до възможности за образование, съответстващи на техните потребности.
- (48) Държавите членки следва да гарантират, че децата, които са заподозрени или обвиняеми и на които е наложено полицейско задържане, са настанени отделно от пълнолетните лица, освен ако се прецени, че най-добрият интерес на детето изисква това да не се прави, или освен ако при изключителни обстоятелства това е практически невъзможно, при условие че децата са настанени заедно с пълнолетните лица по начин, който е съвместим с най-добрия интерес на детето. Например в слабо населените райони следва да е възможно полицейско задържане на децата заедно с пълнолетни лица, освен ако това не противоречи на най-добрия интерес на детето. В такива случаи следва да се изисква особена бдителност от страна на компетентните органи с оглед защитата на физическата неприкосновеност и благоденствието на детето.
- (49) Следва да е възможно задържане на деца с млади пълнолетни лица, освен ако това не противоречи на най-добрия интерес на детето. Държавите членки следва да определят кои лица се приемат за млади пълнолетни лица в съответствие с националното си право и процедури. Държа-

вите членки се насърчават да предвидят, че лица над 24 години не могат да се смятат за млади пълнолетни лица.

- (50) Държавите членки следва да предприемат по отношение на задържаните деца подходящи мерки в съответствие с установеното в настоящата директива. Посочените мерки следва, *inter alia*, да гарантират ефективно и редовно упражняване на правото на семеен живот. Децата следва да имат право да поддържат редовни контакти с родителите, семейството и приятелите си посредством посещения и кореспонденция, освен ако са поискани извънредни ограничения в най-добрия интерес на детето или в интерес на правосъдието.
- (51) Държавите членки следва също така да предприемат подходящи мерки, за да гарантират зачитането на свободата на религията или на убежденията на детето. В това отношение държавите членки следва по-специално да се въздържат от намеса по отношение на религията или на убежденията на детето. Въпреки това от държавите членки не се изисква да предприемат активни стъпки, за да оказват съдействие на децата да практикуват религията си.
- (52) Когато е уместно, държавите членки следва също да предприемат подходящи мерки в други случаи на задържане. Предприетите мерки следва да бъдат пропорционални и подходящи с оглед на естеството на задържането, като например полицейско задържане или задържане под стража, и на продължителността на задържането.
- (53) Специалистите, които са в пряк контакт с деца, следва да вземат под внимание специалните потребности на децата от различните възрастови групи и следва да гарантират, че производството е адаптирано спрямо тях. За тези цели специалистите следва да бъдат специално обучени за работа с деца.
- (54) Децата следва да получават отношение, което е съобразено с възрастта им, степента им на зрелост и нивото им на разбиране, като се вземат предвид специалните им потребности, включително евентуалните им затруднения в общуването. Неприкосновеността на личния живот на децата в хода на наказателното производство следва да се осигури по възможно най-добрия начин с цел, *inter alia*, да се улесни реинтеграцията им в обществото, като при това се вземат предвид различията между правните традиции и системи на държавите членки. Държавите членки следва да предвидят, че съдебните заседания, в които участват деца, по правило се провеждат при закрити врата, или следва да допуснат съдилищата или съдиите да решат да провеждат такива заседания при закрити врата. Това не засяга публичното обявяване на съдебните решения в съответствие с член 6 ЕКПЧ.
- (55) Децата следва да разполагат с правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на съдебните заседания, в които участват. Ако повече от едно лице са носители на родителска отговорност по отношение на едно и също дете, то следва да има правото да бъде придружавано от всички лица, освен ако това не е възможно на практика въпреки разумните усилия на компетентните органи. Държавите членки следва да предвидят практически правила за упражняването от децата на правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на съдебните заседания, в които участват, и за условията, при които придружаващо лице може временно да бъде отстранено от съдебни заседания. Тези правила биха могли, *inter alia*, да уреждат ситуации, при които носителят на родителска отговорност временно няма възможност да придружи детето или носителят на родителска отговорност не желае да се възползва от възможността да придружи детето, при условие че се отчита най-добрият интерес на детето.
- (56) При определени обстоятелства, които могат да са свързани и само с едно от лицата, които са носители на родителска отговорност, детето следва да има правото да бъде придружено по време на съдебните заседания от подходящо пълнолетно лице, различно от носителя на родителска отговорност. Пример за такива обстоятелства е случаят, когато носителят на родителска отговорност, придружаващ детето, би могъл съществено да възпрепятства наказателното производство, по-специално когато обективни и фактически обстоятелства сочат или дават основание за съмнение, че могат да бъдат унищожени или променени доказателства, че може да бъде оказано влияние върху свидетелите или че носителят на родителска отговорност може да е участвал заедно с детето в престъплението, в което то е обвинено или заподозряно.
- (57) В съответствие с настоящата директива децата следва също така да имат право да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на други етапи на производството, на които присъстват, например по време на полицейски разпит.

- (58) Правото на обвиняемия да присъства лично на съдебния процес се основава на правото на справедлив съдебен процес, предвидено в член 47 от Хартата и член 6 ЕКПЧ, съгласно тълкуването на Съда на Европейския съюз и на Европейския съд по правата на човека. Държавите членки следва да вземат подходящи мерки за насърчаване на децата да присъстват на съдебното производство по тяхното дело, включително чрез личното им призоваване и изпращане на копие от призовката на носителя на родителска отговорност или когато това би противоречало на най-добрия интерес на детето — на друго подходящо пълнолетно лице. Държавите членки следва да определят практическите правила във връзка с присъствието на деца на съдебното производство по тяхното дело. Тези правила могат да включват разпоредби относно обстоятелствата, при които деца могат временно да бъдат отстранени от съдебното производство.
- (59) Определени права, предвидени в настоящата директива, следва да се прилагат спрямо деца, които са издирвани лица, от момента на арестуването им в изпълняващата държава членка.
- (60) Производството по европейска заповед за арест е от основно значение за сътрудничеството между държавите членки по наказателноправни въпроси. Изключително важно за това сътрудничество е спазването на сроковете, предвидени в Рамково решение 2002/584/ПВР. Поради това тези срокове следва да се спазват, като децата, които са издирвани лица, следва да могат да упражняват в пълна степен правата си съгласно настоящата директива в производството по европейска заповед за арест.
- (61) Държавите членки следва да предприемат подходящи мерки, за да гарантират, че съдиите и прокурорите, които работят по наказателни производства с участието на деца, притежават специална квалификация в тази област или имат ефективен достъп до специализирано обучение, по-специално относно правата на децата, подходящите техники за провеждане на разпит, детската психология и общуването на език, пригоден за деца. Държавите членки следва също така да предприемат подходящи мерки, за да насърчават предоставянето на специализирано обучение на адвокати, които работят по наказателни производства с участието на деца.
- (62) С цел осъществяване на наблюдение и оценяване на ефективността на настоящата директива е необходимо държавите членки да събират относими данни от наличната информация относно прилагането на правата, предвидени в нея. Тези данни включват данни, регистрирани от съдебните и правоохранителните органи и, доколкото е възможно, административни данни, събрани от здравните и социалните служби, и по-специално онези, които са свързани с броя на децата, на които е предоставен достъп до адвокат, броя на изготвените личностни характеристики, броя на аудио-визуалните записи на разпити и броя на задържаните деца. Държавите членки следва да зачитат и гарантират правата, предвидени в настоящата директива, без каквато и да било форма на дискриминация въз основа на каквото и да било основание, например раса, цвят на кожата, пол, сексуална ориентация, език, религия, политически или други мнения, гражданство, етнически или социален произход, имотно състояние, увреждане или рождение.
- (63) Настоящата директива утвърждава основните права и принципи, признати в Хартата и ЕКПЧ, включително забраната на изтезанията и на нечовешкото или унижително отношение, правото на свобода и сигурност, зачитането на личния и семейния живот, правото на неприкосновеност на личността, правата на детето, интеграцията на хората с увреждания, правото на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес, презумпцията за невиновност и правото на защита. Настоящата директива следва да се прилага в съответствие с тези права и принципи.
- (64) С настоящата директива се предвиждат минимални правила. Държавите членки следва да могат да разширят правата, предвидени в настоящата директива, за да осигурят по-висока степен на защита. По-високата степен на защита не следва да представлява пречка пред взаимното признаване на съдебни актове, което настоящите минимални правила имат за цел да улеснят. Степента на защита, предвидена от държавите членки, никога не следва да пада под стандартите, установени в Хартата или в ЕКПЧ, съгласно тълкуването на Съда на Европейския съюз и на Европейския съд по правата на човека.
- (65) Доколкото целите на настоящата директива, а именно установяването на общи минимални стандарти относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, не могат да бъдат постигнати в достатъчна степен от държавите членки, а поради обхвата и последиците ѝ могат да бъдат по-добре постигнати на равнището на Съюза, Съюзът може да приеме мерки в съответствие с принципа на субсидиарност,

уреден в член 5 от ДЕС. В съответствие с принципа на пропорционалност, уреден в същия член, настоящата директива не надхвърля необходимото за постигането на тези цели.

(66) В съответствие с членове 1 и 2 от Протокол № 21 за позицията на Обединеното кралство и Ирландия по отношение на пространството на свобода, сигурност и правосъдие, приложен към ДЕС и към ДФЕС, и без да се засяга член 4 от посочения протокол, тези държави членки не участват в приемането на настоящата директива и не са обвързани от нея, нито от нейното прилагане.

(67) В съответствие с членове 1 и 2 от Протокол № 22 относно позицията на Дания, приложен към ДЕС и към ДФЕС, Дания не участва в приемането на настоящата директива и не е обвързана от нея, нито от нейното прилагане.

(68) В съответствие със Съвместната политическа декларация от 28 септември 2011 г. на държавите членки и на Комисията относно обяснителните документи държавите членки са поели ангажимент в обосновани случаи да прилагат към съобщението за своите мерки за транспониране един или повече документи, обясняващи връзката между елементите на дадена директива и съответстващите им части от националните инструменти за транспониране. По отношение на настоящата директива законодателят смята, че предоставянето на тези документи е обосновано,

ПРИЕХА НАСТОЯЩАТА ДИРЕКТИВА:

Член 1

Предмет

С настоящата директива се въвеждат общи минимални правила относно някои права на децата, които са:

- а) заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство; или
- б) субекти на производство по европейска заповед за арест съгласно Рамково решение 2002/584/ПВР (наричани по-долу „издирвани лица“).

Член 2

Обхват

1. Настоящата директива се прилага по отношение на деца, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство. Тя се прилага до окончателното изясняване на въпроса, дали заподозреният или обвиняемият е извършил престъпление, включително, когато е приложимо, до постановяването на присъдата и решението по евентуални обжалвания.
2. Настоящата директива се прилага по отношение на деца, които са издирвани лица, от момента на арестуването им в изпълняващата държава членка в съответствие с член 17.
3. С изключение на член 5, на член 8, параграф 3, буква б) и на член 15, доколкото посочените разпоредби се отнасят до носителя на родителска отговорност, настоящата директива или определени разпоредби от нея се прилагат по отношение на лицата, посочени в параграфи 1 и 2 от настоящия член, когато тези лица са били деца, когато са станали субекти на производството, но впоследствие са навършили 18 години и прилагането на настоящата директива или на определени разпоредби от нея е целесъобразно предвид обстоятелствата по делото, включително с оглед степента на зрелост и уязвимост на засегнатото лице. Държавите членки могат да решат да не прилагат настоящата директива, когато заинтересованото лице е навършило 21 години.
4. Настоящата директива се прилага по отношение на деца, които първоначално не са били заподозрени или обвиняеми, но са придобили това качество в хода на разпит от полицейски или други правоохранителни органи.
5. Настоящата директива не засяга националните правила за определяне на възрастта за носене на наказателна отговорност.
6. Без да се засяга правото на справедлив съдебен процес, по отношение на леки нарушения:
 - а) когато правото на държава членка предвижда налагане на наказание от орган, различен от съд,

компетентен по наказателни дела, и налагането на това наказание може да бъде обжалвано или отнесено към такъв съд; или

б) когато не може да бъде наложено наказание лишаване от свобода, настоящата директива се прилага само за производства пред съд, компетентен по наказателни дела.

При всички случаи настоящата директива се прилага изцяло, когато детето е задържано, независимо от етапа на наказателното производство.

Член 3

Определения

За целите на настоящата директива се прилагат следните определения:

- 1) „дете“ означава лице на възраст под 18 години;
- 2) „носител на родителска отговорност“ означава всяко лице, което носи родителска отговорност за дете;
- 3) „родителска отговорност“ означава всички права и задължения, отнасящи се до лицето или имуществото на детето, които са предоставени на физическо или юридическо лице по силата на решение, на закона или на споразумение, пораждащо правни последици, включително правото на упражняване на родителски права и правото на лични отношения с детето.

Във връзка с точка 1 от първа алинея, когато не е сигурно дали лицето е навършило 18 години, това лице се приема за дете.

Член 4

Право на информация

1. Държавите членки гарантират, че когато децата са уведомени, че са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, те се уведомяват незабавно за правата им в съответствие с Директива 2012/13/ЕС и за общите аспекти, свързани с хода на производството.

Държавите членки също така гарантират, че децата са уведомени за правата, предвидени в настоящата директива. Тази информация се предоставя, както следва:

а) незабавно след като децата са уведомени, че са заподозрени или обвиняеми, по отношение на:

- i) правото на носителя на родителска отговорност да бъде информиран, предвидено в член 5;
- ii) правото на адвокатска защита, предвидено в член 6;
- iii) правото на неприкосновеност на личния живот, предвидено в член 14;
- iv) правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на етапите на производството, различни от съдебните заседания, предвидено в член 15, параграф 4;
- v) правото на правна помощ, предвидено в член 18;

б) на най-ранния подходящ етап на производството — по отношение на:

- i) правото на личностна характеристика, предвидено в член 7;
- ii) правото на медицински преглед, включително правото на медицинска помощ, предвидено в член 8;
- iii) правото на ограничаване на задържането и на прилагане на алтернативни мерки, включително правото на периодичен контрол на задържането под стража, съгласно предвиденото в членове 10 и 11;
- iv) правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на съдебните заседания, предвидено в член 15, параграф 1;
- v) правото на лично явяване в съдебното производство, предвидено в член 16;
- vi) правото на достъп до ефективни правни средства за защита, предвидено в член 19;
- в) при задържането — по отношение на правото на специално отношение по време на задържането, предвидено в член 12.

2. Държавите членки гарантират, че информацията, посочена в параграф 1, се предоставя писмено, устно или и по двата начина, на прост и достъпен език и че предоставената информация се записва при използване на процедурите за протоколиране в съответствие с националното право.
3. Когато на деца се предоставя декларацията за правата съгласно Директива 2012/13/ЕС, държавите членки гарантират, че посочената декларация съдържа препратка към правата им по настоящата директива.

Член 5

Право на детето носител на родителска отговорност да бъде информиран

1. Държавите членки гарантират, че на носителя на родителска отговорност се предоставя във възможно най-кратки срокове информацията, която детето има право да получи съгласно член 4. Информацията, посочена в параграф 1, се предоставя на друго подходящо пълнолетно лице, посочено от детето и прието за такова от компетентния орган, когато предоставянето на тази информация на носителя на родителска отговорност:
 - а) би било в противоречие с най-добрия интерес на детето;
 - б) е невъзможно, тъй като след полагането на разумни усилия не може да се установи връзка с носителя на родителска отговорност или самоличността му не е известна;
 - в) би могло, въз основа на обективни и фактически обстоятелства, съществено да възпрепятства наказателното производство.

Когато детето не е посочило друго подходящо пълнолетно лице или когато посоченото от детето пълнолетно лице не е приемливо за компетентния орган, последният, като отчита най-добрия интерес на детето, определя друго лице и му предоставя информацията. Това лице може да е също така представител на орган или на друга институция, отговаряща за закрилата или благосъстоянието на децата.

2. При отпадане на обстоятелствата, довели до прилагането на параграф 2, буква а), б) или в), всяка информация, която детето получава съгласно член 4 и която продължава да е от значение в хода на производството, се предоставя на носителя на родителска отговорност.

Член 6

Адвокатска защита

1. Децата, които са заподозрени или обвинени в рамките на наказателното производство, имат право на достъп до адвокат в съответствие с Директива 2013/48/ЕС. Нищо в настоящата директива, по-специално в настоящия член, не засяга това право.
2. Държавите членки гарантират, че децата се ползват от адвокатска защита в съответствие с настоящия член, за да им се даде възможност да упражнят ефективно правото си на защита.
3. Държавите членки гарантират, че децата получават адвокатска защита без неоправдано забавяне, след като бъдат уведомени, че са заподозрени или обвиняеми. При всички случаи децата трябва да се ползват от адвокатска защита, считано от настъпването на по-ранното от следните събития:
 - а) преди да бъдат разпитани от полицията или от друг правоохранителен орган, или от съдебен орган;
 - б) при извършването на следствено действие или на друго действие по събиране на доказателства от страна на разследващите или на други компетентни органи съгласно параграф 4, буква в);
 - в) без неоправдано забавяне след задържането им;
 - г) когато са призовани да се явят пред съд, компетентен по наказателни дела — своевременно преди явяването им пред този съд.
4. Адвокатската защита включва следното:
 - а) държавите членки гарантират, че децата имат правото да се срещат насаме и да осъществяват връзка с представляващия ги адвокат, включително преди разпита от полицията или от друг правоохранителен орган, или от съдебен орган;

б) държавите членки гарантират, че децата се ползват от адвокатска защита по време на разпита им и че адвокатът може да взема ефективно участие по време на разпита. Това участие се осъществява в съответствие с процедурите по националното право, при условие че тези процедури не засягат ефективното упражняване или същността на посоченото право. Когато адвокат взема участие по време на разпит, обстоятелството, че той е взел участие, се отбелязва при използване на процедурите за протоколиране съгласно националното право;

в) държавите членки гарантират, че децата се ползват от адвокатска защита най-малко по време на следните следствени действия или действия по събиране на доказателства, когато тези действия са предвидени в националното право и ако заподозреният или обвиняемият е длъжен да присъства на въпросното действие или му е разрешено такова присъствие:

i) разпознаване;

ii) очна ставка;

iii) възстановка на местопребыванието.

5. Държавите членки зачитат поверителността на комуникацията между детето и неговия адвокат при упражняването на предвиденото в настоящата директива право на адвокатска защита. Тази комуникация включва срещи, кореспонденция, телефонни разговори и други разрешени съгласно националното право форми на комуникация.

6. При условие че се спазва правото на справедлив съдебен процес, държавите членки могат да предвидят дерогация от параграф 3, когато адвокатската защита е непропорционална предвид обстоятелствата по делото, като се отчитат тежестта на престъплението, в което е обвинено или заподозряно детето, сложността на делото и мерките, които могат да се предприемат по отношение на такова престъпление, като се приема, че най-добрият интерес на детето е винаги от първостепенно значение.

При всички случаи държавите членки гарантират, че децата се ползват от адвокатска защита:

а) когато се явяват пред компетентен съд или съдия с оглед вземане на решение относно задържане под стража на всеки етап на производството, попадащ в обхвата на настоящата директива; както и

б) по време на задържането.

Държавите членки гарантират също така, че с присъдата не се налага наказание лишаване от свобода, освен ако детето не се е ползвало от адвокатска защита по такъв начин, че да му се осигури възможност за ефективно упражняване на правото на защита, и при всички случаи — по време на съдебните заседания в съдебната фаза на производството.

7. Когато съгласно настоящия член детето трябва да получи адвокатска защита, но адвокат не присъства, компетентните органи отлагат разпита на детето или другите следствени действия или действия по събиране на доказателства, предвидени в параграф 4, буква в), за разумен срок, за да осигурят възможност за явяването на адвоката, или когато детето не е посочило адвокат, за осигуряването на такъв за детето.

8. При изключителни обстоятелства и само в досъдебната фаза държавите членки могат да използват временна дерогация от прилагането на правата, предвидени в параграф 3, доколкото това е обосновано предвид конкретните обстоятелства по делото от една или повече от следните наложителни причини:

а) когато е налице неотложна необходимост да се предотвратят тежки неблагоприятни последици за живота, свободата или физическата неприкосновеност на дадено лице;

б) когато се налага разследващите органи да предприемат незабавни действия, за да се предотврати сериозно възпрепятстване на наказателното производство във връзка с тежко престъпление.

Държавите членки гарантират, че при прилагане на настоящия параграф компетентните органи отчитат най-добрия интерес на детето.

Решение да се проведе разпит в отсъствието на адвокат съгласно настоящия параграф може да бъде взето единствено за всеки отделен случай от съдебен орган или от друг компетентен орган, при условие че върху решението може да бъде упражнен съдебен контрол.

Член 7

Право на личностна характеристика

1. Държавите членки гарантират отчитането на специалните потребности на децата от гледна точка на закрила, образование, обучение и социална интеграция.
2. За тази цел на децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, се изготвя личностна характеристика. При изготвянето на личностната характеристика се обръща внимание по-специално на личността и степента на зрелост на детето, на неговата икономическа, социална и семейна среда, както и всякакъв друг конкретен белег за уязвимост, който може да характеризира детето.
3. Обхватът и съдържанието на личностната характеристика могат да са различни в зависимост от обстоятелствата по случая, мерките, които могат да бъдат предприети, ако детето бъде признато за виновно в извършването на престъплението, в което е обвинено или заподозряно, както и дали на детето е била изготвена личностна характеристика в близкото минало.
4. Личностната характеристика има за цел да установи и да отбележи в съответствие с процедурата за протоколиране в съответната държава членка такава информация за индивидуалните черти на детето и конкретните обстоятелства, свързани с него, която може да се използва от компетентните органи, когато:
 - а) решават дали да бъде предприета конкретна мярка в полза на детето;
 - б) преценяват целесъобразността и ефективността на всякакви мерки за процесуална принуда по отношение на детето;
 - в) вземат решение или предприемат действие в хода на наказателното производство, включително при постановяването на присъдата.
5. Личностната характеристика се изготвя на най-ранния подходящ етап на производството и — при спазване на параграф 6 — преди повдигане на обвинението.
6. При липса на личностна характеристика обвинението може въпреки това да бъде повдигнато, при условие че това е в най-добрия интерес на детето и че личностната характеристика във всички случаи ще бъде на разположение в началото на съдебните заседания в съдебната фаза на производството.
7. Личностната характеристика се изготвя с активното участие на детето. Тя се изготвя от квалифицирани служители, като се следва, доколкото е възможно, мултидисциплинарен подход и, когато е целесъобразно, се включва и носителят на родителска отговорност или друго подходящо пълнолетно лице, както е посочено в членове 5 и 15, и/или квалифициран специалист.
8. Ако елементите, които стоят в основата на личностната характеристика, се променят значително, държавите членки гарантират актуализирането на характеристиката по време на цялото наказателно производство.
9. Държавите членки могат да предвидят дерогация от задължението за изготвяне на личностна характеристика, ако дерогацията е оправдана при обстоятелствата по делото и при условие че тя е съвместима с най-добрия интерес на детето.

Член 8

Право на медицински преглед

1. Държавите членки гарантират, че задържаните деца имат право на медицински преглед без неоправдано забавяне, по-специално с оглед на оценяване на общото им психическо и физическо състояние. Медицинският преглед е възможно най-неинвазивен и се извършва от лекар или друг квалифициран специалист.
2. Резултатите от медицинския преглед се вземат предвид при определяне на способността на детето да бъде подложено на разпит, на други следствени действия или действия по събиране на доказателства или на мерки, налагани или планирани по отношение на детето.
3. Медицинският преглед се извършва по инициатива на компетентните органи, по-специално когато конкретни здравословни причини налагат такъв преглед, или по искане на някое от следните лица:
 - а) детето;

б) носителя на родителска отговорност или друго подходящо пълнолетно лице, посочено в членове 5 и 15; в) адвоката на детето.

4. Заключение от медицинския преглед се изготвя в писмена форма. Когато е необходимо, се оказва медицинска помощ.

5. Държавите членки осигуряват извършването на друг медицински преглед, когато това се налага от обстоятелствата.

Член 9

Аудио-визуални записи на разпит

1. Държавите членки гарантират, че при провеждането на разпит на деца от полицията или други правоохранителни органи по време на наказателното производство се прави аудио-визуален запис, когато това е пропорционално предвид обстоятелствата по делото, като се взема предвид, *inter alia*, дали присъства адвокат и дали детето е задържано, като при това най-добрият интерес на детето е винаги от първостепенно значение.

2. При липса на аудио-визуален запис провеждането на разпита се записва по друг подходящ начин, като например чрез изготвяне на писмени протоколи, които се проверят надлежно.

3. Настоящият член не засяга възможността да се задават въпроси, целящи единствено да се установи самоличността на детето, без да се прави аудио-визуален запис.

Член 10

Ограничаване на задържането

1. Държавите членки гарантират, че задържането на дете на който и да е етап на производството е ограничено до най-краткия подходящ срок. Надлежно се вземат предвид възрастта и индивидуалната ситуация на детето, както и конкретните обстоятелства по делото.

2. Държавите членки гарантират, че задържане, по-специално задържане под стража, се налага на деца само като крайна мярка и за най-краткия подходящ срок. Държавите членки гарантират, че всяко задържане под стража се основава на мотивирано решение, което подлежи на съдебен контрол. Такова решение подлежи също така на периодичен съдебен контрол през разумни интервали от време, като контролът се упражнява служебно или по искане на детето, на адвоката на детето или на съдебен орган, различен от съд. Без да се засяга независимостта на съдебната власт, държавите членки гарантират, че решенията, които се вземат съгласно настоящия параграф, се вземат без неоправдано забавяне.

Член 11

Алтернативни мерки

Държавите членки гарантират, че когато е възможно, компетентните органи прилагат алтернативни на задържането под стража мерки (наричани по-долу „алтернативни мерки“).

Член 12

Специално отношение при задържане

1. Държавите членки гарантират, че задържаните деца са настанени отделно от пълнолетните, освен ако се прецени, че най-добрият интерес на детето изисква това да не се прави. Държавите членки също така да гарантират, че децата, на които е наложено полицейско задържане, са настанени отделно от пълнолетните, освен ако:

а) се прецени, че най-добрият интерес на детето изисква това да не се прави; или

б) при изключителни обстоятелства, това е практически невъзможно, при условие че децата са настанени заедно с пълнолетни лица по начин, който е съвместим с най-добрия интерес на детето.

2. Без да се засяга параграф 1, когато задържано дете навърши 18 години, държавите членки предвиждат възможността това лице да продължи да бъде настанено отделно от други задържани пълнолетни лица, ако това е оправдано, като се вземат предвид обстоятелствата, свързани със съответното лице, и при условие че това е в най-добрия интерес на децата, които са задържани заедно с това лице.

3. Без да се засяга параграф 1 и при отчитане на параграф 3, децата могат да бъдат настанени заедно с млади пълнолетни лица, освен ако това не противоречи на най-добрия интерес на детето.
 4. Когато децата са задържани под стража, държавите членки вземат подходящи мерки за: а) гарантиране и опазване на здравето им и тяхното физическо и психическо развитие;
б) гарантиране на правото им на образование и обучение, включително когато децата имат физически и сетивни увреждания или затруднения в ученето;
в) гарантиране на ефективното и редовно упражняване на правото им на семеен живот;
г) гарантиране на достъп до програми за насърчаване на развитието им и тяхната реинтеграция в обществото; и д) гарантиране на зачитането на свободата на религията и убежденията.
- Предприетите съгласно настоящия параграф мерки трябва да са пропорционални и съобразени с продължителността на задържането под стража.
- Първа алинея, букви а) и д) се прилага също така за случаи на задържане, различни от задържането под стража. Предприетите мерки трябва да са пропорционални и съобразени с такива случаи на задържане.
- Първа алинея, букви б), в) и г) се прилага за случаи на задържане, различни от задържането под стража, само доколкото това е целесъобразно и пропорционално с оглед на естеството и продължителността на такива случаи.
5. Държавите членки се стремят да осигурят на задържаните деца възможност да се срещнат с носителя на родителска отговорност във възможно най-кратки срокове, когато такава среща е съвместима със следствените и оперативните изисквания. Настоящият параграф не засяга посочването или определянето на друго подходящо пълнолетно лице съгласно член 5 или 15.

Член 13

Своевременно и надлежно разглеждане на делата

1. Държавите членки предприемат всички подходящи мерки, за да гарантират, че наказателните производства с участието на деца се разглеждат като такива с неотложен характер и им се обръща надлежно внимание.
2. Държавите членки предприемат подходящи мерки, за да гарантират, че децата винаги получават отношение, което защитава достойнството им и е подходящо предвид възрастта им, степента им на зрелост и нивото им на разбиране и което е съобразено с евентуалните им специални потребности, включително евентуалните им затруднения в общуването.

Член 14

Право на защита на неприкосновеността на личния живот

1. Държавите членки гарантират защитата на неприкосновеността на личния живот на децата в хода на наказателните производства.
2. За тази цел държавите членки или предвиждат, че съдебните заседания, в които участват деца, по правило се провеждат при закрити врата, или допускат съдилищата или съдиите да решат да провеждат такива заседания при закрити врата.
3. Държавите членки предприемат подходящи мерки, за да гарантират, че записите, посочени в член 9, не се разпространяват публично.
4. Като зачитат свободата на словото и на информацията и свободата и плурализма на медиите, държавите членки насърчават медиите да предприемат мерки за саморегулиране, за да постигнат целите, определени в настоящия член.

Член 15

Право на детето да бъде придружавано от носителя на родителска отговорност по време на производството

1. Държавите членки гарантират, че децата се ползват с правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на съдебните заседания, в които участват.

2. Детето има право да бъде придружавано от друго подходящо пълнолетно лице, което е посочено от детето и е прието за такова от компетентния орган, когато присъствието на носителя на родителска отговорност, придружаващ детето по време на съдебните заседания:

- а) би било в противоречие с най-добрия интерес на детето;
- б) е невъзможно, тъй като след полагането на разумни усилия не може да се установи връзка с носителя на родителска отговорност или самоличността му не е известна; или
- в) би могло, въз основа на обективни и фактически обстоятелства, съществено да възпрепятства наказателното производство.

Когато детето не е посочило друго подходящо пълнолетно лице или когато посоченото от детето пълнолетно лице не е приемливо за компетентния орган, последният, като отчита най-добрия интерес на детето, определя друго лице, което да придружава детето. Това лице може да е също така представител на орган или на друга институция, отговаряща за закрилата или благосъстоянието на децата.

3. При отпадане на обстоятелствата, довели до прилагането на параграф 2, буква а), б) или в), детето има правото да бъде придружавано от носителя на родителска отговорност по време на всички останали съдебни заседания.

4. В допълнение към правото, предвидено в параграф 1, държавите членки гарантират, че децата се ползват с правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност или от друго подходящо пълнолетно лице, посочено в параграф 2, по време на етапите на производството, различни от съдебните заседания, на които детето присъства, когато компетентният орган счита, че:

- а) е в най-добрия интерес на детето да бъде придружавано от това лице; и
- б) присъствието на това лице няма да възпрепятства наказателното производство.

Член 16

Право на децата на лично явяване и участие в съдебното производство по тяхното дело

1. Държавите членки гарантират, че децата имат право да присъстват в съдебното производство по тяхното дело и да участват в него, и предприемат всички необходими мерки, за да им осигурят ефективно участие в съдебното производство, включително като им предоставят възможност да бъдат изслушани и да изразят своето мнение.

2. Държавите членки гарантират, че деца, които не са присъствали в съдебното производство по тяхното дело, имат право на нов съдебен процес или друго средство за правна защита в съответствие с Директива (ЕС) 2016/343 и при условията, предвидени в посочената директива.

Член 17

Производства по европейска заповед за арест

Държавите членки гарантират, че правата по членове 4, 5, 6, 8, 10 — 15 и 18 се прилагат *mutatis mutandis* по отношение на деца, които са издирвани лица, след арестуването им в рамките на производство по Европейска заповед за арест в изпълняващата държава членка.

Член 18

Право на правна помощ

Държавите членки гарантират, че националното право относно правната помощ гарантира ефективно упражняване на правото на адвокатска защита съгласно член 6.

Член 19

Правни средства за защита

Държавите членки гарантират, че децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, и децата, които са издирвани лица, разполагат с ефективни правни средства за защита съгласно националното право в случай на нарушаване на правата им по настоящата директива.

Член 20

Обучение

1. Държавите членки гарантират, че служителите в правоохранителните органи и в местата за задържане, които работят по дела, свързани с деца, преминават специализирано обучение на ниво, съобразено с контактите им с децата, относно правата на децата, подходящите техники за провеждане на разпит, детската психология и общуването на език, пригоден за деца.
2. Без да се засягат независимостта на съдебната система и различията в организацията на съдебната система в държавите членки и като се зачита ролята на структурите, отговорни за обучението на съдиите и прокурорите, държавите членки предприемат подходящи мерки, за да гарантират, че съдиите и прокурорите, които работят по наказателни производства с участието на деца, имат специална квалификация в тази област, ефективен достъп до специализирано обучение или и двете.

Като се зачитат надлежно независимостта на адвокатурата и ролята на структурите, отговорни за обучението на адвокати, държавите членки предприемат подходящи мерки, за да насърчават осигуряването на специализирано обучение, както е посочено в параграф 2, на адвокати, които работят по наказателни производства с участието на деца.

3. Посредством своите публични служби или чрез финансиране на подпомагащи децата организации държавите членки насърчават инициативите, позволяващи на лицата, които осигуряват за децата помощ и услуги за възстановително правосъдие, да преминават подходящо обучение, чието ниво е адаптирано спрямо контактите им с децата, и да съблюдават професионални стандарти, които гарантират, че въпросните услуги се предоставят безпристрастно, с уважение и професионализъм.

Член 21

Събиране на данни

До 11 юни 2021 г., а след това — на всеки три години държавите членки изпращат на Комисията наличните данни, които показват как са били прилагани правата, установени в настоящата директива.

Член 22

Разноски

Държавите членки поемат разноските, произтичащи от прилагането на членове 7, 8 и 9, независимо от изхода на производството, освен ако разноските, произтичащи от прилагането на член 8, не се покриват от медицинска застраховка.

Член 23

Запазване на нивото на защита

Нищо в настоящата директива не се тълкува като ограничение или дерогация от което и да е от правата и процесуалните гаранции, предоставени съгласно Хартата, ЕКПЧ или други относими разпоредби на международното право, и по-специално Конвенцията на ООН за правата на детето, или правото на държава членка, което осигурява по-високо ниво на защита.

Член 24

Транспониране

1. Държавите членки въвеждат в сила законовите, подзаконовите и административните разпоредби, необходими, за да се съобразят с настоящата директива, най-късно до 11 юни 2019 г. Те незабавно информират Комисията за това.

Когато държавите членки приемат тези разпоредби, в тях се съдържа позоваване на настоящата директива или то се извършва при официалното им публикуване. Условието и редът на позоваването се определят от държавите членки.

2. Държавите членки съобщават на Комисията текста на разпоредбите от националното право, които приемат в областта, уредена с настоящата директива.

Член 25

Доклад

До 11 юни 2022 г. Комисията представя на Европейския парламент и на Съвета доклад за оценка на степента, в която държавите членки са предприели необходимите мерки, за да се съобразят с настоящата директива, който включва оценка на прилагането на член 6 и е придружен, при необходимост, от законодателни предложения.

Член 26

Влизане в сила

Настоящата директива влиза в сила на двадесетия ден след публикуването ѝ в *Официален вестник на Европейския съюз*.

Член 27

Адресати

Адресати на настоящата директива са държавите членки в съответствие с Договорите.

Съставено в Страсбург на 11 май 2016 година.

За Европейския парламент - Председател M. SCHULZ

За Съвета - Председател J.A. HENNIS-PLASSCHAERT

НАСОКИ НА КОМИТЕТА НА МИНИСТРИТЕ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА ЗА ПРАВОСЪДИЕ, СЪОБРАЗЕНО С ИНТЕРЕСИТЕ НА ДЕТЕТО

приети от Комитета на министрите на Съвета на Европа
на 17.10.2010 г. и обяснителен меморандум

Програма на Съвета на Европа „Да изградим Европа за и със децата“
www.coe.int/children

Предговор

*Не върви пред мен, може да не те последвам.
Не върви зад мен, може да не те вода.
Върви до мен и ми бъди приятел.*

Приписвано на Албер Камю

Развод, осиновяване, миграция, насилие. В наши дни всяко дете би могло да влезе в допир със съдебната система, по един или друг начин. За много деца това е доста неприятно изживяване, макар че би могло и следва да бъде иначе, и голям брой препятствия и източници на ненужни тревоги да бъдат преодолени. Независимо, че на международно и европейско равнище успешно бяха установени някои основни принципи, не може да се твърди, че правораздаването винаги е съобразено с интересите на децата и младите хора. В пряк отговор на широко допитване, инициирано от Съвета на Европа, децата и младите хора съобщават, че като цяло нямат доверие в системата и посочват множество недостатъци, като например всяващата страх обстановка, липсата на подходящи за възрастта им информация и обяснения, слабия подход спрямо семейството, както и прекалено дългите или, обратно, прекалено кратките съдебни производства.

Съветът на Европа прие насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, по-специално за да гарантира, че правораздаването винаги ще е настроено приятелски към децата, без значение кои са те или какво са извършили. Имайки предвид, че приятел е този, който се отнася добре с теб, който ти вярва и на когото можеш да се довериш, който те изслушва и когото можеш да изслушаш, който те разбира и когото можеш да разбереш, и в същото време истинският приятел има смелостта да ти каже, когато грешиш, и е до теб, за да ти помогне да намериш решение, правосъдната система, съобразена с интересите на детето, следва да се стреми да отрази тези идеали.

Правосъдната система, съобразена с интересите на детето, не трябва да „върви“ пред децата и не трябва да ги изоставя

Тя се отнася към децата с достойнство, уважение, грижа и справедливост. Тя е достъпна, разбираема и надеждна. Тя изслушва децата, възприема сериозно техните възгледи и гарантира, че интересите на онези от тях, които не могат да изразят мнението си (например бебетата) са също защитени. Тя приспособява темпото си към това на децата: тя не е нито експедитивна, нито проточена във времето, но е достатъчно бърза. Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, целят да осигурят всичко това, да гарантират, че всички деца ще имат подходящ достъп до правосъдната система и ще бъдат третирани от нея по почтителен и съответстващ начин.

Добронамереното и приятелското отношение към децата спомага за тяхната закрила

Многократни разпити, всяващи страх атмосфера и процедури, дискриминация: изобилие от такива практики задълбочават болката и травмирането на децата, които вече може да са деградирали и да се нуждаят от закрила. Системата на правосъдието, съобразено с интересите на

детето, предоставя облекчение и правна защита; тя не причинява допълнителна болка и страдания и не нарушава правата на децата. Преди всичко, децата на възраст от 0 до 17 години — били те страна в производството, жертви, свидетели или правонарушители — следва да се възползват от подхода, поставящ децата на първо място. Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, са разработени, за да защитят децата и младите хора срещу вторичното им виктимизиране от правосъдната система, особено чрез поощряването на цялостен подход към детето, основан на съгласувани мултидисциплинарни работни методи.

Ако правосъдната система, съобразена с интересите на детето, не „върви“ пред децата, то тя не „върви“ и зад тях

Европа е била свидетел на съдебни грешки с трагични последици, при които бе отдадено несъответстващо значение на възгледите на децата, в ущърб на правата на други страни или собствените висши интереси на децата. В такива случаи, „по-доброто“ се превърна във враг на доброто. Както децата и младите хора сами заявяват, правосъдието,

съобразено с интересите на детето, не трябва да е прекалено „приятелски“ настроено към децата или прекалено покровителстващо. Нито трябва да оставя децата сами с отговорността да вземат решения вместо възрастните. Съобразената с интересите на детето система защитава младите хора от страдания, гарантира им място и възможност за изразяване на мнение, отдава нужното внимание и тълкуване на техните думи, без да застрашава надеждността на правораздаването или висшите интереси на детето. Тя е съобразена с възрастта, пригодена е към нуждите на децата и гарантира индивидуален подход към тях, без да ги заклепва или да им поставя етикети. Правосъдието, съобразеното с интересите на детето, насърчава функционирането на отговорна система, основаваща се на професионализъм, която гарантира ефективно правораздаване и по този начин вдъхва доверие сред всички страни и участници в производствата.

Правосъдната система, съобразена с интересите на детето, е на страната на децата, като им предлага помощта на компетентни професионалисти

Правосъдните системи в цяла Европа изобилстват от компетентни и загрижени създатели на политики и правни професионалисти — съдии, длъжностни лица в правоприлагащите органи, социални и здравни работници, застъпници на правата на децата, родители и грижещи се за деца лица — готови да получат и обменят насоки, за да подобрят ежедневните си практики във връзка с висшите интереси на децата. Тъй като те имат водеща роля по отношение на правата на децата и могат да доведат до истинска промяна в техния живот, настоящата публикация съдържа — в допълнение към основния текст на насоките — обяснителен меморандум, посочващ примери от съдебната практика на Европейския съд по правата на човека и конкретни модели на добри практики, вдъхновени от и в полза на професионалистите, работещи с деца в системата на правосъдието.

Приемането на насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, е значителна стъпка напред. Задачата обаче ще бъде изпълнена, само ако промените намерят място в практиката. За да се постигне това, от първостепенно значение е на насоките да бъде дадена гласност, да бъдат разпространявани и наблюдавани, и да залягат в основата на създаването на политики на национално равнище. Ключови международни партньори като например Европейският съюз и УНИЦЕФ, вече са ангажирани в първите стъпки за разпространяване на информация за насоките, както са и голям брой национални участници и гражданското общество, които набират скорост в повишаването на осведомеността относно насоките сред главните заинтересовани страни.

Надявам се, че настоящата публикация ще поощри и ще улесни задачата на възможно най-широк кръг от професионалисти и създатели на политики на национално и местно равнище, които са отговорни за по-доброто адаптиране на правосъдната система към интересите на децата.

Правосъдието следва да е приятел на децата. То не трябва да върви пред тях, понеже те може да не го последват. То не трябва да върви зад тях, понеже те не трябва да са обременени с отговорността да водят. То следва да върви до тях и да бъде техен приятел.

47-те държави членки на Съвета на Европа приеха насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, като обещание за правосъдие и приятелско отношение към всяко дете. Сега е моментът да се положат всички усилия, за да се спази това обещание.

Maud de Boer Buquicchio
заместник генерален секретар на Съвета на Европа

Първа част

Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето

Насоки

(Приети от Комитета на министрите на 17 ноември 2010 г., на 1098-ото заседание на заместник-министрите)

Преамбюл

Комитетът на министрите, като има предвид, че целта на Съвета на Европа е да постигне по-голямо сближаване между държавите членки, по-специално чрез приемане на общи правила по правни въпроси;

като взема под внимание необходимостта от гарантиране на ефективно прилагане на съществуващите задължителни общопризнати и европейски стандарти за защита и насърчаване на правата на децата, включващи по-специално:

- Конвенцията на ООН за статута на бежанците от 1951 г.;
- Международния пакт за граждански и политически права от 1966 г.;
- Международния пакт за икономическите, социалните и културните права от 1966 г.;
- Конвенцията на ООН за правата на детето от 1989 г.;
- Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания от 2006 г.;
- Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (1950 г., ETS № 5) (наричана по-долу „ЕКПЧ“);
- Европейската конвенция относно упражняване на правата на децата (1996 г., ETS № 160);
- изменената Европейска социална харта (1996 г., ETS № 163);
- Конвенцията на Съвета на Европа за личните отношения във връзка с децата (2003 г., ETS № 192);
- Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (2007 г., CETS № 201);
- Европейската конвенция за осиновяването на деца (изменена) (2008 г., CETS № 202);

като има предвид, че както е гарантирано от ЕКПЧ и в съответствие със съдебната практика на Европейския съд по правата на човека, правото на всяко лице да има достъп до правосъдие и справедлив съдебен процес — във всичките му аспекти (включващи по-специално правото на информация, правото на изслушване, правото на защита и правото на представителство) — е необходимо в едно демократично общество и важи в еднаква степен и за децата, имайки предвид обаче способността им да формират свои собствени възгледи;

като припомня съответната съдебна практика на Европейския съд по правата на човека, решенията, докладите или други документи на други институции и органи на Съвета на Европа, включително препоръките на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание (КПИ), както и изявленията и становищата на Комисаря по правата на човека към Съвета на Европа и различните препоръки на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа;

като отбелязва различните препоръки на Комитета на министрите към държавите членки в областта на правата на децата, включително Препоръка Rec(2003)5 относно мерки за задържане на лица, търсещи убежище, Препоръка Rec(2003)20 относно нови начини за справяне с престъпността сред малолетните и непълнолетните и ролята на правосъдието по отношение на ненавършили пълнолетие лица, Препоръка Rec(2005)5 относно правата на децата, живеещи в домове за настаняване, Препоръка Rec(2006)2 относно европейските правила за затворите, Препоръка CM/Rec(2008)11 относно европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, и Препоръка CM/Rec(2009)10 относно насоки на политики за интегрирани национални стратегии за закрила на децата от насилие;

като припомня Резолюция № 2 относно правосъдието, съобразено с интересите на децата, приета на 28-та конференция на европейските министри на правосъдието (Ланзароте, октомври 2007 г.);

като има предвид значението на опазването на правата на децата посредством инструменти на ООН, като например:

- Минималните стандартни правила на ООН относно правораздаването при непълнолетни лица („Правила от Пекин“, 1985 г.);
- Правилата на ООН за закрила на ненавършилите пълнолетие лица, лишени от свобода („Правила от Хавана“, 1990 г.);

- Насоките на ООН за предотвратяване на престъпността сред непълнолетните („Насоки от Рияд“, 1990 г.);

- Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления (ECOSOC Res 2005/20, 2005 г.);

- Насоки на генералния секретар на ООН: подход на ООН към правосъдието за деца (2008 г.);

- Насоките на ООН относно подходящото прилагане и условията на алтернативните грижи за деца (2009 г.);

- Принципите, отнасящи се до статута и функционирането на националните институции за защита и насърчаване на правата на човека („Парижки принципи“);

като припомня необходимостта от гарантиране на ефективното прилагане на съществуващите задължителни норми, касаещи правата на децата, без да възпрепятства държавите членки да въвеждат или прилагат по-високи стандарти или по-благоприятни мерки;

като се позовава на програмата на Съвета на Европа „Да изградим Европа за и със децата“;

като признава напредъка на държавите членки в прилагането на правосъдие, съобразено с интересите на детето;

като отбелязва все пак настоящите пречки пред децата в системата на правораздаването, като наред с другото несъществуващото, частичното или условното законно право на достъп до правосъдие, многообразието и сложността на процедурите, и възможната дискриминация на различни основания;

като припомня необходимостта да се предотврати възможното вторично виктимизиране на децата от съдебната система в процедури, които ги включват или засягат;

като призовава държавите членки да проучат съществуващите пропуски и проблеми и да набележат областите, в които могат да се въведат принципите и практиките на правосъдието, съобразено с интересите на детето;

като приема възгледите и мненията, получени от допитванията до деца сред държавите — членки на Съвета на Европа;

като отбелязва, че насоките целят да допринесат за набелязването на практически способности за справяне със съществуващите пропуски в законодателството и практиката;

приема следните насоки, за да служат като практически инструмент на държавите членки в процеса на приспособяване на техните съдебни и несъдебни системи към специфичните права, интереси и нужди на децата, и призовава държавите членки да осигурят широкото им разпространение сред всички органи, които отговарят за правата на децата в областта на правораздаването или по някакъв начин са ангажирани с тях.

I. Обхват и цел

1. Насоките разглеждат въпроса за мястото и ролята на детето, както и неговите възгледи, права и нужди в съдебните производства, както и в алтернативни форми на такива производства.

2. Насоките следва да важат за всички случаи, в които децата, независимо от причините и техния правен статут, могат да влязат в контакт с каквито и да било компетентни органи и служби, участващи в прилагането на наказателното, гражданското и административното право.

3. Насоките целят да гарантират, че във всяко едно такова производство всички права на децата, сред които правото на информация, на представителство, на участие и на защита, се зачитат изцяло и в съответствие с обстоятелствата по случая и с нивото на зрелост и разбиране на детето. Зачитането на правата на децата не следва да застрашава правата на другите засегнати страни.

II. Определения

За целите на настоящите насоки за правосъдие, съобразено с правата на детето (наричани по-долу „насоките“):

а. „Дете“ означава всяко лице на възраст под 18 години;

б. „Родител“ се отнася до лицето(ата), притежаващо(и) родителска отговорност в съответствие с националното законодателство. В случай, че родителят(ите) отсъства(т) или вече не носи(ят) родителска отговорност, това може да бъде настойник или назначен законен представител;

с. „Правосъдие, съобразено с интересите на детето“ се отнася до системи на правораздаване, които гарантират зачитането и ефективното прилагане на всички права на децата във възможно най-висока степен, имайки предвид описаните по-долу принципи и в съответствие с нивото на зрелост и разбиране на детето и обстоятелствата по случая. По-специално това е правосъдие, което

е достъпно, съобразено с възрастта, бързо, прилагащо необходимата грижа, приспособено и насочено към потребностите и правата на детето, зачитащо правата на детето, включително правото на справедлив процес, на участие и разбиране на производството, на зачитане на личния и семейния живот и на лична неприкосновеност и достойнство.

III. Основни принципи

Насоките се основават на съществуващите принципи, залегнали в инструментите, посочени в преамбюла, и на съдебната практика на Европейския съд по правата на човека.

Тези принципи са доразвити в разделите по-долу и следва да се прилагат за всички глави от настоящите насоки.

A. Участие

4. Следва да се зачита правото на всички деца да бъдат информирани относно техните права, правото да им се предоставят подходящи начини за достъп до правосъдие и да се допитват до тях и да бъдат изслушвани в съдебните производства, в които те участват или които ги засягат. Това включва отдаването на подобаващо значение на възгледите на децата, като се имат предвид зрелостта и каквито и да било затруднения в общуването, които те могат да имат, с цел тяхното участие да бъде смислено.

5. Децата следва да се считат и да бъдат третираны като пълноценни носители на права и следва да са оправомощени да упражняват всички свои права по начин, който взема под внимание тяхната способност да формират свои собствени възгледи, както и обстоятелствата по случая.

Б. Висши интереси на детето

1. Държавите членки следва да гарантират ефективното прилагане на правото на децата техните висши интереси да бъдат първостепенно съображение във всички въпроси, в които те участват или които ги засягат.

2. При преценката на висшите интереси на участващите или засегнатите деца:

а. следва да се придава необходимото значение на техните възгледи и мнения;

б. всички други права на детето, като например правото на достойнство, свобода и равноправно третиране, следва да се зачитат във всички случаи;

в. следва да се възприеме всеобхватен подход от всички имащи отношение органи, така че да се вземат под внимание всички засегнати интереси, включително психологическото и физическо благосъстояние и правните, социалните и икономически интереси на детето.

3. Висшите интереси на всички деца, които участват в една и съща процедура или дело, следва да се преценяват поотделно и съгласуват помежду си с оглед изглаждането на евентуалните конфликти на интереси сред децата.

4. Макар съдебните органи да притежават окончателните правомощия и отговорността за взимане на окончателните решения, държавите членки следва да положат, където е необходимо, съгласувани усилия за установяване на мултидисциплинарни подходи с цел преценяването на висшите интереси на децата в процедурите, в които те участват.

В. Достойнство

5. Децата следва да се третират със загриженост, деликатност, справедливост и уважение по време на всяка процедура или дело, с особено внимание към тяхното лично положение, благополучие и специфични нужди, и с пълно зачитане на тяхната физическа и психологическа неприкосновеност. Те следва да получават такова отношение независимо по какъв начин са били въввлечени в съдебни или несъдебни производства или други процедури, и без оглед на техния правен статут и роля в каквато и да било процедура или дело.

6. Децата не се подлагат на изтезания или нечовешко или унижително отношение или наказание.

Г. Защита от дискриминация

Правата на децата се гарантират без дискриминация на каквато и да е основа като пол, раса, цвят на кожата или етнически произход, възраст, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, социално-икономическа среда, статут на техния(те) родител(и), принадлежност към национално малцинство, имуществено състояние, раждане, сексуална ориентация, полова принадлежност или друг признак.

7. Може да е необходимо да бъдат предоставени специална закрила и съдействие на по-уязвими деца, като например деца мигранти, деца бежанци или търсещи убежище, деца без придружител, деца с увреждания, бездомни и безпризорни деца, ромски деца, и деца в домове за настаняване..

Д. Върховенство на закона

1. Принципът на върховенство на закона следва да се прилага в пълна сила за децата така, както се прилага за възрастните.

2. Елементите на справедливия съдебен процес като например принципите на законност и пропорционалност, презумпцията за невинност, правото на справедлив процес, правото на правни консултации, правото на достъп до съдилища и правото на обжалване, следва да се гарантират за децата така, както за възрастните, и не следва да се ограничават до минимум или отхвърлят под претекста на висшите интереси на детето. Това важи за всички съдебни, несъдебни и административни производства.

3. Децата следва да имат право на достъп до подходящи независими и ефективни механизми за подаване на жалби.

IV. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди, по време на и след съдебни производства

A. Общи елементи на правосъдието, съобразено с интересите на детето

1. Информация и съвети

1. От момента на тяхното първо съприкосновение със съдебната система или друг компетентен орган (например полицията, имиграционните, образователните, социалните или здравните служби) и по време на целия този процес, децата и техните родители следва да бъдат незабавно и подходящо информирани, *inter alia*, за:

а. техните права, в частност специалните права на децата във връзка със съдебни или несъдебни процедури, в които те са или могат да бъдат въввлечени, както и за наличните способности за защита срещу възможното нарушаване на техните права,

включително възможността за прибегване до съдебни или несъдебни производства или други процедури. Това може да включва информацията относно очакваната продължителност на производството и възможностите за обжалване и достъпа до независими механизми за подаване на жалби;

б. прилаганите системи и процедури, като се вземат под внимание особеното място на детето и ролята, която то може да изпълнява в тях, както и различните процесуални етапи;

в. съществуващите механизми за оказване на подкрепа на детето, когато то е въввлечено в съдебни или несъдебни производства;

г. уместността и възможните последствия от дадени съдебни или извънсъдебни производства;

д. когато е приложимо, обвиненията или последващия отговор на тяхна жалба;

е. времето и мястото на съдебното производство и други свързани събития като например изслушвания, в случай че детето е лично засегнато;

ж. общия ход и резултата от производството или процедурата;

з. наличието на мерки за защита;

и. съществуващите механизми за преразглеждане на решения, засягащи детето;

й. съществуващите възможности за получаване на обезщетение от правонарушителя или от държавата посредством съдебния процес, посредством алтернативно гражданско производство или чрез други процедури;

к. наличието на услуги (здравни, психологически, социални, устен и писмен превод и други) или организации, които могат да окажат подкрепа, както и способите за достъп до тези услуги, в това число осигуряването на спешна финансова помощ, когато е приложимо;

л. всички налични специални договорености за възможно най-добра защита на техните висши интереси, в случай че пребивават в друга държава.

2. Информацията и съветите следва да се поднасят на децата по начин, отговарящ на тяхната възраст и зрелост, на език, който те могат да разберат и който е съобразен с техния пол и култура.

3. По правило информацията следва да се предоставя непосредствено както на детето, така и на родителите или законните представители. Предоставянето на информация на родителите не следва да бъде алтернатива за предоставянето на детето.

4. Следва да се осигурят и разпространят сред широката общественост адаптирани за деца материали, съдържащи подходяща правна информация, и да се създадат специални информационни услуги за деца, като например специализирани уебсайтове и телефонни линии за оказване на помощ.

5. Информацията относно каквито и да е обвинения срещу детето трябва да се предоставя незабавно и непосредствено след тяхното предявяване. Тази информация следва да се предостави както на детето, така и на родителите, по такъв начин, че те да разберат конкретното обвинение и възможните последици от него.

2. Защита на личния и семейния живот

Личният живот и личната информация на децата, които участват или са участвали в съдебни или несъдебни производства и други процедури, следва да бъдат защитени в съответствие с националното законодателство. В общия случай това предполага, че никаква информация или лични данни, които биха разкрили или непряко биха позволили разкриването на самоличността на детето, не могат да бъдат предоставяни или публикувани, особено в медиите, включително изображения, подробни описания на детето или неговото семейство, имена и адреси, аудио- или видеозаписи и т.н.

Държавите членки следва чрез законодателни мерки или мониторинг върху саморегулацията на медиите да предотвратят нарушаването на правото на личен живот, описано в насока 6, от страна на медиите.

8. Държавите членки следва да предвидят ограничен достъп до всички записи или документи, съдържащи лични и чувствителни данни за деца, и по-специално във връзка с производства, в които те участват. В случай че е необходимо прехвърлянето на лични и чувствителни данни, имайки предвид висшите интереси на детето, държавите членки следва да уредят това прехвърляне в унисон със съответното законодателство в областта на защитата на данни.

Във всички случаи, в които децата са изслушвани или дават показания в съдебни или несъдебни производства или други процедури, за предпочитане е, когато е уместно, това да се извършва при закрити врата. По правило следва да присъстват само пряко засегнатите лица, при условие че те не възпрепятстват даването на показания от децата.

10. Специалистите, които работят професионално със и за децата, следва да се придържат към строга поверителност, освен ако не съществува опасност от причиняване на вреда на детето.

3. Безопасност (специални превантивни мерки)

11. Във всички съдебни и несъдебни производства или други процедури децата следва да бъдат защитени срещу понасянето на вреди, включително сплашване, отмъщение и вторично виктимизиране.

12. Професионалистите, работещи със и за децата, следва, когато е необходимо, да бъдат подлагани на редовни проверки в съответствие с националното законодателство и без да се засяга независимостта на съдебната власт, с цел да се гарантира пригодността им за работа с деца.

13. Следва да се прилагат специални предпазни мерки спрямо децата в случаите, когато предполагаемият извършител е родител, член на семейството или лице, полагащо основни грижи за тях.

4. Обучение на професионалисти

14. Всички специалисти, които работят професионално със и за децата, следва да получат необходимото интердисциплинарно обучение за правата и потребностите на децата от различни възрастови групи, и за адаптираните към тях производства.

15. Професионалистите, които са в пряк контакт с децата, следва също така да бъдат обучени как да общуват с деца на каквато и да е възраст и етап на развитие, и с деца в особено уязвимо положение.

5. Мултидисциплинарен подход

16. При пълно зачитане на правото на детето на личен и семеен живот следва да се насърчава тясното сътрудничество между различните специалисти, за да се постигне всеобхватно разбиране за детето и да се прецени неговото правно, психологическо, социално, емоционално, физическо и когнитивно състояние.

17. За професионалистите, които работят със и за децата (като например адвокати, психолози, лекари, полицейски служители, служители на имиграционните служби, социални работници и медиатори) следва да се установи обща рамка за оценяване в производства или процедури, в които участват или са засегнати деца, за да се осигури всякаква необходима подкрепа на вземащите решения лица, като така им се даде възможност да служат най-добре на интересите на децата в дадения случай.

18. При прилагането на мултидисциплинарен подход следва да се спазват професионалните правила за поверителност.

6. Лишаване от свобода

19. Всяка форма на лишаване от свобода на децата следва да бъде крайна мярка и да се прилага за възможно най-краткия период от време, подходящ за случая.

20. Когато е наложено лишаване от свобода, децата по правило следва да бъдат държани отделно от възрастните. Задържането на децата заедно с възрастните следва да се прави при наличие на извънредни причини и единствено от гледна точка на висшите интереси на детето. При всички обстоятелства децата следва да се задържат в помещения, които са пригодени към техните нужди.

21. Имайки предвид уязвимостта на децата, лишени от свобода, значението на семейните взаимоотношения и насърчаването на реинтеграцията в обществото, компетентните органи следва да гарантират зачитането и активно да подпомагат изпълнението на правата на детето, както са заложили в общоприети и европейски инструменти. Специално децата, в допълнение към другите права, следва да имат правото да:

а. поддържат редовни и пълноценни контакти с родителите, семейството и приятелите си чрез посещения и кореспонденция, освен ако не се изискват ограничения от гледна точка на интересите на правосъдието и интересите на детето. Ограниченията върху това право в никакъв случай не следва да се използват като наказание;

б. получават подходящо образование, професионално ориентиране и обучение, медицински грижи, и да имат право на свобода на мисълта, съвестта и религията, и на достъп до дейности за свободното време, включително физическо възпитание и спорт;

в. се възползват от програми, които подготвят предварително децата за завръщането им към техните общности, като се отделя пълно внимание на техните емоционални и физически потребности, семейни взаимоотношения, жилищно настаняване, училищно образование, възможности за заетост и социално-икономическо положение.

22. Лишаването от свобода на непридружени малолетни и непълнолетни лица, включително такива, които търсят убежище, и отделени от семействата си деца, в никакъв случай не следва да се мотивира или основава единствено на липсата на статут на пребиваване.

Б. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди съдебното производство

23. Минималната възраст за носене на наказателна отговорност следва да не е прекалено ниска и следва да бъде установена със закон.

24. Следва да се насърчават алтернативите на съдебното производство като например медиацията, алтернативните методи за уреждане на спорове (между които деюридизация), във всички случаи, когато те най-добре могат да служат на висшия интерес на детето. Предварителното използване на такива алтернативи следва да не се използва като пречка за достъпа на детето до правосъдие.

25. Децата следва да бъдат изчерпателно информирани и консултирани за възможността да прибягнат или до съдебно производство, или до алтернативни процедури за извънсъдебно уреждане на спора. Тази информация следва да посочва също вероятните последствия от всяка една от двете възможности. На основата на подходяща информация от правен или друг характер, следва да се предоставя възможност за избор на съдебно производство или на алтернативна форма на такова производство във всички случаи, когато такива са налице. Децата следва да имат възможност да получат правни консултации и друго съдействие при определяне до каква степен предложените алтернативи са уместни и желателни. При вземането на това решение следва да се вземат предвид възгледите на детето.

26. Алтернативите на съдебното производство следва да гарантират еднакво равнище на правни гаранции. Зачитането на правата на децата, както са описани в настоящите насоки и във всички съответни правни инструменти в областта на правата на детето, следва да се гарантира в еднаква степен както при съдебни, така и при извънсъдебни производства.

В. Децата и полицията

27. Полицейските органи следва да зачитат личните права и достойнство на всички деца и да вземат под внимание тяхната уязвимост, т.е. да се съобразяват с възрастта и зрелостта им, както и със специалните потребности на онези от тях, които могат да са засегнати от физически или умствени увреждания, или да имат затруднения в общуването.

28. При всички случаи на задържане на дете от полицията, то следва да бъде информирано по начин и на език, отговарящи на неговата възраст и степен на разбиране на причината, поради която

то е било задържано. На децата следва да се осигури достъп до адвокат и възможност да се свържат със своите родители или с лице, на което имат доверие.

29. Освен при изключителни обстоятелства, родителят(ите) следва да бъдат уведомени за присъствието на детето в полицейското управление, да получат подробности за причината, поради която то е било задържано, и да бъдат призовани да се явят в управлението.

30. Дете, което е било задържано, не следва да бъде разпитвано във връзка с престъпно поведение, или да бъде искано от него да направи или подпише изявление, свързано с такова участие, освен в присъствието на адвокат или на един от родителите на детето, или, ако родителите не са на разположение, на друго лице, на което детето има доверие. Родителят или това лице може да не бъдат допуснати да присъстват, в случай че са заподозрени за участие в престъпното поведение или в случай, че тяхното поведение води до възпрепятстване на правосъдието.

31. Полицейските органи следва да гарантират, доколкото е възможно, че нито едно дете няма да бъде задържано заедно с пълнолетни.

32. Органите следва да гарантират, че задържаните от полицията деца се намират в условия, които са безопасни и отговарящи на техните нужди.

33. В държавите членки, в които това попада в тяхната компетентност, прокурорите следва да гарантират прилагането на подходи, съобразени с интересите на детето, по време на цялото разследване.

Г. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, по време на съдебното производство

1. Достъп до съд и до съдебен процес

34. Като носители на права децата следва да могат да използват правни способности за ефективно упражняване на своите права или за действия срещу тяхното нарушаване. Националното законодателство следва да улесни, където е уместно, възможността за достъп до съда на деца, които разбират достатъчно добре своите права, както и за използването на правни средства за защита на тези права, основано на подходящи правни консултации.

35. Всякакви пречки пред достъпа до съда, като например разноските за съдебното производство или липсата на правни консултации, следва да се отстранят.

36. В случаите на някои специфични престъпления, извършени срещу деца, или на определени аспекти на гражданското или семейното право, следва, когато е необходимо, на детето да се предоставя достъп до съда за определен период от време след навършване на пълнолетие. Държавите членки се насърчават да преразгледат своите срокове на погасителна давност.

2. Правни консултации и представителство

37. Децата следва да имат правото на свой собствен правен съветник и представител, действащи от тяхно име, в производства, в които има или би могло да има конфликт на интереси между детето и родителите или други засегнати страни.

38. Децата следва да имат достъп до безплатна правна помощ при същите или при по-благоприятни условия както възрастните.

39. Адвокатите, които представляват деца, следва да са обучени и компетентни относно правата на децата и свързаните с тях въпроси, да получават непрекъснато и задълбочено обучение и да умеят да общуват с децата на тяхното равнище на разбиране.

40. Децата следва да се възприемат като пълноправни клиенти със свои собствени права и адвокатите, които ги представляват, следва да дават израз на мнението на детето.

41. Адвокатите следва да предоставят на детето цялата необходима информация и разяснения относно възможните последици от възгледите и/или мненията на детето.

42. В случаите, когато има конфликт на интереси между родителите и децата, компетентният орган следва да назначи процесуален попечител или друг независим представител, който да представява възгледите и интересите на детето.

43. Следва да се гарантират адекватното представителство и правото на децата да бъдат представявани независимо от своите родители, особено в производства, в които предполагаемите нарушители са родители, членове на семейството или лица, полагащи грижи за детето.

3. Право на изслушване и на изразяване на мнение

44. Съдиите следва да зачитат правото на децата да бъдат изслушвани по всички въпроси, които ги засягат, или най-малкото да бъдат изслушвани, когато е счетено, че разполагат с достатъчно равнище на разбиране на разглежданите въпроси. Средствата за тази цел следва да са адаптира-

ни към равнището на разбиране на детето, способността му да общува и да взема под внимание обстоятелствата по случая. Децата следва да бъдат допитани относно начина, по който желаят да бъдат изслушани.

45. На възгледите и мненията на детето следва да се отдава необходимата тежест в съответствие с неговата възраст и зрелост.

46. Правото на изслушване е право, а не задължение на детето.

47. Детето следва да не се лишава от възможността да бъде изслушано единствено поради неговата възраст. Във всички случаи, когато детето пожелае да бъде изслушано по дело, което го засяга, съдията следва, освен ако не е във висш интерес на детето, да го изслуша и да се вслушва в неговите възгледи и мнения по въпросите, които го засягат в дадения случай.

48. Децата следва да получат цялата необходима информация относно начина, по който могат да упражнят ефективно правото си да бъдат изслушани. Следва да им бъде обяснено обаче, че правото им на изслушване и на вземане под внимание на техните мнения може да няма непременно определяща роля за окончателното решение.

49. Присъдите и съдебните решения, които засягат децата, следва да бъдат надлежно мотивирани и обяснени на разбираем за децата език, особено в случаите на решения, които не са последвали възгледите и мненията на детето.

4. Избягване на неоснователно забавяне

50. Във всички производства, в които участват деца, следва да се прилага принципът на неотложност, за да се осигури бърз отговор и да се защитят висшите интереси на детето, като същевременно се спазва върховенството на закона.

51. В семейно-правни спорове (например за установяване на родствени отношения, родителски права, отвлечане на дете от родител) съдилищата следва да действат с изключително внимание, за да се избегне какъвто и да е риск от неблагоприятни последствия върху семейните взаимоотношения.

52. Когато е необходимо, съдебните органи следва да разгледат възможността за вземане на решения за налагане на временни мерки или на привременни решения, върху които да се извърши мониторинг за определен период от време с цел преразглеждането им на по-късен етап.

53. В съответствие със законодателството съдебните органи следва да имат възможността да вземат решения, които да се изпълняват незабавно, в случаите когато това би било във висш интерес на детето.

5. Организация на съдебното производство, среда и език, подходящи за детето

54. Във всички производства децата следва да се третират съобразно тяхната възраст, техните специални потребности, тяхната зрелост и равнище на разбиране, и вземайки под внимание каквито и да било затруднения в общуването, които могат да имат. Делата, в които са въввлечени деца, следва да се разглеждат в невсяваща страх и ориентирана към детето обстановка.

55. Преди началото на производството децата следва да бъдат запознати с вътрешното оформление на съдебната зала или другите помещения, както и с ролята и самоличността на участващите длъжностни лица.

56. Следва да се използва език, съответстващ на възрастта и равнището на разбиране на детето.

57. Когато децата се изслушват или разпитват в съдебни и несъдебни производства или по време на друг вид процедури, съдиите и другите професионалисти следва да се отнасят с тях с уважение и деликатност.

58. На децата следва да бъде разрешено да се придружават от своите родители или, когато е уместно, от избрано от тях пълнолетно лице, освен ако не е взето обосновано решение за противното по отношение на това лице.

59. Методи на разпит, като например видео- или аудиозаписи или предварително изслушване при закрити врата, следва да се използват и считат за приемливи доказателства.

60. Децата следва да бъдат защитени, доколкото е възможно, срещу използването на снимки или информация, които биха навредили на тяхното благополучие. При решението си дали да бъдат разкривани изображения или информация, които могат да навредят на детето, съдията следва да потърси съвет от други специалисти, като например психолози и социални работници.

61. Съдебните заседания, в които участват деца, следва да са приспособени към темпото и възможностите им за концентрация: следва да се предвидят редовни почивки и изслушванията да не

продължават прекалено дълго. С цел да се улесни участието на децата с пълния потенциал на техните когнитивни възможности и в подкрепа на тяхната емоционална стабилност, прекъсванията и отклоняването на вниманието по време на съдебните заседания следва да са сведени до минимум.

62. Доколкото е уместно и възможно, стаите за разпити и чакалните следва да са пригодени към нуждите на децата и да създават подходяща за тях обстановка.

63. Доколкото е възможно, следва да се създадат специализирани съдилища (или съдебни отделения), процедури и институции за деца правонарушители. Това може да включва създаването на специализирани звена в рамките на полицейските органи, съдебната власт, системата на съдилищата и прокуратурата.

6. Показания/изявления на деца

64. Разпитите и събирането на изявления от деца следва, доколкото е възможно, да се провеждат от обучени специалисти. Следва да се положат всички усилия, за да могат децата да дават показания

във възможно най-благоприятна среда и при възможно най-подходящи условия, като се взема под внимание тяхната възраст, зрелост и равнище на разбиране, както и каквито и да било затруднения в общуването, които те могат да имат.

65. Следва да се насърчи използването на аудиовизуални записи на изявленията на децата, които са жертви или свидетели, като се зачита правото на другите страни да оспорват съдържанието на такива изявления.

66. Когато е нужно да се проведе повече от един разпит, за предпочитане е тези разпити да се провеждат от едно и също лице, за да се гарантира съгласуваност в подхода във висшия интерес на детето.

67. Броят на разпитите следва да бъде ограничен до възможния минимум, а тяхната продължителност следва да е съобразена с възрастта и възможностите за концентрация на детето.

68. Прекият контакт, конфронтацията или взаимодействието между детето жертва или свидетел и предполагаемите извършители следва, доколкото е възможно, да се избягват, освен ако не са по искане на детето жертва.

69. Децата следва да имат възможност да дават показания в наказателни дела без присъствието на предполагаемия извършител.

70. Съществуването на по-леки правила за даване на показания, като например отпадане на изискването за полагане на клетва или за предоставяне на други подобни декларации, или други адаптирани към детето процесуални мерки, не следва само по себе си да намалява значимостта, придавана на свидетелските или други показания на детето.

71. Следва да се разработят и прилагат практики за разпит, които вземат под внимание различните етапи от развитието на детето, с цел да се подсили валидността на неговите показания. В тях следва да се избягват подвеждащите въпроси и по този начин да се подобри надеждността на показанията.

72. С оглед на интереса и благосъстоянието на децата, съдията следва да има възможност да разреши на детето да не дава свидетелски показания.

73. Изявленията и показанията на детето в никакъв случай не следва да се считат за недействителни или ненадеждни единствено заради възрастта на детето.

74. Следва да се разгледа възможността за събиране на изявления от деца жертви и свидетели в специално предназначени за това помещения и среда, подходящи за деца.

Д. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, след съдебното производство

75. Адвокатът, процесуалният попечител или законният представител на детето следва да му съобщи и обясни постановеното решение или присъда на език, пригоден към неговото равнище на разбиране, и следва да предостави необходимата информация относно евентуалните мерки, които биха могли да бъдат предприети, като например обжалване или независими механизми за подаване на жалба.

76. Националните органи следва да предприемат незабавно всички необходими мерки, за да улеснят изпълнението на съдебните решения или постановления, които включват или засягат деца.

77. Когато дадено решение не е изпълнено, децата следва да бъдат информирани, евентуално от своя адвокат, процесуален попечител или законен представител, за наличните правни средства за защита посредством несъдебни механизми или достъп до правосъдие.

78. Принудителното изпълнение на решенията следва да бъде крайна мярка при семейно-правни спорове, в които са въввлечени деца.

79. След постановяване на решенията по особено конфликтни спорове на децата и техните семейства следва да се предложат консултации и подкрепа, в най-добрия случай — безплатно, от специализирани служби.

80. Жертвите на небрежно отношение, насилие, злоупотреба или други престъпления следва да получат, в най-добрия случай — безплатно, специални здравни грижи и подходящи програми или мерки за социална и терапевтична намеса, и децата и лицата, полагащи грижи за тях, следва да бъдат незабавно и подходящо информирани за наличието на тези услуги.

81. Адвокатът, настойникът или законният представител на детето следва да има мандат да приема всички необходими мерки за подаване на искове за обезщетения по време на или след наказателното производство, в което детето е било жертва. Когато е уместно, разноските биха могли да се поемат от държавата и да се възстановяват от извършителя.

82. Мерките и санкциите за децата правонарушители следва винаги да представляват конструктивен и индивидуален отговор на извършените деяния, вземайки под внимание принципа на пропорционалността, възрастта на детето, неговото физическо и психическо благосъстояние и развитие, както и обстоятелствата по случая. Следва да се гарантира правото на образование, професионално обучение, трудова заетост, рехабилитация и реинтеграция.

83. С цел да се насърчи социалната реинтеграция и в съответствие с националното законодателство, съдебните досиета на децата следва да не могат да бъдат разкривани извън системата на правосъдието до навършването им на пълнолетие. Изключения относно разкриването на такава информация могат да се разрешават в случаите на тежки престъпления, *inter alia*, с оглед на обществената безопасност или когато става въпрос за наемане на работа на лица, които работят с деца.

V. Насърчаване на други дейности, съобразени с интересите на детето

Държавите членки се насърчават:

а. да поощряват проучванията във всички аспекти на правосъдието, съобразено с интересите на детето, включително ориентирани към детето техники на разпит, разпространение на информация и обучение относно такива техники;

б. да обменят практики и насърчават сътрудничеството на международно равнище в областта на правосъдието, съобразено с интересите на детето;

в. да подпомагат публикуването и възможно най-широкото разпространение на версии на съответни правни инструменти, подходящи за деца;

г. да създават или, когато е необходимо, да поддържат и укрепват информационни служби по правата на децата, които евентуално са свързани с адвокатски колегии, социалните грижи, омбудсманите (по въпросите на децата), неправителствени организации (НПО) и т.н.;

д. да улесняват достъпа на децата до съдилища и механизми за подаване на жалби и да признаят и още повече да улеснят ролята на НПО и други независими органи и институции, като например омбудсманите по въпросите на децата, в подпомагането на ефективния достъп до съдилища и независими механизми за подаване на жалби, както на национално, така и на международно равнище;

е. да предвидят въвеждането на система от специализирани съдии и адвокати за деца и да разработят съдилищата, в които могат да се предприемат както правни, така и социални мерки в полза на децата и техните семейства;

ж. да развиват и улесняват използването от децата и другите лица, действащи от тяхно име, на универсални и европейски механизми за защита правата на човека и децата с цел осъществяване на правосъдие и защита на правата, когато националните правни средства за защита не съществуват или са били изчерпани;

з. да въведат правата на човека, включително правата на децата, като задължителен компонент в училищните програми и в дейността на професионалистите, които работят с деца;

и. да разработят и подпомагат системи, насочени към повишаване осведомеността на родителите относно правата на децата;

й. да създават подходящи за деца, многоведомствени и интердисциплинарни центрове за деца жертви и свидетели, където децата биха могли да бъдат разпитвани и подлагани на медицински

прегледи със съдебномедицинска цел, да бъдат оценявани надлежно и да получат всички необходими терапевтични услуги от подходящи професионалисти;

к. да въведат безплатни специализирани и достъпни услуги за подкрепа и предоставяне на информация, като например консултации онлайн, телефонни линии за оказване на помощ и местни услуги;

л. да гарантират, че всички ангажирани професионалисти, които работят в контакт с деца в системите на правосъдието, могат да получат подходяща подкрепа и обучение, както и практически указания, с цел да се гарантират и прилагат правата на децата по подходящ начин, по-специално при преценяването на висшите интереси на децата във всички видове процедури, в които те участват или са засегнати.

VI. Мониторинг и оценка

Държавите членки също така се насърчават:

а. да преразгледат националното законодателство, политики и вътрешни практики с цел да осигурят необходимите реформи за изпълнението на настоящите насоки;

б. да ратифицират в кратки срокове, ако все още не са го направили, съответните конвенции на Съвета на Европа, свързани с правата на децата;

в. да преразглеждат периодично и да оценяват своите методи на работа, използвани в рамките на правосъдието, съобразено с интересите на детето;

г. да поддържат или установят рамка, включваща, в зависимост от обстоятелствата, един или повече независими механизми за насърчаване и наблюдение на изпълнението на настоящите насоки, в съответствие с техните съдебни и административни системи;

д. да гарантират, че гражданското общество, по-специално организациите, институциите и органите, които се стремят да насърчават и защитават правата на детето, вземат пълно участие в процеса на мониторинг.

Втора част

Обяснителен меморандум

Общи бележки

Защо е необходим нов инструмент?

1. Защитата на правата на децата и насърчаването на правосъдието, съобразено с интересите на детето, е приоритет на Съвета на Европа. Въпросът за защитата на децата беше взет под внимание в Плана за действие, приет на Третата среща на високо равнище на държавните и правителствени ръководители във Варшава през 2005 г.

2. Въпреки че съществуват редица правни инструменти на международно, европейско и национално равнище, все още се наблюдават пропуски както в законодателството, така и в практиката, и правителствата и професионалистите, които работят с деца, се нуждаят от насоки, с които да гарантират ефективното изпълнение на своите стандарти. В добилите популярност дела на V. и T. срещу Великобритания две 10-годишни момчета, отвлечки и пребили до смърт 2-годишно дете, бяха съдени като възрастни, като случаят им намери широко отражение в медиите. Европейският съд по правата на човека (наричан по-долу „Съдът“) вследствие констатира, че процесът е бил неразбираем за децата и е всял страх у тях, поради което те не са могли да участват ефективно в него, и установи нарушение на член 6 от Европейската конвенция за правата на човека (наричана по-долу „ЕКПЧ“), гарантиращ правото на справедлив процес. В делото Sahin du Германия същият съд установи, че същественото нарушение се състои в неизслушването на собствените мнения на детето и посочи, че националният съд трябва да предприеме значителни мерки за осигуряване на пряк контакт с детето, и че само по този начин могат да бъдат гарантирани неговите висши интереси.

3. Такива съдебни казуси биха могли да възникнат в почти всяка държава — членка на Съвета на Европа. Те показват необходимостта от подобряване на достъпа до правосъдие и на отношението към децата в рамките на съдебни и несъдебни производства, значението на разширяването на познанията и осведомеността на професионалистите, които работят с деца в такива процедури, и на предоставянето на подходящо обучение с оглед да се гарантират висшите интереси на детето и доброто правораздаване.

Контекст

4. Настоящите насоки са пряк отговор на Съвета на Европа на Резолюция № 2 относно правосъдието, съобразено с интересите на детето, приета на 28-та конференция на европейските министри на правосъдието (Ланзароте, 25—26 октомври 2007 г.), в която се настоява за конкретни насоки в тази област за държавите членки. Впоследствие Комитетът на министрите възложи на четири органа на Съвета на Европа да разработят насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето (наричани по-долу „насоките“) и да предложат решения, с които да подпомогнат държавите членки в установяването на съдебни системи, отговарящи на специфичните нужди на децата, с оглед осигуряване на ефективен и подходящ достъп и третиране на децата във всяка една сфера от системата на правосъдието: гражданска, административна и наказателна.

Работен метод

5. Съветът на Европа прие новаторски интегриран хоризонтален подход, обединяващ усилията на три от неговите основни междуправителствени комитета, занимаващи се с въпросите на гражданското и административно право (Европейския комитет по правно сътрудничество — ЕК1С), наказателното право (Европейския комитет по проблемите на престъпността — ЕКЕШ), общите права на човека (Управителния комитет по правата на човека — УКЕ1Ч), и Европейската комисия за ефикасност на правосъдието (ЕКЕЕИ). Е1асоките бяха разработени и в тясно сътрудничество с програмата „Да изградим Европа за и със децата“, която издигна правосъдието, съобразено с интересите на детето, в един от основните стълбове на Стратегията на Съвета на Европа за правата на децата за 2009—2011 г.

6. Съветът на Европа започна да работи в тази насока през 2008 г. с изготвянето на четири експертни доклада, преценяващи предизвикателствата и пречките, пред които са изправени децата при достъпа си до правосъдие на национално равнище във всички сектори на съдебната система. Тези доклади бяха представени и използвани като основа за обсъждания на конференции на Съвета на Европа на високо равнище, организирани под ръководството на шведското председателство на Комитета на министрите („Да изградим Европа за и със децата — към стратегия за 2009—2011 г.“, Стокхолм, 8—10 септември 2008 г.) и испанското председателство на Комитета на министрите („Защитата на децата в европейските системи на правосъдието“, Толедо, 12—13 март 2009 г.). Констатациите от докладите и заключенията от конференциите предначертаха пътя за изготвянето на насоките и предоставиха ценен материал за Ерупата от специалисти по правосъдие, съобразено с интересите на детето (CJ-S-CN), която бе създадена, за да подготви насоките през 2009—2010 г.

Процес на изготвяне

7. Тази група се състоеше от 17 независими специалисти, подбрани от Съвета на Европа в консултация с ЕКПС, ЕКПП и УКПЧ въз основа на тяхната лична компетентност по въпросите на правата на децата, като същевременно бе постигнат баланс между техните сфери на специализация (между гражданското и административното, наказателното и свързаното с правата на човека право), както и по отношение на техния географски произход и пол. Ерупата включваше г-н Seamus Carroll (Ирландия), председател на ЕКПС — като председател, г-жа Ksenija Turkovic (Хърватия), назначена от ЕКПП — като заместник-председател, и г-жа Ankie Vandekerckhove от Белгия, специалист по правата на децата — като научен експерт.

8. В групата участваха съдии, адвокати, прокурори, академици, психолози, полицейски служители, социални работници и представители на правителствата на държавите членки, поради което тя се отличаваше със своя мултидисциплинарен състав. Принос към нейната работа оказаха и голям брой наблюдатели, включително представители на водещи международни междуправителствени и неправителствени организации.

9. Проектът на насоките и техният обяснителен меморандум бяха прегледани и одобрени от ЕКПС по време на 85-то пленарно заседание на комитета, проведено между 11 и 14 октомври 2010 г., преди да бъдат предадени за одобрение от Комитета на министрите на 17 ноември 2010 г. Преди това текстът бе разгледан от ЕКПП и УКПЧ и подкрепен по време на техните пленарни сесии (съответно на 7—10 юни и 15—18 юни 2010 г.).

Консултации със заинтересованите страни

10. Консултации с различните заинтересовани страни относно проекта на насоките се провеждаха през целия процес на тяхното изготвяне чрез непрекъснато обществено допитване относно проектите на текста в периода между октомври 2009 г. и май 2010 г. На 7 декември 2009 г. в Страсбург бе организирано изслушване с участието на водещи международни НПО и други заинтересовани страни, специализирани в областта на правата на децата. В периода между януари и май 2010 г.

четвъртият проект на насоките беше изпратен специално за коментар до държавите членки и координационните центрове, както и до редица вътрешни и външни партньори. Впоследствие коментарите бяха взети под внимание от групата при изготвянето на окончателна версия на текста и по този начин се осигури прозрачен и приобщаващ процес на приемане.

Консултации с деца и млади хора

11. в съответствие с мандата на тази група от специалисти Съветът на Европа организира и пряко допитване до деца и млади хора относно въпроси на правосъдието през 2010 г. Принос за него оказаха около 30 партньора от цяла Европа, които разработиха, преведоха и разпространиха въпросник на 11 езика и организираха фокусни групи. Точно 3721 отговора от 25 държави бяха анализирани от д-р Ursula Kilkelly, ирландски експерт по правата на децата, и взети под внимание от CJ-S-CH при изготвянето на окончателния вариант на насоките. Сред ключовите теми бяха семейството, (не)доверието към органите на властта, необходимостта от уважение и значението за децата и младите хора да бъдат изслушвани.¹

12. Това допитване е първият опит на Съвета на Европа да включи пряко децата и младите хора в изготвянето на правен инструмент и ще бъде приложено и при други подобни дейности с оглед да се гарантира пълноценно участие на децата и младите хора в нормативната работа на организацията. Допитването бе проведено с щедрата финансова подкрепа на правителството на Финландия.

13. По време на процеса на изготвяне бяха направени множество промени, за да се гарантира, че насоките ще посрещнат нуждите на децата и ще отговорят на споделения от тях опит с правосъдната система. Като цяло бяха положени истински усилия, за да могат тези мнения да бъдат отразени в детайлите, обхвата и опорните точки на насоките.

14. По-специално мненията на децата бяха използвани с цел:

- да разширят обхвата и да подкрепят начина, по който насоките признават правото на децата да бъдат изслушвани, да бъдат информирани за техните права, да имат независимо представителство и да участват ефективно във вземането на решения, които ги касаят. В това отношение текстовете в съответните раздели придобиха по-убедителен характер. Така например, насоките вече изискват от съдиите да зачитат правото на всички деца да бъдат изслушвани по всички въпроси, които ги засягат, и изискват средствата, използвани за тази цел, да бъдат пригодени към равнището на разбиране на детето и способността му да общува, и да вземат под внимание обстоятелствата по случая;

- да се гарантира, че в насоките се предвижда възможността децата да разбират и да получават обратна информация за значението, придавано на техните мнения;

- в насоките да се придаде по-голямо значение на подкрепата, оказвана на децата, преди, по време на и след контакта им със системата на правосъдието. Особено внимание бе отделено на ролята на родителите и лицата, на които децата имат доверие (например в раздела относно децата и полицията);

- да се предвиди разпоредба за безусловното право на достъп до независими и ефективни механизми за подаване на жалби във всички сектори на правосъдната система, да се насърчи специализацията сред всички професионалисти и да се изиска подходящо обучение на всички професионалисти, които имат контакт с деца в системата на правосъдието. Счете се, че тези въпроси са от основно значение за преодоляването на липсата на доверие във властите, която децата изразиха по време на допитването;

- да се наблегне на предвиденото по отношение на поверителния характер на работата на професионалистите с децата;

- да се насърчат консултациите и партньорството с децата, когато е уместно, с оглед функционирането на система на правораздаване за деца, както и изготвянето и преразглеждането на законодателството, политиката и практиката.

Структура и съдържание

15. Насоките са инструмент с необвързващ характер. Макар че в тях често е използвано условното наклонение „следва“, в случаите, когато съответните принципи са заимствани от обвързващ правен инструмент, било то инструмент на Съвета на Европа или друг международен инструмент, употребата на това условно наклонение не трябва да се тълкува в смисъл на намаляване на правното действие на съответния правнообвързващ инструмент.

16. Насоките се основават на съществуващи международни, европейски и национални стандарти. Водеща нишка в тях са висшите интереси на детето, вземайки предвид основните принципи,

установени в ЕКПЧ, и свързаната с тях съдебна практика на Съда, както и Конвенцията на ООН за правата на детето. Насоките насърчават и защитават права, между които са правото на

информация, на представителство и на участие на децата в съдебни и несъдебни производства, и гарантират на детето място и възможност за изразяване на неговото мнение в сферата на правосъдието, на всички етапи от процедурите. Освен това, като практически инструмент, те представят добри практики и предлагат практически решения за преодоляване на несъответствията и празнините в правото. Така например, в тях се разглеждат специфични техники за изслушване на детето (включително в съдебната зала). Насоките са не само декларация на принципи, те целят да послужат като практическо ръководство за изпълнението и развитието на международно признати и обвързващи стандарти.

17. В съответствие с мандата на CJ-S-CN текстът на насоките е структуриран около различни принципи, приложими преди, по време на и след производството.

18. В насоките се обръща внимание на онези държави — членки на Съвета на Европа, които предвиждат изготвянето на законодателство, свързано с децата в съдебни и несъдебни производства, към съответните принципи, стандарти и признати добри практики.²

Въведение

19. През последните няколко десетилетия много обществени и частни организации, омбудсмани, създатели на политики и други полагат усилия, с които да гарантират, че децата³ са информирани за своите права и че тези права са застъпени в тяхното ежедневие. Въпреки че наскоро отбелязахме 60 години от създаването на ЕКПЧ и 20 години от приемането на Конвенцията на ООН за правата на детето, действителността на национално, регионално и международно равнище често показва, че правата на децата продължават да се нарушават.

20. Децата могат да бъдат привлечени в съдебни или несъдебни производства по много начини: когато родителите им се развеждат или водят съдебни битки за родителски права върху тях, когато извършват престъпления, когато стават свидетели или жертви на престъпления, когато искат убежище и др. Децата са носители на права и в този смисъл е необходимо процедурите да бъдат в по-голяма степен съобразени с техните интереси, за да им се окаже възможно най-голяма подкрепа, в случай че се налага да прибягнат до съдебни или несъдебни производства, за да защитят своите права.⁴

21. Децата срещат множество правни, социални, културни и икономически пречки пред достъпа си до правосъдие, най-важната от които вероятно е липсата на правна дееспособност. Много често те са представлявани от родители или настойници. Когато обаче законният представител не желае или е неспособен да действа от тяхно име, и когато компетентните публични органи не образуват процедура, децата често нямат възможност да защитят своите права или да предприемат действия срещу нарушаването им. В тези случаи, и ако не е назначен специален представител от компетентния орган, те не могат да упражнят основното право на отнасяне на даден въпрос до съда, въпреки че ЕКПЧ съдържа няколко основни принципи в тази насока (вж. член 6, който включва, *inter alia*, правото на справедлив процес). И независимо, че Конвенцията определя човешки права за „всеки“, завеждането на дела пред съда е особено затруднено за децата. Макар Съдът да разполага с известна съдебна практика по въпроси, касаещи правата на децата, съдилищата, както национални, така и международни, рядко са достъпни за децата, и възрастните продължават да са лицата, които обикновено завеждат производства от тяхно име.⁵ Поради това достъпът на децата до правосъдие следва да бъде обект на разглеждане в насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето.⁶

22. Предмет на насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, е статутът и положението на децата, както и начинът, по който те са третирани в съдебни и несъдебни производства. Преди да бъде заведено дело пред съда обаче, може да бъде във висш интерес на детето да се прибягне до методи за алтернативно разрешаване на спора, като например медиацията. Настоящите насоки обхващат както съдебните, така и несъдебните производства.

23. Тяхната цел е да насърчат обсъжданията по въпросите за правата на децата в практиката и да стимулират държавите членки да предприемат допълнителни мерки за тяхното реализиране и отстраняването на съществуващите пропуски. Те нямат за цел да засегнат проблеми, свързани с материалното право или материалните права на децата, нито имат правно обвързващ характер. В по-голямата си част насоките акцентират единствено върху необходимостта от промяна в подхода, по който се вземат предвид мненията и нуждите на децата.

24. Също така, те целят да послужат като практическо средство на държавите членки за приспособяване на техните съдебни и несъдебни системи към специфичните нужди на децата в проце-

дурите на наказателното, административното и гражданското правораздаване, независимо от техният статут или правоспособност. Те следва да се използват и в специфични правни области, като например законодателството в защита на младежта, което съществува в няколко държави членки.

25. В този контекст насоките целят да улеснят изпълнението на водещите принципи на Конвенцията на ООН за правата на детето. По същия начин всички права, предвидени от ЕКПЧ и признати от Съда, следва да се прилагат по отношение на децата със същата сила както по отношение на възрастните.

26. Тъй като съществува подчертано несъответствие между тези разпоредби и действителните права на децата, обяснителният меморандум често се позовава на добри практики, фактически и правни, установени в държавите членки и в съдебната практика. Те могат да послужат като източник на полезна информация и вдъхновение.

Обяснителен меморандум

Преамбюл

27. Основните международни организации, занимаващи се с правата на човека, като например Организацията на обединените нации и Съвет на Европа, вече разработиха значими стандарти и насоки по отношение правата на децата. Те ще бъдат разгледани на съответното място в текста. В преамбюла са посочени онези стандарти, които са особено важни в тази област, без да се възпрепятстват държавите членки да въвеждат или прилагат по-високи стандарти или по-благоприятни мерки. В него също така държавите членки се призовават да ускорят ратифицирането на съответните конвенции на Съвета на Европа, отнасящи се до правата на децата. Това е практическа мярка, произтичаща от факта, че някои от тези инструменти не са ратифицирани от голям брой държави.⁷

I. Обхват и цел

28. Обхватът и целта на този инструмент са описани в параграфи от 1 до 3. Както бе посочено вече, насоките се отнасят за наказателното, гражданското и административното право, и целят да гарантират пълното зачитане на всички права на децата в такива производства, като същевременно се постига точният баланс спрямо правата на другите засегнати страни.

II. Определения

29. Определението за „дете“ е формулирано в съответствие с член 1 от Конвенцията на ООЕ1 за правата на детето и член 1, параграф 1 от Европейската конвенция за упражняване правата на децата (ETS № 160). ЕКПЧ предоставя права на „всеки“ и не изключва

лицата на възраст под 18 години. Възможно е да има случаи, в които лице на възраст под 18 години не се счита за дете, както е например в случаите на еманципация, които се срещат в някои държави членки.

30. Определението за „родител“ в буква б обхваща всички лица, притежаващи родителска отговорност, които не винаги могат да са биологичните родители, но и други лица, носещи родителска отговорност, като например настойници или назначени законни представители.

31. Макар терминът „правосъдие, съобразено с интересите на детето“ да е определен в буква в, в текста се подчертава също, че неговото съдържание излиза извън обхвата на конкретната правосъдна система и съдебни производства. Той е адресиран към всички лица, които работят професионално с деца в рамките на съдебните производства и извън тях. Отговорност за прилагането на правосъдие, съобразено в по-голяма степен с интересите на детето, носят и сектори като полицията, социалните служби и службите за физическото и психическото здраве. Насоките целят да гарантират, че всички тези професионалисти са запознати с правата на децата и ги зачитат стриктно.

III. Основни принципи

A. Участие

32. Принципът на участие, т.е. правото на децата да изразяват свободно своите мнения и възгледи по всички въпроси, които ги засягат, е един от водещите принципи на Конвенцията на ООН за правата на детето.⁹ Макар това да не предполага придържане към техните виждания във всички случаи, насоките изискват да се обръща сериозно внимание и да се зачитат мненията им по начин, отговарящ на тяхната възраст, зрелост и обстоятелствата по случая, и в съответствие с националното процесуално право.

33. Терминът „способно да формира свои собствени възгледи“¹⁰ не следва да се тълкува като ограничение, а по-скоро като задължение към органите да извършват цялостна оценка на способностите на детето, доколкото това е възможно. Вместо да предполагат прибрзано, че детето е

неспособно да формира свое собствено мнение, държавите следва да приемат, че то в действителност притежава тази способност. Не е отговорност на детето да докаже това. В съответствие със законодателството в областта на правата на децата, текстът в част III, раздел А, параграф 2 изтъква основното послание, че децата са носители на права.

34. Държавите не се насърчават да въвеждат стандартизирани възрастови ограничения.¹¹ Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления също посочват, че „възрастта не може да бъде бариера за правото на детето да участва пълноправно в процеса на правораздаване.“

35. В случаи на семейно-правни спорове децата следва да бъдат включени в обсъжданията преди вземането на каквато и да е решение, касаещо тяхното настоящо и/или бъдещо благосъстояние. Всички мерки, гарантиращи участието на децата в съдебните производства, следва да са отговорност на съдията, който следва да потвърди, че децата са участвали ефективно в съдебния процес и са отсъствали единствено в случаите, когато сами са отказали да участват или зрелостта и равнището им на разбиране не са позволили тяхното участие. Доброволческите организации и омбудсманите по въпросите на децата също следва да положат всички усилия, за да гарантират, че децата участват в производствата по семейно-правни спорове и не са изправяни пред свършен факт.

В дело, в което обвиняемият е малолетно дете с ниско равнище на разбиране, Съдът посочва, че „ефективното участие в този контекст предполага, че обвиняемият притежава задълбочено разбиране за естеството и последиците за него от процеса, включително значението на всяко едно наказание, което може да му бъде наложено. Това означава, че детето — ако е необходимо с помощта например на устен преводач, адвокат, социален работник или приятел — следва да е в състояние да разбере общата идея на казаното в съда. Ответникът следва да може да вникне в съдържанието на казаното от свидетелите на обвинението и, ако е представяван, да обясни на своите адвокати своята собствена версия за събитията, да посочи всяко едно твърдение, с което не е съгласен, и да им съобщи всички факти, които следва да бъдат изложени в негова защита.“¹⁴ Освен това, „от съществено значение е той да бъде съден пред специализирана юрисдикция, която е способна да отчете в пълна степен и да вземе изцяло под внимание затрудненията, които той среща, и да адаптира процедурите си съобразно с тях.“¹⁵

По подобен начин, в делото *Sahin du* Германия за упражняване на родителски права, Съдът заключи, че „би било преувеличено да се твърди, че от националните съдилища трябва винаги да се изисква да изслушват детето в съда по въпроса за личните му отношения с родител, който не притежава родителски права, но този въпрос зависи от конкретните обстоятелства на всеки отделен случай, като се придава необходимото значение на възрастта и зрелостта на засегнатото дете.“

Накрая, в друго дело за упражняване на родителски права, *Ноккаппеу* Финландия, Съдът прие, че 12-годишното момиче е „достатъчно зряло, за да бъдат взети под внимание нейните възгледи, и поради това не следва да се разрешават лични отношения с родител противно на нейната воля“.

Б. Висши интереси на детето

36. Висшите интереси на детето следва да са от първостепенно значение във всички дела, в които са въввлечени деца. Необходимо е да се извърши точна оценка на ситуацията. Настоящите насоки насърчават разработването на мултидисциплинарни методи за преценка на висшите интереси на детето, като признават трудността на тази задача. Тази преценка се усложнява още повече в случаите, когато е необходимо да се постигне баланс между споменатите интереси и интересите на други засегнати страни, като например други деца, родители, жертви и т.н. Балансирането на интересите следва да се изпълнява професионално, отделно за всеки случай.

37. Висшите интереси на детето трябва винаги да се разглеждат в съчетание с другите права на децата, например правото да бъдат изслушвани, правото да бъдат защитени от насилие, правото да не бъдат отделяни от родителите им и т.н.¹⁸ По правило трябва да се използва всеобхватен подход.

38. Учудващо е колко рядко се прилага принципът за „висшите интереси“ в случаите на правораздаване при малолетни и непълнолетни, за разлика от делата по семейно-правни въпроси. В много от държавите — членки на Съвета на Европа се наблюдава тревожна тенденция за третиране на малолетните и непълнолетни нарушители като пълнолетни лица.¹⁹ От само себе си се разбира, че следва да се зачитат правата на всички деца, включително правата на онези от тях, които нарушават закона. Прилагането на строго наказателен подход не съответства на водещите принципи на правораздаването при малолетните и непълнолетните, както са посочени в член 40 от Конвенцията на ООН за правата на детето.²⁰ Намесите с по-голяма социално-образователна насоченост съот-

ветстват в много по-висока степен на този инструмент и се доказаха като много по-ефективни и в практиката.

В няколко дела по семейно-правни въпроси Европейският съд по правата на човека посочи, че националните съдилища следва да преценяват трудния въпрос за висшите интереси на детето въз основа на обосновано, независимо и актуално заключение от психологическа експертиза, и че детето — ако е възможно и в съответствие с неговата зрелост и възраст — следва да се изслушва от психолог и от съда по въпроси, свързани с правото на родителя на лични отношения с детето, местопребиваването и родителските права.

В делото *Bronda dy* Италия се прие, че интересите на детето превъзхождат тези на другите засегнати страни: „[...] макар да е необходимо да се постигне справедлив баланс между интереса на S. от оставането при нейните приемни родители и интереса на биологичното семейство от оставането да живее при тях, Съдът придава особено значение на висшия интерес на детето, което, в момента на възраст от 14 години, винаги е заявявало категорично, че не желае да напуска дома на приемното си семейство. В настоящия случай интересът на S. надделява над този на нейните баба и дядо“

Подобно твърдение Съдът изразява и в споменатото вече дело *Sahin dy* Германия: „Съгласно член 8 националните органи следва да постигат справедлив баланс между интересите на детето и тези на родителите и в процеса на балансиране да придават особено значение на висшите интереси на детето, които, в зависимост от естеството и значимостта им, могат да надделят над тези на родителите. По-специално, съгласно член 8 родителят не може да бъде оправомощен да предприема мерки, които биха навредили на здравето и развитието на детето.“²⁴

В делото за осиновяване *Pini* и други *dy* Румъния, след отказа на детето да бъде осиновено от чуждестранно семейство, Съдът постанови: „при такива въпроси [...] интересите на детето могат, в зависимост от естеството и значимостта им, да надделят над тези на родителя.“²⁵

В. Достойнство

39. Зачитането на достойнството е основно изискване на правата на човека и е залегнало в множество действащи правни инструменти.²⁶ Въпреки че различните разпоредби на Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления са от значение в този контекст, особено внимание следва да се обърне на посоченото в тях твърдение, че „всяко дете е уникално и ценно човешко същество и като такова неговото индивидуално достойнство, специални нужди, интереси и лична неприкосновеност трябва да се зачитат и защитават.“²⁷

40. Текстът на раздел В, параграф 2 повтаря разпоредбата на член 3 от ЕКПЧ.

Г. Защита от дискриминация

41. Забраната за дискриминация също е широко застъпен принцип в международното законодателство в областта на правата на човека. Член 2 от Конвенцията на ООН за правата на детето се счита за един от нейните водещите принципи. В текста на Г.1 се посочват някои добре известни основания за дискриминация.

42. Във връзка с конкретния въпрос за „расата“ Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) към Съвета на Европа посочва в своята Препоръка за обща политика № 7 относно националното законодателство за борба с расизма и дискриминацията: „Тъй като всички човешки същества принадлежат към един и същ биологичен вид, ЕКРН отхвърля теориите, основащи се на съществуването на различни „раси“. Въпреки това ЕКРН използва в своята препоръка този термин с цел да гарантира, че лицата, за които в повечето случаи и то погрешно се приема, че принадлежат към „друга раса“, няма да бъдат изключени от обхвата на закрилата, предвидена от законодателството.

43. В това отношение някои категории особено уязвими деца могат да се нуждаят от специална закрила. Някои от тях са посочени в текста. Списъкът обаче не претендира да е изчерпателен, тъй като не могат да се изключат и други основания за дискриминация.

44. Друг важен аспект на дискриминацията по отношение на правата на децата са възрастта и дееспособността. Много малките деца и децата, които не са напълно способни да отстояват своите права, също са носители на права. За тях е необходимо да бъдат разработени алтернативни системи на представителство с цел да се избегне дискриминацията.

Д. Върховенство на закона

45. Без да се прави опит за дефиниране на понятието „върховенство на закона“,²⁹ някои от неговите елементи са посочени в раздел Д,

28. Вж. също доклада на Секретариата на Европейския съд по правата на човека: „Достъп на децата до правосъдие — специален акцент върху достъпа на деца до Европейския съд по правата на човека“ и неговата съдебна практика относно достъпа на деца до национални юрисдикции, отразена в „Компиляция от текстове, свързани с правосъдието, съобразено с интересите на детето“, Главна дирекция по права на човека и правни въпроси, 2009 г., стр. 11-19.

29. Brian Z. Tamanaha проследи идеята до времето на Аристотел: „По-добре е да господства върховенството на закона, отколкото някой от гражданите“, и продължава: „така че дори пазителите на закона се подчиняват на законите“. Цитирано от Tom Bingham, Върховенството на закона, Allen Lane, Penguin Group, 2010 г., стр. 3. параграф 1 и раздел Д, параграф 2. Цялото съдържание на текста е повлияно от становището на Съда, че „върховенството на закона, един от основните принципи на демократичното общество, е в основата на всички членове от Конвенцията“.30 Поради това ефектът от неговото прилагане следва да се усеща във всички съдебни производства, в които участват деца.

46. Върховенството на закона утвърждава, *inter alia*, основния принцип, че всеки е отговорен пред ясно установените и публично оповестени закони, и притежава гарантирани от закона права. Принципът се прилага без оглед на възрастта, така че от държавите членки се очаква да зачитат и подкрепят основните права на всички, включително и на децата. Прилагането на върховенството на закона по отношение на децата изисква прилагане на правото на презумпция за невинност и правото на справедлив съдебен процес, включително на независима правна помощ, ефективен достъп до адвокат или до друга институция или орган, които съгласно националното законодателство отговарят за защитата на правата на децата.

47. Принципите „*nullum crimen sine lege*“ (лат. няма престъпление без закон) и „*nulla poena sine lege*“ (лат. няма наказание без закон) са също толкова валидни за децата, колкото и за възрастните, и са основен стълб в системата на наказателното право в една демокрация.³¹ Въпреки това, при справянето с проблемите на противообщественото, макар и не престъпно поведение на децата, в някои държави членки се наблюдава тенденция към прибягване до намеси с крайни последици, включително лишаване от свобода. Под претекста за защита на обществото от противообществените прояви, децата биват въвличани в интервенционни схеми по начин, който не би бил толериран, ако се прилагаше за възрастни. Стандартните правни гаранции, като например тежестта за доказване, която пада върху държавата, и правото на справедлив процес, не винаги са налице. В много държави, при наказателноправни въпроси, основните принципи на правото не се така пълно, както се прилагат за възрастни. Децата продължават да бъдат наказвани за така наречените нарушения, свързани със „статута“ (деяния, които не са определени в законодателството като престъпления и биха останали ненаказани, ако бяха извършени от пълнолетно лице).³²

48. С оглед ефективния и подходящ контрол върху върховенството на закона, особено по отношение на децата, в раздел Е, параграф 3 се изисква от държавите членки да въведат и/или да поддържат независими и ефективни механизми за подаване на жалби, като имат предвид доколко те са подходящи за възрастта и равнището на разбиране на детето.

IV. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди, по време на и след съдебното производство

А. Общи елементи на правосъдието, съобразено с интересите на детето

49. Тези елементи на правосъдието, съобразено с интересите на детето, са от значение за всички възможни участници във или извън съдебните производства, и се прилагат независимо от статута на детето, като също така се отнасят и до специфични групи от особено уязвими деца.

1. Информация и съвети

50. Във всеки конкретен случай, от момента на първия контакт със системата на правосъдието и на всеки етап от процеса, на детето следва да се предоставя цялата съответна необходима информация.³³ Това право се прилага по същия начин и по отношение на децата, които са жертви, предполагаеми извършители на престъпление, или са участваща или засегната страна.³⁴ Макар не винаги да е практически възможно да се предоставя информация още в началото на контакта на детето с компетентните органи, това следва да се направи във възможно най-кратки срокове. Въпреки това са възможни ситуации, в които на децата не следва да се предоставя информация (когато това противоречи на техните висши интереси).

51. Децата трябва да са информирани за своите права,³⁵ но също и за инструментите, които могат да използват, за да могат действително да упражняват тези права или да ги защитят, когато е необходимо.³⁶ Това е първото условие за защитата на тези права. В част IV, раздел А, параграф

1, насока 1, е представен подробен, но неизчерпателен списък на видовете информация, които децата и техните родители следва да получат.

52. Децата могат да бъдат изправени пред липсата на обективна и пълна информация. Родителите може да не споделят винаги цялата необходима информация или тя да бъде тенденциозна. В този контекст ролята на адвокатите, омбудсманите и правните служби за деца е от голямо значение.

53. Насока 2 утвърждава правото на детето да получава информацията и помощта на разбираем език, съобразен с неговата възраст, зрелост и способности.

54. Информацията за процесуалната система следва да включва подробности за това как ще се проведе съответната процедура, какви ще са статутът и ролята на детето, как ще протече разпитът, какво ще бъде очакваното разположение във времето, какви ще бъдат значението и ефектът на дадените показания, както и последиците от определено действие и т.н. Необходимо е децата да разбират какво се случва, как биха могли или как ще протекат събитията по-нататък, какви са възможностите, с които разполагат, и какви са последиците от тях. Те следва да са информирани за възможните алтернативни форми на съдебното производство. В някои случаи медиацията може да бъде по-подходящ вариант за тях от намесата на съда, докато в други обстоятелства отнасянето към съда може да предложи повече гаранции за детето. Различните последици от подобен избор трябва да се разяснят на детето, за да може да се вземе решение, основано на добра информираност, въпреки че детето може да не бъде непременно лицето, вземащо решението в конкретния случай. Тази информация би могла да бъде предоставена посредством различни материали, които са адаптирани за деца и съдържат подходяща правна информация (насока 4).

55. Насока 5 налага задължението да се предоставя информация — незабавно и директно — както на детето, така и на родителите, относно всички обвинения срещу детето и правата, които детето притежава в дадения случай. Освен това, детето трябва да е информирано за прокурорските решения, за съответните развития след края на процеса и за начина, по който ще бъде определен изходът от делото. Информация следва да се предоставя и за възможните механизми за подаване на жалби, съществуващите системи за правна помощ, представителството или за други възможни съвети, които те имат право да получат. Когато се произнася решението, мотивите за него трябва да се представят по начин, който да е напълно разбираем за детето. Това е още по-важно в случаите, когато децата са със специални образователни потребности или ниско равнище на грамотност.³⁷

56. В случаите на трансгранични граждански и семейно-правни спорове, в зависимост от своята зрелост и равнище на разбиране, детето следва да получи професионална информация относно достъпа до правосъдие в различните юрисдикции и последиците от производството върху неговия живот. Децата са изправени пред особени проблеми, когато съществуват дългогодишни семейни конфликти и/или малтретиране.

В делата на V. и T. срещу Обединеното кралство Съдът отбелязва, че ефективното участие в съдебното производство предполага, че обвиняемите имат широко разбиране за естеството на съдебния процес, включително значението на наказанието, което може да бъде наложено. Поради това ненавършилите пълнолетие ответници трябва във всички случаи да се представляват от компетентни адвокати, разполагащи с опит в работата с деца.³⁸

В някои държави — членки на Съвета на Европа съществуват служби за предоставяне на частни или субсидирани услуги на децата и младите хора, където те могат да получат обща информация за своите права или основна информация за правните въпроси на техния индивидуален случай или ситуация. В някои държави членки, като Белгия и Нидерландия, има „служби за права на децата“,³⁹ където те могат да бъдат насочени към адвокат, да получат съдействие при упражняването на своите права (например за написване на писмо до съдия с молба за изслушване по дадено дело) и т.н.

2. Защита на личния и семейния живот

57. Детето може да се нуждае от анонимност и защита на личните данни във връзка със средствата за масово осведомяване, както е посочено в няколко инструмента.⁴⁰ В това отношение следва да се посочи по-специално Конвенцията на Съвета на Европа за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни (ETS № 108),⁴¹ в която е посочен наборът от общоприети стандарти, свързани конкретно със събирането и обработката на данни и качеството на данните. Както това е случаят с ЕКПЧ, децата се ползват от всички права съгласно тази конвенция, въпреки че тя не споменава изрично техните права. Член 6 предвижда също така специални гаранции в случаите, когато става въпрос за чувствителна информация, като например личните данни, свързани с осъдителни присъди. Други категории данни биха могли да се класифицират като чувствителни от

националното законодателство или да се третираат като такива от публичните органи, като по този начин се постига по-добра защита на личната неприкосновеност на децата. В един от инструментите⁴² например се посочват следните категории: дисциплинарни производства, документиране на случаи на насилие, медицинско лечение в училищата, образователни консултации, специализирано образование за лица с увреждания и социално подпомагане на ученици от бедни семейства.

58. В своята Обща забележка № 10 относно правата на децата в правораздаването при малолетни и непълнолетни⁴³ Комитетът на ООН по правата на детето препоръчва различни мерки, между които са провеждането на производства при закрити врата, запазването на поверителността на протоколите от делото, постановяването на решение без да се разкрива самоличността на детето и т.н. Съдът предвижда възможност за провеждане на съдебния процес при закрити врата в случаите, когато интересът на детето или неприкосновеността на неговия личен живот изискват това,⁴⁴ и насока 9 припомня на държавите членки тази добра практика. Този принцип обаче следва да се съгласува с принципа на свободен достъп до съдебно производство, прилаган в много държави членки.

59. Други възможни начини за защита на личния живот в медиите са, *inter alia*, запазване на анонимността или даване на псевдоним, използване на паравани или преправяне на гласа, заличаване във всички документи на имена или други елементи, които могат до доведат до разкриване на самоличността на детето, забрана на всякаква форма на записване на данни (фотографиране, аудио- и видеозаписи) и т.н.

60. В това отношение държавите членки имат задължение за действие. Насока 7 акцентира отново, че мониторингът върху правнообвързващите или професионални кодекси на поведение в областта на медиите е от съществено значение, като се има предвид фактът, че всяка вреда, произтичаща от публикуването на имена и/или снимки, често е непоправима.

61. Въпреки че принципът за недопускане информацията, позволяваща разкриването на самоличността, да стане достояние на широката общественост и медиите остава водещ, са възможни случаи, при които по изключение детето може да извлече ползи, ако делото бъде огласено или дори широко отразено, например в случаите на отвлечения. По същия начин публичното отразяване може да е от полза и за разглеждания въпрос, стимулирайки обществения дебат или повишаване на осведомеността.

62. Въпросът за неприкосновеността на личния живот е от особено значение в някои мерки за справяне с антисоциалното поведение на децата. По-специално прилагането на т.нар. заповеди за забрана на антисоциално поведение в Обединеното кралство, включително политиката на „посочване и порицаване“, показва, че в тези случаи личните данни не винаги се държат далеч от общественото внимание. Насока 10 налага на всички професионалисти, които работят с деца, стриктно задължение в това отношение, с изключение на случаите, когато съществува опасност от нанасяне на вреда върху детето (вж. член 12 от Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, CETS № 201).

В делото *B. и P. dy* Обединеното кралство Съдът реши, че производствата, свързани с местопребиваването на децата след развод или раздяла, са типични примери на случаи, в които може да бъде оправдано недопускането на медиите и обществеността от гледна точка на защитата на неприкосновеността на детето и на другите страни, и ненакърняването на интересите на правосъдието.⁴⁵

Също така, в делото *V. dy* Обединеното кралство Съдът посочва: „Следователно, в случай на малко дете, обвинено за тежко престъпление, който привлича широк медиен и обществен интерес, би било необходимо изслушването да се проведе по такъв начин, че да се намали доколкото е възможно усещането му за заплахата и потиснатост.“⁴⁶

В споменатото вече наказателно производство по делото на *V. и T.* срещу Обединеното кралство, в което две малки момчета са съдени за убийството на малко дете, съдът констатира, *inter alia*: „[...] от съществено значение е отношението към дете, обвинено в извършването на престъпление, да е такова, че да взема изцяло под внимание неговата възраст, степен на зрелост, интелектуален и емоционален капацитет, и да се предприемат мерки, които поощряват способността му да разбира и участва в производството.“⁴⁷ И продължава: „следователно, в случай на малко дете, обвинено за тежко престъпление, който привлича широк медиен и обществен интерес, би било необходимо изслушването да се проведе по такъв начин, че да се намали доколкото е възможно усещането му за заплахата и потиснатост.“⁴⁸

3. Безопасност (специални превантивни мерки)

63. Що се отнася до децата като жертви, настоящите насоки са вдъхновени от принципите на Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления⁴⁹ и от Конвенцията за защита на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, която призовава за предпазване на жертвите, техните семейства и свидетели от заплахи, преследване и вторична виктимизация.⁵⁰

64. Насока 11 припомня, че децата, особено уязвимите сред тях, следва да бъдат защитени срещу нанасяне на вреда под каквато и да е форма. Тя е вдъхновена от много съществуващи разпоредби в това отношение.

65. В някои държави членки са въведени проверки на служителите, работещи в службите за защита на децата, както се препоръчва в насока 12,, като те включват проверка на регистрите за съдимост и контрол на предварителните мерки, които се предприемат в случаите на лица, за които се твърди, че са извършили престъпления срещу деца. Очевидно е, че в тези действия следва да се съблюдава презумпцията за невинност и независимостта на съдебната система.

66. Насока 13 припомня основния принцип за специалната необходимост от защита в случаите, когато предполагаемият извършител е родител, друг член на семейството или лице, полагащо основни грижи за децата.

4. Обучение на професионалисти

67. Необходимо е всички специалисти, които работят професионално с деца (полицаи, адвокати, съдии, медиатори, социални работници и други експерти), да бъдат обучени по комуникационни умения и използване на подходящ за децата език и да придобият знания по детска психология, както е предвидено в насока 14. Много малко от тях обаче са компетентни по правата на децата и свързаните с тях процесуални въпроси.

68. Правата на децата могат и следва да бъдат част от учебната програма, както в училищата, така и в определени сфери на висшето образование (право, психология, социални дейности, обучение на полицейски служители и т.н.). Обучението следва да разглежда спецификата на правата на децата и законодателството в областта на свързаните с децата въпроси, като например семейното право, правораздаването при малолетни и непълнолетни, правото в областта на убежището и имиграцията и т.н. Държавите членки се насърчават да организират специални обучителни курсове.

69. По време на горепосочената конференция в Толедо (вж. параграф 6 по-горе) се стигна до заключението, че: „всички професионално ангажирани лица — по-специално съдии, психолози и адвокати — които работят с деца в областта на правосъдието, следва да са подходящо информирани, осведомени и обучени по подходящи техники за разпит.“⁵¹

От няколко години насам фламандската адвокатска колегия и нейната комисия от адвокати по въпросите на малолетните и непълнолетните предлагат на своите членове двугодишен курс на обучение по правата на децата. Правната информация се допълва от основни познания в областта на детската психология и развитието на детето и от практически умения, например в общуването с деца. Посещаването на всички модули е задължително условие за получаване на сертификат за „адвокат на малолетни и непълнолетни лица“. През 2010 г. през този курс са преминали около 400 адвокати.⁵²

5. Мултидисциплинарен подход

70. Текстът на насоките като цяло, и по-специално насоки 16—18, насърчават държавите членки да засилят мултидисциплинарния подход в работата с деца.

71. В делата, в които участват деца, съдиите и другите правни професионалисти следва да получават подкрепа и съвети от специалисти от различни дисциплини при вземането на решения, които ще се отразят пряко или непряко върху настоящото или бъдещото благосъстояние на детето, например преценяването на висшите интереси на детето, възможните последствия от процеса, които могат да навредят на детето и т.н.

72. Мултидисциплинарният подход е особено необходим спрямо децата правонарушители. Съществуващото и нарастващото разбиране за психологията, потребностите, поведението и развитието на децата не винаги се споделя в достатъчна степен с професионалистите, работещи в областта на правоприлагането.

В Исландия, Норвегия и Швеция делата за малтретиране и насилие могат да бъдат разглеждани в т.нар. „къщи за деца“. Специалисти от социалните служби, съдебни медици, педиатри, полицаи и прокурори работят съвместно, главно в началните етапи на разследването на полицията или социалните служби. Те планират и разпределят различните задачи, които трябва да се изпълнят. В тези къщи се провеждат разпитите на въпросните деца, като има възможност трета страна да изслуша

разговора чрез видеовръзка в съседна стая. На разположение са също стаи за медицински прегледи и консултации.

6. Лишаване от свобода

73. Следва да се обърне особено внимание на отношението към задържаните деца с оглед на тяхната присъща уязвимост. Практически мерки за задържането на деца са предвидени в много инструменти на Съвета на Европа, например Препоръка CM/REC(2008)11 относно европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подложени на санкции или мерки, или стандартите на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание.⁵³ Както се посочва в първия инструмент, следва да се положат конкретни усилия, за да се избегне предварителното задържане. Международните органи в областта на правата на децата са твърде критични към неговото прилагане и се стремят да го ограничат.⁵⁴ Предварителното задържане обаче може все пак да е необходимо в определени случаи, например с цел да се избегне рискът от манипулиране на доказателствата, повлияване на свидетелите, или когато съществува опасност от тайно споразумение или бягство и т.н.

74. Тъй като вече съществуват множество стандарти относно правата на лишените от свобода малолетни и непълнолетни,⁵⁵ не е нужно този въпрос да се разглежда отново в насоките. Основният принцип е, че нито едно друго право на децата не може да бъде ограничавано, освен правото на свобода като следствие от лишаването от свобода. Както насоки 19 и 20 ясно подчертават, правни мерки, които включват задържането под каквато и да е форма, трябва да се избягват доколкото е възможно, и следва да се използват само като крайна мярка, за възможно най-кратък срок, и да се ограничават до тежки случаи.⁵⁶ Това е правно задължение от първостепенно значение. В допълнение, общоизвестен е фактът, че задържането не намалява риска от рецидивизъм.

75. Както вече бе посочено, разделите относно лишаването от свобода и ролята на полицията не претендират да представят изчерпателен списък на правата и гаранциите, но отразяват абсолютния минимум от права, които децата следва да упражняват. Насока 21 следва да се тълкува в този смисъл.

76. Въпросът дали да бъдат задържани деца заедно с възрастни или отделно от тях не е нов. В някои случаи, като например при кърмачета, може да бъде във висш интерес на детето то да не бъде отделяно от задържания родител, или в случая на деца на задържани имигранти, които следва да не бъдат отделяни от своето семейство. В някои държави — членки на Съвета на Европа се поддържа убеждението, че в големите, рядко населени райони може, по изключение, да бъде във висш интерес на детето да бъде задържано в места за задържане на възрастни (като по този начин се улесняват посещенията от родители, чието местопребиваване например може да бъде на стотици километри от тези места). Такива случаи обаче изискват особена бдителност от страна на органите, отговарящи за задържането, за да се предотврати евентуално насилие на децата от страна на възрастните.

77. Независимо от това, Комитетът на ООН по правата на детето е изразил твърде ясно становището си по въпроса, позовавайки се на член 37, буква в) от Конвенцията на ООН за правата на детето. Споменатата по-горе Препоръка CM/Rec(2008) 11 също посочва, че малолетните и непълнолетни правонарушители не следва да се задържат в институции за възрастни, а в такива, които са специално предназначени за тях.

78. На няколко места в текста на насоките се припомня, че те се прилагат и за деца, търсещи убежище, и че на тази особено уязвима група следва да се отдели специално внимание; непридружените малолетни и непълнолетни лица, независимо дали са търсещи убежище или не, не следва да се лишават от свобода въз основа единствено на липсата на статут на пребиваване (насока 22).

В делото *Guvac du Турция* Съдът повтори забележките си по отношение на прекалено дългите срокове на задържане. Изрично е отбелязано: „В поне три от своите решения, касаещи Турция, Съдът е изразил безпокойството си относно практиката на предварително задържане на деца (вж. *Selguk du Турция*, № 21768/02, параграф 35, 10 януари 2006 г.; *Kosti и други du Турция*, № 74321/01, параграф 30, 3 май 2007 г.; посоченото по-горе дело *Nart du Турция*, № 20817/04, параграф 34) и е установил нарушения на член 5, параграф 3 от Конвенцията, в който се предвиждат значително по-кратки срокове от този, излежан от жалбоподателя по настоящото дело. Така например, в делото на *Selcuk* жалбоподателят е прекарал около четири месеца в предварителния арест, когато е бил на 16 години, а в делото на *Nart* жалбоподателят е бил задържан за 48 дни, когато е бил на 17 години. В настоящото дело жалбоподателят е бил задържан на 15-годишна възраст и е останал в предварителния арест за повече от четири и половина години. В контекста на гореспоменатото

Съдът счете, че предварителното задържане на жалбоподателя е продължило за прекалено дълъг период от време и е в нарушение на член 5, параграф 3 от Конвенцията.⁵⁷

Б. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди съдебното производство

79. Въпросът за минималната възраст за носене на наказателна отговорност е сложен, но от важно значение. Тази възраст варира сред държавите — членки на Съвета на Европа от едва 8 години до възрастта на настъпване на пълнолетие. Текстът на насока 23 се основава на Препоръка CM/Rec(2008)II на Комитета на министрите до държавите членки относно Европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки. Конвенцията на ООН за правата на детето не установява определена възраст, но в Обща забележка № 10 относно правата на децата в правораздаването при малолетни и непълнолетни се препоръчва на държавите членки да не определят прекалено ниска минимална възраст. Минималните стандартни правила на ООН относно правораздаването при непълнолетни лица съдържат подобна мярка. Европейската мрежа от омбудсмани по въпросите на децата (ENOC) апелира възрастта да бъде увеличена на 18 години и препоръчва за защита на всички правонарушители, които не са навършили пълнолетие, да се създадат иновативни системи, които действително да акцентират върху тяхното (пре) възпитание, реинтеграция и рехабилитация.

80. В общия случай, по отношение на въпросите, свързани с правораздаването при малолетни и непълнолетни, следва да се насърчава и прилага превантивен и реинтегриращ подход. Системата на наказателното правосъдие не следва автоматично да се задейства при леки престъпления, извършени от деца, когато може да се постигне по-голям успех чрез по-конструктивни и образователно насочени мерки. Освен това, отношението на държавите членки към престъпленията следва да бъде пропорционално не само на обстоятелствата и тежестта на престъплението, но и на възрастта, по-ниската степен на виновност и потребностите на детето, както и потребностите на обществото.

81. Насоки 24 до 26 припомнят, че в редица държави членки вниманието се насочва към уреждане на споровете извън съдилищата, *inter alia*, чрез семейни консултации, деюридизация и възстановително правосъдие. Това е позитивна тенденция и държавите членки се насърчават да гарантират, че децата ще могат да се възползват от тези процедури, при условие че те няма да бъдат използвани като пречка пред достъпа им до правосъдие.

82. Такива практики вече съществуват в много държави членки на Съвета на Европа и могат да се прилагат преди, по време и след съдебното производство. Тяхното значение е особено голямо в областта на правораздаването при малолетни и непълнолетни. Тези насоки не отдават предпочитание на каквито и да е несъдебни алтернативи, и следва да се прилагат и в техния контекст, особено при семейни спорове, в които се засягат не само строго правни въпроси. Правото в тази област има своите ограничения и може да доведе до вредни последици в дългосрочен план. Смята се, че споразуменията чрез медиация са по-предпочитани поради активното участие на засегнатите страни. Децата също могат да имат определена роля в тях. Задължителното използване на услуги по медиация преди съдебните процедури също би могло да се предвиди: това не означава, че страните трябва да се принуждават да използват медиация (което би било в противоречие на цялата идея на медиацията), а всяка страна да може да бъде информирана за съществуването на такава възможност.

83. Макар донякъде да се счита, че контактът на децата със съда трябва да се ограничава доколкото е възможно, съдебното решаване на спора не е непременно по-неблагоприятният вариант в сравнение с извънсъдебните алтернативни форми, стига то да е в съответствие с принципите на правосъдието, съобразено с интересите на децата. Както съдебните процедури, така и алтернативните способи за уреждане на спорове могат да носят рискове по отношение правата на децата, като например по-ниската степен на зачитане на основни принципи като презумпцията за невинност, правото на правни консултации и т.н. Следователно при избора на какъвто и да е вариант следва да се преценят качествата на дадената система.

84. В Обща забележка № 12 Комитетът на ООН по правата на детето препоръчва:⁵⁸ „В случай на прибягване до извънсъдебни средства за решаване на спора, включително прилагане на процедура по медиация, детето трябва да има възможност да изрази свободно и доброволно своето съгласие и да бъдат създадени условия то да получи правна и друга консултация и съдействие при определянето на уместността и целесъобразността на предложената извънсъдебна процедура.“ Насока 26 обаче изисква да бъде осигурено еднакво равнище на правни гаранции както в съдебни, така и в извънсъдебни производства.

85. В обобщение, текстът на насоките насърчава достъпа на децата като носители на права, в съответствие със съдебната практика на Съда, до националните съдилища, към които могат да се обърнат, ако пожелаят. Този достъп обаче трябва да бъде добре обмислен и съгласуван с алтернативите на съдебното производство.

В кантон Фрибург, Швейцария, е разработена схема за медиация по отношение на деца правонарушители. Търсейки баланс между мерките за възстановяване и възмездие, при медиацията се вземат под внимание правата и интересите на жертвата и на правонарушителя. В случай, че се покрийт определени критерии, съдията може да отнесе спора към медиатор. Въпреки че медиаторът отговаря за самата процедура по медиация, наказателното дело остава отговорност на съдията. Независимо дали е постигнато споразумение между страните по спора или не, резултатът от медиацията се съобщава на съдията, който може или да одобри споразумението (в писмен вид) или да продължи процедурата, в случай че не е било постигнато споразумение.

В Норвегия двойки, които подават молба за развод и имат деца на възраст под 16 години, трябва да преминат през процедура по медиация преди да имат възможност за разглеждане на спора в съда. Целта е да се подпомогнат родителите да постигнат взаимно съгласие по въпросите при кого би трябвало да живеят децата, упражняването на родителските отговорности и правата за посещение, за да се гарантира, че висшите интереси на децата са взети под внимание.

В. Децата и полицията

86. Полицейските органи също трябва да прилагат насоките за правосъдието, съобразено с интересите на детето. Това важи за всички ситуации на възможен контакт на децата с полицията и, както е предвидено в насока 27, има особено значение в случаите, когато са засегнати уязвими деца.

87. Очевидно е, че интересите на детето следва да се вземат под внимание и в потенциално рисковани ситуации, като арестуване или разпитване на деца, както е предвидено в насоки 28 и 29. Освен в изключителни случаи, родителите трябва да бъдат незабавно уведомени за задържането на тяхното дете, а детето следва винаги да има достъп до адвокат или до друг орган, който съгласно националното законодателство отговоря за защитата на неговите права, и да има правото да уведоми родителите си или лице, на което има доверие. Контактът със службите за закрила на децата следва да бъде разрешен от момента на задържане.⁵⁹ Друго лице, на което детето има доверие (например неговите баба и дядо), следва да бъде потърсено, само ако не може да се установи контакт с родителите.

88. Европейският комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание (КПИ) разработи набор от стандарти, които се прилагат при задържането на деца от полицията. В допълнение, в своите коментари относно европейските проектоправила за малолетни и непълнолетни правонарушители⁶⁰ комитетът подчертава, че тези правила следва изрично да предвиждат, че от децата, задържани от полицията, няма да се изисква да правят каквито и да е изявления или да подписват какъвто и да е документ, свързан с нарушението, в което са заподозрени, без присъствието и съдействието на адвокат или доверено лице. Тези стандарти се насърчават в насока 30. За държавите членки би било от полза да разгледат възможността за въвеждане на специализирани полицейски звена, които да са обучени за тези задачи.

В делото *Okkali dy* Турция Съдът разгледа случая на 12-годишно момче, задържано от полицията, което твърдеше, че е било малтретирано. Съдът сметна, че като малолетно лице той е трябвало да получи по-голяма закрила и че органите не са отдали достатъчно значение на неговата особена уязвимост. Съдът добави още, че в случаи като този следва да се назначава адвокат, който да оказва подкрепа на детето, и че е нужно родителите (или законните представители) да бъдат уведомени за задържането.⁶¹

В случая *Salduz dy* Турция Съдът установи нарушение на член 6, параграф 1 от ЕКПЧ, тъй като заподозряното 17-годишно лице не е имало достъп до адвокат по време на петдневното му задържане в предварителния арест. Съдът прецени, че: „за да се запази правото на справедлив процес съгласно член 6, параграф 1 в достатъчна степен „практично и ефективно“, достъпът до адвокат следва, като правило, да се предоставя още при първия разпит на заподозряното лице от полицията [...]“.⁶² Съдът отбеляза също, че един от специфичните елементи на този случай е била възрастта на жалбоподателя. Имайки предвид значителния брой международни правни инструменти, отнасящи се до предоставянето на правна помощ на задържани малолетни и непълнолетни, Съдът подчерта първостепенното значение на осигуряването на достъп до адвокат в случаите, когато задържаното лице е малолетно или непълнолетно.⁶³

Г. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, по време на съдебното производство

89. Тези елементи на съобразеното с интересите на детето правосъдие следва да се прилагат във всички видове производства: граждански, наказателни и административни.

1. Достъп до съд и до съдебен процес

90. Независимо че от правна гледна точка децата се смятат за носители на права, както е определено в насока 34, в много случаи те не са способни да ги упражняват ефективно. През 1990 г. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа подчерта в своята Препоръка 1121 относно правата на децата, че „децата имат права, които те самите могат да упражняват — дори против волята на възрастните.“⁶⁴ Член 37, буква г) от Конвенцията на ООН за правата на детето предоставя известно право на детето да предприеме съдебни действия, като може да оспори законността на лишаването си от свобода. Понастоящем широка подкрепа имат усилията за въвеждане на процедура за подаване на жалби съгласно тази Конвенция.⁶⁵ Очакванията са, че децата ще получат същите способности за защита срещу нарушаването на техните права, каквито са предоставени на възрастните по силата на някои други международни конвенции за правата на човека.

91. В същия контекст, ЕКПЧ предоставя на „всеки“, чиито права са нарушени, правото на „ефективни правни средства за тяхната защита пред съответните национални власти“.⁶⁶ Тази формулировка ясно включва и децата. По този начин им се предоставя възможност да завеждат дела пред Съда, въпреки че в много случаи националното законодателство в тяхната държава не им дава право да завеждат съдебни производства.⁶⁷

92. Имайки предвид, че по-голямата част от законодателството, отнасящо се до правната недееспособност на децата, се основава на идеята за тяхната закрила, от съществено значение е тази липса на дееспособност да не се използва срещу тях, когато техните права се нарушават, или когато никой друг не защитава тези права.

93. Насока 34 препоръчва също държавите членки да предприемат законодателни мерки, чрез които да се улесни, където е необходимо, възможността за достъп до съда за деца с достатъчно високо равнище на разбиране на техните права. Също така се препоръчва използването на правни средства за защита на тези права, основано на подходящи правни консултации.

94. Трябва да се обърне внимание на тясната взаимовръзка между въпросите на достъпа до правосъдие, предоставянето на подходящи правни консултации⁶⁸ и правото на изразяване на мнение в съдебни производства. Тези насоки нямат за цел да насърчават децата да сезират съдилищата без очевидна причина или правно основание за това. От само себе си се разбира, че децата, както възрастните, следва да имат солидно правно основание за завеждане на дело в съда. В случаите, когато правата на детето са нарушени или трябва да бъдат защитени, и когато законният представител не направи това от името на детето, следва да съществува възможност за разглеждане на делото от съдебен орган. Достъп до съд може да е необходим за децата и в случаите, когато е възможен конфликт на интереси между детето и законния представител.

95. Достъпът до съд може да се основава на определена възрастова граница или на представата за определена способност за преценка, зрелост или разбиране. И двете системи имат своите предимства и недостатъци. Ясно установената възрастова граница има предимството на обективност по отношение на всички деца и гарантира правна сигурност. Предоставянето на достъп на децата въз основа на тяхната индивидуална способност за преценка обаче дава възможност за адаптиране към всяко едно дете, съобразно неговото равнище на зрелост. Тази система може да крие известни рискове поради широката свобода за преценка, която се предоставя на съответния съдия. Третата възможност е комбинация от двете: законно установено възрастово ограничение с възможност детето, което не е навършило съответната възраст, да оспори това ограничение.⁶⁹ Това обаче може да създаде допълнителен проблем поради това, че доказването на дееспособността или способността за преценка остава отговорност на детето.

96. В настоящите насоки не се определя възрастова граница, тъй като това е прекалено ограничаващо и произволно и може да доведе до действително несправедливи последици. Освен това така не може да се отчете напълно разнообразието във възможностите и равнището на разбиране на децата. Те могат да варират значително в зависимост от индивидуалното развитие на детето, житейския опит, когнитивните и други способности. Степента на зрелост на едно 15-годишно дете може да е по-ниска от тази на едно 12-годишно дете, докато деца, които са много малки, могат да са достатъчно интелигентни, за да преценят и разберат конкретната ситуация, в която се намират. Способностите, зрелостта и равнището на разбиране са по-добро отражение на действителните възможности на детето, отколкото неговата възраст.

97. Макар да се признава, че всички деца, независимо от възрастта или възможностите им, са носители на права, възрастта в действителност е основен проблем в практиката, тъй като много мал-

ките деца или децата с определени увреждания не биха могли сами да защитят ефективно своите права. Поради това държавите членки следва да създадат системи, в рамките на които определени пълнолетни лица ще могат да действат от името на детето: това може да са родители, адвокати или други институции и органи, които съгласно националното законодателство отговарят за защитата на правата на децата. Тези лица или институции следва да бъдат признати или призовани не само по вече висящи процедури, но да разполагат и с мандат да се ангажират активно в завеждането на производства във всички случаи, в които дадено право на детето е било нарушено или съществува риск да бъде нарушено.

98. Насока 35 препоръчва държавите членки да отстранят всички пречки пред достъпа на децата до съдилища. Тя посочва като примери съдебните разноски и липсата на правни консултации, но препоръчва да бъдат премахнати и други пречки. Такива пречки могат да са от различно естество. В случай на възможен конфликт на интереси между децата и техните родители, следва да се избягва искането на родителско съгласие. Необходимо е да се разработи система, при която необоснованият отказ на родителя да не възпрепятства детето да прибегне до уреждане на въпроса в съда. Други пречки пред достъпа до правосъдие могат да бъдат от финансово или психологическо естество. Процесуалните изисквания следва да бъдат ограничени дотолкова, доколкото е възможно.⁷⁰

99. В някои случаи детето не може да оспорва определени действия или решения в периода на своето детство поради травма, причинена например от сексуално насилие или в резултат на семейни проблеми, пораждащи сериозен конфликт.

100. В такива случаи насока 36 препоръчва да се предоставя достъп до съда за определен период от време след като детето навърши пълнолетие. В този контекст държавите членки се насърчават да преразгледат своите срокове на погасителна давност. Конвенцията на Съвета на Европа за защита на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (CETS № 201) би могла да послужи ефективно като източник на вдъхновение в това отношение.

В делото *Stubbings* и други *du* Обединеното кралство⁷² Съдът счете, че „през последните години се наблюдава повишение на осведомеността за обхвата от проблеми, породени в резултат от малтретирането на деца и неговите психологически ефекти върху жертвите, и може да е необходимо да се променят правилата за погасяване по давност на преследването, прилагани в държави — членки на Съвета на Европа, и в близко бъдеще да се предвиди специална разпоредба за тази група жалбоподатели.“

2. Правни консултации и представителство

101. За да имат децата достъп до правосъдие, което действително защитава техните интереси, държавите членки следва да улеснят

достъпа до адвокат или до друга институция или орган, които съгласно националното законодателство отговарят за защитата на правата на децата, и да бъдат представлявани от тяхно име в случаите, в които има, или би могло да има, конфликт на интереси между детето и родителите или други засегнати страни. Това е основното послание на насока 37. Европейската конвенция за упражняване правата на децата (ETS № 160)⁷⁵ посочва: „Страните разглеждат възможността за предоставяне на допълнителни процесуални права на децата във връзка с производства пред съдебен орган, които ги засягат, по-специално [...] отделен представител [...] адвокат“.

102. Насока 38 препоръчва осигуряването на достъп на децата до безплатна правна помощ. За тази цел не е необходима непременно напълно обособена система за правна помощ. Помощта може да бъде предоставяна по същия начин както правната помощ за възрастни или при по-благоприятни условия и да бъде зависима от финансовите средства на носителя на родителската отговорност или самото дете. Във всеки случай, системата за правна помощ трябва да бъде ефективна в практиката.

103. Насока 39 разглежда професионалните изисквания към адвокатите, които представляват децата. Важно е също така правните такси за адвоката на детето да не се поемат от неговите родители, пряко или непряко. Ако те бъдат поети от родителите, особено в случаите на конфликт на интереси, няма гаранция, че адвокатът ще може да защитава безпристрастно възгледите на детето.

104. Препоръчва се въвеждането на система от адвокати, специализирани по въпросите на малолетните и непълнолетните, като същевременно се зачита правото на детето на свободен избор на адвокат. Важно е да се изясни точната роля на адвоката на детето. Адвокатът не трябва да излага в съда това, което според него е във висш интерес на детето (да поема ролята на настойник или обществен защитник), а следва да формулира и защитава възгледите и мненията на детето, както би постъпил с възрастни клиенти. Адвокатът следва да търси информираното съгласие на детето

относно най-добрата стратегия, която да се използва. В случай че адвокатът не е съгласен с това мнение, той или тя следва да се опита да убеди детето, така както би постъпил с всеки друг клиент.

105. Ролята на адвоката е различна от тази на процесуалния попечител, споменат в насока 42, тъй като последният се назначава от съда, а не от „клиент“, и следва да подпомага съда в определянето на висшите интереси на детето. Едновременно изпълняване на функциите на адвокат и процесуален попечител от едно лице обаче следва да се избягва поради опасността от възникване на конфликт на интереси. В определени случаи компетентният орган следва да назначи или процесуален попечител, или друг независим представител, който да представлява позицията на детето. Това би могло да стане по искане на детето или друга засегната страна.

В Грузия правото на правна помощ в наказателни дела за лица на възраст под 18 години се предоставя *ex officio*, понеже те се считат за „социално уязвими“. За да се възползват от тази услуга, децата не трябва да отговарят на никакво друго условие.

3. Право на изслушване и на изразяване на мнение

106. Обща забележка № 12 на Комитета на ООН за правата на детето тълкува правото на детето да бъде изслушвано, което е един от четирите водещи принципа на Конвенцията на ООН за правата на детето, като използва думата „осигуряват“, която е правен термин с особена тежест и оставя малка свобода на действие на държавите — страни по Конвенцията.⁷⁷ Тази забележка акцентира върху факта, че възрастта сама по себе си не може да е определяща за значението на възгледите на едно дете.⁷⁸ В своята Обща забележка № 5 комитетът с право отбелязва: „лесно е да се създаде впечатление, че детето се „изслушва“; да се отдаде необходимото значение на неговите възгледи обаче изисква истинска промяна.“⁷⁹

107. Член 3 от Европейската конвенция за упражняване правата на децата (ETS № 160) обвързва правото на изслушване с правото на информация: по време на съдебното производство децата следва да получат цялата необходима информация, да бъдат консултирани и да изразят своите мнения, и да бъдат информирани относно възможните последствия, свързани с тези мнения, и възможните последствия от всяко едно решение.

108. В настоящите насоки се използват понятия като „възраст и зрелост“ и „достатъчно равнище на разбиране“, които предполагат определена степен на разбиране, но не стигат дотам, че да изискват от детето да притежава пълни и всеобхватни познания по всички аспекти на разглеждания въпрос.⁸⁰ Децата имат право на свободно изразяване на мненията си, без каквото и да било натиск или манипулиране.

109. В Е1асоките на ОСШ относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления, се използва определението „ориентиран към детето“ в значението на „балансиран подход по отношение на правото на закрила на детето, който взема под внимание неговите индивидуални нужди и възгледи“.⁸²

110. Законите следва да бъдат ясно формулирани, за да се гарантира правната равнопоставеност на всички деца. Следва да се предполага, че детето притежава достатъчно равнище на разбиране, независимо от неговата възраст, особено в случаите, когато то изразява желание да бъде изслушано. Възрастта обаче все още има решаваща роля в „предоставянето“ на основното право на децата да бъдат изслушвани по въпросите, които ги засягат (насока 45). Все пак трябва да се отбележи, че при някои обстоятелства изслушването на детето е негово задължение (при даването на показания).

111. Нужно е децата да знаят с точност какво предстои да се случи и какъв ще бъде статутът на даденото от тях мнение или изявление.⁸³ Съдията следва да не откаже да изслуша детето без основателни причини, освен ако това не е във висш интерес на детето (насока 47). Децата следва да са ясно информирани за това, че ако съдията ги изслуша, това не означава, че те ще „спечелят“ делото. С цел да се гарантира доверието и зачитането на постановеното решение, адвокатът на детето следва да положи конкретни усилия и да му обясни, както се постъпва при възрастни, защо с неговото мнение не е било съобразено и защо е взето даденото решение (насока 48).

112. Също така, децата имат право да изразят възгледите и мненията си по всеки един въпрос или дело, в което са въввлечени или засегнати. Те следва да имат тази възможност за изразяване независимо от тяхната възраст, в безопасна среда, при зачитане на тяхната личност. Те следва да се чувстват уверени, когато разговарят със съдия или други длъжностни лица. За тази цел може да е необходимо съдиите да пропуснат определени формалности като например носенето на перука и тога или изслушването на детето в самата съдебна зала; ползотворен резултат например може да даде изслушването на детето в кабинета на съдията.

113. Важно е детето да може да говори свободно и без да бъде прекъсвано. На практика това може да означава, че не следва да се допускат други лица в залата (например родителите или предполагаемият извършител) и атмосферата в залата да не бъде смущавана от неоправдани прекъсвания, агресивно поведение или постоянно движение на хора.

114. В много случаи съдиите не са обучени да общуват с деца и рядко се призовават специалисти, които да им помогнат в тази задача. Както вече бе посочено (параграф 96 по-горе), дори малките деца могат ясно да изразят своето мнение, ако получат подходящо съдействие и подкрепа. Съдиите и другите специалисти всъщност следва да се стремят да получат собствените възгледи, мнения и гледни точки на детето по дадено дело.

115. Следва да се обърне сериозно внимание на въпроса кой ще изслуша детето — съдията или назначен експерт, като се вземат предвид желанията и интересите на детето.⁸⁴ Някои деца понякога предпочитат да бъдат изслушани от „специалист“, който впоследствие ще представи тяхната гледна точка пред съдията. Други деца обаче ясно заявяват, че предпочитат да разговарят лично със съдията, тъй като той или тя е този, който ще вземе решението.

116. Макар че със сигурност съществува риск от манипулиране, когато децата се изслушват и изразяват своите мнения (например от единия родител спрямо другия), следва да се положат всички усилия да не се позволи този риск да накърни това основно право.

117. Комитетът на ООН по правата на детето предупреждава да не се предприемат чисто формален подход и неетични практики⁸⁵ и посочва основните изисквания за ефективно и целесъобразно прилагане на правото на изслушване.⁸⁶ Процедурите за изслушване на деца следва да са прозрачни и информативни, доброволни, зачитащи достойнството, съответстващи, съобразени с интересите на детето, приобщаващи, проведени от обучени служители, безопасни и чувствителни към риска и, накрая, отговорни.

В дело за международно осиновяване на румънски деца от италиански осиновители (дело *Pini* и други *du* Румъния) Съдът ясно изрази позицията си за правото на децата да бъдат изслушани и възгледите им да бъдат взети сериозно под внимание: „Трябва да се посочи, че в конкретния случай децата са отхвърлили идеята да се присъединят към своите осиновители в Италия в момент, когато са били на възраст, на която с основание е можело да се приеме, че са били достатъчно формирани като личности и са достигнали необходимата зрелост, за да изразят мнението си във връзка със средата, в която биха искали даизраснат“.⁸⁷ „Интересите на децата са продиктували необходимостта мненията им да бъдат взети под внимание, веднага щом са достигнали нужната зрелост, за да могат да ги изразят. Постоянният отказ на децата, след навършването им на 10-годишна възраст, да пътуват до Италия и да се присъединят към техните осиновители има определена тежест в това отношение.“

В делото *Hokkanen du* Финландия баща предявява иск за родителски права над дъщеря си, която от години живее с баба си и дядо си. Детето не желае да живее с баща си и Съдът прие, че „детето е достигнало достатъчно ниво на зрелост, за да могат възгледите да бъдат взети под внимание, и че не следва да се предоставя право на лични отношения с родителя противно на нейната воля“.

4. Избягване на неоснователно забавяне

118. Необходимо е споровете, в които участват деца, да се решават експедитивно и би могло да се разгледа въвеждането на система за тяхното приоритизиране.⁹⁰ Принципът на неотложност е предвиден в насока 50. Следва да се има предвид, че представата на децата за времето е различна от тази на възрастните и времевият компонент е много важен за тях: например производство по дело за родителски права, продължило една година, може да изглежда много по-дълго за едно 10-годишно дете, отколкото за един възрастен. Процедурният правилник на съда следва да допуска система за приоритизиране в тежки и неотложни дела, или когато биха могли да възникнат възможни непоправими последствия, ако не бъдат предприети незабавни действия (насока 51 относно делата в областта на семейното право).

119. Други примери, илюстриращи този принцип, могат да бъдат открити в съответните инструменти на Съвета на Европа. В един от тях от страните се изисква да гарантират, че следствието и наказателното производство се разглеждат приоритетно и се провеждат без неоправдано забавяне.⁹¹ Това е много важно и от гледна точка на това да се даде възможност на жертвите да започнат своето възстановяване. В друг инструмент конкретно се препоръчва „да се гарантира, че случаите, в които участват малолетни и непълнолетни, се разглеждат в по-кратки срокове, без неоснователно забавяне, така че да се осигури ефективно образователно въздействие.“⁹²

120. Зачитането на висшите интереси на детето може да изисква гъвкавост от страна на съдебните органи при изпълнението на определени решения в съответствие с националното законодателство, както е посочено в насока 53.

В две дела срещу Германия времевият компонент бе разгледан от Съда, който установи, че в случаите, касаещи взаимоотношения между родител и дете, е задължително да се подхожда с изключително внимание от гледна точка на факта, че опасността, която крие изтичането на определен период от време, *de facto* може да доведе до приключване на спора, и че отношението на детето към един от родителите му би могло да пострада.⁹³

В делото *Paulsen-Medalen и Svensson dy* Швеция Съдът установи нарушение на член 6, параграф 1 от ЕКПЧ, тъй като органите не са действали с необходимото изключително внимание при разглеждането на спор относно правото на родителя на лични отношения с детето.⁹⁴

Избягването на неоснователно забавяне е също така важно и в наказателните дела. В делото *Boatman dy* Белгия бе поставено изискване за бърз съдебен контрол в случаите на задържане на малолетни и непълнолетни лица. Счете се, че неоправдано дългото проточване във времето трудно би могло да се разглежда като съвместимо с условията за краткосрочност, предвидени в член 5, параграф 4 от ЕКПЧ.

5. Организация на производството, среда и език, подходящи за детето

121. Пригодените към децата методи на работа⁹⁶ следва да им позволят да се чувстват в безопасност. Придружаването им от лице, на което те имат доверие, може да ги накара да се чувстват по-уверени по време на производството. Конвенцията на Съвета на Европа за защита на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (CETS № 201)⁹⁷ посочва, че детето може да бъде придружавано от свой законен представител или от пълнолетно лице по свой избор, но това лице следва да бъде счетено за подходящо. Може да бъде взето мотивирано решение срещу присъствието на дадено придружаващо лице.

122. Архитектурното оформление на съдебните зали може да създаде у децата усещане за голямо неудобство. Съдебните служители следва да запознаят децата, *inter alia*, с вътрешното оформление на съда и самоличността на участващите длъжностни лица (насока 55). Сградите на съда могат да имат по-скоро потискащ или плашещ вид, дори за възрастните (насока 62). Въпреки че е трудно това да се промени, поне по отношение на съществуващите съдилища, има начини третирането на децата в тези сгради да се подобри, като работата с тях се пригоди повече към техните нужди.

123. Съдебните помещения могат, когато е възможно, да включват специални стаи за разпит, които са съобразени с висшите интереси на детето. Ею същия начин за създаването на подходяща за децата обстановка в съдебната зала може да е необходимо да не се носят перуки и тоги или други официални униформи и облекло. Това може да се приложи съобразно възрастта на детето или функцията на длъжностното лице. В зависимост от обстоятелствата и мнението на детето може например униформите да служат като разграничителен белег за детето, че то говори с полицейски служител, а не със социален работник, което има своето значение. Това би могло също така да допринесе за усещането на детето, че въпросите, които го засягат, се вземат под сериозно внимание от компетентния орган. В обобщение, обстановката може да бъде сравнително формална, но поведението на длъжностните лица следва да бъде по-неформално и, във всеки случай, в по-голяма степен съобразено с интересите на детето.

124. Още по-важно е, че правосъдието, съобразено с интересите на детето, предполага също, че децата разбират естеството и приложното поле на взетото решение, както и последствията от него. Макар че поради правни причини, решението и мотивите за него не могат винаги да се излагат писмено и обясняват с подходящи за децата думи, тези решения следва да им бъдат обяснени от техния адвокат или от друго подходящо лице (родител, социален работник и т.н.).

125. Биха могли да се създадат специални съдилища за малолетни и непълнолетни, или най-малкото такива специализирани състави, които водят дела по престъпления, извършени от деца.⁹⁸ Доколкото е възможно, следва да не се допуска изпращане на деца в съдилища за пълнолетни, подлагане на процедури или на присъди за пълнолетни. В съответствие с изискванията на Съда в тази област биха могли да се създадат специализирани звена в рамките на правоприлагащите органи (насока 63).

Така например правните специалисти следва да не носят перуки и тоги и непълнолетният ответник да не застава на издигната подсъдима скамейка, а вместо това да му бъде разрешено да седне до своя законен представител или социален работник. Изслушванията следва да се провеждат по такъв начин, че да се намали доколкото е възможно усещането за страх и потиснатост.

След случаите Т. и N. В Обединеното кралство, в които бе счетено, че обстановката в залата на националния съд всява страх у децата, бяха изготвени Практически указания за съдебни процеси срещу деца и млади хора в Crown Court (Съда на короната). Целта е да се преодолеят страхът, унижението и тревогите на детето, изправено пред съда. Елементи на тези указания са, *inter alia*, възможността детето да посети съдебната зала преди процеса и да се запознае с обстановката в нея, възможността за подкрепа от страна на полицейските органи с цел да се предотврати всяването на страх и агресивното отношение на медиите, неносенето на перуки или тоги, разясняването на процедурата на разбираем за детето език, ограниченото присъствие на лица по време на изслушванията в съда и т.н.

Полското министерство на правосъдието насърчава и прилага идеята за стаи за разпит, пригледени към нуждите на децата, в сътрудничество с неправителствена организация. Основната цел е да се защитят децата свидетели и жертви на престъпления, особено престъпления, свързани със сексуално и домашно насилие, като практически се прилагат принципите на разпит на деца в подходящи за тях условия и от компетентни лица. Процедурата гарантира, че децата ще бъдат разпитвани от съдия в присъствието на психолог. Другите имащи отношение лица (прокурор, адвокат, обвиняемият, частният тъжител) присъстват в отделна зала и имат възможност да участват в разпита с помощта на системи за комуникация между залите, полупрозрачни огледала и/или излъчване на живо. Важни подробности за създаване на по-комфортна обстановка за децата включват, *inter alia*: гарантирана на личната неприкосновеност (шумоизолираща врата между стаята за разпит и другите стаи/помещения); стая, оборудвана в съответствие с нуждите на детето с цел да се осигури неговата физическа и психическа безопасност по време на разпита, с използване на неутрални цветове и мебелировка в стаята, осигуряващи неговия комфорт (два вида размери на масите и столовете, канапе или кресло, мек килим); стаи, снабдени с материали и оборудване за целите на събиране на информация от детето (цветни моливи, хартия, кукли и т.н.).

6. Показания/изявления на деца

126. Въпросът за събирането на показания/изявления от деца съвсем не е лесен за решаване. Тъй като почти липсват стандарти в тази област (като например Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления),¹⁰⁰ бе счетено за необходимо да се разгледа този въпрос, понеже провеждането на такива разпити с цел събиране на показания/изявления изисква практически насоки.

127. Както е посочено в насока 64, тези дейности следва да се извършват, доколкото е възможно, от обучени специалисти. В същия контекст насока 66 препоръчва когато е нужно да се проведе повече от един разпит, тези разпити да се провеждат от едно и също лице с оглед на съгласуваността в подхода и взаимното доверие, но броят на разпитите следва да се ограничи до възможния минимум (насока 67).

128. Поради очевидни причини следва да се въведат специални правила за събиране на показания, особено от деца жертви, в най-подходящите за това условия. Примери за такива практики са разрешението да се дават показания чрез аудио-, видео- или телевизионна връзка, както и предоставянето на свидетелски показания на експерти преди началото на процеса и избягването на визуален или друг вид контакт между жертвата и предполагаемия извършител (насока 68), и даването на показания в отсъствието на предполагаемия извършител (насока 69). В някои случаи обаче, например на сексуална експлоатация, провеждането на видеозапис на разпитите може да бъде травмиращо за жертвата. Поради това следва да се преценят евентуалните вреди или вторично виктимизиране, свързани с подобни записи, и да се разгледа възможността за използване на други техники, като например аудиозапис, с цел избягване на повторно виктимизиране и вторични травми.

129. Процесуалните закони и законодателство на държавите членки в тази област варират значително и е възможно да са в сила по-леки правила за даване на показания от деца. Във всеки случай, държавите членки следва да отдадат приоритет на висшите интереси на детето при прилагането на законодателство, свързано с даването на показанията. Примерите, посочени в насока 70, включват отпадането на изискването за полагане на клетва от детето или предоставянето на други подобни декларации. Настоящите насоки не целят да засегнат гаранциите за правото на защита в различните правораздавателни системи; те обаче призовават държавите членки да адаптират, където е необходимо, някои елементи от правилата за даване на показания, така че да се предотврати допълнителното травмиране на децата. В края на краищата, съдията е винаги този, който отчита тежестта и валидността на всяко едно свидетелско или друго показание, дадено в съда.

130. Насока 70 посочва още, че, сами по себе си, тези форми на адаптиране към нуждите на децата не следва да намаляват значимостта на даденото показание. Подготовката на дете свидетел

за даване на показания, обаче, следва да се избягва поради риск от упражняване на прекалено въздействие върху детето. Създаването на примерни протоколи за разпит (насока 71) не следва да бъде непременно отговорност на съдиите, а по-скоро на националните съдебни власти.

131. Въпреки че използването на аудио- и видеозаписи на изявленията на децата има някои предимства, тъй като по този начин се избягва повторението на често травматични преживявания, преките свидетелски показания пред разпитващия съдия могат да са по-подходящи за деца, които не са жертви, но предполагаеми извършители на престъпления.

132. Както вече бе посочено, възрастта не следва да бъде бариера за правото на детето да участва пълноправно в процеса на правораздаване.¹⁰¹ Съгласно насока 73, техните свидетелски показания не следва да се считат за недействителни или ненадеждни единствено заради възрастта им.

133. В случай, че децата бъдат призовани или те самите изразят желание да дадат показания в производства по семейноправни въпроси, следва да се отдаде необходимото значение на тяхното уязвимо положение в даденото семейство и на последствията, които могат да имат показанията върху настоящите и бъдещи взаимоотношения. Следва да се положат всички възможни усилия, за да се гарантира, че детето е запознато с последствията от даването на свидетелски показания и е подпомогнато при даването на показания чрез някой от способите, изложени по-горе.

Съдът призна специфичното естество на производства, свързани със сексуални престъпления. В делото S.N. c/y Швеция Съдът установи, че: „Такива производства често се възприемат като изпитание от жертвата, особено когато последната е изправена, противно на волята си, лице в лице с обвиняемия. Тази специфика е още по-видна, когато в делото е въввлечено малолетно или непълнолетно лице. При преценяването в такива производства дали обвиняемият е бил съден справедливо или не, трябва да се вземе под внимание правото на зачитане на личния живот на предполагаемата жертва. Поради това Съдът приема, че в наказателни производства, свързани със сексуално насилие, могат да се предприемат определени мерки за защита на жертвата, при условие че тези мерки могат да бъдат съгласувани с подходящото и ефективно упражняване на правата на защитата.“

В същото дело бе обърнато внимание и на възможния подвеждащ характер на някои въпроси. За да се избегнат отрицателните последствия от това, биха могли да се използват услугите на експерти по съдебна психология, притежаващи специално обучение и компетентности.¹⁰³

В делото W!S. c/y Полша Съдът предложи възможни начини, с които да се оцени надеждността на малкото дете жертва, и посочи, че това би могло да се извърши по по-неагресивен начин от прекия разпит. Биха могли да се прилагат някои усъвършенствани методи, като например разпитът на детето в присъствието на психолог, при което въпросите на защитата се задават в писмен вид, или разпит в студио с възможност жалбоподателят или неговият адвокат да присъстват посредством видеовръзка или полупрозрачно огледало.

Д. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, след съдебното производство

134. Съществуват много мерки, които могат да бъдат предприети, за да се пригоди правосъдието към интересите на детето след приключване на съдебното производство. На първо място, такава мярка е съобщаването и разясняването на детето на постановеното решение или присъда (насока 75). Информацията следва да бъде допълнена с обяснение на възможните стъпки, които могат да се предприемат, включително обжалване или отнасяне до независим механизъм за подаване на жалби. Това следва да се осъществи от представителя на детето, т.е. адвоката, процесуалния попечител или законния представител, в зависимост от националното право. Насоки 75, 77 и 81 разглеждат ролята на тези представители.

135. Насока 76 препоръчва да се предприемат незабавни мерки, за да се улесни изпълнението на постановления или решения, които включват или засягат деца.

136. В много случаи, и по-специално в граждански дела, отсъждането на решение не означава непременно, че конфликтът или проблемът са намерили окончателно уреждане: семейно-правните въпроси са добър пример в това отношение и те се разглеждат в насоки 78 и 79. В тази чувствителна област следва да има ясни правила за предотвратяване упражняването на сила, принуда или насилие при прилагането на решенията, например относно правото на посещение, с цел да се избегне причиняване на допълнителни травми. Затова, вместо решенията на съда да се изпълняват с помощта на полицията, за предпочитане е родителите да се насочват към служби по медиация или до неутрални центрове за посещения, за да разрешат своите спорове. Единственото изключение в това отношение е, когато има риск за благосъстоянието на детето. Други услуги, например услугите в подкрепа на семействата, също имат определена роля чрез упражняване на контрол върху семейните конфликти с цел да се гарантират висшите интереси на детето.

В производства по дела за изпълнение на съдебни решения по семейноправни спорове, като например правото на лични отношения с детето или на упражняване на родителски права, Съдът прие в няколко случая, че определяща роля има въпросът дали националните органи са предприели всички необходими мерки, за да улеснят изпълнението, както обосновано може да се изисква с оглед на специфичните обстоятелства на всеки случай.

В Австрия „Кафенето за посещения“ („Besuchscafe“) предлага на децата възможността да поддържат контакт и с двамата родители след развод или раздяла в условията на сигурна и подкрепяща обстановка. Правото на лични отношения с детето може да бъде осигурено в специално предназначени помещения под наблюдението на обучен персонал с цел да се избегнат конфликти между родителите, когато се упражнява правото на посещение. Тази форма на посещение в присъствието на други лица може да бъде разпоредена от съда или поискана от единия или от двамата родители. Основен критерий е грижата за благосъстоянието на детето и недопускането то да се окаже в центъра на спор между родителите.

137. Насоки 82 и 83 разглеждат въпроса за децата правонарушители. Особено внимание е обърнато на успешната интеграция в обществото, значението на неогласяването на съдебните досиета извън рамките на правосъдната система и допустимите изключения от този важен принцип. Изключения могат да се правят в случаите на тежки престъпления, *inter alia*, с оглед на обществената безопасност и когато става въпрос за наемане на работа на лица, които работят с деца. Пример в това отношение е наемането на работа на лице, за което има данни, че е упражнявало сексуално насилие върху деца. Насока 83 цели да осигури закрила за всички категории деца, не само за особено уязвимите от тях.

138. В делото *Boatman du* Белгия Съдът преразглежда въпроса за непълнолетен правонарушител, който е бил настаняван и извеждан от затвор за възрастни девет пъти. Въпреки че по това време задържането на малолетни и непълнолетни в затвори за възрастни е било разрешено съгласно закона за защита на тези лица, Европейският съд по правата на човека заключи, че: „Деветте мерки за настаняване, взети в тяхната цялост, не са били в съответствие с член 5, параграф 1, алинея г, буква г. Вследствие на повторното лишаване от свобода всяко следващо разпореджане за настаняване е било все по-„неправомерно“ съгласно алинея г, член 5, параграф 1, алинея г, буква г, особено като се има предвид, че Кралският съвет (кралските прокурори) не е образувал в нито един случай наказателно производство срещу жалбоподателя във връзка с престъпленията, в които е обвиняван.“

Британската фондация *Barnardo's* създаде служби за подкрепа на децата в няколко институции за малолетни и непълнолетни правонарушители в цялото Обединено кралство, като по време на тяхното задържане им осигурява независимо застъпничество и съдействие по проблеми, свързани с благополучието, грижите и отношението към тях, и ги подготвя за повторното им включване в обществото. Освен индивидуалните срещи в рамките на една седмица от задържането им, младите хора получават възможност и за контакт със службата, както и достъп до безплатна телефонна линия за помощ. Службата за подкрепа помага на младите хора да се запознаят със системата и да се свържат със съответните професионалисти, които са в състояние да спомогнат за решаването на техните проблеми.

V. Насърчаване на други дейности, съобразени с интересите на детето

139. От само себе си се разбира, че за истинска промяна в областта на правата на децата и правосъдието, съобразено с интересите на детето, е необходим проактивен подход от страна на държавите — членки на Съвета на Европа, които се насърчават да осъществяват редица различни мерки.

140. Мерките от буква а до буква г насърчават проучванията в тази област, обмяната на практики, сътрудничеството и дейностите за повишаване на осведомеността, по-специално чрез създаване на подходящи за деца версии на правни инструменти. Освен това, те подкрепят правилното функциониране на информационните служби по въпросите на правата на децата.

141. Инвестирането в образованието в областта на правата на децата и разпространението на свързаната с тях информация не е само задължение съгласно Конвенцията на ООН за правата на детето,¹⁰⁶ но и превантивна мярка срещу нарушенията на тези права. Познаването на нечий права е първата предпоставка за „изживяването“ на тези права и за способността да се разпознае евентуалното им нарушение или потенциално нарушаване.¹⁰⁷

Много организации разработват версии, подходящи за деца, на Конвенцията на ООН за правата на детето и на други документи, отнасящи се до тези права. Пример в това отношение е адаптира-

ната за деца версия на Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления, изготвена от УНИЦЕФ и Службата на ООН по наркотиците и престъпността.

142. Дейностите, предвидени в алинеи от д до ж, целят да улеснят достъпа на децата до съдилищата и механизмите за подаване на жалби, и разглеждат редица възможни мерки в това отношение (въвеждане на система от специализирани съдии и адвокати, улесняване ролята на гражданското общество и независимите органи на национално, регионално и международно равнище). В тази област държавите следва да предвидят прилагането на механизми за подаване на колективни жалби. Механизмът за подаване на колективни жалби, отразен в ревизираната Европейска социална харта (ETS № 163), е добър пример в това отношение: той е достъпен, не изисква наличието на конкретна жертва и не е необходимо да бъдат изчерпани всички национални правни средства за защита. Омбудсманите по въпросите на децата, НПО в сферата на правата на децата, социалните служби и т.н. следва да могат да подават жалби или да завеждат процедури от името на съответното дете.

143. Заслужава да се отбележи, че се насърчават нови стратегии и на международно равнище, като например посочената по-горе кампания в полза на процедурата за подаване на жалби въз основа на Конвенцията за правата на детето.

144. Алинеи з и « акцентират върху необходимостта от подходящи образователни, обучителни и повишаващи осведомеността мерки, докато п и к подкрепят въвеждането на целесъобразни специализирани структури и услуги.

VI. Мониторинг и оценка

145. Държавите членки се насърчават да осъществят редица мерки за прилагането на настоящите насоки. Те следва да осигурят широкото им разпространение сред органите, отговорни или свързани по друг начин със защитата на правата на децата. Възможна мярка в това отношение би било разпространението на насоките в техните версии, подходящи за деца.

146. Държавите членки следва също така да създадат условия за преразглеждане на националното законодателство, вътрешните политики и практиките по изпълнението на настоящите насоки, и да осигурят периодичен преглед на работните методи в тази област. Освен това, те се призовават да предвидят конкретни мерки за спазване на буквата и духа на тези насоки.

147. В това отношение, поддържането или създаването на рамка, включително на един или повече независими механизми (като например омбудсман или омбудсман по въпросите на децата), е от първостепенно значение за насърчаването и упражняването на мониторинг върху изпълнението на настоящите насоки.

148. Накрая, видно е, че на организациите на гражданското общество, институциите и органите, които насърчават и защитават правата на детето, следва да се осигури активна роля в процеса на мониторинг.

НАСОКИ ЗА ПРАВОСЪДИЕ В ОБЛАСТИ, ЗАСЯГАЩИ ДЕЦА ЖЕРТВИ И ДЕЦА СВИДЕТЕЛИ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

РЕЗОЛЮЦИЯ 2005/20 НА ИКОСОК ОТ 22 ЮЛИ 2005 Г.

*Икономическият и социален съвет*¹,

Припомняйки своята Резолюция 1996/16 от 23 юли 1996 г., в която призовава Генералния секретар да продължи да насърчава използването и прилагането на стандартите и нормите на Организацията на обединените нации в областта на предотвратяването на престъпленията и наказателното правосъдие,

Припомняйки също така своята Резолюция 2004/27 от 21 юли 2004 г. за насоките относно правораздаването във връзка с деца, които са жертви или свидетели на престъпления, в която призовава Генералния секретар да свика междуправителствена експертна група с оглед да се разработят насоки относно правосъдие по въпроси, свързани с деца, които са жертви или свидетели на престъпления,

Припомняйки още Резолюция на Общото събрание на ООН 40/34 от 29 ноември 1985 г., с която Събранието прие Декларацията относно основните принципи на правосъдието, отнасящи се до жертвите на престъпления и злоупотреба с власт, приложена към Резолюцията,

Припомняйки разпоредбите на Конвенцията за правата на детето, приета от Общото събрание на ООН с Резолюция 44/25 от 20 ноември 1989 г. и, в частност, членове 3 и 39, както и разпоредбите на Факултативния протокол към Конвенцията за правата на детето относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография, приет от Общото събрание с Резолюция 54/263 от 25 май 2000 г. и, по-специално, чл. 8,

Признавайки, че правосъдието по отношение на деца, които са жертви или свидетели на престъпления, трябва да се гарантира като същевременно се защитават правата на обвиняемите лица,

Напомняйки, че децата, които са жертви и свидетели, са особено уязвими и се нуждаят от специална закрила, помощ и подкрепа, съответстващи на тяхната възраст, ниво на съзряване и специфични потребности за да се предотвратят по-нататъшни трудности и травми вследствие на участието им в наказателния процес,

Изразявайки загриженост за тежките психически, психологически и емоционални последствия от престъпленията и виктимизирането на децата жертви и свидетели, особено в случаите на сексуална експлоатация,

Напомняйки също така и факта, че участието на децата-жертви и свидетели на престъпления в наказателния процес, е необходимо за ефективното наказателно преследване, особено в случаите, когато детето-жертва може да е единственият свидетел,

Оценявайки усилията на Международното бюро за правата на детето² за полагането на основата

1 Икономическият и социален съвет (ИКОСОК) е един от водещите органи на ООН наред с Съвета за сигурност, Общото събрание и Международния съд. Конструира се и действа на основание глава 10 от Устава на ООН. На основание чл. 62 от същия устав, ИКОСОК създава правила в областта на правата на човека.

2 Международното бюро за правата на детето е международна неправителствена организация, базирана в Канада, с консултативен статут към Икономическия и социален съвет на ООН и която е взела активно участие при изработването на тези Насоки. Повече за организацията и Насоките, на: <http://www.ibcr.org/>

при разработването на насоки относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления,

Отчитайки с признателност работата на Междуправителствената експертна група, която посвети заседанието си, проведено на 15 и 16 март 2005 г. във Виена, на разработването на Насоки относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви или свидетели на престъпления, за което бяха отделени извънбюджетни средства от правителството на Канада, както и отчитайки доклада на Междуправителствената експертна група,³

Обръщайки внимание на доклада на Единадесетия конгрес на ООН посветен на предотвратяването на престъпността и наказателното правосъдие, проведен в Банкок на 18-25 април 2005 г., и най-вече раздела, озаглавен: "Да накараме стандартите да заработят: петдесет години разработване на стандарти в сферата на предотвратяването на престъпността и наказателното правосъдие",

Приветствайки Декларацията от Банкок за координиране на усилията и търсенето на отговори: Стратегически альянси за предотвратяване на престъпността и наказателното правосъдие,⁴ приета в рамките на Единадесетия конгрес на ООН посветен на предотвратяването на престъпността и наказателното правосъдие и по-специално, параграфи 17 и 23, в които се отчита важността на предоставянето на подкрепа и съответни услуги на свидетелите и жертвите на престъпления,

1. *Приема* Насоките относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви или свидетели на престъпления, като част от настоящата Резолюция, като полезна рамка, която би могла да послужи на държавите членки за подобряване на закрилата на деца жертви и свидетели на престъпления в системата на наказателното правораздаване;

2. *Приканва* държавите-членки да се възползват от Насоките, когато това е възможно, при разработване на законодателство, процедури, политики и практики за деца, които участват в наказателното производство като жертви или свидетели на престъпления;

3. *Призовава* държавите-членки, които са разработили свое законодателство, процедури, политики или практики за деца жертви или свидетели на престъпления, да направят тази информация достъпна за други държави, при поискване и ако това е подходящо, както и да ги подпомагат в разработването и предоставянето на обучение или на други дейности във връзка с използването на Насоките;

4. *Призовава* Службата на ООН по наркотиците и престъпността да предостави техническа помощ в рамките на наличните извънбюджетни средства, като не изключва използването на съществуващите ресурси от бюджета на Службата на ООН по наркотиците и престъпността,⁵ както и да предостави при поискване консултантски услуги на държавите-членки и да ги подкрепя в прилагането на Насоките;

5. *Призовава* Генералния секретар на ООН да гарантира възможно най-широкото разпространение на Насоките сред държавите-членки, сред структурите в рамките на мрежата на Програмата на ООН за предотвратяване на престъпността и наказателно правосъдие, и сред други международни, регионални и неправителствени организации и институции;

6. *Препоръчва* на държавите-членки да предоставят Насоките на вниманието на съответните правителствени и неправителствени организации и институции;

7. *Приканва* структурите в рамките на мрежата на Програмата на ООН за предотвратяване на престъпността и наказателно правосъдие да предоставят обучение във връзка с прилагането на Насоките, както и да консолидират и разпространяват информация относно успешните модели на национално ниво;

8. *Призовава* Генералния секретар да представи доклад по прилагането на настоящата Резолюция пред Комисията за предотвратяване на престъпността и наказателно правосъдие по време на нейната седемнадесетата сесия.

3 E/CN.15/2005/14/Add. 1.

4 A/CONF.203/18, гл. I, резол. 1.

5 Тази нова формулировка не дава основание за увеличаване на бюджета или за заявка за неговото увеличение.

Приложение

Насоки относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви или свидетели на престъпления

I. Цели

1. Насоките относно правораздаването, засягащо деца, които са жертви или свидетели на престъпления, представят добри практики, основани на съгласуване между съвременното познание и съответните международни и регионални норми, стандарти и принципи.
2. Насоките следва да се прилагат в съответствие с националното законодателство и съдебните процедури, както и съобразно правните, социалните, икономическите, културните и географски условия. Едновременно с това, държавите-членки трябва непрекъснато да се стремят към преодоляване на практическите трудности в процеса на прилагане на Насоките.
3. Насоките дават практическа рамка за постигане на следните цели:
 - а) Подпомагане прегледа на националното законодателство, процедури и практики с оглед те да гарантират пълно зачитане на правата на децата-жертви и свидетели на престъпления и да съдействат за прилагането на Конвенцията за правата на детето⁶ от държавите – страни по Конвенцията;
 - б) Подпомагане на правителствата, международните организации, държавните институции, неправителствените и общностни организации, както и на други заинтересовани страни в процеса на изработване и прилагане на законодателство, политики, програми и практики, които са насочени към ключови проблеми на децата-жертви и свидетели на престъпления;
 - в) Насочване на професионалистите и, ако е подходящо, на доброволците, които работят с децата-жертви и свидетели на престъпления, в ежедневната им практика в правораздавателния процес по отношение на пълнолетни и непълнолетни лица на национално, регионално и международно ниво в съответствие с Декларацията относно основните принципи на правосъдието, отнасящи се за жертвите на престъпления и злоупотреба с власт;⁷
 - г) Оказване на помощ и подкрепа на онези, които се грижат за деца, с оглед деликатното отношение към децата-жертви и свидетели на престъпления.
4. В случаите когато характерът на виктимизацията се отразява по различен начин на различните категории деца, като например сексуалното посегателство върху деца, особено върху момичетата, всяка държава, при прилагането на Насоките трябва да осигури адекватно обучение, подбор и процедури за закрила и посрещане на специфичните нужди на децата-жертви и свидетели на престъпления.
5. Насоките обхващат сфера, в която знанието и практиката непрекъснато се разрастват и усъвършенстват. Поради това те не претендират за изчерпателност, нито изключват възможността за бъдещото си развитие, при условие че то е в съответствие с техните основни цели и принципи.
6. Насоките могат да бъдат прилагани и по отношение на процедури на неформалното и обичайното право, като например възстановителното правосъдие, както и извън системата на наказателното право, включително в законодателството за настойничество и попечителство, развод, осиновяване, закрила на детето, психично здраве, гражданство, имиграция и бежанци, без да се ограничават до тях.

II. Специални съображения

7. Насоките бяха разработени като се отчетоха следните съображения:
 - а) със съзнанието, че милиони деца по света страдат вследствие на престъпления и злоупотреба с власт, както и че правата на тези деца не са били зачитани по подходящ начин и че те могат да преживеят допълнителни страдания, докато оказват съдействие по време на правораздавателния процес;
 - б) признавайки, че децата са уязвими и имат нужда от специална защита, подходяща за тяхната възраст, ниво на съзряване и индивидуални специални нужди;

6 Резолюция на Общото събрание на ООН 44/25, Приложение.

7 Резолюция на Общото събрание на ООН 40/34, Приложение.

в) признавайки, че момичетата са особено уязвими и могат да бъдат жертви на дискриминационно отношение по време на всички етапи на правораздавателния процес;

г) потвърждавайки, че трябва да се положат всички усилия за предотвратяване виктимизирането на децата, включително, но не само, посредством прилагането на Насоките за предотвратяване на престъпността⁸;

д) признавайки, че децата, които са жертви и свидетели на престъпления, може да преживеят допълнителни страдания, ако по грешка са разглеждани като престъпници, когато всъщност са жертви и свидетели;

е) припомняйки, че Конвенцията за правата на детето регламентира изисквания и принципи за гарантиране ефективното спазване на правата на децата, както и че Декларацията относно основните принципи на правосъдието, отнасящи се до жертвите на престъпления и злоупотреба с власт, въвежда принципи, предоставящи на жертвите право на информация, участие, закрила, обезщетение и помощ;

ж) позовавайки се на международните и регионални инициативи, които прилагат принципите на Декларацията относно основните принципи на правосъдието, отнасящи се до жертвите на престъпления и злоупотреба с власт, включително *Ръководството относно правосъдието за жертви* и *Наръчника за формиращите политиката лица във връзка с Декларацията относно основните принципи*, и двете издадени от Службата на ООН по наркотиците и престъпността през 1999 година;

з) отчитайки усилията на Международното бюро за правата на детето за полагането на основата за разработването на насоки относно правораздаването във връзка с деца, които са жертви или свидетели на престъпления;

и) вземайки предвид, че подобрената реакция по отношение на децата-жертви и свидетели на престъпления може да накара децата и семействата им да сигнализират за конкретни случаи на виктимизация, както и да участват активно в правораздавателния процес;

к) припомняйки, че правосъдието по отношение на децата-жертви и свидетели на престъпления трябва да се гарантира едновременно със спазването на правата на обвинените и осъдени нарушители;

л) отчитайки разнообразието от правни системи и традиции и отбелязвайки, че престъпността все повече придобива транснационален характер, както и че трябва да се гарантира еднаквата закрила за децата-жертви и свидетели на престъпления във всички държави.

III. Принципи

8. С цел да се гарантира правосъдие за децата, които са жертви или свидетели на престъпления, професионалистите и останалите лица, отговорни за благосъстоянието на децата, трябва да спазват следните междусекторни принципи, прогласени в международните документи, и по-специално в Конвенцията за правата на детето, както това е отразено в работата на Комитета по правата на детето:

а) *Достойнство*. Всяко дете е уникално и ценно човешко същество и като такова, неговото индивидуално достойнство, специални нужди, интереси и лична неприкосновеност трябва да се зачитат и защитават;

б) *Недопускане на дискриминация*. Всяко дете има право на справедливо и равнопоставено отнасяне, независимо от неговата или на неговите родители или законни настойници раса, етнос, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален, етнически или социален произход, имуществено състояние, увреждане, рождение или друг статус;

в) *Най-добрите интереси на детето*. Едновременно със защитата на правата на обвинените и осъдени нарушители, всяко дете има право неговите най-добри интереси да бъдат от първостепенно съображение. Това включва правото на закрила и възможност за хармонично развитие:

и) *Закрила*. Всяко дете има право на живот и оцеляване, както и на защита от всякакви форми на страдание, злоупотреба или пренебрегване, включително физическо, психологическо, умствено и емоционално насилие и злоупотреба;

8 Резолюция на Икономическия и социален съвет 2002/13, Приложение.

ii) *Хармонично развитие*. Всяко дете има право на възможност за хармонично развитие и на жизнен стандарт, съответстващ на нуждите на неговия физически, умствен, духовен, морален и социален растеж. В случай, че дете е преживяло травма, всяка стъпка, която се предприема трябва да дава възможност на детето да се радва на здравословно развитие.

г) *Право на участие*. Всяко дете, субект на процедура по националното законодателство, има право свободно да изразява своите възгледи, мнения и убеждения със свои собствени думи и да допринася особено за решенията, които засягат неговия живот, включително и тези, постановени в съдебни производства, като на тези възгледи следва да се придава значение съобразно на способностите, възрастта, интелектуалната зрялост и развиващия се капацитет на детето.

IV. Определения

9. Навсякъде в настоящите Насоки важат следните определения:

а) “Деца, които са жертви и свидетели” са деца и младежи под 18 годишна възраст, които са жертви или свидетели на престъпление, независимо от ролята им в правонарушението или в преследването на предполагаемия правонарушител или групи от правонарушители;

б) “Професионалисти” са лицата, които в контекста на своята работа имат контакт с деца-жертви и свидетели на престъпления, или носят отговорност за посрещане нуждите на децата в системата на правораздаването, и за които важат тези Насоки. Терминът включва: адвокати на децата и жертвите и лица, които им оказват подкрепа; служители от службите за закрила на детето; работещи в агенции, предоставящи социални грижи на децата; прокурори и адвокати на защитата, когато е приложимо; дипломати и служители в консулства; работещи по програми за домашно насилие; съдии; служители на съда; служители на правоприлагащите органи; лекари и специалисти по психично здраве и социални работници, без да се ограничава до тях;

в) “Правораздавателен процес” обхваща разкриването на престъплението, подаването на жалбата, разследването, обвинението, съдебния процес и процедурите след постановяване на присъдата, без значение дали със случая се занимава националната, международната или регионалната наказателноправна система по отношение на пълнолетни или непълнолетни лица, или системата на обичайното или неформалното право;

г) “Ориентиран към детето” означава подход, който балансира правото на закрила на детето и взема под внимание неговите индивидуални нужди и възгледи.

V. Право на отнасяне с достойнство и състрадание

10. Децата, които са жертви и свидетели на престъпления, трябва да бъдат третирани с грижа и по деликатен начин по време на правораздавателния процес, като се има предвид конкретната им ситуация и техните непосредствени нужди, възрастта, пола, увреждането и степента на зрялост при пълно зачитане на техния физически, умствен и морален интегритет.

11. Всяко дете трябва да се третира като отделна личност с нейните специфични потребности, желания и чувства.

12. Намесата в личния живот на детето следва да се ограничава до минимум като същевременно се поддържат високи стандарти при събирането на доказателства с оглед да се гарантира провеждането на справедлив и безпристрастен съдебен процес.

13. За да се избегне причиняването на бъдещи страдания на детето, интервютата, разпитите и останалите методи на разследване трябва да се провеждат от обучени професионалисти, които действат по внимателен, почтителен и старателен начин.

14. Всеки вид взаимодействие, описан в тези Насоки, трябва да следва ориентиран към детето подход, прилаган в подходяща среда като се отчитат специалните нужди на детето съобразно неговите способности, възраст, интелектуална зрялост и развиващ се капацитет. Взаимодействието с детето трябва да се осъществява също и на език, който то владее и разбира.

IV. Право на защита от дискриминация

15. Децата, които са жертви и свидетели на престъпления, трябва да имат достъп до правораздавателен процес, който ги защитава от дискриминация на основание расата, цвета на кожата, пола, езика, религията, политическите или други възгледи, националния, етническият или социалният произход, имущественото състояние, инвалидност, рождение или друг статус на детето или на неговите родители или законни настойници.

16. Правораздавателният процес и услугите, които се предоставят в подкрепа на децата-жертви или свидетели на престъпления и на техните семейства, трябва да са ориентирани към възрастта, желанията, разбиранията, пола, сексуалната ориентация, етническия, културния, религиозния, езиковия и социалния произход на детето, към неговата каста, социално-икономическо положение и имиграционен или бежански статус, както и към специалните нужди на детето, включително неговото здраве, способности и капацитет. Професионалистите трябва имат съответното образование и да са обучени във връзка с подобни особености.

17. В определени случаи следва да се предоставят специални услуги и специфична закрила, съобразно особеностите на пола и характера на някои престъпления срещу деца, като например сексуалното посегателство по отношение на деца.

18. Възрастта не може да бъде бариера за правото на детето да участва пълноправно в процеса на правораздаване. Всяко дете трябва да се третира като годин свидетел, субект на разпит, като неговите показания не бива да се считат предварително за недействителни или ненадеждни единствено заради възрастта му, стига възрастта и зрелостта на детето да позволяват даването на разбираеми и достоверни свидетелски показания със или без помощни средства за комуникация или друг вид помощ.

VII. Право на информираност

19. От първия контакт с правораздавателния процес, както и в хода на цялата процедура, децата жертви и свидетели, техните родители или настойници и процесуални представители трябва да бъдат, доколкото е възможно, незабавно и точно информирани и относно:

а) Наличието на здравни, психологически, социални и други значими услуги, както и достъпа до тях и до правна или друг вид консултация или представителство, обезщетение и неотложна финансова помощ, когато е приложимо;

б) Процедурите на наказателния процес по отношение на пълнолетни и непълнолетни лица, включително за ролята на децата-жертви и свидетели, важноста, подбирането на подходящия момент и начина за даването на свидетелски показания, както и методите за "разпит" по време на разследването и съдебния процес;

в) Съществуващите механизми за подкрепа на детето при подаването на жалба и участието му в разследването и съдебния процес;

г) Конкретните места и времето за провеждането на изслушванията и други важни събития;

д) Наличието на мерки за защита;

е) Съществуващите механизми за преразглеждане на съдебни актове, които се отнасят до децата жертви и свидетели;

ж) Съответните права, които имат децата жертви или свидетели на престъпления по Конвенцията за правата на детето и Декларацията относно основните принципи на правосъдието, отнасящи се до жертвите на престъпления и злоупотреба с власт.

20. Като допълнение, децата-жертви, техните родители или настойници и процесуални представители трябва, доколкото е възможно, да бъдат незабавно и точно информирани и относно:

а) Развитието на конкретното дело и взетото решение по него, включително задържането, ареста и положението на обвиняемия, както и евентуалните промени във връзка с неговото положение, актовете на прокурора и развитието на случая след приключване на делото;

б) Съществуващите възможности за получаването на обезщетение от извършителя на престъплението или от държавата чрез правораздавателния процес, както и чрез алтернативно гражданско производство или друг вид процес.

VIII. Право на изслушване и на изказване на възгледи и отношение

21. Професионалистите трябва да положат всички усилия, за да позволят на децата жертви и свидетели да изразят своите възгледи и отношение във връзка с участието им в правораздавателния процес, включително и:

а) Като се уверят, че децата-жертви и, когато е приложимо, свидетели, са консултирани относно въпросите, изложени в параграф 19 по-горе;

б) Като се уверят, че децата-жертви и свидетели могат свободно и по свой начин да изразят възгледите си и своето отношение във връзка с участието им в съдебния процес, отношението им към собствената им безопасност във връзка с обвиняемите, предпочитания от тях начин за даване на свидетелски показания и чувствата им относно приключването на процеса;

в) Като уважават вижданията и отношението на детето, и ако не са съгласни с тях, да му обяснят причините за това.

IX. Право на ефективна помощ

22. Децата-жертви или свидетели на престъпления и, в подходящите случаи, членовете на техните семейства, трябва да имат достъп до помощ, предоставена от професионалисти, които са преминали съответното обучение, описано в параграфи 40-42 по-долу. Тук може да се включват помощ и услуги по подпомагане от финансов, юридически, консултативен, здравен, социален и образователен характер, услуги по физическо и психологическо възстановяване, както и други, необходими за реинтеграцията на детето, услуги. Така предоставената помощ следва да е насочена към потребностите на детето и да му позволява да участва ефективно във всички етапи на правораздавателния процес.

23. В процеса на подпомагане на децата-жертви и свидетели професионалистите трябва да положат всички усилия за координиране на предлаганата подкрепа, така че да се избегне подлагането на детето на прекалено много вмешателства.

24. Децата-жертви и свидетели трябва да получават помощ от лица, които могат да ги подкрепят, такива, като специалисти по проблемите на деца-жертви/свидетели на престъпления, като те започват работата си с детето при първоначалния сигнал за престъпление и продължават да предоставят съответната услуга докато стане ясно, че вече няма нужда от нея.

25. Професионалистите трябва да разработят и приложат мерки, които улесняват децата при даването на свидетелски показания или при свидетелстването, с оглед да се подобри комуникацията и цялостното разбиране по време на досъдебното производство и на самия съдебен процес. Мерките могат да включват:

а) Участие на специалисти по проблемите на деца-жертви и свидетели, които да се справят със специфичните нужди на детето;

б) Ангажиране на лица, които могат да подкрепят детето, включително на специалисти и подходящи членове на семейството, които да придружават детето по време на даването на свидетелски показания;

в) Назначаване на особени представители в подходящите случаи, които да защитават правните интереси на детето.

X. Право на лична неприкосновеност

26. Защитата на личната неприкосновеност на децата, които са жертви или свидетели на престъпления, трябва да бъде въпрос от първостепенна важност.

27. Информацията във връзка с участието на детето в правораздавателния процес трябва да бъде защитена. Това може да се постигне чрез запазването на поверителността и ограничаването на разкриването на информация, която може да доведе до идентифицирането на дете-жертва или свидетел в съдебния процес.

28. Следва да се предприемат мерки за предпазване на децата от прекомерно излагане пред обществеността, като например не се допуска присъствието на трети лица и медии в съдебната зала по време на свидетелстването на детето, когато това е позволено от националното законодателство.

XI. Право на защита в трудни ситуации по време на правораздавателния процес

29. Професионалистите трябва да предприемат мерки за предотвратяване на възникването на трудни ситуации по време на разкриването на престъплението, досъдебната и съдебната фаза, за да гарантират защитата на най-добрите интереси и достойнството на децата-жертви и свидетели на престъпления.

30. Професионалистите следва да подхождат внимателно към децата-жертви и свидетели като:

а) Осигуряват подкрепа за децата-жертви и свидетели, включително като ги придружават по време на участието им в съдебния процес, когато това съвпада с най-добрите интереси на детето;

б) Дават на децата-жертви и свидетели увереност по отношение на процеса, включително и като им дават ясни очаквания за това какво ги очаква в хода на процеса с възможно най-голяма доза сигурност. Участието на детето в изслушвания и съдебни процеси трябва да се планира предварително във времето като се положат всички усилия да се осигури приемствеността в отношенията между децата и професионалистите, които влизат в контакт с тях по време на процеса;

в) Осигуряват възможно най-ранното провеждане на съдебните процеси, освен ако отлагането е в най-добрия интерес на детето. Разследването на престъпления с участието на деца-жертви и свидетели също трябва да се ускори като се осигури наличието на процедури, законови мерки или съдебни правила, които позволяват ускореното разглеждане на случаите с участието на деца-жертви и свидетели на престъпления;

г) Използват процедури, ориентирани към детето, включително специализирани стаи за разпит на деца, интердисциплинарни услуги за децата-жертви, локализирани на едно място, модифицирани съдебни зали, съобразени със специфичните нужди на деца свидетели, прекъсвания по време на даването на свидетелски показания от детето, изслушвания на детето, които се насрочват в такъв час от деня, който е подходящ за възрастта и зрелостта му, адекватна система за извествяване с оглед да се гарантира, че детето отива в съда само когато е необходимо, както и други подходящи мерки, улесняващи даването на показания.

31. Професионалистите трябва също така да приложат мерки:

а) За ограничаване броя на интервютата: трябва да се приложат специални процедури за събиране на доказателства от деца-жертви и свидетели на престъпления с оглед намаляване броя на интервютата, изявленията, изслушванията и най-вече ненужното участие в съдебния процес, например чрез използването на видеозапис;

б) За гарантиране защитата на децата-жертви и свидетели, ако това е в съответствие с правната система и при надлежното зачитане на правата на защитата, от подлагане на кръстосан разпит от предполагаемия извършител на престъплението: ако се налага, децата жертви и свидетели трябва да бъдат интервюирани и разпитвани в съда извън полезрението на предполагаемия извършител; трябва да бъдат предоставени отделни чакални в сградата на съда и помещения за провеждането на закрити интервюта;

в) Гарантиращи, че децата-жертви и свидетели са разпитвани по подходящ за тях начин и позволяващи осъществяването на наблюдение от страна на съдии; улесняващи даването на свидетелски показания и намаляването на потенциала за сплашване на свидетелите, посредством например използването на помощни средства за даване на показания или назначаването на експерти-психолози.

XII. Право на безопасност

32. В случай на риск за безопасността на детето-жертва или свидетел следва да се вземат подходящи мерки, които изискват съответният риск да бъде доведен до знанието на отговорните органи и да бъде спестен на детето преди, по време и след приключването на правораздавателния процес.

33. Професионалистите, които влизат в контакт с деца, трябва да са задължени да уведомят съответните власти, ако подозират, че на дете-жертва или свидетел на престъпление е била нанесена вреда, понася или има вероятност да понесе вреда.

34. Професионалистите трябва да са обучени да разпознават признаците и да предотвратяват сплашване, шантаж и причиняване на вреда на деца-жертви и свидетели на престъпления. В случаите когато децата-жертви и свидетели може да са подложени на сплашване, шантажиране или нанасяне на вреда, трябва да се осигурят подходящи условия за гарантиране безопасността на детето. Предпазните мерки могат да включват:

а) Избягване на пряк контакт между детето-жертва или свидетел и предполагаемия извършител на престъплението във всеки един момент от правораздавателния процес;

б) Прилагане на постановени от съд ограничителни заповеди, придружени от система за регистрация;

в) Постановяване на досъдебно задържане на обвиняемия, както и на специални условия за “не-допускане на контакт” във връзка с гаранцията;

г) Поставяне на обвиняемия под домашен арест;

д) Осигуряване на защита за децата-жертви и свидетели от страна на полицията или други релевантни органи, когато това е възможно и подходящо, както и запазване в тайна на тяхното местонахождение.

XIII. Право на обезщетение

35. Децата-жертви на престъпления трябва да получават, винаги когато това е възможно, обезщетение с оглед да се гарантира пълното им възстановяване, реинтеграция и реабилитиране. Процедурите за осигуряването и получаването на обезщетение следва да са лесно достъпни и ориентирани към нуждите на детето.

36. Ако производството взема предвид нуждите на детето и се осъществява съгласно настоящите Насоки, следва да се насърчи провеждането на комбинирано наказателно и компенсационно съдопроизводство заедно с неформални и общностни съдебни процедури като възстановително правосъдие.

37. Обезщетението може да включва поправяне на вредите от страна на извършителя на престъплението, постановено от съда в рамките на наказателното производство, получаване на компенсации по програми, администрирани от държавата, за обезщетение на жертви на престъпления, и обезщетение за причинените вреди, постановено в рамките на гражданско съдопроизводство. Разходите за социална и образователна реинтеграция, медицинско лечение и правни услуги следва да се вземат предвид, когато е възможно. Трябва да се въведат процедури, които да гарантират изпълняването на решението за обезщетение, както и изплащането му преди да са наложени глоби.

XIV. Право на специални превантивни мерки

38. В допълнение към превантивните мерки, които би следвало да действат за всички деца, по отношение на децата-жертви и свидетели се изисква наличието на специални стратегии, тъй като те са особено уязвими спрямо повтарящи се престъпления.

39. Професионалистите трябва да разработят и да приложат всеобхватни и специално пригодени стратегии и начини за намеса в случаите, когато има риск от по-нататъшно виктимизиране на децата-жертви на престъпления. Тези стратегии и интервенции следва да вземат предвид характера на престъплението, включително когато престъплението е свързано с домашно насилие, сексуална експлоатация, жестоко третиране в институции и трафик на хора. Стратегиите могат да се основават на инициативи на правителството, граждански инициативи и инициативи за добросъседство.

XV. Прилагане

40. На професионалистите, които работят с деца-жертви и свидетели на престъпления, трябва да бъде предоставено адекватно обучение, образование и информация с оглед подобряване и осигуряване на устойчивост на специализираните методи, подходи и нагласи, за да се гарантира защитата на децата-жертви и свидетели и ефективното и внимателно отношение към тях.

41. Професионалистите трябва да бъдат обучени ефективно да защитават и да отговарят на потребностите на децата-жертви и свидетели, включително и в рамките на специализираните звена и служби.

42. Обучението трябва да включва:

а) Релевантните норми, стандарти и принципи в областта на човешките права, включително правата на детето;

б) Принципи и етични норми на институцията, в която работят;

в) Разпознаване на белези и симптоми, които сочат за престъпления срещу деца;

г) Умения и техники за преценка в случаи на кризи, особено при предаване на случай за разглеждане в съда, с акцент върху необходимостта от поверителност;

д) Въздействие, последици, включително отрицателни физически и психологически ефекти и травми, вследствие на извършени престъпления срещу деца;

е) Специални мерки и техники за подпомагане на децата-жертви и свидетели по време на правораздавателния процес;

ж) Въпроси, свързани с възрастта и сблъсъка на култури, от езиков, религиозен, социален и имаш отношение към пола характер;

з) Подходящи умения за общуване между възрастен и дете;

и) Техники за интервюиране и оценка, които намаляват травмата за детето докато повишават качеството на получаваната от него информация;

к) Умения за работа с деца-жертви и свидетели на престъпления, които позволяват отнасянето с тях да става по чувствителен, разбиращ, конструктивен и вдъхващ увереност начин;

л) Методи за опазване и представяне на доказателства, както и за разпит на деца свидетели;

м) Роли и методи, използвани от професионалисти, които работят с деца-жертви и свидетели на престъпления.

43. Професионалистите трябва да положат всички усилия за възприемането на интердисциплинарен подход, основан на сътрудничеството, в оказването на помощ на децата, като се запознаят с широкия набор от налични услуги, сред които оказване на подкрепа за жертвите, съдебна защита, икономическа помощ, консултиране, образователни, здравни, правни и социални услуги. Този подход може да включва изготвянето на протоколи за различните етапи на правораздавателния процес с оглед да се насърчи сътрудничеството между страните, предоставящи услуги на децата-жертви и свидетели, както и останалите форми на мултидисциплинарна работа, свързана с ангажирането на полицейските, прокурорските, медицинските и социалните служители и експерти психолози, които работят на едно и също място.

44. Международното сътрудничество между държавите и всички сектори на обществото трябва да се засили както на национално, така и на международно ниво, включително оказването на взаимопомощ с цел улесняване събирането и обmena на информация и разкриването, разследването и съдебното преследване на международни престъпления, които засягат деца-жертви и свидетели на престъпления.

45. Препоръчително е професионалистите да използват настоящите Насоки като основа за изработването на закони и политики, стандарти и протоколи, насочени към подпомагане на деца-жертви и свидетели, участващи в съдебния процес.

46. Професионалистите трябва да имат възможност периодично да преразглеждат и оценяват заедно с други органи своята роля в съдебния процес с цел гарантиране на правата и детето и на ефективното прилагане на настоящите Насоки.

Комитет по правата на детето

Петдесет и първа сесия

Женева, 25 май - 12 юни 2009 г.

Оригинал: английски

ПРАВО НА ДЕТЕТО НА ИЗСЛУШВАНЕ

Общ коментар №12 (2009)

Член 12, параграф 1 от Конвенцията за правата на детето предвижда:

„1. Държавите - страни по Конвенцията осигуряват на детето, което може да формира свои собствени възгледи, правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето.

2. За тази цел на детето е предоставена по-специално възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган по начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство.“

I. ВЪВЕДЕНИЕ

1. Член 12 от Конвенцията за правата на детето („Конвенцията“) представлява единствена по рода си разпоредба в договор за правата на човека - той регламентира правния и социалния статут на децата, на които от една страна им липсва пълната автономност на пълнолетни граждани, но които от друга страна са носители на права. Параграф 1 гарантира на всяко дете, което е способно да формира свои собствени възгледи, правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето. Параграф 2 по-конкретно предвижда, че на детето трябва да бъде дадено право да бъде изслушвано по всякакви съдебни или административни производства, отнасящи се до него.

2. Правото на всички деца да бъдат изслушвани и вземани на сериозно представлява една от основните ценности на Конвенцията. Комитетът по правата на детето („Комитетът“) определя член 12 като един от четирите общи принципа на Конвенцията (останалите три са правото на недопускане на дискриминация; правото на живот и развитие; и най-добрите интереси на детето като първостепенно съображение). Предвид това може да се заключи, че член 12 не просто установява самото право, но и че трябва да бъде вземан предвид при тълкуването и осъществяването на всички други права.

3. От приемането на Конвенцията през 1989 г. насам е постигнат съществен напредък на местно, национално, регионално и световно равнище що се отнася до подготвянето на законодателни актове, политики и методологии, насърчаващи прилагането на член 12. През последните години се прилага широко разпространена практика, повсеместно формулирана с понятието „участие“, въпреки че това понятие не е част от член 12. Това понятие се развива и вече намира широко приложение при описанието на текущи процеси, включващи обмяна на информация и водене на диалог между деца и възрастни въз основа на взаимно уважение, в хода на които децата могат да научат как техните възгледи и тези на възрастните биват зачитани и да влияят на резултатите от тези процеси.

4. Държавите, страни по Конвенцията, потвърждават своя ангажимент към изпълнението на член 12 на двадесет и седмата специална сесия на Общото събрание относно децата, проведена през 2002 г.¹, Комитетът отбелязва обаче, че в повечето общества по света упражняването на правото на детето да изразява своите възгледи по разнообразните въпроси, отнасящи се до него, и да разчита на това тези възгледи да бъдат зачитани, продължава да бъде затруднявано от редица натрупани с годините практики и разбирания, както и от политически и икономически бариери. Много деца се сблъскват с трудности, но Комитетът по-специално признава, че особени бариери пред упражняването на това право съществуват за определени групи деца, включително по-малките момчета и момичета, както и децата от маргинализираните групи и тези в неравностойно положение. Комитетът изразява загриженост и за качеството на много от съществуващите практики. Необходимо е по-добро разбиране относно последиците на член 12 и как той да се прилага по-пълноценно за всяко дете.

5. През 2006 г. Комитетът проведе ден на обща дискусия относно правото на детето да бъде изслушвано, за да изследва смисъла и значението на член 12, взаимовръзките му с други разпоредби, както и празнините, добрите практики и приоритетните въпроси, които трябва да бъдат разгледани, така че да се способства за упражняването на това право.² Съдържащият се в този документ общ коментар е резултат от информацията, обменена по време на дискусията, включително с участието на деца, опита на Комитета, натрупан при анализирането на докладите на държавите - страни по Конвенцията, и високо значимите експертни познания и опит, които се отнасят до претворяването в практиката на правото, въплътено в член 12, отстрана на правителства, неправителствени организации (НПО), обществени организации, агенции за развитие и самите деца.

6. Общият коментар съдържа правен анализ на двата параграфа на член 12, следван от разяснения на изискванията за пълното реализиране на това право, включително по-специално в съдебни и административни производства (раздел „А“). В раздел „Б“ се разглежда взаимовръзката на член 12 с другите три общи принципа на Конвенцията, както и връзката му с други разпоредби. Изискванията и въздействието на правото на детето да бъде изслушвано в различни ситуации и различна обстановка са изложени в раздел „В“; раздел „Г“ съдържа преглед на основните изисквания относно упражняването на това право, а заключенията са представени в раздел „Д“.

7. Комитетът препоръчва държавите - страни по Конвенцията да разпространят повсеместно този общ коментар до държавните и административните структури, сред децата и гражданското общество. Това изисква превод на коментара на съответните езици, предоставянето на негови версии, разбираеми от детската аудитория, провеждане на работни срещи и семинари, на които да се обсъдят последиците от коментара и най-добрият начин, по който да бъде приложен, както и включването на коментара в обучението на всички специалисти, които работят в полза на и с деца.

II. ЦЕЛИ

8. Всеобхватната цел на общия коментар е да се осигури подкрепа на държавите - страни по Конвенцията за ефективното изпълнение на член 12. Предвид това коментарът има също за цел да:

- Подобри разбирането относно значението на член 12 и последиците от него за правителствата, заинтересованите страни, НПО и обществото като цяло.
- Доразвие обхвата на законодателството, политиката и практиката, необходими за осигуряване на пълно изпълнение на член 12.
- Изведе на преден план положителните подходи към изпълнението на член 12, като се разчита на опита на Комитета в мониторинга на този аспект.
- Предложи основни изисквания относно подходящите способности, за да се придава надлежно значение на възгледите на децата по всички въпроси, отнасящи се до тях.

III. ПРАВОТО НА ИЗСЛУШВАНЕ - ПРАВО НА ОТДЕЛНОТО ДЕТЕ И ПРАВО НА ГРУПИ ДЕЦА

9. Структурата на общия коментар следва направеното от Комитета разграничение между правото на отделното дете да бъде изслушвано и правото на изслушване, приложено към група деца (напр. клас ученици, децата в квартала, децата от дадена държава, деца с увреждания или момичета). Това разграничение е важно, защото Конвенцията предвижда задължението за държавите - страни по нея да осигуряват на децата правото да бъдат изслушвани в съответствие с тяхната

възраст и зрелост (вж. по-нататък правния анализ на член 12, параграфи 1 и 2).

10. Възрастта и зрелостта на детето може да бъдат съобразени, когато се изслушва отделно дете, както и когато група деца реши да изрази своите възгледи. Оценяването на възрастта и зрелостта на дете е по-лесно, когато съответната група е съставна част от постоянна структура като семейство, ученически клас или жителите на определен квартал; оценяването обаче става по-трудна задача, когато децата се изразяват колективно. Дори ако се сблъскват с трудности при оценката на възрастта и зрелостта, държавите - страни по Конвенцията следва да разглеждат децата като група, която да бъде изслушана, а Комитетът настойчиво препоръчва на държавите да положат максимални усилия да изслушат или да поискат да чуят възгледите на изразяващите се колективно деца.

11. Държавите - страни следва да насърчават децата да формират свободни възгледи и да осигуряват среда, която да дава възможност на децата да упражняват своето право на изслушване.

12. Изразените детски възгледи може да предоставят важни гледни точки и опит и трябва да бъдат обмисляни при вземането на решения, разработването на политики и изготвянето на закони и/или мерки, както и при тяхното оценяване.

13. Тези процеси обикновено се наричат участие. Упражняването на правото на изслушване от детето или децата е определящ елемент на тези процеси. С термина „участие“ се подчертава, че приобщаването на децата не бива да бъде само моментен акт, а отправна точка за задълбочен обмен между деца и възрастни в процеса на разработването на политики, програми и мерки във всички значими аспекти от детския живот.

14. В раздел „А“ (Правен анализ) на общия коментар Комитетът разглежда индивидуалното право на изслушване на отделното дете. В раздел „В“ (Упражняване на правото на изслушване в различна обстановка и различни ситуации) Комитетът изследва правото на изслушване както на отделното дете, така и на децата като група.

А) Правен анализ

15. Член 12 от Конвенцията урежда правото на всяко дете свободно да изразява своите възгледи по всички въпроси, отнасящи се до него, и производното право на тези възгледи да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето. Тази разпоредба налага ясно правно задължение на държавите-страни по Конвенцията да признаят това право и да гарантират упражняването му, като изслушват възгледите на детето и им придават надлежно значение. Това задължение изисква държавите - страни по Конвенцията в съответната си съдебна система директно да гарантират въпросното право или да приемат или изменят закони, по силата на които децата да могат пълноценно да упражняват това право.

16. Детето обаче има също свободата да не упражни правото си. Изразяването на възгледи е избор, а не задължение на детето. Държавите - страни по Конвенцията трябва да гарантират, че детето получава всички необходими сведения и съвети, за да вземе решение в полза на най-добрите си интереси.

17. Член 12 принципно предвижда, че държавите-страни по Конвенцията трябва да гарантират, че тълкуването и упражняването на всички други права, включени в Конвенцията, се ръководят от този член.³

18. От член 12 следва, че детето има права, които влияят върху живота му, а не само права, произтичащи от неговата уязвимост (защита) или зависимост от възрастните (обезпечаване).⁴ Конвенцията признава детето като носител на права, а почти универсалното унифициране на този международен акт от държавите - страни по него утвърждава статута на детето, ясно определен в член 12.

1. Езиков анализ на член 12

а) Член 12, параграф 1

і) „осигуряват“

19. Член 12, параграф 1 предвижда, че държавите - страни по Конвенцията „осигуряват“ на детето правото свободно да изразява своите възгледи. „Осигуряват“ е правно понятие със специална сила, което не дава на държавите страни никаква свобода на собствена преценка. Предвид това държавите страни са обвързани от стриктното задължение да предприемат адекватни мерки за пълното упражняване на това право от всички деца. Това задължение съдържа два елемента,

имащи за цел да гарантират наличието на механизми, чрез които детето да бъде поощрено да сподели възгледите си по всички въпроси, отнасящи се до него, и чрез които да се придава значение на тези възгледи.

ii) „може да формира свои собствени възгледи“

20. Държавите - страни осигуряват правото на изслушване на всяко дете, което „може да формира свои собствени възгледи“ Тази фраза не бива да се разглежда като ограничение, а като задължение за държавите - страни да оценят способността на детето да формира във възможно най-голяма степен свое самостоятелно мнение. Това означава, че държавите-страни не може да изхождат от допускането, че детето не е способно да изрази своите възгледи. Напротив, държавите - страни следва да приемат за дадено, че детето е способно да формира свои собствени възгледи, и да признават правото му да ги изразява, като не се изисква детето първо да докаже тази си способност.

21. Комитетът подчертава, че член 12 не налага възрастово ограничение по отношение на правото на детето да изразява своите възгледи и не поощрява държавите - страни да въвеждат нито законодателно, нито в практиката възрастова граница, която би ограничила правото на детето да бъде изслушвано по всички въпроси, отнасящи се до него. В този смисъл Комитетът подчертава следното:

- На първо място, в своите препоръки след общата дискусия относно упражняването на правата на детето в ранна детска възраст, проведена през 2004 г., Комитетът изтъква, че концепцията за детето като носител на права е „[...] присъства в ежедневието на детето от най-ранна възраст“.⁵ Изследванията сочат, че детето е способно да формира възгледи от най-ранната си възраст дори когато то не може да ги изрази словесно.⁶ Следователно абсолютното прилагане на член 12 изисква признаване и зачитане на несловесните форми на общуване, включително игра, език на тялото, изразения на лицето, чертане и рисуване, чрез които много малките деца засвидетелстват своето разбиране, избор и предпочитания.
- На второ място, не е необходимо детето да познава задълбочено всички аспекти на въпроса, отнасящ се до него, а да има достатъчно разбиране, което му позволява по подходящ начин да формира собствени възгледи по въпроса.
- На трето място, държавите-страни са обвързани също от задължението да гарантират упражняването на това право от деца, изслушването на чиито възгледи е затруднено. Така например на децата с увреждания трябва да се предостави всяко необходимо средство за общуване, улесняващо ги да изразят възгледите си, както и да им се даде възможност да използват това средство. Освен това трябва да се положат усилия за признаване на правото на изразяване на собствените възгледи в полза на деца от малцинствени групи, от коренното население и на деца мигранти, които не говорят езика на мнозинството.
- На последно място, държавите - страни трябва да съзнават възможните отрицателни последици от необмисленото практикуване на това право, особено в случаи, отнасящи се до много малки деца, или когато детето е било жертва на престъпление, сексуално малтретиране, насилие или други форми на малтретиране. Държавите - страни трябва да предприемат всички необходими мерки, за да гарантират, че правото на изслушване се упражнява при осигуряване на пълна защита на детето.

iii) „Правото да изразява тези възгледи свободно“

22. Детето има правото „да изразява тези възгледи свободно“. „Свободно“ означава, че детето може да изразява своите възгледи без принуда, както и да реши дали желае да упражни своето право да бъде изслушано или не. „Свободно“ означава също, че детето не може да бъде манипулирано или подлагано на нередно въздействие или натиск. Освен това понятието „свободно“ е присъщо на „собствената“ гледна точка на детето -то има право да изразява своите собствен възгледи, а не тези на останалите.

23. Държавите-страни трябва да осигурят условия за изразяването на възгледи, които отразяват индивидуалната и социалната ситуация на детето и средата, в която то се чувства уважавано и сигурно, кога-то свободно изразява своето мнение.

⁵ CRC/C/GC/7/Rev.I, точка 14.

⁶ За сравнение вж. Lansdown G., „The evolving capacities of the child“, Innocenti Research Centre, UNICEF/Save the Children, Florence (2005).

24. Комитетът подчертава, че събеседванията с дете не следва да се провеждат по-често от необходимото, особено когато се изследват неблагоприятни събития. „Изслушването“ на дете е труден процес, който може да му окаже травмиращо въздействие.

25. За реализиране на правото на детето да изразява своите възгледи се изисква лицата, отговорни за изслушването на детето или неговите родители или настойник, да го информират за въпросите, мненията и възможните решения, които следва да се разгледат и вземат, както и последиците от тях. Детето трябва да бъде информирано също и за условията, при които ще бъде помолено да изрази своите възгледи. Това право да получи информация е от първостепенно значение, защото то е предварително условие детето да има яснота при вземането на решения.

iv) „По всички въпроси, отнасящи се до него“

26. Държавите-страни по Конвенцията трябва да гарантират, че детето е способно да изрази своите възгледи „по всички въпроси, отнасящи се до него“. Това представлява втори квалифициращ признак на разглежданото право - детето трябва да бъде изслушвано, ако разглежданият въпрос го засяга. Това основно условие трябва да бъде съблюдавано и тълкувано в широк смисъл.

27. Отворената работна група, сформирана от Комисията по правата на човека, автор на текста на Конвенцията, отхвърля предложението тези въпроси да бъдат уредени чрез ограничителен списък, който определя кои възгледи на отделно дете или група деца следва да се зачитат. Вместо това беше прието, че правото на детето да бъде изслушвано следва да се отнася до „всички въпроси, отнасящи се до детето.“ Комитетът изразява загриженост, че често пъти на децата се отказва правото да бъдат изслушвани дори когато разглежданият въпрос очевидно се отнася до тях и когато децата са способни да изразят своите собствени възгледи по този въпрос. Макар да подкрепя прилагането на широко определение на понятието „въпроси“, което обхваща и аспекти, които не са изрично визирани от Конвенцията, Комитетът признава клаузата „отнасящи се до детето“, която бе добавена за разяснение, че не се цели общ политически мандат. Практиката обаче, включително Световната среща на върха за детето, показва, че широкото тълкуване на въпросите, отнасящи се до детето или децата, спомага за приобщаването на децата в социалните процеси на общността и обществото. С оглед на това държавите - страни по Конвенцията следва внимателно да изслушват възгледите на децата винаги когато детската гледна точка може да повиши качеството на вземаните решения.

(v) „Като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето“

28. На възгледите на детето трябва „да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето“. Тази клауза се отнася до способността на детето, която трябва да бъде оценена, за да може да се придаде надлежно значение на неговите възгледи или да му се съобщи начинът, по който тези възгледи са повлияли върху резултата от процеса. Член 12 предвижда, че само изслушването само по себе си не е достатъчно, но и възгледите му трябва и да бъдат взети сериозно предвид, когато детето е способно да формира свои собствени възгледи.

29. С изискването на възгледите на детето да се придава надлежното значение, съответстващо на възрастта и зрелостта му, член 12 ясно показва, че значението на детските възгледи не може да се определи единствено въз основа на възрастта. Нивото на разбиране у децата не е винаги обвързано с биологичната им възраст. Изследванията сочат, че редица фактори допринасят за развитието на способностите на детето да формира възгледи, включително информацията, опитът, заобикалящата среда, социалните и културните очаквания, както и интензитетът на оказваната подкрепа.. По тази причина възгледите на детето трябва да бъдат оценявани строго индивидуално.

30. Зрелостта се отнася до способността на индивида да разбере и прецени последствията от определен въпрос и следователно трябва да се има предвид при определянето на индивидуалната способност на всяко дете. Определянето на зрелостта е трудна задача; в контекста на член 12 тя представлява способността на детето разумно и независимо да изразява своите възгледи по разглеждани въпроси. Въздействието на съответния въпрос върху детето също трябва да се взема под внимание. Колкото по-голямо въздействие върху живота на детето има крайният резултат, толкова по-значима е подходящо извършената оценка на зрелостта на това дете.

31. Необходимо е да се отчете разбирането за развиващите се способности на детето и за наставленията и насоките от страна на родителите (вж. точка 84 и раздел „В“ по-долу).

б) Член 12, параграф 2

i) Правото детето „да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него“

32. Член 12, параграф 2 предвижда конкретно, че на детето трябва да се предоставят възможности да бъде изслушвано по-специално „при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него“. Комитетът изтъква, че тази разпоредба се прилага неограничено към всички относими съдебни производства, отнасящи се до детето, включително например при раздяла на родителите, упражняване на попечителство, полагане на грижи и осиновяване, деца правонарушители, деца жертви на физическо или психологическо насилие, сексуално малтретиране или други престъпления, здравеопазване, социално осигуряване, непридружавани деца, търсещи закрила деца или деца бежанци и жертви на въоръжен конфликт или на други извънредни ситуации. Типичните административни производства включват например издаването на административни актове относно образованието, здравословното състояние, заобикалящата среда, условията на живот или защитата на децата. И двата вида производства може да включват алтернативни механизми за разрешаване на спорове като медиация и арбитраж.

33. Правото на изслушване се прилага както към производства, иницирани от самото дете (например оплаквания срещу малтретиране и жалби срещу изключване от училищната среда), така и към производства, за които органът е сезиран от други лица, отнасящи се до детето, като раздяла на родителите или осиновяване. Държавите - страни се насърчават да въведат законодателни мерки, задължаващи органите, вземащи решения в съдебни и административни производства, да разясняват степента, в която зачитат възгледите на детето, както и последиците за него.

34. Ефективното изслушване на дете е невъзможно в сплашваща, враждебна, безчувствена или неподходяща за възрастта на детето среда. Производството трябва да бъде едновременно достъпно и подходящо за детето, --Особено внимание трябва да се обърне на осигуряването и предоставянето на добре подбрана за детето информация, достатъчна подкрепа в полза на самозастъпничеството и подходящо обучен персонал, както и на оформлението на съдебните зали, облеклото на съдиите и адвокатите, параваните и наличието на отделни чакални.

ii) „Или пряко, или чрез представител ли пряко, или чрез представител или съответен орган“

35. След като детето е решило, че иска да бъде изслушано, то ще трябва да избере начина - „или пряко, или чрез представител или съответен орган“. Комитетът препоръчва, когато е осъществимо, на детето да се предоставя възможността да бъде изслушано пряко в хода на съответното производство.

36. Функцията на представител може да се поеме от единия или двамата родители, адвокат или друго лице (социален работник и др.). Трябва да се подчертае обаче, че в много случаи (по граждански, наказателни или административни дела) има риск от конфликт на интереси между детето и най-очевидния негов представител (родител/и). Когато детето се изслушва чрез представител, изключително важно е възгледите на детето да бъдат предадени вярно от представителя му на органа, вземащ решение. Изборът на метода следва да се определи от детето (или от подходящия орган при нужда) предвид специфичната за детето ситуация. Представителите трябва да познават и разбират в достатъчна степен различните аспекти на процеса на вземане на решения и да имат опит в работата с деца.

37. Представителят трябва да съзнава, че представлява изключително интересите на детето, а не интересите на другите (родител/и, институции или органи, включително дом, администрация или общество). Препоръчително е да се разработят кодекси на поведение за представителите, определени да представляват възгледите на детето.

iii) „по начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство“

38. Възможността за представителство трябва да се прилага „по начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство“. Тази клауза не бива да се тълкува в смисъл, че разрешава прилагането на процесуално законодателство, което ограничава или възпрепятства упражняването на това основно право. Напротив, държавите - страни по Конвенцията се насърчават за придържане към основните правила на справедливия съдебен процес, като правото на защита и правото на достъп на заинтересованото лице до документите по неговото дело.

39. Когато процесуалните правила не са спазени, актът на съда или на административния орган може да бъде оспорен и съответно да бъде отменен, заменен с друг акт или върнат за ново разглеждане от долустоящия съд.

2. Стъпки за осъществяване на правото на детето да бъде изслушано

40. Прилагането на член 12, параграфи 1 и 2 изисква пет стъпки, насочени към ефективното реализиране на правото на детето да бъде изслушвано, когато даден въпрос го засяга или когато то е поканено да изрази възгледите си в официално производство или в друга ситуация. Тези изисквания трябва да се прилагат по начин, съобразен с конкретния случай.

а) подготовка

41. Лицата, отговорни за изслушването на детето, трябва да гарантират, че то е информирано за правото да изразява своето мнение по всички въпроси, отнасящи се до него, и по-конкретно във всички съдебни и административни производства, в които се решава въпрос, както и за въздействието, което изразените от детето възгледи може да окажат върху крайния резултат. Освен това детето трябва да получи информацията относно възможността да общува пряко или чрез представител. То трябва да съзнава възможните последици от направения избор. Органът, вземащ решение, трябва в достатъчна степен да подготви детето преди изслушването, като му обясни как, кога и къде ще се проведе изслушването и кой ще участва в него, и да вземе предвид възгледите на детето в тази връзка.

б) Изслушването

42. Контекстът, в който дете упражнява правото си на изслушване, трябва да бъде подпомагаш и окуражаващ, така че детето да е уверено, че отговорното лице го слуша с желание и сериозно приема това, което детето е решило да сподели. Лицето, което ще изслушва възгледите на детето, може да бъде възрастен, ангажиран с въпросите, отнасящи се до дете (например учител, социален работник или полагащо грижи лице), длъжностно лице, отговорно за вземането на решения на институционално равнище (например директор, административен служител или съдия) или специалист (например психолог или лекар).

43. Опитът показва, че изслушването следва да се провежда под формата на разговор, а не като едностранен разпит. Препоръчително е детето да не бъде изслушвано в открито съдебно заседание, а в условия на поверителност.

в) Оценка на способностите на детето

44. На възгледите на детето трябва да се придаде надлежното значение, когато въз основа на специфичен за случая анализ се установи, че детето е способно да формира свои собствени възгледи. Ако детето е способно да формира възгледи разумно и независимо, отговорното за вземането на решение лице трябва да вземе предвид възгледите на детето като съществен фактор при разрешаването на въпроса. Необходимо е да се разработи добра практика за оценяване на възможностите на детето.

г) Информация за значението, придавано на възгледите на детето (обратна информация)

45. Тъй като детето упражнява правото си на възгледите му да бъде придадено надлежно значение, отговорното за вземането на решение лице трябва да го информира за крайния резултат от процеса и да обясни как възгледите на детето са били взети предвид. Обратната информация е гаранция, че възгледите на детето са били не само формално изслушани, но и сериозно взети под внимание. Информацията може да подтикне детето да изиска, приеме или внесе друго предложение, а при съдебни и административни производства - да подаде жалба или оплакване.

д) Жалби, средства за правна защита и обезщетение

46. Необходимо е законодателство, предвиждащо ред, по който децата да подават жалби и искове, когато правото им на изслушване и правото им на надлежно отчитане на техните възгледи е било пренебрегнато или нарушено.⁷ Децата следва да имат възможност да се обърнат към омбудсман или лице с еквивалентна роля във всички институции за работа с деца, включително в училища и детски ясли и градини, за да могат да огласят своите оплаквания. Децата следва да знаят кои са тези лица и как да осъществят контакт с тях. В случай на семейни конфликти относно зачитането на детските възгледи детето би следвало да може да се обърне към лице от службите за работа с младежите в общността.

47. Когато правото на детето на изслушване бъде нарушено в съдебно или административно производство (член 12, точка 2), детето задължително трябва да има достъп до ред за подаване на жалба или оплакване, които осигуряват средства за правна защита срещу нарушаването на права.

Производството по такива жалби трябва да предоставя надеждни механизми, гарантиращи увереността на децата, че няма да бъдат изложени на риск от насилие или наказание, ако се възползват от тези процедури.

3. Задължения на държавите - страни по Конвенцията

а) Основни задължения на държавите - страни по Конвенцията

48. Правото на детето да бъде изслушвано налага задължение на държавите страни да преразгледат или изменят своето законодателство, за да въведат механизми, предоставящи на децата достъп до подходяща информация, достатъчна подкрепа при нужда, обратна информация относно придаденото на възгледите им значение, и процесуални правила за подаване на жалба, оплакване или иск.

49. За да изпълнят тези задължения, държавите - страни следва да приемат следните стратегии:

- Преразглеждане и оттегляне на ограничителни декларации и резерви по отношение на член 12.
- Учредяване на независими институции по правата на човека, като детски омбудсмани или комисари с широки правомощия, свързани с правата на детето.⁸
- Осигуряване на обучение относно член 12 и прилагането му в практиката, предназначено за всички професионалисти, които работят с деца или в тяхна полза, включително адвокати, съдии, полицаи, социални работници, експерти, служещи в интерес на обществото, психолози, полагащи грижи служители, служители в домове и затвори, преподаватели на всички равнища на образователната система, лекари, медицински сестри и други медицински лица, държавни служители, длъжностни лица в службите за предоставяне на закрила и традиционно установени ръководни кадри.
- Осигуряване на подходящи условия за подпомагане и насърчаване на децата да изразяват своите възгледи и гарантиране, че на тях се придава значение - чрез правила и механизми, които са строго уредени в законодателни актове и институционални кодекси и редовно оценявани от гледна точка на ефективност.
- Преодоляване на отрицателни нагласи, които затрудняват пълното осъществяване на правото на детето да бъде изслушвано - чрез обществени кампании, включително чрез лица, формиращи общественото мнение и средства за масово осведомяване, с цел да се променят общоприети обичайни представи относно детето.

б) Конкретни задължения във връзка със съдебни и административни производства i) право на детето на изслушване по граждански дела

50. В следващите няколко точки са разгледани основните въпроси, които налагат детето да бъде изслушано:

Развод и раздяла

51. В случаите на раздяла и развод децата на двойката са неизменно засегнати от съдебните решения. Издръжката на детето, упражняването на родителските права и правото на лични отношения се определят от съда в съдебното производство или чрез ръководена от съда медиация. Много законодателства включват за случаите на прекратяването на връзка разпоредба, която предвижда, че съдът трябва да отчете „най-добрите интереси на детето“ като първостепенен фактор.

52. По тази причина всички законодателни актове, уреждащи раздялата и развода, трябва да допускат правото на детето да бъде изслушвано от органа, вземащ решения, включително и в производството по медиация. В някои държави политически или законодателно се определя възраст, на която детето се приема за способно да изразява свои собствени възгледи. Съгласно Конвенцията обаче този въпрос следва да се преценява конкретно за всеки отделен случай - тя се позовава на възраст и зрелост и следователно изисква индивидуална оценка на способността на детето.

Отделяне от родителите и алтернативни грижи

53. Когато се взема решение за отделянето на дете от семейството му, защото е жертва на мал-

⁸ Вж. общ коментар № 2 (2002 г.) на Комитета относно ролята на независимите институции за правата на човека.

третиране или защото за него не се полагат грижи в семейния дом, възгледите на детето задължително трябва да бъдат взети предвид, за да се определят неговите най-добри интереси. Мерките за намеса може да се основават на оплакване, подадено от детето, друг член на семейството или представител на общността, в което се твърди, че в семейството се упражнява насилие или не се полагат грижи за детето.

54. Собственият опит на Комитета показва, че правото на детето да бъде изслушвано не винаги се зачита в държавите - страни. Комитетът препоръчва държавите - страни да гарантират законодателно (включително чрез подзаконовни актове и насоки относно политиките), че децата се поощряват да споделят възгледите си и че тези възгледи се вземат предвид, включително при решения за настаняване в приемни семейства или в домове, при разработване и преразглеждане на планове за полагане на грижи и при посещения при родителите и семейството.

Осиновяване и Кафала по ислямското право

55. Изключително важно е да се изслуша дете, давано за осиновяване или Кафала по ислямското право, което в крайна сметка ще бъде осиновено или ще бъде поставено под Кафала. Изслушването е необходимо и когато доведени или приемни родители осиновяват дете, въпреки че то и осиновителите може вече да живеят заедно от известно време.

56. Съгласно член 21 от Конвенцията най-добрите интереси на детето трябва да бъдат първостепенно съображение. В решенията за осиновяване, Кафала или друг режим на настаняване „най-добрите интереси“ на детето не може да се определят без отчитане на неговите възгледи.

Комитетът приканва всички държави-страни по Конвенцията по възможност да информират детето за последиците от осиновяването, Кефала или съответния режим на настаняване и да гарантират законодателно, че възгледите на детето ще бъдат изслушани.

ii) Правото на детето на изслушване в наказателни производства

57. При наказателни производства правото на детето да изразява своите възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, трябва да бъде зачитано в абсолютна степен и упражнявано на всеки етап от процеса на младежко правосъдие.⁹

Дете закононарушител

58. Съгласно член 12, параграф 2 от Конвенцията дете, за което се твърди, че е нарушило наказателното право, което е обвинено в такова деяние или което е разпознато като закононарушител, трябва да има право да бъде изслушано. Това право трябва да се спазва в пълна степен във всички фази на наказателното производство, още от досъдебната фаза, когато детето има право да запази мълчание, както и да бъде изслушано от полицията, прокурора и съдия-следователя. Това изискване се прилага също и в следващите стадии -до постановяване на присъдата, уреждането на съответните въпроси и изпълнението на наложените мерки.

59. В случай на прилагане на алтернативно производство, включително медиация, детето трябва да има възможност да дава своето свободно и доброволно съгласие, както и да получи правни и други съвети и помощ, за да се определи доколко целесъобразна и желателна е предложената алтернативна мярка.

60. За да участва ефективно в производството, всяко дете трябва да бъде информирано бързо и пряко на разбираем за него език за повдигнатите му обвинения, както и за правилата на производството срещу малолетни и непълнолетни извършители и за мерките, които съдът може да наложи. Производството трябва да се провежда в обстановка, която позволява на детето да участва и да се изразява свободно.

61. Съдебни и други изслушвания на деца, които са в конфликт със закона, трябва да се провеждат при закрити врата. Изключенията от това правило следва да бъдат много ограничени, ясно уредени в националното законодателство и да са продиктувани от най-добрите интереси на детето.

Дете жертва и дете свидетел

62. Децата жертви и децата свидетели на престъпления трябва да получат възможност за пълноценно упражняване на правото си да изразяват свободно своите възгледи в съответствие с

⁹ Вж. общ коментар № 10 (2007 г.) на Комитета относно правата на децата в системата за детско правосъдие (CRC/C/GC/10).

Резолюция № 2005/20 на Икономическия и социален съвет на Обединените нации (Насоки за правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления).¹⁰

63. Това по-конкретно означава, че трябва да се положат максимални усилия и да се гарантира, че дете, което е жертва и/или свидетел, е консултирано по важните въпроси относно участието му в производството и има възможност да изразява свободно, и то по свой начин, възгледите и опасенията си, свързани с неговото участие в съдебния процес.

64. Правото на детето жертва и свидетел е свързано също с правото му да бъде информирано относно въпроси като възможността да се възползва от здравни, психологически и социални услуги, ролята на детето жертва и/или свидетел, начините, по които се провежда „разпитът“, съществуващите механизми за подкрепа на детето, когато то подава оплакване и участва в разследвания и съдебни производства, конкретното място и време на провеждане на всяко изслушване, наличието на защитни мерки, възможностите за получаване на обезщетение и реда за обжалване.

i) Правото на детето на изслушване в административни производства

65. Държавите - страни по Конвенцията следва да разработят правила за административното производство в законодателството си, които да отразяват изискванията по член 12, и да гарантират правото на детето да бъде изслушано, наред с останалите процесуални права, включително правото на запознаване с относимите материали, на известяване за изслушването и на представителство от родители или други лица.

66. По-вероятното е деца да участват в административни, а не в съдебни производства, защото административните са по-неформални, по-гъвкави и се установяват относително лесно чрез закони и подзаконовни актове. Производствата трябва да бъдат съобразени с детето и достъпни за него.

67. Характерни административни производства, които се отнасят до децата, са например механизми за решаване на дисциплинарни въпроси в училищата (например временно отстраняване от учебната дейност и изключване), отказ за издаване на училищни удостоверения и свързани с постиженията [на децата] въпроси, дисциплинарни мерки и отказ да се предоставят привилегии в центровете за задържане на непълнолетни лица, молби за предоставяне на закрила от непридружавани деца и заявления за шофьорска книжка. При разглеждането на тези въпроси детето следва да има право да бъде изслушвано и да упражнява останалите си права по начин „съответстващ на процедурните правила на националното законодателство“.

Б) Правото на изслушване и взаимовръзките с други разпоредби на Конвенцията

68. В качеството на общ принцип член 12 е свързан с останалите общи принципи на Конвенцията, като тези по член 2 (правото на недопускане на дискриминация) и по член 6 (правото на живот, оцеляване и развитие), като по-конкретно е налице взаимозависимост между него [член 12] и член 3 (най-добрите интереси на детето като първостепенно съображение). Освен това член 12 е свързан с разпоредбите относно гражданските права и свободи, особено с член 13 (правото на свобода на изразяване на мнение) и член 17 (правото на информация). Не на последно място член 12 е свързан с всички други разпоредби на Конвенцията - те не може да бъдат приложени напълно, ако детето не се приема за субект със свои собствени възгледи относно правата, гарантирани от съответните разпоредби, и тяхното осъществяване.

69. От специално значение е връзката на член 12 с член 5 (развиващи се способности на детето и подходящи наставления и насоки отстрана на родителите - вж. точка 84 от този общ коментар), защото е жизненоважно даването от родителите наставления да отчитат развиващите се способности на детето).

1. Членове 12 и 3

70. Целта на член 3 е да гарантира, че най-добрите интереси на детето са първостепенно съображение при всички актове и действия по отношение на деца от публични или частни институции за социални грижи, съдилища, административни и законодателни органи. Това означава, че най-добрите интереси на детето трябва да се зачитат при всяко действие, предприето от името на детето. Най-добрите интереси на детето са подобни на процесуалните права, които задължават държавите - страни по Конвенцията да направят стъпки в процеса на предприемане на действия,

¹⁰ Резолюция № 2005/20 на Икономическия и социален съвет на Обединените нации и по-специално членове 8, 19 и 20. Публикувани на www.un.org/ecosoc/docs/2005/

за да гарантират отчитането на най-добрите интереси на детето. Конвенцията обвързва държавите - страни по нея с отговорността да гарантират, че лицата и органите, отговорни за съответните действия, изслушват детето съгласно член 12. Тази стъпка е задължителна.

71. Най-добрите интереси на детето, установени чрез обсъждане с детето, не са единственият фактор, който се отчита при предприемането на действия от институциите, властите и администрацията. Те обаче са от решаващо значение, както и възгледите на детето.

72. Член 3 урежда индивидуални случаи [на отделно дете], но освен това изрично изисква най-добрите интереси на децата като група да бъдат зачитани при всички действия, отнасящи се до деца. Следователно, когато определят най-добрите интереси на деца, държавите - страни по Конвенцията са обвързани от задължението да вземат предвид не само конкретната за всяко дете ситуация, но и интересите на децата като група. Не по-малко важно е държавите - страни задълбочено да изследват действията на частни и публични институции, органи и законодателни органи. Включването на „законодателните органи“ в обхвата на това задължение ясно показва, че всички отнасящи се до децата закони, подзаконови актове и разпоредби трябва да се ръководят от критерия „най-добри интереси“.

73. Най-добрите интереси на децата като определена група несъмнено трябва да бъдат установени по същия начин, както се преценяват индивидуалните интереси. Ако са засегнати най-добрите интереси на голям брой деца, ръководителите на институции, власти или държавни органи трябва също да предоставят възможности съответните деца от такива неопределени групи да бъдат изслушани, а на възгледите им да се придаде надлежно значение при планирането на действия, включително вземането на законодателни решения, които пряко или косвено се отнасят до деца.

74. Между член 3 и член 12 не е налице противоречие, а единствено взаимно допълване между двата общи принципа - единият установява целта да се удовлетворят най-добрите интереси на детето, а другият урежда методологията за постигане на целта детето или децата да бъдат изслушвани. Всъщност член 3 не може да се приложи правилно, ако компонентите на член 12 не се вземат под внимание. По подобен начин член 3 пък засилва функционалността на член 12, като подпомага съществена роля на децата във всички решения, които оказват влияние върху живота им.

2. Членове 12, 2 и 6

75. Правото на недопускане на дискриминация е изконно право, гарантирано от всички актове, уреждащи правата на човека, включително Конвенцията за правата на детето. Съгласно член 2 от Конвенцията всяко дете има право към него да не се проявява дискриминация, когато упражнява правата си, включително правата, предвидени в член 12. Комитетът подчертава, че държавите - страни по Конвенцията следва да вземат достатъчни мерки, за да гарантират на всяко дете правото да изразява свободно своите възгледи и правото на тях да се придаде значение без каквато и да е дискриминация, въз основа на расата, цвета на кожата, пола, езика, религията, политическите или други възгледи, националния, етническият или социалният произход, имущественото състояние, инвалидност, рождение или друг статут. Държавите - страни не може да допускат дискриминация, включително срещу уязвими или маргинализирани групи деца, и трябва да гарантират, че на децата е осигурено правото да бъдат изслушвани, както и възможността да участват във всички въпроси, отнасящи се до тях, наравно с всички други деца.

76. Комитетът по-конкретно изразява загриженост, че общоприетите нагласи и порядки в някои общества накърняват това право и налагат сериозни ограничения върху упражняването му. Държавите - страни трябва да вземат подходящи мерки за повишаване на осведомеността и образование на обществото относно отрицателното въздействие на тези нагласи и порядки, както и мерки за насърчаване на поведенчески промени, така че да се обезпечи пълноценното упражняване на правата на всяко дете съгласно Конвенцията.

77. Комитетът настоятелно призовава държавите - страни по Конвенцията да обръщат специално внимание на правото на момичетата да бъдат изслушвани, да получават подкрепа при нужда, да огласяват своите възгледи и на тези възгледи да бъде придавано значение, тъй като свързаните с пола стереотипи и патриархалните ценности накърняват правото, предвидено в член 12, и ограничават упражняването му от момичетата.

78. Комитетът със задоволство отбелязва, че член 7 от Конвенцията за правата на хората с увреждания налага на държавите - страни по Конвенцията задължението да гарантират, че децата с увреждания получават необходимата помощ и оборудване, които им позволяват да свободно да изразят своите възгледи, и че на тези възгледи се придава значение.

79. В член 6 от Конвенцията за правата на детето се признава, че всяко дете има изконно право на живот и че държавите - страни по Конвенцията осигуряват в максимално възможна степен оцеляването и развитието на детето. Комитетът отбелязва, че е изключително важно да се насърчава възможностите за осъществяване на правото на децата да бъдат изслушвани, тъй като участието на детето е инструмент за стимулиране на пълното личностно развитие и на развиващите се способности на детето в съответствие с член бис оглед на образователните цели, установени в член 29.

3. Членове 12,13 и 17

80. Член 13 относно правото на свобода на изразяване на мнение и член 17 относно достъпа до информация са предпоставки от съществено значение за ефективното упражняване на правото на децата да бъдат изслушвани. Тези разпоредби предвиждат, че децата са носители на права, а разглеждани във връзка с член 12, защитават правото на всяко дете да упражнява от свое име посочените права в зависимост от своите развиващи се способности.

81. Член 13 и предвиденото в него право на свобода на изразяване на мнение често биват бъркани с член 12. Макар член 12 и член 13 да са неразривно свързани, техен предмет обаче са различни права. Свободата на изразяване се отнася до правото на човека да има и изразява мнение, да търси и получава информация чрез всякакви информационни средства. Чрез тази свобода се утвърждава правото на детето формираните или изразяваните от него мнения да не бъдат ограничавани от държавите - страни по Конвенцията. Така на държавите - страни се вменява задължението да се въздържат от намеса в изразяването на тези възгледи и в осъществяването на достъп до информация, като същевременно защитават правото на достъп до средства за комуникации и обществен диалог. Член 12 пък е свързан с правото на изразяване на възгледи конкретно по отношение на въпроси, които засягат детето, и с правото на участие на детето в действия и решения, които имат влияние върху живота му. Член 12 обвързва държавите - страни със задължението да въведат необходимата законодателна рамка и механизми, за да способстват за активното участие на детето във всички действия, отнасящи се до него, да подпомогнат процеса на вземане на решения и да изпълнят задължението си да отдадат дължимото значение на изразените от детето възгледи. Свободата на изразяване на мнение, установена в член 13, не изисква подобни ангажименти или мерки от държавите - страни по Конвенцията. При все това създаването на среда на уважение, предразполагаща децата да изразяват своите възгледи и хармонираща с духа на член 12, също допринася за изграждането на възможности у децата да упражняват правото си на свобода на изразяване на мнение.

82. Реализирането на правото на детето да получава информация в съответствие с член 17 в голяма степен е предпоставка за ефективното упражняване на правото му да изразява възгледи. Децата се нуждаят от достъп до информация относно всички въпроси, които се отнасят до тях, и то във формат, съобразен с възрастта и способностите им. Това изискване е приложимо например към информация, свързана с правата на децата, всякакви отнасящи се до тях производства, национални закони, подзаконови актове, политики, местни услуги и производства по обжалване и подаване на оплаквания. В съответствие с членове 17 и 42 държавите - страни по Конвенцията следва да включат правата на детето в учебните планове и програми.

83. Комитетът също напомня на държавите - страни по Конвенцията, че средствата за масова информация са важен механизъм за повишаване на осведомеността относно правото на децата да изразяват възгледите си и за обезпечаване на възможности за публичното им изразяване. Комитетът насърчава различните средства за масово осведомяване да отделят допълнителни ресурси за включването на децата при разработването на програми и за осигуряването на възможности за децата да се развиват и водят медийни инициативи относно своите права.¹¹

4. Членове 12 и 5

84. В член 5 от Конвенцията се посочва, че държавите - страни следва да зачитат отговорностите,

¹¹ Ден за обща дискусия относно детето и средствата за масова информация (1996 г.): www.unhchr.ch/html/menu2/6/crc/doc/davs/media.pdf

правата и задълженията на родителите, на законните настойници или на членовете на по-голямото семейство или общност, както предвиждат местните обичаи, да осигуряват на детето насоки и ръководство в упражняването от него на правата, признати в Конвенцията. Следователно детето има право на напътствия и насоки, които трябва да компенсират липсата на познания, опит и разбиране у него и са съобразени с неговите развиващи се способности съгласно член 5. Колкото по-опитно е самото дете и колкото повече знае и разбира, толкова по-целенасочено родителите, законният настойник или другите лица, отговорни по закон за детето, трябва да преобразуват насоките и напътствията в напомнания и съвети, а впоследствие - в равнопоставен диалог. Този преход няма да се осъществи в конкретен момент от развитието на детето, а постепенно и системно, докато детето бива насърчавано да споделя своите възгледи.

85. Това изискване е затвърдено в член 12 на Конвенцията, който изисква на възгледите на детето да бъде придадено надлежно значение, независимо дали детето е способно да формира свои собствени възгледи. С други думи, входа на овладяването на способности децата имат право на повишаваща се отговорност за регламентирането на въпросите, отнасящи се до тях.¹²

5. Член 12 и упражняването на правата на детето по принцип

86. В допълнение към нормите, разгледани в предходните точки, повечето от останалите разпоредби на Конвенцията изискват и насърчават ангажирането на децата във въпроси, отнасящи се до тях. За тази многостранна ангажираност навсякъде се използва понятието „участие“. Градивният елемент на това участие безспорно е член 12, но изискването за съгласуван с децата процес на планиране, работа и развитие е налице в цялата Конвенция.

87. Практическото изпълнение обхваща широк кръг от проблеми като здравеопазване, икономика, образование или околна среда, които засягат интересите не само на детето като индивид, но и на групи деца и децата като цяло. С оглед на това Комитетът винаги е тълкувал термина „участие“ в широк смисъл, за да се въведат производства не само за отделните деца и ясно определените групи деца, но и за други категории като децата от коренното население, децата с увреждания или най-общо децата, които са засегнати пряко или косвено от социални, икономически или културни условия на живот в съответното им общество.

88. Това широко разбиране за участието на децата е застъпено в заключителния документ, приет на двадесет и седмата специална сесия на Общото събрание, озаглавен „Свят за децата“. Държавите - страни по Конвенцията са поели твърд ангажимент „да разработят и прилагат програми за насърчаване на значимо участие от страна на децата и юношите в процесите на вземане на решения, включително в семействата и училищата, на местно и национално равнище“ (точка 32, подточка 1). В общ коментар № 5 относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето Комитетът посочва: „Важно е правителствата да изградят взаимоотношения с децата, които са преки, а не просто опосредени чрез неправителствени организации (НПО) или институции за правата на човека.“¹³

В) Упражняването на правото на изслушване в различна обстановка и различни ситуации

89. Правото на детето да бъде изслушвано трябва да се упражнява в разнообразна обстановка и ситуации, в които децата растат, учат и се развиват. В разнообразните условия и ситуации съществуват различни представи относно детето и неговата роля, които може да насърчат или ограничат участието на децата в ежедневните дела и решенията от критично значение. За да благоприятстват за участието на децата, държавите - страни по Конвенцията могат да използват съществуващите многообразни възможности да се повлияе върху упражняването на правото на детето да бъде изслушвано.

1. В семейството

90. Семейство, в което децата могат да изразяват възгледите си свободно и да бъдат приемани сериозно от най-ранна възраст, е важен модел и подготовка за детето да упражнява правото си да бъде изслушвано в широката общественост.¹⁴ Този подход към родителските отговорности насърчава личностното развитие, укрепва семейните взаимоотношения, спомага за социализирането на

¹² Общ коментар № 5 (2003 г.) относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето.

¹³ Пак там, точка 12.

¹⁴ Комитетът обръща внимание и на общ коментар № 3 (2003 г.) относно ХИВ/СПИН и правата на детето, точки 11 и 12, както и на общ коментар № 4 (2003 г.) относно младежкото здраве, точка 6. 6.

децата и има превантивен ефект срещу всички форми на насилие в дома и семейството.

91. Правата и отговорностите на родителите и законните настойници да дават на децата си подходящи наставления и насоки (вж. точка 84 по-горе) са признати от Конвенцията, но в нея се изтъква, че целта им е да се даде възможност на детето да упражнява своите права, а наставленията и насоките трябва да се предоставят по начин, съобразен с развиващите се способности на детето.

92. Държавите - страни по Конвенцията следва да способстват законодателно и чрез съответни политики родителите, настойниците и детегледачите да изслушват децата и да отдават значение на възгледите им по въпроси, отнасящи се до тях. Родителите също следва да получават съвети да подкрепят децата при упражняването на правото да изразяват своите възгледи свободно и правото на тези възгледи да бъде придавано надлежно значение на всички равнища на обществото.

93. За да се подпомогне развитието на родителски методи, зачитащи правото на детето да бъде изслушвано, Комитетът препоръчва на държавите - страни по Конвенцията да поощряват програми за обучение на родители, които надграждат върху съществуващи положителни поведенчески подходи и нагласи, и чрез които се разпространява информация относно правата на децата и родителите, гарантирани от Конвенцията.

94. Тези програми трябва да обхващат:

- Взаимоотношенията, основани на взаимно уважение между родители и деца
- Участието на децата във вземането на решения
- Последиците от продаването на значение на възгледите на всеки член на семейството
- Разбирането, насърчаването и зачитането на развиващите се способности на децата
- Начините за преодоляване на противоположните възгледи в семейството

95. Тези програми трябва да затвърждават принципа, че момичета и момчетата имат равни права да изразяват своите възгледи.

96. Средствата за масова информация следва да играят централна роля, като осведомяват родителите, че участието на техните деца е от голямо значение за самите деца, за семействата и за обществото.

2. В среда, в която се полагат алтернативни грижи

97. Трябва да се въведат механизми, които гарантират, че децата, отглеждани във всички форми на алтернативни грижи, включително в заведения, са способни да изразяват своите възгледи, и че на тези възгледи се придава надлежното значение по всички въпроси, отнасящи се до тяхното настаняване, до регламентирането на грижите в приемни семейства и в домове, както и до ежедневието на децата. Тези механизми следва да включват:

- Законодателство, което урежда правото на детето на информация относно всякакви форми на настаняване, планове за полагане на грижи и/или лечение и значими възможности да изразява своите възгледи, както и правото на тези възгледи да се придаде значение през целия процес на вземане на решения.
- Законодателство, гарантиращо правото на детето да бъде изслушвано и правото на тези възгледи да се придава надлежно значение при разработването и установяването на услуги, свързани с полагането на благоприятни за детето грижи.
- Създаването на компетентна институция за наблюдение, като детски омбудсман, комисар или инспекторат, която да следи спазването на правилата и разпоредбите, уреждащи предоставянето на грижи, защита или лечение на деца в съответствие със задълженията по член 3. Органът за наблюдение трябва да има правомощия да упражнява неограничен достъп до институциите за настаняване (включително учреденията за деца-закононарушители), за да изслушва непосредствено възгледите и притесненията на децата и да следи в каква степен самата институция изслушва техните възгледи и им придава надлежно значение.
- Внедряване на ефективни механизми, например представителен съвет на децата (момичета и момчета) в институциите за медико-социални грижи с настаняване, който да има правомощия да участва в разработването и изпълнението на политиката и всички правила на институцията.

3. В здравеопазването

98. Изпълнението на разпоредбите на Конвенцията изисква зачитане на правото на детето да изразява своите собствени възгледи и да участва в стимулирането на здравословното развитие и благосъстоянието на децата. Това изискване се прилага към вземането на решения за здравни грижи, както и към участието на децата в разработването на политика и услуги за здравеопазване.

99. Комитетът определя няколко специфични, но взаимосвързани въпроса, които следва да бъдат отчетени относно участието на детето в практики и решения, свързани с полагането на грижи за неговото здраве.

100. Децата, включително по-малките сред тях, следва да бъдат включвани в процесите на вземане на решения по начин, съобразен с техните развиващи се способности. Те трябва да получават информация относно предложените лечения и техните ефекти и резултати, включително във форми, подходящи и достъпни за деца с увреждания.

101. Необходимо е държавите-страни по Конвенцията да въведат закони или подзаконови актове, които да гарантират, че децата имат достъп до поверителни медицински консултации и съвети без съгласието на родителите, независимо от възрастта на детето, когато това е необходимо за безопасността и благоденствието на детето. Децата може да се нуждаят от подобен достъп, когато са обект на насилие или малтретиране в дома си, когато имат нужда от образователна информация или услуги по репродуктивно здраве или в случай на конфликти между родителите и детето във връзка с достъпа до здравни услуги. Правото на децата да получават лични консултации и съвети е различно от правото да предоставят медицинско съгласие и не то трябва да бъде зависимо от каквото и да е възрастово ограничение.

102. Комитетът одобрява въвеждането в някои държави на определена възраст, при навършването на която правото на съгласие се прехвърля върху детето, и насърчава държавите - страни по Конвенцията да обмислят въвеждането на такива законови норми. По този начин децата над определената възраст имат право да дават своето съгласие, без да се изисква отделна професионална оценка на способностите им, след съгласуване с независим и компетентен експерт. При все това Комитетът настойчиво препоръчва на държавите-страни по Конвенцията да гарантират, че когато по-малко дете може да засвидетелства способност да изразява информиран възглед относно собственото си лечение, на този възглед се придава надлежно значение.

103. Лекарите и заведенията за здравни грижи трябва да предоставят на децата ясна и достъпна информация относно техните права, свързани с участието им в педиатрични проучвания и клинични изпитвания. Децата трябва да бъдат уведомени за проучванията, така че наред с останалите процедурни предпазни мерки да бъде обезпечено и тяхното информирано съгласие.

104. Освен това държавите-страни по Конвенцията следва да въведат и мерки, които позволяват на децата да привнесат своите възгледи и опит в планирането и програмирането на услугите, свързани с тяхното здраве и развитие. От децата следва да се иска да излагат възгледите си по всички аспекти, свързани с предоставянето на здравни грижи, включително относно вида на услугите, от които те се нуждаят, начина и мястото за най-добро предоставяне на тези услуги, наличието на дискриминиращи пречки за упражняването на достъп до здравните услуги, качеството на работа и отношението на здравните специалисти, както и начините за подпомагане на способностите на децата да поемат нарастваща отговорност за собственото си здраве и развитие. Такива данни може да бъдат получени чрез системи за обратна информация от децата потребители на услуги или децата участници в изследователски и консултативни процеси; данните може да бъдат предавани на местните и национални детски съвети и детски парламенти с цел разработване на стандарти и показатели за здравни услуги, зачитащи правата на детето.¹⁴

4. В образованието и в училище

105. Зачитането на правото на детето да бъде изслушвано в образователния процес е основна предпоставка за упражняване на правото на образование. Комитетът отбелязва със загриженост продължаващите прояви на авторитаризъм, дискриминация, непочтителност и насилие, които характеризират реалността в много училища и класни стаи. Подобна обстановка не предразполага децата да изразяват своите възгледи, нито спомага за придаването на надлежно значение на тези възгледи.

106. Комитетът препоръчва на държавите - страни по Конвенцията да предприемат действия, чрез

които да обезпечат възможности за децата да изразяват своите възгледи и за придаване на значение на тези възгледи по следните въпроси.

107. Във всички видове образователна среда, включително в образователните програми в ранна детска възраст, следва да се насърчава активната роля на децата в учебна среда, основаваща се на тяхното участие.¹⁵ Процесите на преподаване и учене трябва да отчитат условията на живот и перспективите на децата. По тази причина образователните органи следва да включват възгледите на децата и техните родители при планирането на учебните и училищните програми.

108. Образованието в областта на правата на човека може да формира мотивация у децата и да повлияе върху поведението им само тогава, когато тези права се упражняват в институциите, в които детето учи, играе и живее съвместно с други деца и възрастни.¹⁶ По-конкретно правото на детето да бъде изслушвано е предмет на критично и щателно изследване от децата в тези институции, където те могат да следят дали на възгледите им действително се придава надлежно значение, както е прогласено в Конвенцията.^{14 15 16}

109. Участието на децата е незаменимо средство за създаването на социален климат в класната стая, който стимулира сътрудничеството и взаимопомощта, необходими за насочено към децата интерактивно учене. Придаването на значение на възгледите на децата е особено важно за премахване на дискриминацията и предотвратяване на тормоза и дисциплинарни мерки. Комитетът подкрепя разрастването на обучението и личните консултации между връстници.

110. Системното участие на децата в процесите на вземане на решения следва да се реализира посредством класни съвети, ученически съвети и представителство на учениците в училищните настоятелства и комитети, в които те да могат свободно да изразяват своите възгледи относно развитието и изпълнението на политиките и кодексите на поведение в училищата. Необходимо е тези права да бъдат уредени законодателно, а не да се разчита, че ще бъдат упражнявани благодарение на добрата воля на властите, училищата и техните директори.

111. Освен в училищата държавите - страни по Конвенцията следва да се допитват до децата на местно и национално равнище по отношение на всички аспекти от образователната политика, включително, но не само, укрепването на благоприятния за децата характер на образователната система, формите за самостоятелно и неформално учене, предоставящи на децата „втори шанс“, училищните програми, методите на преподаване, училищните структури, стандартите, съставянето на бюджетите и системите за закрила на децата.

112. Комитетът насърчава държавите - страни по Конвенцията да подкрепят развитието на независими ученически организации, които могат да подпомагат децата при компетентното изпълнение на техните роли в образователната система, основани на принципа на детското участие.

113. При вземането на решения за преминаване към следващо ниво от училищната система или за определяне на дисциплини или групи, обособени по ниво на знания, трябва да се гарантира правото на детето да бъде изслушвано, защото тези решения засягат в голяма степен най-добрите интереси на детето. Тези решения трябва да бъдат подлежат на административен или съдебен контрол. Освен това правото на детето да бъде изслушвано трябва да бъде зачитано в пълна степен и в дисциплинарни производства.¹⁷ По-специално в случай на изключване на дете от учебни занятия или от училището решението трябва да подлежи на съдебен контрол, тъй като противоречи на правото на детето на образование.

114. Комитетът приветства въведените в много държави благоприятни за децата учебни програми, които имат за цел да осигурят интерактивна, грижовна, защитена и способстваща участието среда, подготвяща децата и юношите за активни роли в обществото и за отговорен граждански живот в съответните им общности.

¹⁵ „Основен на човешките права подход към образование за всички - рамка за реализиране на правото на образование на децата и на правата в образователната система“, УНИЦЕФ/ЮНЕСКО (2007 г.).

¹⁶ Комитет по правата на детето, общ коментар № 1 (2001 г.) относно целите на образованието (член 29, параграф 1 от Конвенцията) (CRC/GC/2001/1).

¹⁷ Държавите - страни по Конвенцията следва да ползват като основа общ коментар № 8 (2006 г.) на Комитета относно правото на детето да бъде закриляно срещу телесни наказания и други жестоки или унижителни форми на наказания, в който се поясняват основаните на участие стратегии за премахване на телесните наказания (CRC/C/GC/8).

5. При игрови, развлекателни, спортни и културни дейности

115. За да се развиват и социализират, децата се нуждаят от игрови, развлекателни, физически и културни дейности. При разработването им трябва да се вземат предвид предпочитанията и възможностите на децата. Децата, които са способни да изразяват своите възгледи, следва да бъдат консултирани относно достъпността и целесъобразността на обекти за игра и развлечения. Много малките деца и някои от децата с увреждания, които не са способни да участват във формални консултативни процеси, трябва да разполагат със специални възможности да изразяват своите желания.

6. На работното място

116. Децата, които работят на възраст под разрешената от законодателството и от Конвенции на Международната организация по труда № 138 (1973) и № 182 (1999), трябва да бъдат изслушвани в подходяща за чувствителността им обстановка, така че да бъдат разбрани техните възгледи относно ситуацията и най-добрите им интереси. Тези деца следва да бъдат включени в процеса на търсене на решение, съобразено с икономическите и социоструктурните ограничения, както и с културните условия, при които работят. Децата следва да бъдат изслушвани също и когато се разработват политики за премахване на първопричините за детския труд, особено по отношение на образованието.

117. Работещите деца имат право на законодателна закрила срещу експлоатация и следва да бъдат изслушвани при проверките на обектите, където се полага труд, и на условията на труд от инспектори, натоварени с контрола за спазване на трудовото законодателство. Децата и представители на сдруженията на работещите деца, ако такива съществуват, трябва да бъдат изслушвани също и при съставянето на законопроекта в трудовото законодателство, както и при анализите и оценките на изпълнението на законите.

7. В ситуации на насилие

118. Конвенцията установява правото на детето да получава закрила срещу всички форми на насилие, както и отговорност на държавите - страни по нея да гарантират това право на всяко дете без каквато и да е дискриминация. Комитетът насърчава държавите - страни да се допитват до децата при разработването и изпълнението на законодателни, политически, образователни и други мерки, насочени срещу всички форми на насилие. Необходимо е да се положат специални усилия, за да се гарантира, че маргинализираните деца и децата в неравносложно положение (като подложените на експлоатация деца, безпризорните деца или децата бежанци) не са изключени от консултативните процеси за изразяване на възгледи относно приложимото законодателство и процесите, свързани с политиките.

119. В това отношение Комитетът подкрепя заключенията, представени в проучването на генералния секретар относно насилието над деца, и приканва държавите - страни по Конвенцията да изпълнят неговите препоръки в тяхната цялост, включително препоръките да се осигури възможност на децата свободно да изразяват своите възгледи и на тези възгледи да се придава значение във всички аспекти на предотвратяването, докладването и наблюдението на насилието над деца.¹⁸

120. В много случаи на насилие, упражнявано над деца, не се подава оплакване, защото определени форми на насилствено поведение се схващат от децата като общоприета практика, както и защото липсват подходящи за децата механизми за сигнализиране. Така например децата няма към кого да се обърнат, за да сигнализират при условията на поверителност и безопасност за преживяно от тях малтретиране като телесно наказание, генитално осакатяване или брак в ранна възраст, нито има средство за комуникация, до което да прибегнат, за да споделят своите общи наблюдения с лицата, отговорни за осъществяването на правата на детето. Предвид това ефективното включване на децата в защитните мерки изисква те да бъдат информирани за тяхното право да бъдат изслушвани и да растат, без да бъдат подлагани на каквито и да е форми на физическо и психологическо насилие. Държавите - страни по Конвенцията следва да задължат всички институции, които работят с деца, да установят лесен достъп до лица и организации, на които децата да сигнализират при условия на поверителност и безопасност, включително чрез телефонни линии за помощ, и да осигурят места, където децата да могат да привнесат своя опит и възгледи относно борбата срещу насилието над деца.

121. Освен това Комитетът насочва вниманието на държавите - страни по Конвенцията към препо-

¹⁸ Доклад на независимия експерт в проучването на ООН „Насилие срещу деца“ (A/61/299).

ръките, представени в проучването на генералния секретар относно насилието над деца, в които се приканва към подкрепа и насърчаване на детските организации и водените от децата инициативи за противодействие на насилието и се предлага тези организации да бъдат включвани в разработването, въвеждането и оценяването на програми и мерки срещу насилието, така че децата да могат да играят централна роля в собствената си защита.

8. При разработването на стратегии за превенция

122. Комитетът отбелязва, че гласността на децата се превръща във все по-мощно оръжие за превенцията на нарушаването на правата на детето. Има примери за добра практика в редица области - превенцията на насилието в училищата, борбата срещу експлоатацията на деца чрез опасен и продължителен труд, осигуряването на здравни услуги и образование на безпризорните деца, системата за детско правосъдие и други. При формулирането на законодателство и политика, свързани с тези и други проблемни области, трябва да се правят допитвания до децата и да се привлича участието им в процесите на изготвяне, разработване и изпълнение на планове и програмите.

9. При процедури, свързани с имиграция и предоставяне на закрила

123. В особено уязвимо положение са децата, които пристигат в държава заедно с техните родители, търсещи работа или закрила. По тази причина има належаща нужда от пълноценно реализиране на правото им да изразяват възгледите си по всички въпроси, отнасящи се до процедурите за имиграция и предоставяне на закрила. В случаите на миграция детето трябва да бъде изслушвано във връзка с неговите очаквания и здравословно състояние, за да може то да бъде интегрирано в образователната система и системата на здравеопазването. При подаването на молба за предоставяне на закрила на детето трябва да се предостави допълнителна възможност да представи причините, довели до молбата за закрила.

124. Комитетът подчертава, че тези деца трябва да получат на собствения си език цялата съществена информация за правата им, наличните услуги, включително средствата за комуникация, и производствата във връзка с имиграцията и по предоставяне на убежище, за да може децата да имат свой глас, а на възгледите им да се придаде надлежното значение в съответното производство. Следва да им бъде назначен настойник или съветник, чиито услуги са безплатни. Търсещите закрила деца може да се нуждаят също от ефективно проследяване на семейството и от важна информация за ситуацията в съответната им държава на произход, за да може да се определят техните най-добри интереси. Децата, които са били засегнати от въоръжен конфликт, може да се нуждаят от особена помощ, чрез която да им се даде възможност да споделят нуждите си. Важно е също да се гарантира, че децата без гражданство са включени в процесите на вземане на решения на територията, на която пребивават.¹⁹

10. При спешни случаи

125. Комитетът подчертава, че установеното в член 12 право не спира да има действие в кризисни и в последващи ги ситуации. Нараства броят на потвържденията за съществения принос, който децата могат да окажат в конфликтни ситуации и в процесите на следконфликтно решаване на проблеми и на възстановяване след извънредни положения.²⁰ Предвид това след проведената през 2008 г. обща дискусия Комитетът подчертава в своя препоръка, че децата, засегнати от извънредни ситуации, следва да се окуражават и оправомощават да участват в анализите на положението, в което се намират, и бъдещите перспективи пред тях. Участието подпомага децата да овладеят живота си, допринася за тяхната рехабилитация, развива организационни умения и засилва чувството за идентичност. При все това трябва да се полагат усилия децата да не бъдат излагани на ситуации, които по всяка вероятност биха оказали травматизиращ или вреден ефект върху тях.

126. В тази светлина Комитетът насърчава държавите - страни по Конвенцията да подкрепят механизми, които дават възможност на децата и особено на младежите да играят активна роля, както в процесите на възстановяване след извънредни ситуации, така и в процесите на следконфликтно разрешаване на проблеми. Те трябва да бъдат приканвани да споделят възгледите си при обмис-

¹⁹ За сравнение вж. общ коментар № 6 (2005 г.) на Комитета относно отношението към непридружавани и разделени деца извън тяхната държава на произход (CRC/GC/2005/6).

²⁰ „Участието на децата и младежите в извънредни ситуации - насоки към агенциите за хуманитарна помощ“, УНИЦЕФ, Банкок (2007 г.).

лянето, създаването, изпълнението, наблюдението и оценяването на програмите. Така например децата в бежански лагери може да бъдат насърчавани да допринасят за собствената си безопасност и благоденствие чрез основаването на детски форуми. Необходимо е да се оказва подкрепа, която позволява на децата да създават такива форуми, като същевременно се гарантира, че функционирането им е съобразено с най-добрите интереси на децата и тяхното право на защита срещу зло-вредни преживявания.

11. В национална и международна среда

127. Възможността децата да участват в посочените процеси се реализира предимно на равнище общност. Комитетът със задоволство отбелязва нарастващия брой на местните младежки парламенти, общинските детски съвети и специализираните консултации, в рамките на които децата могат да огласяват своите възгледи в процесите на вземане на решения. При все това тези структури за формално представително участие в местното управление следва да бъдат само един от множеството подходи за прилагането на член 12 на местно равнище, тъй като дават възможност само на относително малък брой деца да се ангажират в делата на местните общности. Приемните часове на политици и служебни лица, предназначени за консултации с граждани, дните на отворените врати и посещенията в училища и детски градини създават допълнителни възможности за общуване.

128. Децата следва да бъдат подкрепяни и окуражавани да учредяват свои собствени, водени от деца организации и инициативи, които ще създадат възможности за значимо участие и представителство. Освен това децата могат да допринесат със своите гледни точки - например във връзка с оформлението на училищата, детските площадки, паркове, обектите за отдих и културни мероприятия, обществените библиотеки, здравните заведения и местните транспортни системи - благодарение на които да се обезпечат по-подходящи услуги. Възгледите на децата следва да бъдат изрично включени в планове за развитие на общностите.

129. Междувременно в редица държави бяха установени подобни възможности за участие и на районно, регионално, федерално и национално равнище, като младежките парламенти, съвети и конференции организират форуми, на които децата да представят своите възгледи и да ги огласяват пред съответната аудитория. Неправителствените организации и организациите на гражданското общество са разработили практики за подкрепа на децата, чрез които се опазва прозрачността на представителството и се противодейства на рисковете от манипулации или показност.

130. Комитетът приветства значителния принос на УНИЦЕФ и НПО за повишаването на осведомеността относно правото на децата да бъдат изслушвани и относно тяхното участие във всички сфери на живота, като приканва организациите и занапред да поощряват участието на децата в процесите по всички отнасящи се до тях въпроси, включително на местно, общностно, национално и международно равнище, както и да способстват за обмена на най-добри практики. Активно следва да се насърчава създаването на мрежи между водените от деца организации, за да се увеличат възможностите за взаимно обучение и платформи за колективно застъпничество.

131. На международно равнище от особено значение са участието на децата в Срещите на върха за децата, организирани от Генералната асамблея през 1990 г. и 2002 г., и приобщаването на децата към процеса на докладване пред Комитета по правата на детето. Комитетът приветства писмените доклади и допълнителната устна информация, представени от детските организации и представителите на децата в процеса на наблюдение за осъществяването на правата на детето от държавите - страни по Конвенцията. Комитетът насърчава държавите - страни и НПО да подкрепят децата в процеса на споделяне на възгледите им пред Комитета.

Г) Основни изисквания за осъществяване на правото на изслушване на детето

132. Комитетът настоятелно приканва държавите - страни по Конвенцията да избягват показни подходи, които ограничават изразяването на възгледите на децата или които допускат изслушването на децата, но не способстват за придаването на надлежно значение на тези възгледи. Подчертава се също, че манипулирането на децата от страна на възрастните, поставяне на децата в ситуации, в които им се казва какво могат да говорят, или излагането на децата на риск от посегателство в контекста на участието са неетични и не може да се приемат за практики, прилагани в изпълнение на член 12.

133. За да бъде ефективно и значимо, участието следва да се възприема като процес, а не като индивидуално и еднократно събитие. След приемането на Конвенцията за правата на детето през 1989 г. е постигнат широк консенсус относно основните изисквания, които трябва да бъдат

удовлетворени за ефективното, етичното и значимото изпълнение на член 12. Комитетът препоръчва държавите - страни по Конвенцията да въведат тези изисквания във всички законодателни и други мерки, насочени към изпълнението на член 12.

134. Всички процеси, в които дете или деца участват и биват изслушвани, трябва да бъдат:

а) прозрачни и осведомителни - децата трябва да получават пълна, достъпна, отчитаща различията и съобразена с възрастта информация относно правото им да изразяват възгледите си свободно и правото им на придаване на надлежно значение на тези възгледи, както и относно начина, по който ще се осъществи участието на децата, и неговия обхват, цел и потенциално въздействие;

б) доброволни-децата никога не бива да бъдат принуждавани да изразяват възгледи в разрез с желанията им и следва да бъдат информирани, че могат да прекратят участието си във всеки един момент;

в) почтителни - на децата следва да се засвидетелства уважение към техните възгледи и да им се предоставят възможности да проявяват инициативност с идеи и дейности. Възрастните, които работят с деца, следва да зачитат, спазват и доразвиват добрите примери за детско участие чрез техния принос към семейството, училището, културата и работната среда. Освен това е необходимо да разбират социо-икономическия, културния и свойствения за средата контекст, в който децата живеят. Лицата и организациите, които работят с деца или в тяхна полза, също следва да уважават детските възгледи по отношение на участието в обществени събития;

г) актуални - въпросите, по които децата имат право да изразяват своите възгледи, трябва да бъдат от истинско значение за техния живот и да им дават възможност да се възползват от своите познания, умения и способности. Не по-малко съществено е да се осигури възможност на децата да изтъкват и разглеждат въпроси, които самите те определят като актуални и важни;

д) подходящи за децата - средата и работните методи следва да бъдат пригодени към възможностите на децата. Следва да се отделят достатъчно време и ресурси, за да се гарантира, че децата са адекватно подготвени и имат увереността и възможността да споделят възгледите си. Необходимо е отчитане на факта, че децата ще се нуждаят от различна степен на подкрепа и от различни форми на участие в зависимост от своята възраст и развиващи се способности.

е) приобщаващи - участието трябва да бъде приобщаващо, като се избягват съществуващите модели на дискриминация и се насърчават възможностите за включване на маргинализираните деца при равно третиране на момичетата и момчетата (вж. също точка 88 по-горе). Децата не са хомогенна група; следователно е необходимо чрез участието да се осигуряват равни възможности за всички, без дискриминация на каквато и да е основа. Необходимо е също да се гарантира, че програмите са културно съобразени с децата от всички общности;

ж) подкрепени от обучение - възрастните се нуждаят от подготовка, умения и подкрепа, за да способстват за участието на децата по ефективен начин, като например обучават децата на умения при изслушването им, съвместната работа с тях и ефективното им ангажиране съобразно с техните развиващи се способности. Самите деца може да бъдат привлечени като обучители и водещи обучения за начините, по които се насърчава ефективно участие; за тази цел се изисква изграждане на капацитет за усъвършенстване на уменията им, например за ефективно разбиране на правата им и за обучение в организирането на срещи, набиране на средства, работа със средства за масово осведомяване, ораторство и застъпничество;

з) безопасни и съобразени с риска - в определени ситуации изразяването на възгледи може да е свързано с рискове. Възрастните носят отговорност за децата, с които работят, и трябва да вземат всички предпазни мерки, за да сведат до минимум рисковете от насилие, експлоатация или каквато и да е друга форма на неблагоприятни последици от участието на децата. Действията, необходими за да се осигури подходяща защита, включват разработването на ясна стратегия за закрила на детето, която отчита специфичните рискове, застрашаващи някои групи деца, и допълнителните пречки, затрудняващи ги да получат помощ. Децата трябва да съзнават, че имат право на защита срещу посегателства, и да знаят къде да потърсят помощ при нужда. Важно е да се инвестира в работата със семействата и общностите, за да се постигне разбиране относно ползата и последиците от участието и да се сведат до минимум рисковете, на които децата може да бъдат изложени;

и) отговорни - от първостепенно значение е да се поеме ангажимент за проследяване и оценка. Така например във всеки изследователски или консултативен процес децата трябва да бъдат ин-

формирани за начина, по който са изтълкувани и използвани възгледите им, а когато е необходимо-да им се предостави възможност да оспорват и повлияят върху анализа на заключенията. Нещо повече, децата имат право да получат ясна обратна информация за начина, по който тяхното участие е повлияло на съответните резултати. Когато е целесъобразно, на децата следва да се дава възможност да участват в процесите и дейностите по проследяване. Когато е възможно, наблюдението и оценяването на участието на децата е необходимо да се извършва с участието на самите деца.

Д) Заключение

135. Конвенцията вменява на държавите - страни по нея ясно и непосредствено правно задължение да инвестират в реализирането на правото на детето да бъде изслушвано по всички отнасящи се до него въпроси, както и възгледите му да бъдат надлежно отчитани. Всяко дете е носител на това право, без каквато и да е дискриминация. Осигуряването на реални възможности за изпълнението на член 12 изисква да се премахнат законодателните, политическите, икономическите, социалните и културните пречки, които понастоящем накърняват възможността на децата да бъдат изслушвани и техния достъп до участие по всички отнасящи се до тях въпроси. Тази цел изисква готовност за опровергаване на нагласите относно способностите на децата, както и за насърчаване на среда и среди, в които те могат да развият и показват своите способности. Това изисква също така ангажимент за осигуряване на ресурси и обучение.

136. Изпълнението на тези задължения от държавите - страни по Конвенцията ще представлява предизвикателство за тях. Целта обаче е постижима, ако откроените в настоящия общ коментар стратегии се прилагат системно и ако се изгради култура на уважение към децата и техните възгледи.

**Конвенция за
правата на детето**

Distr.: General

29 май 2013 г.

Оригинал: английски

Комитет по правата на детето
Шестдесет и втора сесия
Женева, 14 януари – 1 февруари 2013 г.

**ОБЩ КОМЕНТАР № 14 (2013 г.)
ЗА ПРАВОТО НА ДЕТЕТО
НЕГОВИТЕ НАЙ-ДОБРИ ИНТЕРЕСИ
ДА БЪДАТ ПЪРВОСТЕПЕННО
СЪОБРАЖЕНИЕ (чл.3, пар. 1)**

„Най-добрите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи.“

Конвенция за правата на детето (член 3, параграф 1)

I. Въведение

A. Най-добрите интереси на детето: право, принцип и процесуално правило

1. Член 3, параграф 1 от Конвенцията за правата на детето дава на детето правото неговите най-добри интереси да бъдат оценявани и вземани под внимание като първостепенно съображение във всички действия и актове, които се отнасят до него – както в публичната, така и в частната сфера. Освен това той изразява една от основните ценности на Конвенцията. Комитетът по правата на детето (наричан по-нататък „Комитета“) е определил член 3, параграф 1 като един от четирите общи принципа на Конвенцията за тълкуване и изпълнение на всички права на детето¹ и го прилага като динамично понятие, което изисква преценка, съобразена с конкретния контекст.
2. Понятието за „най-добрите интереси на детето“ не е ново. Всъщност то съществува отпреди Конвенцията и е заложено още в Декларацията за правата на детето от 1959 г. (точка 2), в Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените (член 5, буква „б“ и член 16, параграф 1, буква „г“), както и в регионални инструменти и много национални и международни правни актове.
3. Конвенцията изрично посочва най-добрите интереси на детето в други членове: член 9: отделяне от родителите; член 10: събиране на семейството; член 18: отговорности на родителите; член

¹ Общ коментар № 5 (2003 г.) на Комитета относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето, точка 12; и Общ коментар № 12 (2009 г.) на Комитета относно правото на детето на изслушване, точка 2.

20: лишаване от семейна среда и алтернативна грижа; член 21: осиновяване; член 37, буква „в“: отделяне от възрастните при лишаване от свобода; член 40, параграф 2, буква „б“, подточка iii): процесуални гаранции, включително присъствие на родителите по време на съдебни заседания по наказателни дела срещу деца правонарушители. Най-добрите интереси на детето се споменават и във Факултативния протокол към Конвенцията относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография (преамбюл и член 8), както и във Факултативния протокол към Конвенцията относно комуникационната процедура (преамбюл и членове 2 и 3).

4. Целта на понятието за най-добрите интереси на детето е да се гарантира както пълното и ефективно ползване с всички признати в Конвенцията права, така и холистичното развитие на детето.² Комитетът вече е изтъкнал,³ че „преценката на възрастен относно най-добрите интереси на детето не може да има по-голяма тежест от задължението да се зачитат всички права на детето съгласно Конвенцията.“ Той припомня, че няма йерархия на заложените в Конвенцията права; всички предвидени в нея права са в полза на „най-добрите интереси на детето“ и никое право не може да бъде накърнено от неблагоприятно тълкуване на най-добрите интереси на детето.
5. Пълното прилагане на понятието за най-добрите интереси на детето изисква разработване на основаващ се на правата подход, в който участват всички действащи лица, за да се гарантира холистичната физическа, психологическа, морална и духовна цялост на детето и да се насърчава неговото човешко достойнство.
6. Комитетът подчертава, че най-добрите интереси на детето са трипластово понятие:
 - а) Материално право: е правото на детето най-добрите му интереси да бъдат оценявани и вземани под внимание като първостепенно съображение при обсъждане на различни интереси с оглед достигане на решение по разглеждания въпрос, както и гаранцията, че това право ще бъде изпълнено винаги, когато трябва да се вземе решение по отношение на дете, група определени или неопределени деца или децата като цяло. Член 3, параграф 1 създава иманентно задължение за държавите, прилага се директно (автоматично изпълняемо) и позволява позоваване на тази разпоредба пред съда.
 - б) Основен тълкувателен правен принцип: Ако разпоредба позволява повече от едно тълкуване, следва да се избере това тълкуване, което най-ефективно обслужва най-добрите интереси на детето. Правата, прогласени в Конвенцията и факултативните протоколи към нея, съставляват рамката за тълкуване.
 - в) Процесуално правило: Винаги, когато трябва да се вземе решение, което ще засегне конкретно дете, определена група деца или децата като цяло, процесът на вземане на това решение трябва да включва предварителна оценка на възможното въздействие (положително или отрицателно) на решението върху съответното дете или деца. Оценката и определянето на най-добрите интереси на детето изискват процесуални гаранции. Освен това, в мотивите на решението трябва да показват, че това право изрично е взето под внимание. В тази връзка държавите – страни по Конвенцията следва да разясняват начина, по който правото е спазено в решението, т.е. какво е счетено за обслужващо най-добрите интереси на детето, на какви критерии се основава то и как интересите на детето са претеглени с други съображения, независимо дали са свързани с широко обхватни политически въпроси или с отделни случаи.
7. В този общ коментар изразът „най-добрите интереси на детето“ обхваща изложените по-горе три измерения.

Б. Структура

8. Обхватът на този общ коментар се ограничава до член 3, параграф 1 от Конвенцията и не обхваща параграф 2 от посочения член, който се отнася за благосъстоянието на детето, нито параграф 3, касаещ задължението на държавите – страни по Конвенцията да гарантират, че институциите, услугите и материалната база за децата отговарят на установените стандарти и че се прилагат механизми за осигуряване спазването на стандартите.

² Комитетът очаква от държавите да тълкуват развитието като „холистично понятие, обхващащо физическото, умственото, духовното, моралното, психологическото и социалното развитие на детето“ (общ коментар № 5, точка 12).

³ Общ коментар № 13 (2011 г.) относно правото на закрила от всички форми на насилие, точка 61.

9. Комитетът посочва целите (глава II) на този общ коментар, както и естеството и приложното поле на задължението на държавите – страни по Конвенцията (глава III). Той представя и правен анализ на член 3, параграф 1 (глава IV), който онагледява връзките с други общи принципи на Конвенцията. Глава V е посветена на практическото изпълнение на принципа за най-добрите интереси на детето, а глава VI дава насоки за разпространение на общия коментар.

II. Цели

10. Този общ коментар има за цел да осигури прилагането и зачитането на най-добрите интереси на детето от държавите – страни по Конвенцията. Той определя изискванията за надлежно съобразяване, особено в съдебни и административни актове и в други действия, отнасящи се до детето като индивид, както и на всички етапи от приемането на закони, политики, стратегии, програми, планове, бюджети, законодателни и бюджетни инициативи и насоки – т.е. всички мерки за изпълнение – засягащи децата като цяло или като конкретна група. Комитетът очаква този общ коментар да направлява решенията на всички лица, които имат отношение към децата, включително родителите и грижещите се за децата лица.
11. Най-добрите интереси на детето са динамично понятие, което обхваща различни постоянно еволюиращи елементи. Този общ коментар осигурява рамка за оценка и определяне на най-добрите интереси на детето; той не прави опит да предпише какво е най-добро за детето в каквато и да било ситуация и в който и да е момент.
12. Основната цел на този общ коментар е укрепване на разбирането и прилагането на правото на децата най-добрите им интереси да бъдат оценявани и вземани под внимание като първостепенно съображение или – в някои случаи – върховно съображение (вж. точка 38 по-долу). Негова цялостна цел е да се способства за действителна промяна в нагласите, която да доведе до пълно зачитане на децата като носители на права. По-конкретно, това е от значение за:
- а) разработването на всички мерки за изпълнение, предприемани от правителствата;
 - б) индивидуалните решения, вземани от съдебни или административни органи или публични организации чрез техните представители, които засягат едно или повече определени деца;
 - в) решенията, вземани от организации от гражданското общество и частния сектор, включително организации със стопанска и с нестопанска цел, които предоставят услуги, отнасящи се до децата или имащи въздействие върху тях;
 - г) насоките за действията, предприемани от лицата, работещи с децата и за тях, включително родителите и грижещите се за децата лица.

III. Естество и приложно поле на задълженията на държавите – страни по Конвенцията

13. Всяка държава – страна по Конвенцията трябва да зачита и изпълнява правото на детето най-добрите му интереси да бъдат оценявани и вземани под внимание като първостепенно съображение, като е длъжна да предприема всички необходими, целенасочени и конкретни мерки за пълното осъществяване на това право.
14. Член 3, параграф 1 установява рамка с три различни вида задължения за държавите – страни по Конвенцията:
- а) задължението да гарантират, че най-добрите интереси на детето са *подходящо интегрирани и последователно прилагани* във всяко действие, предприето от публична институция, особено във всички мерки за изпълнение, и в административни и съдебни производства, които оказват пряко или косвено въздействие върху децата;
 - б) задължението да гарантират, че всички съдебни и административни актове, политики и законодателни актове, отнасящи се до децата, показват, че най-добрите интереси на детето са взети като първостепенно съображение. Това включва необходимостта да бъде описано как са изследвани и оценени най-добрите интереси и каква тежест им е придадена в решението;
 - в) задължението да гарантират, че интересите на детето са оценени и взети като първостепенно съображение в решенията и действията на частния сектор, включително на доставчиците на услуги или всякакви други частни организации или институции, вземащи решения, които се отнасят до дете или оказват въздействие върху него.

15. За да гарантират спазване на тези задължения, държавите – страни по Конвенцията следва да предприемат редица мерки за изпълнение в съответствие с членове 4 и 42 и член 44, параграф 6 от Конвенцията, като гарантират, че най-добрите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, включително:

- а) преразглеждане, а при необходимост – и изменение на вътрешното законодателство и други източници на правото така, че да инкорпорира разпоредбата на член 3, параграф 1 и да гарантират, че изискването за вземане предвид на най-добрите интереси на детето е отразено и приложено във всички национални закони и подзаконови нормативни актове, провинциално и териториално законодателство, правила за дейност на частни и публични институции, които предоставят услуги за децата или оказват въздействие върху тях, както и в съдебните и административни производства на всички нива – както като материалното право, така и като процесуални правила;
- б) утвърждаване на най-добрите интереси на детето при съгласуването и изпълнението на политики на национално, регионално и местно равнище;
- в) установяване на механизми и процедури за подаване и разглеждане на жалби, удовлетворяване или обезщетение с оглед пълно осъществяване правото на детето неговите най-добри интереси да бъдат подходящо интегрирани и последователно прилагани във всички мерки за изпълнение, административни и съдебни производства, които са релевантни за него и оказват въздействие върху него;
- г) утвърждаване на най-добрите интереси на детето при разпределянето на национални ресурси за програми и мерки, насочени към изпълнение на правата на децата, както и при дейностите, за които се получава международно подпомагане или помощ за развитие;
- д) при установяването, наблюдението и оценката на събирането на данни – гарантиране, че най-добрите интереси на детето са изрично посочени, а при необходимост – и подпомагане на изследователската дейност по въпросите на правата на децата;
- е) осигуряване на информация и обучение по член 3, параграф 1 и прилагането им по отношение на всички лица, вземащи решения, които оказват пряко или косвено въздействие върху децата, включително специалистите и останалите лица, които работят за децата и с тях;
- ж) предоставяне на подходяща информация на децата на език, който разбират, както и на техните семейства и грижешите се за тях лица, така че да разбират обхвата на правото, защитено от член 3, параграф 1, както и създаване на необходимите условия, за да могат децата да изразяват гледището си, и гарантиране, че на мнението им се придава необходимото значение;
- з) борба с всички отрицателни нагласи и възприятия, които пречат за пълноценното осъществяване на правото на детето най-добрите му интереси да бъдат оценявани и вземани под внимание като първостепенно съображение, чрез комуникационни програми с участието на средствата за масова информация, социалните мрежи и децата, за да бъдат децата признати като носители на права.

16. За пълното осъществяване на най-добрите интереси на детето трябва да се имат предвид следните параметри:

- а) всеобщото, неделимо, взаимно зависимо и взаимно свързано естество на правата на децата;
- б) признаване на децата като носители на права;
- в) глобалното естество и обseg на Конвенцията;
- г) задължението на държавите – страни по Конвенцията да зачитат, защитават и осъществяват всички предвидени в Конвенцията права;
- д) краткосрочни, средносрочни и дългосрочни последици във времето от свързаните с развитието на детето действия.

IV. Правен анализ и връзки с общите принципи на Конвенцията

A. Правен анализ на член 3, параграф 1

1. 1. „Във всички действия, отнасящи се до децата“

а) „във всички действия“

17. Член 3, параграф 1 има за цел гарантиране на разглежданото право във всички решения и действия, отнасящи се до децата. Това означава, че първостепенно съображение за всяко действие, свързано с дете или деца, трябва да бъдат най-добрите интереси на това дете или деца. Смесът на думата „действие“ не включва само решения, но и всички актове, поведение, предложения, услуги, производства и други мерки.

18. Бездействието, непредприемането на действия и пропуските също са „действия“ – например когато социалните служби не предприемат действия за защита на децата от неполагане на грижи или малтретиране.

б) „отнасящи се до“

19. Правното задължение важи за всички решения и действия, които пряко или косвено засягат децата. Съответно изразът „отнасящи се до“ визира на първо място мерките и решенията, които пряко касаят определено дете, група деца или децата като цяло, а на второ място – останалите мерки, които имат ефект за отделно дете, група деца или децата като цяло, дори ако мярката не е насочена пряко към тях. Както е посочено в общ коментар № 7 на Комитета (2005 г.), тези действия включват действията, насочени към децата (напр. във връзка със здравеопазването, грижите или образованието), както и действия, които включват децата и други групи от населението (напр. във връзка с околната среда, жилищното настаняване или транспорта) (точка 13, буква „б“). Ето защо изразът „отнасящи се до“ трябва да се разбира в много широк смисъл.

20. Всъщност всички действия, предприети от една държава, по един или друг начин засягат децата. Това не означава, че е необходимо всяко действие, предприето от държавата, да включва пълен и официален процес на оценка и определяне на най-добрите интереси на детето. Ако обаче дадено решение ще окаже съществено въздействие върху дете или деца, е уместно по-високо ниво на защита и подробни процесуални правила за съобразяване с най-добрите интереси на това дете или деца.

Следователно по отношение на мерките, които не са пряко насочени към детето или децата, би било необходимо изразът „отнасящи се до“ да се изясни в светлината на обстоятелствата по всеки отделен случай, за да може да се прецени влиянието на действието върху детето или децата.

в) „децата“

21. Понятието „децата“ се отнася до всички ненавършили 18-годишна възраст лица в обхвата на върховенството на държава – страна по Конвенцията, без каквато и да било дискриминация, в съответствие с членове 1 и 2 от Конвенцията.

22. Член 3, параграф 1 се отнася за децата като индивидуални лица и задължава държавите – страни по Конвенцията да оценяват най-добрите интереси на детето и те да бъдат първостепенно съображение за отделните решения.

23. Понятието „децата“ обаче внушава, че правото на надлежно съобразяване с техните най-добри интереси важи за децата не само като индивидуални лица, но и за децата като цяло или тези от определена група. Съответно държавите са длъжни да оценяват най-добрите интереси на децата като група или за децата като цяло и те да бъдат първостепенно съображение при всички действия, които се отнасят до тях. Това е особено видимо по отношение на всички мерки за изпълнение. Комитетът⁴ подчертава, че защитата на най-добрите интереси на детето се възприема както като колективно, така и като индивидуално право и че прилагането на това право по отношение на децата от коренното население като група изисква да се вземе под внимание неговото отношение към колективните културни права..

⁴ Общ коментар № 11 (2009 г.) относно децата от коренното население и техните права съгласно Конвенцията, точка 30.

24. Това не означава, че при решение относно отделно дете схващането трябва да бъде, че неговите интереси са същите, както на децата като цяло. Член 3, параграф 1 по-скоро навежда, че най-добрите интереси на едно дете трябва да се оценяват индивидуално. Процесуалните правила за установяване най-добрите интереси на децата като отделни лица и като група са представени в глава V по-долу.

2. „От обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи“

25. Задължението на държавите надлежно да се съобразяват с най-добрите интереси на детето е комплексно и обхваща всички обществени и частни институции за социално подпомагане, съдилища, административни и законодателни органи, включващи деца или отнасящи се до тях. Макар родителите да не са изрично споменати в член 3, параграф 1, най-добрите интереси на детето „са тяхна основна грижа“ (член 18, параграф 1).

а) „обществени или частни институции за социално подпомагане“

26. Тези понятия следва да не се тълкуват тясно и да се ограничават до социалните институции в строгия смисъл, а следва да се разбират като включващи всички институции, чиято работа и решения въздействат върху децата и осъществяването на техните права. Тези институции включват не само такива, свързани с икономически, социални и културни права (напр. грижи, здравеопазване, околна среда, образование, стопанска дейност, отдых и игри и пр.), но и институции, занимаващи се с граждански права и свободи (напр. регистрация при раждане, защита от насилие във всички среди и пр.). Частните институции за социално подпомагане включват организации от частния сектор – независимо дали са със стопанска или с нестопанска цел – които играят роля в предоставянето на услуги, критично важни, за да могат децата да се ползват от правата си, и които действат от името на или пък отделно от държавните служби като алтернатива.

б) „съдилища“

27. Комитетът подчертава, че понятието „съдилища“ се отнася за всички съдебни производства, на всички инстанции – независимо дали в тях участват съдии или съдебни заседатели, и всички релевантни производства, отнасящи се до деца, без ограничение. Това включва производствата по помиряване, медиация и арбитражните производства.

28. В наказателни дела принципът за най-добрите интереси важи за децата, влезли в конфликт със закона (т.е. за които се твърди, които са обвинени или за които е установено, че са извършили правонарушение), за деца, попаднали в съприкосновение с него (като жертви или свидетели), както и за децата, засегнати от това, че родителите им са се сблъскали със закона. Комитетът⁵ подчертава, че защитата на най-добрите интереси на детето означава, че при третирането на традиционните цели на наказателното правосъдие като санкция или възмездие трябва да отстъпят пред реабилитацията и възстановителната цел на правосъдието, когато се разглеждат дела срещу деца-нарушители.

29. В граждански дела детето може да защитава своите интереси пряко или чрез представител, когато спорът се отнася за бащинство, малтретиране на деца или липса на грижи за тях, събиране на семейството, жилищно настаняване и пр. Детето може да бъде засегнато от производството, например при осиновителни или бракоразводни дела, решения относно попечителството, пребиваването, контакта с родителите или други въпроси, които оказват важно въздействие върху живота и развитието на детето, както и по дела във връзка с малтретиране на деца, злоупотреба с тях или липса на грижи за тях. Съдилищата трябва да осигуряват съобразяване с най-добрите интереси на детето във всички такива случаи и в решенията си, независимо дали са по процесуален въпрос или по съществото на делото, и трябва да демонстрират, че са направили това ефективно.

в) „административни органи“

30. Комитетът подчертава, че обсегът на решенията, приемани от административните органи на всички равнища, е много широк и обхваща области като образованието, грижите, здравеопаз-

⁵ Общ коментар № 10 (2007 г.) относно правата на децата в правосъдната система за непълнолетни, точка 10.

ването, околната среда, условията на живот, закрилата, убежището, имиграцията, достъпа до гражданство и др. Индивидуалните решения, вземани от административните органи в тези области, трябва да се оценяват и да се ръководят от най-добрите интереси на детето, което важи и за всички мерки за изпълнение.

г) „законодателни органи“

31. Фактът, че задължението на държавите – страни по Конвенцията обхваща и техните „законодателни органи“, показва недвусмислено, че член 3, параграф 1 се отнася за децата като цяло, а не само децата като отделни лица. Приемането на всеки закон и подзаконов акт, а също и на колективни споразумения – например двустранни и многостранни международни търговски договори или договори за мир, които засягат децата – следва да се ръководи от най-добрите интереси на детето. Правото на детето най-добрите му интереси да бъдат оценявани и вземани под внимание като първостепенно съображение следва да е изрично включено в цялото относимо законодателство, а не само в законите, които се отнасят специално до децата. Това задължение обхваща и одобряването на бюджети, подготовката и разработването на които изискват възприемане на отчитаща най-добрите интереси на детето гледна точка, за да бъде то чувствително към правата на детето.

3. „Най-добрите интереси на детето“

32. Понятието за най-добрите интереси на детето е сложно и неговото съдържание трябва да се определя поотделно за всеки случай. Именно чрез тълкуване и изпълнение на член 3, параграф 1 в съответствие с останалите разпоредби на Конвенцията, законодателят, съдията, административният, социалният или образователният орган може да изясни понятието и да го приложи конкретно на практика. Съответно понятието за най-добрите интереси на детето е гъвкаво и приспособимо. То следва да се адаптира и определя индивидуално според конкретното положение на съответното дете или деца, предвид индивидуалната им среда, ситуация и нужди. При индивидуални решения най-добрите интереси на детето трябва да се оценяват и определят в светлината на конкретните обстоятелства около съответното дете. За колективни решения – например от законодателя – най-добрите интереси на децата като цяло трябва да се оценяват и определят в светлината на обстоятелствата на конкретната група и/или децата като цяло. И в двата случая оценката и определянето следва да се извършват при пълно зачитане на правата, съдържащи се в Конвенцията и факултативните протоколи към нея.

33. Принципът за най-добрите интереси на детето следва да се прилага по отношение на всички въпроси, отнасящи се до детето или децата, и да се взема предвид за решаването на евентуални конфликти между прогласените в Конвенцията права или други международни договори в областта на правата на човека. Трябва да се отдели внимание на намирането на възможни решения, които обслужват най-добрите интереси на детето. Това означава, че при приемането на мерки за изпълнение държавите са длъжни да разясняват най-добрите интереси на всички деца, включително тези в уязвимо положение.

34. Гъвкавостта на понятието за най-добрите интереси на детето позволява откликване на положението на отделните деца и еволюиране на познанията относно детското развитие. Тя обаче може да позволи и манипулация. Понятието за най-добрите интереси на детето е ставало обект на злоупотреба от правителства и други държавни органи например като оправдание за расистки политики; от родителите – за защита на собствените им интереси в спорове за възлагане на грижите; от специалистите, които не желаят да си създават затруднения и отхвърлят оценката на най-добрите интереси на детето като неуместна или маловажна.

35. По отношение на мерките за изпълнение, за да се гарантира, че най-добрите интереси на детето са първостепенно съображение в разработването на законодателство и политики на всички равнища на държавното управление, се изисква непрекъснат процес на предварителна оценка на въздействието върху правата на детето (ПОВПД) с оглед предвиждане на въздействието на всякакви предлагани закони, политики или разпределения на бюджетни средства върху децата и възможността им да се ползват от правата си, както и текуща оценка на въздействието върху правата на детето с оглед оценка на реалното въздействие от изпълнението на законите, политиките или разпределенията на бюджетни средства.⁶

⁶ Общ коментар № 5 (2003 г.) относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето, точка 45.

4. „Са първостепенно съображение“

36. Най-добрите интереси на детето са първостепенно съображение при приемането на всякакви мерки за изпълнение. Думата „са“ изразява в силна степен вменяването на правно задължение на държавите и означава, че при всяко действие, което се предприема, те не могат да упражняват свобода на преценка дали най-добрите интереси на децата трябва да се оценяват и да им се придава необходимата тежест като първостепенно съображение.
37. Изразът „първостепенно съображение“ означава, че най-добрите интереси на детето са съображение, което не може да се поставя на едно и също ниво с всички останали съображения. Това силно положение е обосновано със специалното положение на детето: зависимост, ниво на зрялост, правен статут и – в много случаи – безгласност. Децата имат по-ограничена възможност, отколкото възрастните, да отстояват силно своите собствени интереси, като тези, които участват във вземането на засягащи ги решения, трябва недвусмислено да осъзнават интересите си. Ако интересите на децата не бъдат подчертани, тенденцията е те да бъдат пренебрегвани.
38. По отношение на осиновяването (член 21) правото на защита на най-добрите интереси е още по-силно утвърдено – там те не са просто „първостепенно съображение“, а **„върховното съображение“**. Действително най-добрите интереси на детето трябва да бъдат решаващият фактор при вземане на решение за осиновяване, но и по други въпроси.
39. Тъй като обаче член 3, параграф 1 обхваща множество различни хипотези, Комитетът отчита необходимостта от известна гъвкавост в приложението на тази разпоредба. След като бъдат оценени и определени, най-добрите интереси на детето биха могли да се окажат в противоречие с други интереси или права (напр. на други деца, на обществеността, на родителите и пр.). Евентуалните конфликти между най-добрите интереси на едно отделно дете и тези на група деца или на децата като цяло трябва да се решават поотделно във всеки случай, като внимателно се претеглят интересите на всички страни и се установи подходящ компромис. Същото трябва да се направи, ако правата на други лица са в разрез с най-добрите интереси на детето. Ако не е възможно съгласуване, властите и вземащите решения лица трябва да анализират и претеглят правата на всички засегнати страни, като имат предвид, че правото на детето най-добрите му интереси да бъдат първостепенно съображение означава, че интересите на детето се ползват с висок приоритет и не са просто едно от няколко съображения. Ето защо трябва да се отрежда по-голяма тежест на това, което най-добре обслужва интересите на детето.
40. Възприемането на най-добрите интереси на детето като „първостепенно“ съображение изисква осъзнатост относно мястото, което интересите на децата трябва да заемат във всички действия, както и желание да се дава приоритет на тези интереси при всички обстоятелства, особено когато определено действие има неоспоримо въздействие върху съответните деца.

Б. Най-добрите интереси на детето и връзки с други общи принципи на Конвенцията

1. Най-добрите интереси на детето и правото на недопускане на дискриминация (член 2)

41. Правото на недопускане на дискриминация не е пасивно задължение, което забранява всички форми на дискриминация при ползването от правата по Конвенцията, но и изисква предприемане на подходящи предпазни мерки от държавата, за да се гарантират ефективно на всички деца равностойни възможности да се ползват от правата по Конвенцията. Това може да налага предприемането на активни мерки, целящи поправяне на положение на действителна неравнопоставеност.

2. Най-добрите интереси на детето и правото на живот, оцеляване и развитие (член 6)

42. Държавите трябва да създадат среда на зачитане на човешкото достойнство, в която е гарантирано холистичното развитие на всяко дете. При оценката и определянето на най-добрите интереси на детето държавата трябва да гарантира пълно спазване на неговото изконно право на живот, оцеляване и развитие.

3. Най-добрите интереси на детето и правото на изслушване (член 12)

43. Оценката на най-добрите интереси на едно дете трябва да включва зачитане правото на детето свободно да изразява своите възгледи и на тези възгледи да се придава необходимото

значение по всички въпроси, отнасящи се до детето. Това е категорично разяснено в общ коментар № 12 на Комитета, който подчертава също неделимата връзка между член 3, параграф 1 и член 12. Двете разпоредби имат взаимно допълваща се роля: целта на първата е осъществяване на най-добрите интереси на детето, а втората залага методиката за изслушване възгледите на детето или децата и включването им във всички засягащи детето въпроси, включително оценката на неговите най-добри интереси. Член 3, параграф 1 не може да се приложи правилно, ако не са изпълнени изискванията на член 12. По подобен начин член 3, параграф 1 подсилва функционалността на член 12, като способства за основната роля на децата във всички решения, които засягат живота им⁷.

44. Когато става въпрос за най-добрите интереси на детето и правото на изслушване, трябва да се вземат под внимание развиващите се способности на детето (член 5). Комитетът вече е установил, че колкото по-опитно е самото дете и колкото повече знае и разбира, толкова по-целенасочено родителите, законният настойник или другите лица, отговорни по закон за него, трябва да преобразуват насоките и напътствията в подсещания и съвети, а впоследствие – в равнопоставен диалог.⁸ По подобен начин със създаването на детето неговите възгледи следва да имат все по-голяма тежест при оценката на неговите най-добри интереси. Пеленачетата и много малките деца имат същите права като всички останали деца – техните най-добри интереси да бъдат оценявани, дори ако те самите не могат да изразят своите възгледи или да представляват себе си така, както по-големите деца. Държавите трябва да осигурят необходимото, включително представителство, когато е подходящо, за оценка на техните най-добри интереси, като същото важи и за децата, които не могат или не желаят да изразят мнение.
45. Комитетът напомня, че член 12, параграф 2 от Конвенцията предвижда правото на детето да бъде изслушвано пряко или чрез представител по съдебни и административни производства, които го засягат (вж. също глава V.B по-долу).

V. Изпълнение: оценка и определяне на най-добрите интереси на детето

46. Както вече бе посочено, защитата на „най-добрите интереси на детето“ е право, принцип и процесуално правило, основаващо се на оценка на всички елементи от интересите на дете или деца в конкретна ситуация. Когато се оценяват и определят най-добрите интереси на детето с оглед вземане на решение по отношение на конкретна мярка, следва да се следват посочените по-долу стъпки:
- а) първо, в конкретната фактическа обстановка по случая да се установи кои елементи имат отношение към оценката на най-добрите интереси, да им се придаде конкретно съдържание и да се определи тежестта на всеки от тях спрямо останалите;
- б) второ, за тази цел се следва производство, осигуряваща правни гаранции и правилно прилагане на правото.
47. Оценката и определянето на най-добрите интереси на детето са две стъпки, които трябва да се следват тогава, когато е необходимо да се вземе решение. „Оценката на най-добрите интереси“ се състои в преценяване и претегляне на всички елементи, необходими за вземане на решение в конкретна ситуация по отношение на определено дете или група деца. Тя се извършва от вземащото решения лице и неговите служители, като екипът по възможност трябва да бъде мултидисциплинарен, и изисква участието на детето. „Определянето на най-добрите интереси“ описва производството със строги процесуални гаранции, чието предназначение е дефиниране на най-добрите интереси на детето въз основа на оценката на най-добрите интереси.

A. Оценка и определяне на най-добрите интереси

48. Оценяването на най-добрите интереси на детето е уникална дейност, която следва да се предприема във всеки един случай, с оглед на конкретните обстоятелства около всяко дете, група деца или децата като цяло. Тези обстоятелства са свързани с индивидуалните особености на съответното дете или деца, сред които, наред с други: възраст, пол, степен на зрялост, опитност, принадлежност към малцинствена група, физическо, сетивно или умствено увреждане, както и социалната и културна среда, в която се намира детето или децата, например присъст-

⁷ Общ коментар № 12 (2001 г.), точка 70-74.

⁸ Пак там, точка 84.

вието или отсъствието на родители, дали детето живее с тях, качество на взаимоотношенията между детето и неговото семейство или грижещите се за него лица, условията, свързани с безопасността, наличието на качествени алтернативни средства, с които разполага семейството, роднините или грижещите се за детето лица, и пр.

49. Определянето на това какво обслужва най-добрите интереси на детето следва да започва с оценка на конкретните обстоятелства, които правят детето неповторимо. Това означава, че някои елементи ще се използват, а други – не, и оказва влияние върху начина, по който ще бъдат претеглени един спрямо друг. За децата като цяло оценката на най-добрите интереси включва същите елементи.

50. Комитетът смята, че е от полза да се състави неизчерпателен и нейерархичен списък с елементи, които могат да се включват в оценката на най-добрите интереси от всяко вземащо решения лице, на което се налага да определи най-добрите интереси на дете. Изчерпателността на списъка с елементи означава, че е възможно те да бъдат надхвърлени, като се вземат под внимание и други фактори, които имат отношение при конкретните обстоятелства около съответното дете или група деца. Всички елементи от списъка трябва да се вземат под внимание и да се претеглят съобразно с конкретната ситуация. Списъкът следва да дава конкретни напътствия, но и да позволява гъвкавост.

51. Съставянето на такъв списък с елементи би осигурило на държавата или вземащото решения лице насоки в уреждането на конкретни сфери, засягащи децата, например семейство, осиновяване и закони в областта на правосъдието за непълнолетни, като при необходимост могат да се добавят и други елементи, които бъдат сметнати за подходящи съобразно с правните традиции на страната. Комитетът би желал да подчертае, че при добавянето на елементи към списъка, крайната цел на защитата на най-добрите интереси на детето следва да бъде гарантиране на възможността то да се ползва пълно и ефективно от признатите в Конвенцията права, както и холистичното развитие на детето. Следователно елементи, които са в разрез с прогласените в Конвенцията права или които биха имали ефект, противоречащ на правата по Конвенцията, не могат да бъдат приети за валидни при оценката кое е най-добро за детето или децата.

1. Елементи, които следва да се вземат предвид при оценката на най-добрите интереси на детето

52. Въз основа на тези предварителни съображения, Комитетът е на мнение, че елементите, които следва да се вземат предвид при оценяването и определянето на най-добрите интереси на детето с като относими към разглеждания случай, са следните:

а) Възгледите на детето

53. Член 12 от Конвенцията предвижда правото на децата да изразяват своите възгледи при вземането на всяко решение, което ги засяга. Всяко решение, което не отчита възгледите на детето или не им придава надлежното значение съобразно с възрастта и зрелостта му, нарушава изискването детето или децата да имат възможността да влияят върху определянето на техните най-добри интереси.

54. Обстоятелството, че детето е много малко или в уязвимо положение (напр. има увреждане, принадлежи към малцинствена група или е мигрант и пр.), не го лишава от правото да изразява своите възгледи и не намалява значението, което следва да се придаде на тези възгледи при определянето на неговите най-добри интереси. Приемането на конкретни мерки за гарантиране равностойното упражняване на правата на децата в подобно положение трябва да е обект на отделна оценка, която осигурява роля на самите деца в процеса на вземане на решения, като при необходимост следва да се осигурят разумни улеснения⁹ и подкрепа, за да могат да вземат пълноценно участие в оценката на техните най-добри интереси.

б) Идентичността на детето

55. Децата не са хомогенна група и следователно при оценката на техните най-добри интереси трябва да се има предвид многообразието при тях. Идентичността на детето включва характе-

⁹ Вж. Конвенцията за правата на хората с увреждания, член 2: „Разумни улеснения“ означава всякакви необходими и подходящи промени и адаптации, които не налагат диспропорционални и ненадлежни тежести, когато такива са необходими в конкретния случай, за да се осигури [...] възползване от и упражняване на всички [...] права и основни свободи на човека.

ристики като пол, сексуална ориентация, национален произход, религия и убеждения, културна идентичност, личен характер. Макар че децата и младите хора споделят основни всеобщи нужди, изразяването на тези нужди зависи от множество различни личностни, физически, социални и културни аспекти, включително техните развиващи се способности. Правото на детето да запази идентичността си е гарантирано от Конвенцията (член 8) и трябва да се зачита и взема под внимание при оценката на най-добрите му интереси.

56. По отношение на религиозната и културната идентичност, например когато се обмисля възможността за настаняване на детето в за приемна грижа или в заведение за деца, следва надлежно да се отчете необходимостта от приемственост при отглеждането на детето, както и етническите, религиозните, културните и езиковите особености на средата, от която то произхожда (член 20, параграф 3), като вземащото решение лице трябва да вземе под внимание този специфичен контекст, когато оценява и определя най-добрите интереси на детето. Същото важи и за осиновяване, отделяне от или развод на родителите. Надлежното съобразяване с най-добрите интереси на детето означава децата да имат достъп до културата (и по възможност езика) на страната и семейството, от които произхождат, както и възможността за достъп до информация относно биологичното им семейство, в съответствие с правните и професионалните норми в съответната страна (вж. член 9, параграф 4).

57. Макар да се изисква съобразяване с необходимостта от запазване на религиозните и културните ценности и традиции като част от идентичността на детето, практиките, които са в разрез или несъвместими с установените в Конвенцията права, не са в полза на най-добрите интереси на детето. Културната идентичност не може да бъде извинение или оправдание вземащите решения лица и властите да продължават традиции и културни ценности, които лишават детето или децата от правата, гарантирани от Конвенцията.

в) Запазване на семейната среда и поддържане на взаимоотношенията

58. Комитетът припомня, че в контекста на потенциално отделяне на дете от родителите му е належащо да се извърши оценка и определяне на неговите най-добри интереси (членове 9, 18 и 20). Той подчертава също че гореспоменатите елементи са конкретни права, а не само елементи в определянето на най-добрите интереси на детето.

59. Семейството е основна клетка на обществото и естествена среда за израстването и благосъстоянието на неговите членове и особено на децата (преамбюл на Конвенцията). Правото на детето живот в семейството е защитено по Конвенцията (член 16). Понятието „семейство“ трябва да се тълкува в широк смисъл, включващ биологичните родители, осиновителите и приемните родители или, ако е приложимо, роднините или общността съобразно местните обичаи (член 5).

60. Предотвратяването на разделянето на семейството и запазването на неговото единство са важни съставни части от системата за закрила на детето и се основават на правото, предвидено в член 9, параграф 1, което изисква „детето да не бъде разделяно от родителите си против тяхната воля, освен когато [...] такова разделяне е необходимо за най-добрите интереси на детето“. Освен това детето, което е отделено от единия или от двамата си родители, има право „да поддържа лични отношения и пряк контакт с двамата си родители редовно освен ако това противоречи на най-добрите интереси на детето“ (член 9, параграф 3). Това обхваща и всички лица, притежаващи попечителски права, основните грижещи се за децата по силата на закон или на обичай лица, приемните родители и лицата, с които детето има тесни лични взаимоотношения.

61. Предвид тежкото въздействие, което оказва върху детето отделянето му от един или от двамата му родители, към такова отделяне следва да се прибегва единствено като крайна мярка, например когато детето е застрашено от вреда или ако това е необходимо по други причини. Не бива да се извършва отделяне, ако има по-ненатрапчиви мерки, с които детето да бъде защитено. Преди да се прибегне до отделяне, държавата следва да предостави подкрепа на родителите в поемането на техните родителски отговорности и да възстанови или подобри способността на семейството да се грижи за детето, освен ако отделянето е необходимо с оглед защита на детето. Икономически съображения не могат да оправдаят отделянето на дете от родителите му.

62. Насоките за алтернативна грижа за деца¹⁰ имат за цел да се гарантира, че децата не се поверяват на алтернативна грижа ненужно, както и че в случай на алтернативна грижа, тя се

¹⁰ Резолюция на Общото събрание № 64/142, приложение.

осъществява в подходящи условия, отговарящи на правата и най-добрите интереси на детето. По-специално „Бедността като финансово и материално състояние, както и преките условия и специфични последици, които могат да я съпътстват, не може да бъде единственото основание детето да се изведе от родителска грижа [...], а следва да се възприема като индикация, че семейството се нуждае от подходящо подпомагане“ (точка 15).

63. По подобен начин дете не може да бъде отделяно от своите родители поради това, че то или родителите му имат някакви увреждания.¹¹ Възможността за отделяне може да се обмисля единствено в случаи, когато необходимото съдействие за запазване на семейството не е достатъчно ефективно, за да се избегне опасността от липса на грижи, изоставяне на детето или рискът за неговата безопасност.
64. В случай на отделяне държавата трябва да гарантира, че положението на детето и неговото семейство е оценено, по възможност от мултидисциплинарен екип от добре обучени професионалисти с подходяща съдебна квалификация, съобразно с член 9 от Конвенцията, като е проверено и доказано, че няма друга възможност за осъществяване на най-добрите интереси на детето.
65. Когато се наложи разделяне, вземащите решения лица следва да гарантират, че детето запазва връзките и отношенията си с родителите и семейството си (братя и сестри, роднини и лица, с които детето е имало тесни лични взаимоотношения), ако това не е в разрез с най-добрите интереси на детето. При вземането на решения относно честотата и продължителността на посещенията и други форми на контакт, когато дете е изведено от семейството, трябва да се вземат под внимание качеството на взаимоотношенията и необходимостта от запазването им.
66. Когато отношенията на детето с родителите му са прекъснати поради миграция (на родители без детето или на детето без родителите), при оценката на най-добрите му интереси с оглед вземане на решения за събиране на семейството следва да се има предвид запазването на семейната единица.
67. Комитетът е на мнение, че споделената родителска отговорност в общия случай е в полза на най-добрите интереси на детето. При вземането на решения относно родителските отговорности обаче единственият критерий следва да бъде какво е в полза на най-добрите интереси на конкретното дете. Автоматичното предоставяне от закона на родителските отговорности на единия или двамата родители е в разрез с тези интереси. Когато оценява най-добрите интереси на детето наред с останалите елементи, имащи отношение по случая, съдията трябва да вземе под внимание правото на детето да запази взаимоотношенията си и с двамата родители.
68. Комитетът насърчава ратифицирането и изпълнението на конвенциите, приети на Хагската конференция по международно частно право,¹² които способстват за прилагането на принципа за най-добрите интереси на детето и дават гаранции за неговото изпълнение, ако родителите живеят в различни страни.
69. В случаи, когато родителите или други основни грижещи се за децата лица извършат престъпление, следва да има предвидени алтернативни мерки на задържане под стража, които да се прилагат според конкретния случай, при пълно съобразяване с вероятното въздействие на различни присъди върху най-добрите интереси на засегнатото дете или деца.¹³
70. Запазването на семейната среда обхваща запазване на връзките на детето в по-широк смисъл. Тези връзки се отнасят до по-широкия семеен кръг, например баби и дядовци, чичовци и лели, както и приятели, училищна и по-широка среда, и са от особено голямо значение, ако родителите са разделени и живеят на различни места.

¹¹ Конвенция за правата на хората с увреждания, член 23, параграф 4.

¹² Те включват Конвенция № 28 за гражданските аспекти на международното отвлечение на деца, 1980 г.; Конвенция № 33 за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване, 1993 г.; Конвенция № 23 относно признаването и изпълнението на съдебни решения, свързани със задължения за издръжка, 1973 г.; Конвенция № 24 за приложимото право при задълженията за издръжка, 1973 г.

¹³ Вж. препоръките от деня за обща дискусия относно децата на лишени от свобода родители (2011 г.).

г) Грижа за детето и неговата закрила и безопасност

71. При оценяването и определянето на най-добрите интереси на определено дете или на децата като цяло, следва да се има предвид задължението на държавата да осигури на детето закрилата и грижата, необходими за неговото благосъстояние (член 3, параграф 2). Понятията „закрила и грижа“ също трябва да се тълкуват в широк смисъл, тъй като целта им не е посочена ограничително или отрицателно (като „за защита на детето от вреда“), а е свързана с комплексния идеал да се осигури „благосъстоянието“ и развитието на детето. Благосъстоянието на децата в широкия смисъл включва техните основни материални, физически, образователни и емоционални нужди, както и нуждата от обич и безопасност.
72. Емоционалната грижа е основна потребност на децата; ако родителите или други основни грижещи се за децата лица не осъществяват емоционалните нужди на детето, трябва да се предприемат действия, за да развие детето сигурна привързаност. Необходимо е децата да придобият привързаност към грижещото се за тях лице на много ранна възраст, като тази привързаност, ако е адекватна, трябва да се запази във времето, за да осигури на детето стабилна среда.
73. Оценката на най-добрите интереси на детето трябва да включва също съобразяване с безопасността на детето, тоест правото на детето на защита от всички форми на физическо или психическо насилие, нараняване или малтретиране (член 19), сексуален и друг тормоз, натиск от връстниците, унижително отношение и пр.,¹⁴ както и от сексуална, икономическа и друга експлоатация, наркотици, труд, въоръжен конфликт и пр. (членове 32-39).
74. Прилагането на основаващ се на най-добрите интереси подход при вземането на решения означава да се оцени безопасността и неприкосновеността на детето в настоящия момент, но принципът на предпазливост изисква също оценка на вероятността от бъдещи рискове и вреди, както и други последици от решението за безопасността на детето.

д) Уязвимо положение

75. Важен елемент, който трябва да се вземе под внимание, е уязвимото положение на детето, например ако то има увреждане, принадлежи към малцинствена група, ако е бежанец или търсещо убежище лице, жертва на малтретиране, живее на улицата и пр. Целта на определянето на най-добрите интереси на дете или деца в уязвимо положение следва да бъде свързана не само с пълното ползване от всички предвидени в Конвенцията права, но и с останалите норми в областта на правата на човека, отнасящи се до такива специфични ситуации, например като тези в обхвата на Конвенцията за правата на хората с увреждания, Конвенцията за статута на бежанците и др.
76. Най-добрите интереси на дете в конкретно уязвимо положение не са еднакви с тези на всички деца в същото уязвимо положение. Необходимо е властите и вземащите решения лица да вземат под внимание различните видове и степени на уязвимост на всяко дете, тъй като всяко дете е неповторимо и всяко положение трябва да се оценява съобразно с това. Следва да се извършва индивидуализирана оценка на историята на всяко дете от раждането му, както и редовни преразглеждания от мултидисциплинарен екип, и да се препоръчват подходящи улеснения през целия процес на развитие на детето.

е) Право на детето на здравеопазване

77. Правото на детето на здравеопазване (член 24) и неговото здравословно състояние играят ключова роля в оценката на най-добрите интереси на детето. Ако обаче има повече от едно възможно лечение на определено заболяване или ако изходът от лечението е несигурен, трябва да се претеглят предимствата от всички възможни лечения спрямо всички възможни рискове и странични ефекти, като освен това трябва да се отдаде нужното внимание на възгледите на детето съобразно с възрастта и зрелостта му. В тази връзка на децата следва да се осигури достатъчна и подходяща информация, за да могат да разбират положението и всички аспекти, имащи отношение към техните интереси, като по възможност трябва да им се позволява да дават своето съгласие информирано.¹⁵

¹⁴ Общ коментар № 13 (2011 г.) относно правото на свобода от всички форми на насилие.

¹⁵ Общ коментар № 15 (2013 г.) относно правото на детето да се ползва от най-високия достижим стандарт на здравословно състояние (член 24), параграф 31.

78. По отношение на здравето на юношите например Комитетът¹⁶ е посочил, че държавите – страни по Конвенцията са длъжни да гарантират, че всички юноши, както в училище, така и извън него, имат достъп до подходяща информация, която е от основно значение за тяхното здраве и развитие, за да могат да правят подходящ избор на здравословно поведение. Тя следва да включва информация относно употребата на тютюн, алкохол и други вещества и злоупотребата с тях, начина на хранене, подходяща информация за сексуалното и репродуктивното здраве, свързаните с ранната бременност опасности и предотвратяването на ХИВ/СПИН и на предаваните по полов път болести. Юношите с психосоциални разстройства имат правото на лечение и грижа в общността, в която живеят, във възможната степен. Ако е необходима хоспитализация или лечение в заведение за медико-социални грижи с настаняване, преди да се вземе решение, трябва да се оценят най-добрите интереси на детето, при зачитане на неговите възгледи. Същите съображения важат и за по-малките деца. Здравето на детето и възможностите за лечение могат да са част от оценката и определянето на най-добрите интереси също и по отношение на други видове съществени решения (напр. предоставяне на разрешение за пребиваване по хуманитарни съображения).

ж) Право на детето на образование

79. От най-добър интерес за детето е да има достъп до безплатно качествено образование, включително в ранното детство, както и неофициално или неформално образование и свързаните с него дейности. Всички решения за мерки и действия по отношение на конкретно дете или група деца трябва да зачитат най-добрите интереси на детето или децата във връзка с образованието. За да насърчават образованието или по-висококачественото образование за повече деца, е необходимо държавите – страни по Конвенцията да разполагат с добре обучени преподаватели и други професионалисти, работещи в различни свързани с образованието контексти, както и благоприятна за децата среда и подходящи методи на преподаване и обучение, като се има предвид, че образованието е не само инвестиция в бъдещето, но и възможност за носещи радост дейности, уважение, участие и осъществяване на амбициите. Изпълнението на това изискване и увеличаването на отговорностите на децата с оглед преодоляване на уязвимостта им, каквато и да е тя, е от най-добър интерес за тях.

2. Претегляне на елементите в оценката на най-добрите интереси

80. Следва да се подчертае, че основната оценка на най-добрите интереси на детето е обща оценка на всички относими елементи на тези интереси, като тежестта на всеки от тях зависи от останалите. Не всички елементи имат отношение към всеки индивидуален случай, като различните елементи могат да се разглеждат по различни начини в различните случаи. Съдържанието на всеки елемент непременно ще се различава за различните деца и случаи според вида решение и конкретните обстоятелства. Същото важи и за важността на всеки елемент в цялостната оценка.

81. Елементите в оценката на най-добрите интереси могат да са в противоречие помежду си при разглеждане на конкретен случай и обстоятелствата по него. Запазването на семейната среда например може да е в разрез с необходимостта да се защити детето от риска от насилие или малтретиране от родителите. При такива ситуации елементите трябва да бъдат претеглени помежду им, за да се намери решението, което отговаря на най-добрите интереси на детето или децата.

82. При претеглянето на различните елементи е необходимо да се има предвид, че целта на оценката и определянето на най-добрите интереси на детето е да се гарантира пълно и ефективно ползване от правата, признати в Конвенцията и факултативните протоколи към нея, както и холистичното развитие на детето.

83. Възможно е да има ситуации, в които засягащите определено дете „защитни“ фактори (напр. такива, които биха могли да означават ограничаване на права) трябва да се претеглят спрямо „овластяващите“ мерки (което означава пълно упражняване на правата без ограничение). При такива ситуации възрастта и зрелостта на детето следва да насочват претеглянето на елементите. За да се оцени степента на зрелост на детето, следва да се отчетат физическото, емоционалното, умственото и социалното му развитие.

¹⁶ Общ коментар № 4 (2003 г.) относно здравето и развитието на юношите в контекста на Конвенцията за правата на детето.

84. При оценката на най-добрите интереси следва да се вземе под внимание, че способностите на детето ще се развиват. Ето защо вземащите решения лица следва да се стремят към мерки, които могат да се преразглеждат или адаптират според обстоятелствата, а не да вземат окончателни и необратими решения. За тази цел те следва не само да оценяват физическите, емоционалните, образователните и други нужди към конкретния момент на вземане на решението, но и да имат предвид възможните сценарии за развитието на детето и да ги анализират в краткосрочен и средносрочен план. В този контекст при решенията следва да се оценява непрекъснатостта и стабилността на настоящото и бъдещото положение на детето.

Б. Процесуални гаранции за осъществяване на най-добрите интереси на детето

85. За да се гарантира правилно изпълнение правото на детето неговите най-добри интереси да бъдат първостепенно съображение, трябва да се въведат и следват някои пригодени за децата процесуални гаранции. Понятието за най-добрите интереси на детето като такова е процесуално правило (вж. точка 6, буква „б“ по-горе).

86. Макар че публичните органи и организации, които вземат отнасящи се до децата решения, трябва да действат съобразно със задължението за оценяване и определяне на най-добрите интереси на детето, от хората, които всекидневно вземат отнасящи се до децата решения (напр. родителите, настойниците, учителите и пр.), не се очаква да следват строго тази процедура от две стъпки, въпреки че решенията, които се вземат в ежедневието, трябва също да зачитат и отразяват най-добрите интереси на детето.

87. Държавите трябва да установяват специални процесуални правила със строги процесуални гаранции, предназначени за извършването на оценка и определяне на най-добрите интереси на детето с оглед вземане на засягащи го решения, включително механизми за оценка на резултатите. Държавите трябва също да разработят прозрачни и обективни процеси за всички решения, които се вземат от законодателите, съдилищата и административните органи, особено в области, които засягат пряко детето или децата.

88. Комитетът призовава държавите и всички лица, чието положение предполага оценяване и определяне на най-добрите интереси на детето, да обърнат специално внимание на следните гаранции:

а) Право на детето да изразява възгледите си

89. Жизненоважен елемент от процеса е общуването с децата, което да способства за смисленото им участие и да доведе до установяване на техните най-добри интереси. Това общуване следва да включва осведомяване на децата относно процеса и възможните устойчиви решения и услуги, както и събиране на информация от децата и допитване до тях относно възгледите им.

90. Ако детето желае да изрази своите възгледи и това право е осъществено чрез представител, последният е длъжен да предаде тези възгледи точно. Когато възгледите на детето са в разрез с тези на неговия представител, следва да се установи ред, по който детето да се обърне към властите, за да осигурят при необходимост отделно представителство на детето (напр. попечител).

91. Производството по оценка и определяне на най-добрите интереси на децата като група в известна степен се различава от това по отношение на отделното дете. Когато става въпрос за интересите на голям брой деца, при планирането на мерки или вземането на законодателни решения, които пряко или косвено засягат групата, държавните институции трябва да намират начини да изслушват възгледите на представителна извадка от децата и да придават дължимото значение на тяхното мнение, за да гарантират, че са обхванати всички категории деца. Има много примери за начините на осъществяване на това, включително изслушвания на децата, детски парламенти, оглавявани от деца организации, детски съюзи или други представителни органи, дискусии в училище, социални мрежи в Интернет и пр.

б) Установяване на фактите

92. Релевантните факти и информация за конкретен случай трябва да се събират от добре обучени професионалисти, за да могат да се съставят всички елементи, необходими за оценката на най-добрите интереси. Това може да включва събеседване на близки до детето лица, други хора, които имат ежедневен контакт с него, свидетели на определени инциденти и др. Събраните сведения и данни трябва да бъдат проверени и анализирани, преди да се използват в оценката на най-добрите интереси на детето или децата.

в) Възприятие за време

93. Ходът на времето не се възприема еднакво от децата и възрастните. Забавянето или протакането във вземането на решения имат особено неблагоприятно въздействие върху децата в процеса на тяхното развитие. Ето защо е препоръчително производствата или процесите, които се отнасят до децата или им оказват въздействие, да се ползват с приоритет и да бъдат завършвани възможно най-бързо. Времето на вземане на решението следва по възможност да отговаря на възприятието на детето за това с какво то ще бъде добро за него, като взетите решения следва да се преразглеждат през подходящи интервали с хода на развитие на детето и разгръщане на способността му да изразява своите възгледи. Всички решения за грижите, лечението, настаняването и други мерки относно детето трябва да се преразглеждат периодично с оглед на неговото възприятие за време, както и неговите разгръщащи се способности и развитие (член 25).

г) Квалифицирани професионалисти

94. Децата са разнородна група и всяко едно има своите собствени характерни особености и нужди, на които може да се откликне адекватно единствено от професионалисти с експертен опит и познания по въпросите, свързани с развитието на децата и юношите. Ето защо процесът на официална оценка следва да се извършва в приветлива и безопасна атмосфера от професионалисти, квалифицирани в области като детска психология, развитие на детето и други имащи отношение сфери на човешкото и социалното развитие, които имат опит в работата с деца и разглеждат получената информация обективно. Доколкото е възможно, в оценката на най-добрите интереси на детето следва да участва мултидисциплинарен екип от професионалисти.

95. Оценката на последствията от алтернативните решения трябва да се основава на общи познания (т.е. в областите право, социология, образование, социално дело, психология, здравеопазване и пр.) по отношение на вероятните последици за детето от всяко възможно решение, предвид индивидуалните му характерни особености и преживявания в миналото.

д) Процесуално представителство

96. Когато най-добрите интереси на детето се оценяват и определят в производство пред съд и равностойни органи, то ще се нуждае от подходящо процесуално представителство. По-специално, когато определено дете е насочено към административно или съдебно производство, в рамките на което се извършва определяне на неговите най-добри интереси, освен настойник или представител на неговите възгледи следва да му се осигури и процесуален представител, когато е възможен конфликт между страните по решението.

е) Правна обосновка

97. За да се демонстрира, че е спазено правото на детето най-добрите му интереси да бъдат оценявани и вземани под внимание като първостепенно съображение, всяко решение по отношение на детето или децата трябва да бъде мотивирано, обосновано и разяснено. В мотивировката следва изрично да се посочват всички фактически обстоятелства относно детето, елементите, които са счетени за имащи отношение към оценката на най-добрите интереси, съдържанието на елементите в конкретния случай и как те са претеглени, за да се определят най-добрите интереси на детето. Ако се различава от възгледите на детето, причината за това следва ясно да бъде посочена. Ако по изключение избраното решение не отговаря на най-добрите интереси на детето, трябва да бъдат изложени причините за това, за да се покаже, че въпреки резултата тези интереси все пак са били първостепенно съображение. Не е достатъчно да се спомене общо, че други съображения вземат превес над най-добрите интереси на детето; всички съображения трябва да бъдат конкретно посочени във връзка с разглеждания случай, като се обясни защо имат по-голяма тежест в конкретните обстоятелства. Изложените мотиви трябва да демонстрира също правдоподобно и защо най-добрите интереси на детето не са били достатъчно силно съображение, за да надделеят над останалите. Трябва да се отчетат обстоятелствата, при които най-добрите интереси на детето трябва да бъдат върховното съображение (вж. точка 38 по-горе).

ж) Механизми за преразглеждане на решения

98. Държавите следва да установят в правните си системи механизми за обжалване или преразглеждане на решения, отнасящи се до деца, когато решението очевидно е взето при неспазване на съответното производство за оценка и определяне на най-добрите интереси на

детето или децата. Следва винаги да има възможност да се иска преразглеждане или да се обжалва такова решение на национално равнище. Детето следва да бъде запознато с механизмите и да има достъп до тях пряко или чрез своя процесуален представител, ако бъде преценено, че процесуалните гаранции не са спазени, фактите са неверни, оценката на най-добрите интереси не е проведена правилно или е придадена прекомерна тежест на конкурентни съображения. Преразглеждащият орган трябва да изследва всички тези аспекти.

з) Предварителна оценка на въздействието върху правата на детето (ПОВПД)

99. Както бе споменато по-горе, приемането на всички мерки за изпълнение трябва да следва процесуални правила, които гарантират, че най-добрите интереси на детето са първостепенно съображение. Предварителната оценка на въздействието върху правата на детето (ПОВПД) може да предвиди въздействието на предлаганите политики, закони, подзаконови актове, бюджети и административни актове, които засягат децата и възможността им да се ползват от правата си, и следва да допълва текущото наблюдение и оценка на въздействието на мерките върху правата на децата.¹⁷ Необходимо е ПОВПД да бъде внедрена в процесите на държавното управление на всички равнища и в разработването на политики и други общи мерки на възможно най-ранен етап, за да се гарантира добро управление в полза на правата на децата. При предприемане на ПОВПД могат да се разработят различни методи и практики. Като минимум те трябва да използват за рамка Конвенцията и факултативните протоколи към нея, като по-специално гарантират, че оценките се основават на общите принципи и специално отчитат различното въздействие на разглежданите мерки върху децата. Самата оценка на въздействието може да се основава на отзиви от децата, гражданското общество и експерти, както и от съответните държавни ведомства, академични изследвания и опит, документиран в страната или в чужбина. Анализът следва да води до препоръки за изменения, алтернативи и подобрения и да бъде обществено достояние.¹⁸

VI. Разпространение

100. Комитетът препоръчва държавите да разпространят този общ коментар широко сред парламентарите, правителствата и съдебната власт на национално и местно равнище. С него следва да бъдат запознати и децата, включително тези, които са в положение на социално изключване, всички професионалисти, които работят за децата и с тях (включително съдии, адвокати, учители, настойници, социални работници, персонал на обществени и частни институции за социално подпомагане, здравни служители, преподаватели и пр.), както и гражданското общество като цяло. За тази цел общият коментар следва да се преведе на съответните езици, да се разпространяват адаптирани/подходящи за деца версии и да се провеждат конференции, семинари, симпозиуми и други мероприятия за споделяне на добри практики относно прилагането му. Освен това той би следвало да се включи в официалното първоначално, а после в хода на работата обучение на всички ангажирани специалисти и технически персонал.

101. В своите периодични доклади до Комитета държавите следва да включват информация относно предизвикателствата, които срещат, и мерките, които са предприели с оглед прилагане и зачитане на принципа за най-добрите интереси на детето във всички съдебни и административни актове и други действия, отнасящи се до детето като индивидуално лице, както и на всички етапи от приемането на мерките за изпълнение, касаещи децата като цяло или конкретна група деца.

¹⁷ Общ коментар № 16 (2013) относно задълженията на държавата във връзка с въздействието на стопанския сектор върху правата на децата, точки 78-81.

¹⁸ Държавите могат да ползват насоки от Доклада на специалния докладчик за правото на храна за ръководни принципи относно оценките на въздействието на търговски и инвестиционни споразумения върху правата на човека (A/HRC/19/59/Add.5).

ОБЩ КОМЕНТАР № 24 (2019 г.) ОТНОСНО ПРАВАТА НА ДЕЦАТА В СИСТЕМАТА ЗА ПРАВОСЪДИЕ ЗА ДЕЦА

I. Въведение

1. Този общ коментар заменя общ коментар № 10 (2007 г.) относно правата на децата системата за правосъдие за деца. Той отразява развоя на промените, настъпили след 2007 г. в резултат на публикуването на международни и регионални стандарти, юриспруденцията на Комитета, новото знание относно развитието на децата и юношите, както и доказателствата за ефективни практики, включително тези, свързани с възстановителното правосъдие. Коментарът отчита и тревожни въпроси като тенденциите във връзка с минималната възраст за понасяне на наказателна отговорност и все още широкоразпространеното прилагане на лишаване от свобода. Този общ коментар разглежда конкретни въпроси, например такива, свързани с децата, вербувани и използвани от недържавни въоръжени групировки, включително групировки, определяни като терористични, както и децата в традиционни, основани на обичаите на коренното население и други недържавни правораздавателни системи.
2. Децата се различават от възрастните по своето физическо и психическо развитие. Това различие е основание за признаване на по-малка степен на виновност, както и за отделна система, прилагаща диференциран, индивидуализиран подход. Опитът сочи, че съприкосновението на децата със системата на наказателното правосъдие им вреди, като ограничава шансовете им да станат отговорни възрастни.
3. Комитетът отчита, че опазването на обществената безопасност представлява легитимна цел на правосъдната система, включително правосъдната система за деца. Държавите – страни по Конвенцията за правата на детето следва обаче да обслужват тази цел при спазване на своите задължения за зачитане и прилагане на принципите на правосъдието за деца, заложи в същата Конвенция. Както ясно се посочва в нейния член 40, всяко дете, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно за нарушение на наказателноправната норма, следва винаги да бъде третирано по начин, съвместим с чувството за достойнство и самоуважение на детето. Доказано е, че детската престъпност намалява след въвеждането на системи, отговарящи на тези принципи.
4. Комитетът приветства множеството усилия, положени за установяване на правосъдни системи за деца в съответствие с Конвенцията. Държавите, чиято правна уредба включва разпоредби, благоприятстващи за осъществяването на правата на детето дори в по-голяма степен от тези, съдържащи се в Конвенцията и в този общ коментар, заслужават похвала, като същевременно им се напомня, че съгласно член 41 от Конвенцията те следва да не предприемат ретроградни стъпки. Докладите за държавите – страни по Конвенцията показват, че в много от тези държави продължават да са необходими значителни инвестиции за постигане на пълно

спазване на Конвенцията, особено що се отнася до превенцията, ранната намеса, разработването и прилагането на мерки за избягване на производства, мултидисциплинарния подход, минималната възраст за наказателна отговорност и намаляване прилагането на лишаване от свобода. Комитетът насочва вниманието на държавите към доклада на независимия експерт, провел Глобалното изследване на ООН относно децата, лишени от свобода (A/74/136), представен съгласно Резолюция 69/157 на Общото събрание, което е проведено по инициатива на Комитета.

5. През последното десетилетие различни международни и регионални органи са приели няколко декларации и насоки, благоприятстващи достъпа до правосъдие и правосъдието, съобразено с интересите на детето. Така заложените рамки обхващат деца във всички сфери на правосъдните системи, включително деца – жертви и свидетели на престъпления, както и деца, участващи в семейно-социални и в административни производства. Колкото и ценни да са тези промени обаче, те попадат извън приложното поле на този общ коментар, който акцентира върху децата, заподозрени, обвинени или признати за виновни за нарушения на наказателноправни норми.

II. Цел и приложно поле

6. Целите и приложното поле на този общ коментар са:

- а) да разгледа в съвременния контекст съответните членове и принципи от Конвенцията за правата на детето и да даде насоки на държавите за холистично въвеждане на правосъдни системи за деца, които утвърждават и защитават правата на детето;
- б) отново да акцентира върху важността на превенцията и ранната намеса, както и на защитата на правата на детето на всички етапи в системата;
- в) да насърчава ключови стратегии за намаляване на особено вредните последици от контакта със системата на наказателното правосъдие в съответствие с по-добрите познания за развитието на децата, и по-специално:
 - (i) определяне на подходяща минимална възраст за наказателна отговорност и осигуряване на подходящо третиране на децата под и над тази възраст;
 - (ii) увеличаване на отклоняването на деца от редовните производства в посока ефективни програми;
 - (iii) разширяване прилагането на мерки, невяклучващи лишаване от свобода, за да се гарантира, че задържането на деца се прилага единствено като крайна мярка;
 - (iv) прекратяване прилагането на телесни наказания, смъртни и доживотни присъди;
 - (v) за малкото случаи, в които лишаването от свобода е оправдана крайна мярка: гарантиране, че то се прилага само спрямо по-големи деца, строго ограничено е във времето и подлежи на редовно преразглеждане;
- г) да насърчава укрепването на системите чрез подобрена организация, изграждане на капацитет, събиране на данни, оценка и научни изследвания;
- д) да дава насоки във връзка с новостите в областта, по-специално вербуването и използването на деца от недържавни въоръжени групировки, включително такива, определяни като терористични, както и децата в съприкосновение с традиционни, основани на обичаите на коренното население и други недържавни правораздавателни системи.

III. Терминология

7. Комитетът насърчава употребата на език, избягващ стигматизирането, по отношение на децата, заподозрени, обвинени или признати за виновни за нарушения на наказателноправни норми.
8. По-долу са изброени важни понятия, използвани в този общ коментар:
- Подходящ възрастен: тогава, когато родителят или законният настойник не е на разположение, за да помага на детето, държавите – страни по Конвенцията следва да допускат подходящ възрастен да му помага. Подходящият възрастен може да бъде посочен от детето и/или от компетентния орган.

- Правосъдна система за деца¹⁹: законодателството, нормите, стандартите, процедурите, механизмите и разпоредбите, конкретно приложими за деца, смятани за правонарушители, заедно със създадените за работата по случаите на тези деца институции и органи.
- Лишаване от свобода: всяка форма на задържане, затваряне или настаняване на лице в обществено или частно място за задържане, което лицето не може да напуска по собствена воля, по разпореждане на съдебен, административен или друг обществен орган.²⁰
- Отклоняване: мерки за насочване на децата извън правосъдната система на който и да е етап преди или по време на съответното производство.
- Минимална възраст за наказателна отговорност: минималната възраст, под която по закон децата не са в положение да нарушават наказателното право (не са наказателно отговорни).
- Предварително задържане: задържането под стража от момента на арестуване до произнасянето на решение или присъда, включително задържането по време на процеса.
- Възстановително правосъдие: всеки процес, при който жертвата, извършителят и/или други лица или членове на общността, засегнати от престъпление, активно участват заедно в решаването на проблемите, произтичащи от престъплението, често с помощта на справедлива и безпристрастна трета страна. Примерите за възстановителни процеси включват медиация, беседи, помиряване и кръгове за обсъждане на присъди.²¹

IV. Основни елементи на комплексната политика на правосъдие за деца

A. Превенция на извършването на правонарушения от деца, включително ранна намеса, при деца под минималната възраст за наказателна отговорност

9. Държавите – страни по Конвенцията, следва да използват за справка документа „Примерни стратегии и практически мерки на ООН за премахване на насилието над деца в областта на превенцията на престъпността и наказателното правосъдие“ [United Nations Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Children in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice] и сравнителните национални и международни изследвания относно първопричините за попадането на деца в правосъдната система за деца, както и да предприемат собствени проучвания като основа за разработване на стратегия за превенция. С научни изследвания е показано нагледно, че програмите за интензивни мерки в рамките на семейството и на местната общност, предназначени да осигуряват положителни промени в тези аспекти на различните системи в обществото (семейство, училище, местна общност, взаимоотношения с връстниците), които допринасят за тежките поведенчески затруднения на децата, намаляват риска от попадането им в правосъдната система за деца. Програмите за превенция и ранна намеса трябва да акцентират върху подкрепата за семействата и по-специално тези от тях, които са в уязвимо положение или в които е налице насилие. Трябва да се осигурява подкрепа за децата в риск и особено тези, които отпадат от училище, не са обхванати от образователната система или по други причини не завършват обучението си. Препоръчва се подкрепа от групи връстници, както и активно участие от страна на родителите. Държавите – страни по Конвенцията следва да развиват и услуги и програми в общността, които отговарят на конкретните потребности, проблеми, тревоги и интереси на децата и чрез които се осигуряват подходящи консултации и насоки на техните семейства.
10. В членове 18 и 27 от Конвенцията се подчертава колко важна е ролята на родителите за възпитанието на техните деца. Същевременно Конвенцията изисква от Държавите – страни по нея да осигуряват на родителите (или други, полагащи грижи, лица) помощта, необходима за изпълнението на техните отговорности по отглеждането на децата. Инвестициите в грижата и образованието още от най-ранна детска възраст се отплащат с по-ниско разпространение на насилието и престъпността в бъдеще. Те могат да започнат още докато детето е съвсем малко – например с програми за патронажна грижа с цел подобряване на родителския капацитет.

¹⁹ Във версията на този общ коментар на английски език понятието „правосъдна система за деца“ се използва вместо „правосъдие за непълнолетни“.

²⁰ Правила на ООН за закрила на ненавършилите пълнолетие лица, лишени от свобода („Хаванските правила“), чл. 11, т. б).

²¹ Основни принципи на ООН за използването на програми за възстановително правосъдие по наказателноправни въпроси, т. 2.

Мерките за подпомагане следва да стъпват върху изобилстващата информация за програмите за превенция, осъществявани в общността и семейството, например програми за подобряване на взаимодействията между родители и деца, партньорства с училищата, положително сдружаване с връстници, както и културно-развлекателни дейности.

11. Ранната намеса при деца под минималната възраст за наказателна отговорност изисква съобразени с интересите на детето мултидисциплинарни отговори при първите признаци за поведение, което при лица над минимална възраст за наказателна отговорност би се сметнало за правонарушение. Трябва да се разработват основани на доказателства програми за намеса, отразяващи не само множеството психосоциални причини за подобно поведение, но и защитните фактори, които могат да подобрят устойчивостта. Мерките за намеса трябва да бъдат предшествани от комплексна и интердисциплинарна оценка на потребностите на детето. Абсолютен приоритет е децата да бъдат подкрепяни в рамките на своето семейство и местната си общност. В крайните случаи, когато по изключение се налага настаняване извън семейството, алтернативната грижа трябва по възможност да бъде в семейна среда, макар че в някои случаи може да е подходящо настаняване в резидентна грижа с цел предоставяне на необходимия набор от професионални услуги. Такова настаняване следва да се прилага единствено като крайна мярка за най-краткия срок, за който е подходящо, и да подлежи на съдебен контрол.
12. Системният подход към превенцията включва също премахване на пътищата за попадане в правосъдната система за деца, което следва да се осъществи чрез декриминализиране на дребните нарушения като отсъствие от училище, бягство, просия или нарушаване на владение, които често произтичат от бедност, бездомност или насилие в семейството. В някои случаи се подвеждат под отговорност децата –жертви на сексуална експлоатация, както и юноши, осъществяващи полови контакти по взаимно съгласие. Тези деяния, наричани също „статусни нарушения“, не се числят към престъпленията, когато са извършени от пълнолетни лица. Комитетът настоява държавите – страни по Конвенцията да премахнат статусните нарушения от законодателството си.

Б. Мерки за намеса при деца над минималната възраст за наказателна отговорност²²

13. Съгласно член 40, точка 3, буква б) от Конвенцията, от държавите – страни по нея се изисква да насърчават прилагането спрямо децата на мерки, различни правосъдните винаги, когато е уместно. В общия случай тези мерки на практика се делят на две категории:
 - а) Мерки, насочващи децата извън съдебната система, във всеки момент преди или по време на съответното производство („отклоняване“);
 - б) мерки в контекста на съдопроизводството.
14. Комитетът напомня на държавите – страни по Конвенцията, че когато се прилагат мерки за намеса от тези две групи, следва да се полагат и максимални грижи за пълно зачитане и защита на човешките права на детето и полагащите му се правни гаранции.

Мерки за намеса с цел избягване на съдопроизводство

15. В много системи по света са въведени мерки за деца, с които се избягва съдопроизводството. Обобщено те се наричат „отклоняване“. Отклоняването включва насочване на въпросите извън официалната система на наказателното правосъдие, обикновено към програми или дейности. С този подход не само се избягват заклеияването на децата и вписването им в регистрите за съдимост, но и се постигат добри резултати за самите деца; освен това той не е в противоречие с обществената сигурност и се е доказал като икономичен.
16. Отклоняването следва да бъде предпочитаният начин за решаване на повечето от случаите на деца. Държавите – страни по Конвенцията трябва непрекъснато да въвеждат нови възможности за отклоняване за все по-широк спектър от правонарушения, включително тежки престъпления, когато това е подходящо. Възможностите за отклоняване трябва да бъдат приложими от възможно най-ранния етап на съприкосновение със системата, както и на различни етапи в рамките на целия процес. Отклоняването следва да бъде неделима част от правосъдната система за деца, като в съответствие с чл. 40, т.3, б. (б) от Конвенцията, човешките права на децата и полагащите им се правни гаранции следва да бъдат напълно зачитани и защитавани във всички процеси и програми за отклоняване.

²² Вж. също раздел IV. „Д“ по-долу.

17. Държавите – страни по Конвенцията по своя преценка определят естеството и съдържанието на мерките за отклоняване и предприемат необходимите законодателни и други действия за прилагането им. Комитетът отбелязва, че са разработени редица програми за мерки в общността, например общественополезен труд, надзор и наставничество от определени за целта служители, обсъждания със семействата и други форми на възстановително правосъдие, включително възстановяване на вредите, нанесени на пострадалите лица.

18. Комитетът подчертава следното:

- а) отклоняването трябва да се прилага само тогава, когато има убедителни доказателства, че детето е извършило предполагаемото правонарушение, че то свободно и доброволно признава отговорността си без заплахи или натиск и че това признание няма да се използва срещу детето в евентуални последващи съдебни производства;
- б) детето трябва свободно и доброволно да даде съгласието си за отклоняване въз основа на подходяща и конкретна информация относно естеството, съдържанието и продължителността на мярката, както и на разбиране на последиците от евентуално несъдействие или неизпълнение на мярката;
- в) в законодателството следва да са указани случаите, в които е възможно отклоняване, като съответните решения на полицията, прокуратурата и/или други служби следва да бъдат регламентирани и да подлежат на преразглеждане. Всички държавни служители и други действащи лица, участващи в процеса по отклоняване, трябва да получават необходимите обучение и подкрепа;
- г) на детето трябва да се даде възможността да потърси правна или друга подходяща помощ по отношение на отклоняването, предлагано от компетентните органи, и възможността за преразглеждане на мярката;
- д) мерките за отклоняване не могат да включват лишаване от свобода;
- е) изпълнението на мярката за отклоняване следва да води до дефинитивно и окончателно приключване на случая. Макар да се допуска запазването на поверителни архиви относно мерките за отклоняване за административни, следствени или научни цели или за целите на преразглеждането, тези архиви не могат да се смятат за наказателни присъди или да водят до вписване в регистрите за съдимост.

Мерки за намеса в рамките на съдебни производства (произнасяне)

19. В наказателното производство, заведено от компетентния орган, се прилагат принципите на справедливия и безпристрастен процес (вж. раздел „Г“ по-долу). Правосъдната система за деца трябва още от момента на арестуване, през цялото производство и на етапа на изтърпяване на присъдата да осигурява разнообразни възможности за социални и възпитателни мерки, както и строго да ограничава прилагането на лишаване от свобода. Държавите – страни по Конвенцията трябва да имат действаща пробационна или подобна служба с добре обучен персонал, която да гарантира максимално и ефективно прилагане на мерки като заповеди за наставничество и надзор, пробация, наблюдение от местната общност или центрове за ежедневно явяване, както и на предсрочно освобождаване.

В. Възраст и правосъдни системи за деца

Минимална възраст за наказателна отговорност

20. Децата, които са под минималната възраст за наказателна отговорност към момента на извършване на правонарушението, не могат да бъдат подвеждани под наказателна отговорност. Спрямо децата, които са на или над минималната възраст за наказателна отговорност, но нямат навършени 18 години към момента на извършване на правонарушението, могат да се предявяват обвинения и да се завеждат производства в рамките на правосъдната система за деца, при пълно спазване на Конвенцията. Комитетът напомня на държавите – страни по Конвенцията, че възрастта, която следва да се взема предвид, е възрастта към момента на извършване на правонарушението.

21. Съгласно чл.40, т.3 от Конвенцията, държавите – страни са длъжни да установят минимална възраст за наказателна отговорност. В споменатата разпоредба обаче тази възраст не се посочва изрично. Повече от 50 държави-страни по Конвенцията са увеличили минималната

възраст след ратифицирането на Конвенцията, като в международен план минималната възраст за наказателна отговорност най-често е 14 години. Все пак от докладите, представяни от държавите – страни по Конвенцията е видно, че някои от тях запазват неприемливо ниска минимална възраст за наказателна отговорност.

22. Документирани доказателства в областта на детското развитие и невробиологията сочат, че зрелостта и способността за абстрактни разсъждения все още са в процес на развитие при децата на възраст 12-13 години, тъй като тяхната префронтална мозъчна кора все още се развива. По тази причина те вероятно не биха могли да осмислят последиците от своите действия или да разберат смисъла на наказателното производство. Отражение върху тях оказва и навлизането в юношеството. Както отбелязва Комитетът в своя общ коментар № 20 (2016) относно осъществяването на правата на детето по време на юношеството, това е уникален определящ етап от развитието на човека, характеризиращ се с бързо развитие на мозъка, и това има отражение върху поемането на рискове, вземането на определени видове решения и способността за контрол над собствените пориви. Държавите – страни по Конвенцията се насърчават да вземат под внимание новите научни открития и съответно да увеличат минималната възраст за наказателна отговорност на най-малко 14 години. Нещо повече, съгласно доказателствата в областта на човешкото развитие и невробиологията, мозъкът на юношите продължава да се развива дори след навършване на 20-годишна възраст и това оказва влияние върху вземането на някои видове решения. По тази причина Комитетът приветства наличието на по-висока минимална възраст за наказателна отговорност в някои държави-страни по Конвенцията, например 15 или 16 години, и в съответствие с член 41 от Конвенцията настоява държавите – страни при никакви обстоятелства да не намаляват минималната възраст за наказателна отговорност.
23. Комитетът отчита, че макар определянето на достатъчно висока минимална възраст за наказателна отговорност да е важно, ефективността на подхода зависи и от начина, по който всяка държава третира децата над и под тази възраст. Комитетът ще продължи да следи този въпрос отблизо при разглеждането на докладите на държавите – страни по Конвенцията. Децата под минималната възраст за наказателна отговорност следва да получават от съответните органи помощ и услуги съобразно със своите потребности и да не се разглеждат като деца, извършили престъпления.
24. Ако не са налице доказателства за възрастта и не може да се установи дали детето е под или над минималната възраст за наказателна отговорност, съмнението следва да бъде в полза на детето и то да не бъде подвеждано под наказателна отговорност.

Системи с изключения във връзка с минималната възраст

25. Комитетът е обезпокоен от съществуването на практики, които допускат изключения и понижаване на минималната възраст за наказателна отговорност в случаи, когато например детето е обвинено в тежко престъпление. Подобни практики обикновено възникват под обществен натиск и не се основават върху рационално разбиране за развитието на децата. Комитетът настоячиво препоръчва държавите – страни по Конвенцията да преустановят подобни подходи и да определят една стандартизирана възраст, под която децата без изключение да не могат да бъдат подвеждани под наказателна отговорност.

Системи с две минимални възрасти

26. В няколко от държавите – страни по Конвенцията се прилагат две минимални възрасти за наказателна отговорност (например 7 и 14 години) с презумпцията, че дете на или над долната и под горната възраст не носи наказателна отговорност, освен ако не се докаже достатъчна степен на зрялост. Макар тази система поначало да е създадена с цел закрила, на практика се оказва, че не тя отговаря на тази цел. Въпреки и идеята за индивидуализирана оценка на наказателната отговорност да се радва на известна подкрепа, според наблюденията на Комитета тя оставя твърде голяма възможност за собствена преценка на съда и води до дискриминационни практики.
27. Държавите се насърчават настойчиво да определят една подходяща минимална възраст и да гарантират, че тази реформа няма да доведе до ретроградна позиция по отношение на минималната възраст за наказателна отговорност.

Деца, които не могат да носят наказателна отговорност по причини, свързани със затруднения в развитието или с разстройства или увреждания на развитието на нервната система

28. Децата със затруднения в развитието или с разстройства или увреждания на развитието на нервната система (например разстройства от аутистичния спектър, нарушения на плода вследствие на употреба на алкохол или придобити мозъчни травми) по начало не бива да попадат в правосъдната система за деца дори и да са достигнали минималната възраст за наказателна отговорност. Ако не се изключват автоматично от обхвата на тази система, тези деца следва поне да бъдат оценявани индивидуално.

Приложение на правосъдната система за деца

29. Правосъдната система за деца следва да се прилага за всички деца, които са над минималната възраст за наказателна отговорност и нямат навършени 18 години към момента на извършване на правонарушението.
30. Комитетът препоръчва тези държави-страни по Конвенцията, които ограничават приложимостта на своята правосъдна система за деца до децата под 16-годишна (или по-ниска) възраст или допускат по изключение някои деца да се третират като пълнолетни правонарушители (например поради категорията на престъплението), да променят законодателството си така, че да гарантират недискриминиращо и пълно прилагане на своята правосъдна система за деца за всички лица, които нямат навършени 18 години към момента на извършване на престъплението (вж. също общ коментар № 20, точка 88).
31. Правосъдните системи за деца следва да осигуряват закрила и на децата, които не са имали навършени 18 години към момента на извършване на правонарушението, но са навършили 18 години по време на съдебното производство или изтърпяването на присъдата.
32. Комитетът приветства държавите – страни по Конвенцията, които по правило или по изключение допускат прилагане на правосъдната система за деца спрямо навършили 18 или повече години лица. Този подход отговаря на доказателствата в областта на човешкото развитие и невробиологията, според които развитието на мозъка продължава още няколко години след навършване на 20-годишна възраст.

Удостоверения за раждане и определяне на възрастта

33. Всяко дете без удостоверение за раждане трябва да получи такова от държавата незабавно и безплатно във всеки случай, в който се налага доказване на възрастта. Ако не е налице удостоверение за раждане, доказващо възрастта, съответният орган трябва да приеме всякаква документация, с която може да се докаже възрастта, например акт за раждане, извлечения от регистри за населението, кръщелни свидетелства или еквивалентни документи, както и справки от училища. Документите трябва да се смятат за официални, ако няма доказателства за противното. Органите трябва да допускат разговори с родителите или показания от тях по отношение на възрастта или подаване на потвърждения от учители, религиозни или общностни лидери, на които е известна възрастта на детето.
34. Единствено ако тези мерки се окажат неуспешни, може да се извърши оценка на физическото и психическото развитие на детето, която да бъде проведена от педиатри или други специалисти, квалифицирани да оценяват различните страни на развитието. Подобни оценки трябва да се извършват експедитивно, по съобразен с особеностите и пола на детето и подходящ за културата му начин, включително чрез разговори с детето и родителите или полагащите грижи лица на език, който детето разбира. Държавите трябва да се въздържат от оценки само въз основа на медицински методи, основани например на анализ на кости или зъби и др., които в много случаи са неточни поради широките допуски за грешки, а освен това могат да имат и травматизиращо въздействие. Трябва да се прилага най-малко инвазивният метод на оценка. Ако доказателствата не са категорични, съмненията следва да се тълкуват в полза на детето или младото лице.

Продължаване на мерките на правосъдието за деца

35. Комитетът препоръчва да се позволява на децата, които навършват 18-годишна възраст преди завършването на програма за отклоняване или друга мярка, независимо дали тя включва лишаване от свобода или не, да завършат програмата, мярката или изтърпяването на наказанието си по досегашния начин, без да бъдат изпращани в центрове за пълнолетни.

Извършване на правонарушения преди и след навършване на 18-годишна възраст и извършване на правонарушения заедно с пълнолетни лица

36. За случаите, в които младо лице извърши няколко правонарушения, от които някои преди, а други след навършване на 18-годишна възраст, държавите – страни по Конвенцията трябва да обмислят възможността да предвидят процесуални правила, допускащи прилагане на правосъдната система за деца по отношение на всички правонарушения, когато има основателни причини за това.
37. В случаите, в които дете извърши правонарушение заедно с един или повече пълнолетни, за детето се прилагат правилата на правосъдната система за деца, независимо дали извършителите са подведени под отговорност заедно или поотделно.

Г. Гаранции за справедлив процес

38. Член 40, т. 2 от Конвенцията съдържа важен списък с права и гаранции, чиято цел е да гарантират справедливо отнасяне и справедлив съдебен процес на всяко дете (вж. също чл. 14 от Международния пакт за граждански и политически права). Следва да се отбележи, че това са минимални стандарти. Държавите – страни по Конвенцията могат и следва да се стараят да установяват и спазват по-високи стандарти.
39. Комитетът подчертава, че непрекъснатото и систематично обучение на специалистите, заети в правосъдната система за деца, е от ключово значение за осъществяването на тези гаранции. Тези специалисти следва да могат да работят в интердисциплинарни екипи и да са добре запознати с физическото, психическото, умственото и социалното развитие на децата и юношите, както и със специалните потребности на най-маргинализираните деца.
40. Гаранции срещу дискриминация са необходими още при първото съприкосновение със системата на наказателното правосъдие и по време на целия процес, като в случай на дискриминация срещу която и да е група деца са наложителни активни корективни мерки. По-специално, следва да се разработят мерки, взимащи предвид пола на детето, като се обръща внимание на момичетата и на децата, дискриминирани въз основа на сексуална ориентация и полова идентичност. Необходимо е да се вземат предвид потребностите на децата с увреждания, което може да включва осигуряване на физическа достъпност на съдебни и други сгради, подкрепа за деца с психосоциални затруднения, подпомагане с общуването и изчитане на документи, както и адаптиране на процедурите за даване на показания.
41. Държавите – страни по Конвенцията следва да приемат законодателство и да осигуряват практики, които гарантират правата на детето от момента на съприкосновение със системата, включително на етапа на спиране, предупреждение и задържане, по време на престой в арестите на полицейски управления или други органи на реда, по време на придвижване до и от полицейските управления, местата за лишаване от свобода и съдилищата, както и по време на разпити, претърсвания и вземане на проби за доказателствен материал. На всички етапи от процеса трябва да се води информация относно местоположението и състоянието на детето.

Неприлагане на правосъдие за деца със задна дата (чл. 40, т.2, б.(а))

42. Никое дете не може да се обявява за виновно за престъпление, което съгласно националното или международното право не е съставлявало престъпление към момента на извършване. Държавите – страни по Конвенцията, които разширяват приложното поле на наказателното си право така, че да обхваща предотвратяването на тероризма и борбата с него, следва да гарантират, че тези промени не водят до наказване на деца с обратно действие или поради непредпазливост. Никое дете не бива да получава по-тежко наказание от това, което е било приложимо към момента на правонарушението, но ако наказанието бъде облекчено със закон след извършването на правонарушението, детето трябва да се ползва с това облекчение.

Презумпция за невинност (чл. 40, т.2, б. (б), подт. (i))

43. Съгласно презумпцията за невинност се изисква тежестта на доказване на обвинението да пада върху прокуратурата, независимо от естеството на правонарушението. Съмнението винаги е в полза на детето, а то е виновно само ако обвиненията са доказани без съмнение. Подозрителното поведение от страна на детето не следва да води до предположения за вина, тъй като то може да се дължи на неразбиране на процеса, незрялост, страх или други причини.

Право на изслушване (чл. 12)

44. В т.57-64 от общия коментар № 12 (2009) относно правото на детето на изслушване, Комитетът изяснява основното право на детето да бъде изслушвано в контекста на правосъдието за деца.
45. Децата имат право да бъдат изслушвани пряко, а не само чрез представител, на всички етапи на процеса още от момента на първо съприкосновение. Детето има право да запази мълчание и този негов избор не трябва да води до неблагоприятни за детето заключения.

Ефективно участие в производството (чл. 40, т.2, б. (б), подт. (iv))

46. Всяко дете над минималната възраст за наказателна отговорност трябва да се смята за компетентно да участва в целия процес на правосъдието за деца. За да може да участва ефективно, детето трябва да бъде подкрепяно от всички специалисти, за да разбере обвиненията и вероятните последици и възможности, да насочва правния си представител, да оборва свидетели, да разкаже за случилото се и да взема подходящи решения относно доказателствата, показанията и мерките, които следва да бъдат наложени. Производството трябва да се води на език, който детето разбира напълно, или да му се предостави безплатно устен преводач. Производството трябва да се провежда в дух на разбирателство, за да се даде възможност на децата да участват пълноценно. Новостите в областта на правосъдието, съобразено с интересите на детето, дават тласък за съобразен с интересите на детето език на всички етапи, подредба на пространствата за беседване и съдебните зали, подходящи за детето, подкрепа от подходящи възрастни, отпадане на сплашващото облекло на съдиите и адаптиране на производствата, включително съобразяването им с потребностите на децата с увреждания.

Незабавно и пряко информиране за обвиненията (чл. 40, т. 2, б. (б), подт. (ii))

47. Всяко дете има право да бъде информирано незабавно и пряко (или когато е уместно – чрез родителя или настойника си) за повдигнатите срещу него обвинения. Незабавно означава възможно най-скоро след първото съприкосновение на детето със системата за наказателно правосъдие. Уведомяването на родителите следва да не се пренебрегва на основания, свързани с удобство или ресурси. Необходимо е децата, които са отклонени на етапа на обвинението, да разберат правните възможности, които стоят пред тях, като всички правни гаранции следва да се спазват напълно.
48. Органите трябва да гарантират, че детето разбира обвиненията, възможностите и процесите. Предоставянето на официален документ на детето е недостатъчно и е необходимо устно разяснение. Въпреки че децата следва да бъдат подпомагани от родител или подходящ възрастен, за да разберат всеки относим документ, органите не бива да оставят на тези лица задължението да разясняват обвиненията.

Правна или друга подходяща помощ (чл. 40, т. 2, б. (б), подт. (ii))

49. Държавите следва да осигурят на детето гарантирана правна или друга подходяща помощ от самото начало на производството, при подготовката и представянето на защитата и до приключване на процедурите по всички жалби и/или преразглеждания. Комитетът отправя молба към държавите – страни по Конвенцията да оттеглят всички резерви, направени по чл. 40, т.2, б. (б), подт. (ii).
50. Комитетът продължава да е обезпокоен, че много деца биват подвеждани под наказателна отговорност от съдебни, административни или други държавни органи и биват лишавани от свобода, без да се ползват от правно представителство. Комитетът отбелязва, че в чл.14, т.3, б.(г) от Международния пакт за граждански и политически права, правото на процесуално представителство е минимална гаранция в наказателното правосъдие за всички лица и това трябва да се прилага в еднаква степен и за децата. Макар тази разпоредба да позволява на лицето да се защити лично, във всеки случай, когато интересите на правосъдието налагат това, трябва да му бъде назначена правна помощ.
51. С оглед на гореизложеното Комитетът е обезпокоен, че на децата се предоставя по-малка защита, отколкото се гарантира на пълнолетните съгласно международното право. Комитетът препоръчва държавите да предоставят ефективно правно представителство безплатно за всички деца, които се подвеждат под наказателна отговорност от съдебни, административни или други държавни органи. Правосъдните системи за деца трябва да не позволяват децата

да се отказват от правно представителство, освен ако решението за отказ не е взето доброволно и под безпристрастен съдебен надзор.

52. Ако деца бъдат отклонени към програми или са в система, която не води до присъди, вписване в регистрите за съдимост или лишаване от свобода, приемлива форма на помощ може да бъде „друга подходяща помощ“ от добре обучени служители, въпреки че държавите, които могат да предоставят правно представителство на децата по време на всички процеси, следва да правят това в съответствие с чл. 41. Когато е уместна друга подходяща помощ, лицето, което предоставя помощта, следва да има достатъчно познания за правните аспекти на правосъдието за деца и да получи подходящо обучение.

53. Съгласно чл. 14, т.3, б.(б) от Международния пакт за граждански и политически права се изискват достатъчно време и възможности за подготовката на защитата. Съгласно Конвенцията за правата на детето е необходимо да се гарантира поверителността на комуникацията между детето и неговия правен представител или друг помощник (чл. 40, т. 2, б.(б) – (vii)), и трябва да се спазва правото на детето на защита срещу намеса в неговия личен живот (чл. 16).

Приемане на решения незабавно и с участието на родителите или настойниците (чл. 40, т.2, б.(б), подт. (iii))

54. Комитетът отново подчертава, че периодът от извършването на правонарушението до приключването на производството следва да бъде възможно най-кратък. Колкото по-дълго време отнеме този процес, толкова по-голяма е вероятността мерките за отговор да не дадат желания резултат.

55. Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да определят и прилагат срокове за периода от извършването на правонарушението до приключването на полицейското разследване, решението на прокурора (или друг компетентен орган) за повдигане на обвинения и окончателното решение на съда или друг съдебен орган. Тези срокове следва да са много по-кратки от определените за пълнолетни лица, но все пак да позволяват пълното изпълнение на правните гаранции. Подобни кратки срокове следва да се прилагат и за мерките за отклоняване.

56. Родителите или законните настойници трябва да присъстват по време на цялото производство. Съдията или компетентният орган обаче може да реши да ограничи или изключи присъствието им в производството по искане на детето или на неговия адвокат (представител) или друг подходящ помощник или ако прецени, че присъствието им не е в най-добрия интерес на детето.

57. Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да приемат изрично законодателство за максимално участие на родители или законни настойници в производството, тъй като те могат да предоставят обща психологическа и емоционална подкрепа на детето и да подобряват ефективността на резултатите. Комитетът също така отчита, че много деца неформално живеят с роднини, които не са нито родители, нито законни настойници, и че законите трябва да бъдат адаптирани, за да се даде възможност на истинските полагащи грижи лица да подпомагат децата в производството, ако родителите не са на разположение.

Отсъствие на задължително самоуличаване (чл. 40, т.2, б.(б), подт. (iv))

58. Държавите – страни по Конвенцията следва да гарантират, че детето не е принудено да дава показания или да признава или потвърждава вина. Извършването на действия, представляващи изтезания или жестоко, нечовешко или унизително отнасяне с цел получаване на самопризнание или потвърждение, е тежко нарушение на правата на детето (Конвенция за правата на детето, чл. 37, б.(а)). Всяко такова самопризнание или потвърждение е недопустимо като доказателство (Конвенция против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание, чл. 15).

59. Недопустима е принудата, водеща детето към самопризнание или самоуличаващи показания. Понятието „принуда“ следва да се тълкува широко и да не се ограничава само до физическа сила. Рискът от неистинни признания се увеличава с възрастта и развитието на детето, неразбирането и страха от неизвестни последици, включително внушаваната възможност за лишаване от свобода, както и от продължителността и обстоятелствата на разпита.

60. По време на разпит детето следва да има достъп до правна или друга подходяща помощ и следва да бъде подпомагано от родител, законен настойник или друг подходящ възрастен.

При разглеждане на доброволния характер и надеждността на потвърждения или самопризнания от дете, съдът или съответният друг съдебен орган трябва да отчита всички фактори, включително възрастта и зрелостта на детето, продължителността на разпита или задържането, наличието на правна или друга независима помощ и присъствието на родител(и), настойник или друг подходящ възрастен. Полицейските служители и други разследващи органи трябва да бъдат добре обучени, за да избягват техники и практики на разпитване, които водят до принудителни или ненадеждни признания или показания, като при възможност следва да се използват аудиовизуални техники.

Присъствие и разпит на свидетели (чл. 40, т.2, б.(б), подт. (iv))

61. Децата имат право да разпитват свидетели, които свидетелстват срещу тях, и да привличат свидетели, които да подкрепят защитата им, а процесите на правосъдието за деца следва да благоприятстват участието на детето при условия на равенство с правна помощ.

Право на преразглеждане или обжалване (чл. 40, т.2, б.(б), подт. (v))

62. Детето има право, всяко определение за вина или наложените му мерки, да бъдат преразглеждани от по-висша, компетентна, независима и безпристрастна инстанция или съдебен орган. Това право на преразглеждане не се ограничава до най-тежките престъпления. Държавите – страни по Конвенцията следва да обмислят въвеждането на автоматични мерки за преразглеждане, особено в случаите, които водят до вписване в регистрите за съдимост или до лишаване от свобода. Освен това за целите на достъпа до правосъдие се изисква по-широко тълкуване, позволяващо преразглеждане или обжалване поради всякакви процесуални грешки или грешки по същество, както и гарантиране наличието на ефективни средства за защита.²³

63. Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да оттеглят всички резерви, направени по член 40, т. 2, б.(б), подт.(v).

Безплатно съдействие от преводач (чл. 40, т.2, б.(б), подт. (vi))

64. Дете, което не разбира или не говори езика, използван в системата на правосъдието за деца, има право на безплатно съдействие от устен преводач на всички етапи от процеса. Преводачите трябва да бъдат обучени за работа с деца.

65. На децата, които срещат бариери при общуването държавите – страни по Конвенцията трябва да предоставят адекватна и ефективна помощ от добре обучени специалисти.

Пълно зачитане на личния живот (чл. 16 и чл. 40, т.2, б.(б), подт. (vii))

66. Правото на детето на пълно зачитане на неприкосновеността на неговия личен живот по време на всички етапи от производството, предвидено в чл.40, т.2, б.(б), подт.(vii) следва да се тълкува във връзка с чл.16 и чл.40, т.1.

67. Държавите – страни по Конвенцията следва да спазват правилото, че изслушванията на деца се провеждат при закрити врата. Изключенията следва да са много ограничени и ясно посочени в закона. Ако съдебното решение и/или присъдата бъдат произнесени публично в съдебно заседание, самоличността на детето следва да не се разкрива. Освен това, правото на неприкосновеност на личния живот означава, че съдебните досиета и архиви за децата трябва да се пазят в строга тайна и да не бъдат достъпни за трети лица, с изключение на тези, които са пряко ангажирани с разследването и разглеждането на делото и решението по него.

68. Докладите от съдебната практика, свързани с деца, следва да бъдат анонимни, включително ако са публикувани в интернет.

69. Комитетът препоръчва държавите да се въздържат от посочване на данните на дете или на лице, което е било дете към момента на извършване на престъплението, в публични регистри на правонарушителите. Включването на такива данни в други регистри, които не са публични, но затрудняват достъпа до възможности за реинтеграция на детето, трябва да се избягва.

70. Според Комитета защитата от публикации, свързани с престъпления, извършени от деца, трябва да е гарантирана през целия живот. Обосновката на правилото за непубликуване и за неговото продължаване след навършване на 18-годишна възраст от детето е, че публикуване-

²³ Резолюция 25/6 на Съвета на ООН по правата на човека.

то предизвиква трайно заклеявяване, което вероятно ще има отрицателно въздействие върху достъпа до образование, работа, жилище или безопасност. Това възпрепятства реинтеграцията на детето и поемането на гражданска роля в обществото. Следователно държавите – страни по Конвенцията следва да гарантират, че общото правило е защита на поверителността през целия живот и то важи за всички видове медии, включително социалните мрежи.

71. Освен това Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията, да въведат правила, позволяващи премахването на вписванията на деца в регистрите за съдимост с навършването на 18 години, което да става автоматично или – в изключителни случаи – след независим преглед.

Д. Мерки²⁴

Отклоняване в целия ход на производството

72. Решението за изправяне на дете пред съдебната система не означава, че детето трябва да бъде подложено на съдебен процес по общия ред. В съответствие със забележките, направени по-горе в раздел IV.Б, Комитетът подчертава, че компетентните органи, какъвто в повечето държави е прокурорът, трябва непрекъснато да проучват възможностите да се избягва съдебен процес или осъждане чрез отклоняване и други мерки. С други думи, възможностите за отклоняване следва да се предлагат още от най-ранното съприкосновение, преди да се пристъпи към съдебен процес, и да са достъпни през цялото производство. В процеса на предлагане на отклоняване човешките права на детето и полагащите му се правни гаранции трябва да се зачитат напълно, като се има предвид, че естеството и продължителността на мерките за отклоняване могат да бъдат предизвикателство и че поради това е необходима правна или друга подходяща помощ. Отклоняването трябва да се представи на детето като начин за спиране на официалния съдебен процес, който ще бъде прекратен, ако програмата за отклоняване бъде изпълнена по удовлетворителен начин.

Произнасяне на решения от съда по правосъдие за деца

73. След провеждането на производство при пълно спазване на чл.40 от Конвенцията (вж. раздел IV.Г по-горе) се излиза с решение. Законите трябва да съдържат голямо разнообразие от мерки, невключващи лишаване от свобода, и изрично да дават приоритет на тяхното прилагане, за да се гарантира, че лишаването от свобода се използва само като крайна мярка и за най-краткия подходящ срок.
74. Съществува богат опит по отношение на прилагането и изпълнението на мерки, невключващи лишаване от свобода, включително възстановително правосъдие. Държавите – страни по Конвенцията трябва да се възползват от този опит и да развиват и прилагат такива мерки, като ги приспособяват към собствените си култура и традиция. Мерките, представляващи принудителен труд, изтезания или нечовешко и унижително отношение, следва да бъдат изрично забранени и санкционирани.
75. Комитетът отново подчертава, че телесното наказание като санкция съставлява нарушение на чл.37, б.(а) от Конвенцията, който забранява всяка форма на жестоко, нечовешко и унижително отношение или наказание (виж също общ коментар на Комитета № 8 (2006)) относно правото на детето на закрила от телесно наказание и други жестоки или унижителни форми на наказание).
76. Комитетът подчертава, че реакцията спрямо правонарушението винаги следва да бъде пропорционална не само на обстоятелствата около него и тежестта му, но и на личните обстоятелства (възраст, по-малка вина, обстоятелства и нужди, включително, ако е подходящо, нуждите на психичното здраве на детето), както и на различните, и особено дългосрочните, нужди на обществото. Строго наказателният подход не е в съответствие с принципите на правосъдието за деца, изложени в чл.40, т.1 от Конвенцията. Когато тежки престъпления са извършени от деца, могат да бъдат разгледани мерки, пропорционални на обстоятелствата на правонарушителя и тежестта на престъплението, включително съображения за необходимостта от обществена сигурност и санкции. Следва да се отдава тежест на висшите интереси на детето като основно съображение, както и на необходимостта от способстване реинтеграцията на детето в обществото.

²⁴ Вж. също раздел IV.В по-горе.

77. Като отчита вредата, която се причинява на децата и юношите чрез лишаването им от свобода, и неговото отрицателно въздействие върху перспективите им за успешна реинтеграция, Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да определят максимално наказание за деца, обвинени в престъпления, което да отразява принципа на „най-краткия възможен срок“ (Конвенция за правата на детето, чл.37, б.(б)).

78. Задължителните минимални присъди са несъвместими с принципа на пропорционалност в правосъдието за деца и с изискването, задържането под стража да бъде крайна мярка и за най-краткия подходящ срок. Съдилищата, произнасящи се по дела на деца, трябва да започват производствата си на чисто; дори дискреционните режими на минимални присъди представят препятствие пред правилното прилагане на международните стандарти.

Забрана на смъртното наказание

79. Член 37, б.(а) от Конвенцията отразява обичайната международна правна забрана за налагане на смъртно наказание за престъпление, извършено от лице на възраст под 18 години. Няколко от държавите – страни по Конвенцията приемат, че правилото забранява само екзекуцията на лица, които нямат навършени 18 години към момента на изпълнение. Други държави отлагат изпълнението до навършването на 18-годишна възраст. Комитетът отново подчертава, че изричният и решаващ критерий е възрастта към момента на извършване на правонарушението. Ако не са налице надеждни и категорични доказателства, че лицето е било под 18-годишна възраст към момента на извършване на престъплението, съмнението следва да се тълкува в негова полза и не може да бъде наложено смъртно наказание.

80. Комитетът призовава малкото останали държави- страни по Конвенцията, които все още не са отменили смъртното наказание за всички правонарушения, извършени от лица на възраст под 18 години, да направят това в спешен порядък и без изключения. Всяко смъртно наказание, наложено на лице, което е било под 18-годишна възраст към момента на извършване на правонарушението, следва да бъде заменено със санкция, която е в пълно съответствие с Конвенцията.

Забрана за доживотен затвор без право на условно освобождаване

81. Никое дете, което е било под 18-годишна възраст по времето, когато е извършило правонарушението, не бива да бъде осъждано на доживотен затвор без възможност за предсрочно или условно освобождаване. Срокът, който трябва да бъде изтърпян преди разглеждането на възможността за условно освобождаване, следва да е значително по-кратък от този за възрастни и да бъде реалистичен, като е необходимо възможността за условно освобождаване редовно да се преразглежда. Комитетът напомня на държавите – страни по Конвенцията, които осъждат деца на доживотен затвор с възможност за предсрочно или условно освобождаване, че при прилагането на тази санкция те следва да се стремят към осъществяване на целите на чл.40, т.1 от Конвенцията. Това означава, наред с други неща, че дете, осъдено на доживотен затвор, следва да получава образование, лечение и грижи, насочени към неговото освобождаване, реинтеграция и способност да поеме градивна роля в обществото. За целта се изисква също редовен преглед на развитието и напредъка на детето, за да се вземе решение за евентуалното му освобождаване. Доживотният затвор изключително много затруднява или дори премахва възможностите за постигане на целите за реинтеграция. Комитетът обръща внимание на доклада за 2015 г., в който Специалният докладчик за изтезанията и друго жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание констатира, че доживотният затвор и продължителните (например последователни) присъди са крайно непропорционални и следователно жестоки, нечовешки или унижителни, когато са наложени на дете (A/HRC/28/68, т.74). Комитетът настойчиво препоръчва държавите – страни по Конвенцията да премахнат всички форми на доживотен затвор, включително безсрочни присъди, за всички правонарушения, извършени от лица, които са били на възраст под 18 години към момента на извършването.

Е. Лишаване от свобода, включително предварително задържане и лишаване от свобода след съдебната фаза

82. Член 37 от Конвенцията съдържа важни принципи за прилагането на лишаване от свобода, процесуалните права на всяко дете, лишено от свобода и разпоредби, относно третирането и условията за деца, лишени от свобода. Комитетът насочва вниманието на държавите – страни по Конвенцията към доклада за 2018 г. на Специалния докладчик относно правото на всеки

човек да се възползва от най-високия достижим стандарт на физическо и психическо здраве, в който се отбелязва, че мащабът и сериозността на страданията на децата, лишени от свобода, налагат необходимостта от ангажираност в световен мащаб за премахване на детските затвори и големите институции за грижи, както и за увеличаване на инвестициите в услуги в общността (A/HRC/38/36, т.53).

83. Държавите – страни по Конвенцията следва незабавно да започнат процес за намаляване до минимум на прилагането на лишаване от свобода.
84. Нищо в този общ коментар не следва да се тълкува като насърчаване на лишаването от свобода или подкрепа за прилагането му, а по-скоро като указване на правилни процедури и условия за малкия брой случаи, в които лишаването от свобода се смята за необходимо.

Водещи принципи

85. Водещите принципи за прилагане на лишаване от свобода са: а) арестуването, задържането или лишаването от свобода на дете трябва да се прилагат само в съответствие със закона, единствено като крайна мярка и за най-краткия подходящ срок; и б) никое дете не бива да се лишава от свобода незаконно или произволно. Арестуването често е начало на предварителното задържане и държавите трябва да гарантират, че законът недвусмислено задължава служителите на реда да прилагат чл.37 и в контекста на арестуването. Освен това държавите трябва да гарантират, че децата не се задържат в транспортни или полицейски килии, освен като крайна мярка и за най-кратък срок, и не се настаняват заедно с възрастни, освен когато това е в техен най-добър интерес. Трябва да се дава приоритет на механизмите за бързо предаване на грижите на родителите или други подходящи възрастни.
86. Комитетът отбелязва със загриженост, че в много страни децата прекарват месеци и дори години, задържани под стража до приключване на досъдебната фаза, което представлява тежко нарушение на чл.37, б.(б) от Конвенцията. Не бива да се прибегва до предварително задържане, освен в най-тежките случаи, като дори тогава то трябва да бъде предшествано от внимателно разглеждане на възможностите за настаняване в общността. Отклоняването от правосъдие на досъдебния етап намалява прилагането на задържане под стража, но дори когато детето трябва да бъде съдено в правосъдната система за деца, мерките, невключващи лишаване от свобода следва да се използват за да се ограничи прилагането на предварително задържане.
87. Критериите за пристъпване към предварително задържане следва да са ясно определени със закон, като съображенията трябва да са предимно за осигуряване на явяване пред съда и за предотвратяване на непосредствена опасност за другите хора. Ако детето представлява опасност (за себе си или за другите), трябва да се прилагат мерки за закрила на детето. Предварителното задържане трябва да подлежи на редовно преразглеждане и продължителността му да бъде ограничена от закона. Всички участници в правосъдната система за деца трябва да дават приоритет на случаите на предварително задържани деца.
88. В изпълнение на принципа, че лишаването от свобода трябва да се налага за най-краткия подходящ срок, държавите – страни по Конвенцията, трябва да предоставят редовни възможности за разрешаване на предсрочно освобождаване и предаване на грижите на родители или други подходящи възрастни, включително в случаите на задържане в полицията. Наличието или липсата на условия за освобождаване, например редовно докладване пред упълномощено лице или явяване на установено за целта място, трябва да бъде по преценка на съответния орган. Не бива да се изисква заплащане на парична гаранция, тъй като повечето деца не са платежоспособни и защото по този начин се дискриминират бедните и маргинализирани семейства. Освен това определянето на гаранция означава принципно съгласие на съда, че детето трябва да бъде освободено, като обаче могат да се използват други механизми за осигуряване на присъствие.

Процесуални права (чл. 37, б.(г))

89. Всяко дете, лишено от свобода, има право на незабавен достъп до правна и друга необходима помощ, правото да оспорва законността на лишаването си от свобода пред съд или друг компетентен, независим и безпристрастен орган, както и правото на бързо решаване на всякакви такива дела. Комитетът препоръчва никое дете да не се лишава от свобода, освен при реална заплаха за обществената сигурност или здраве, и насърчава държавите – страни

по Конвенцията да определят възрастова граница, под която по закон децата не могат да се лишават от свобода, например 16 години.

90. Всяко арестувано и лишено от свобода дете трябва в 24-часов срок да бъде изправено пред компетентен орган, който да провери законността на лишаването от свобода или неговото продължаване. Комитетът препоръчва също държавите – страни по Конвенцията да гарантират редовно преразглеждане на предварителното задържане с оглед прекратяването му. В случаите, когато не е възможно условно освобождаване на детето при или преди първото му явяване (в рамките на 24 часа), детето трябва да бъде официално обвинено в предполагаемите правонарушения и да бъде изправено пред съд или друг компетентен, независим и безпристрастен орган или съдебна инстанция, за да бъде делото разгледано възможно най-скоро, но не по-късно от 30 дни след началото на предварителното задържане. Предвид практиката на многократно и/или продължително отлагане на съдебни заседания, Комитетът настоятелно призовава държавите – страни по Конвенцията да приемат ограничения за максималния брой и продължителността на отлаганията и да въведат законови или административни разпоредби, за да гарантират вземане на окончателно решение по обвиненията от съда или съответния друг компетентен орган не по-късно от шест месеца от първоначалната дата на задържане, като при липса на такова окончателно решение след изтичането на този срок, детето следва да се освободи.
91. Правото да се оспорва законността на лишаването от свобода включва не само правото на обжалване на съдебните решения, но и правото на достъп до съд за преразглеждане на административно решение (взето например от полицията, прокуратурата и други компетентни органи). Държавите – страни по Конвенцията следва да определят кратки срокове за приключване на обжалванията и преразглежданията, за да гарантират бързи решения съобразно с изискванията на Конвенцията.

Третиране и условия (чл. 37, б.(в))

92. Необходимо е всяко, лишено от свобода, дете да бъде отделено от пълнолетните лица, включително в полицейските килии. Лишените от свобода деца не бива да се настаняват в центрове или затвори за пълнолетни, тъй като са налице множество доказателства, че това поставя в риск тяхното здраве и безопасността им, както и бъдещата им способност да не прибегват към престъпно поведение и да се реинтегрират. Допустимото изключение от отделянето на децата от възрастните, посочено в чл.37, б.(в) от Конвенцията – „освен ако се прецени, че висшите интереси на детето изискват да не се прави това“ – следва да се тълкува ограничително, като удобството за държавите – страни по Конвенцията, не може да е съображение с предимство пред висшите интереси на детето. Държавите – страни по Конвенцията следва да създадат отделни обекти за деца, лишени от свобода, в които да работят подходящо обучени служители и които функционират в съответствие със съобразените с потребностите на децата политики и практики.
93. Горното правило не означава, че дете, настанено в обект за деца, трябва да бъде преместено в институция за възрастни веднага след навършване на 18-годишна възраст. Продължаването на неговия престой в обекта за деца следва да бъде възможно, ако това е в негов висш интерес и не противоречи на висшия интерес на децата в обекта.
94. Всяко дете, лишено от свобода, има право да поддържа контакт със своето семейство чрез кореспонденция и посещения. За да се улеснят посещенията, детето следва да бъде настанено в обект, който е възможно най-близо до мястото на пребиваване на неговото семейство. Извънредните обстоятелства, които могат да ограничат този контакт, трябва да бъдат ясно описани в закона и да не бъдат оставяни на преценката на органите.
95. Комитетът подчертава, че наред с другото, във всички случаи на лишаване от свобода следва да се спазват следните принципи и правила:
- а) не се разрешава задържането на лица под 18-годишна възраст без възможност за контакт с външния свят;
 - б) на децата трябва да се осигурят физическа среда и настаняване, благоприятни за осъществяването на свързаните с реинтеграцията цели на настаняването в резидентни обекти. Необходимо е да се обърне съответното внимание на техните потребности от личен живот, от сетивни стимули и от възможности за общуване с връстниците им и за участие в спортни, физкултурни, творчески и развлекателни дейности;

- в) всяко дете има право на образование, което отговаря на неговите нужди и способности, включително във връзка с полагането на изпити, и което има за цел да подготви детето за връщане в обществото; освен това, когато е уместно, всяко дете трябва да получи професионално обучение в подходящи за бъдеща заетост области;
- г) всяко дете има право да бъде прегледано от лекар или здравен специалист при постъпването си в обект за лишаване от свобода или възпитателно заведение, като през целия си престой в обекта то трябва да получава адекватни грижи за психическото и физическото си здраве, които по възможност да се осигуряват от здравните заведения и социалните услуги в общността;
- д) персоналът на обекта трябва да насърчава и улеснява редовните контакти на детето с по-широката общност, включително със семейството, приятелите и други лица, включително представители на външни организации с добро име, както и възможността да посещава своя дом и семейство. Не трябва да има ограничения върху възможността на детето да общува в условия на поверителност и по всяко време със своя адвокат или друг помощник;
- е) физическо ограничаване или сила могат да се използват само когато детето създава непосредствена опасност от самонараняване или нараняване на други лица и само когато всички останали средства за контрол са изчерпани. Физическото ограничаване не бива да се използва за осигуряване на изпълнителност и никога не бива да включва умишлено причиняване на болка. То никога не бива да се прилага като средство за наказание. Използването на физическо ограничаване или сила, включително физически, механични и медикаментозни средства за ограничаване, следва да бъде под строг, пряк и непрекъснат контрол на медицинско лице и/или психолог. Персоналът на обекта следва да премине обучение по приложимите стандарти, а служителите, които прилагат физическо ограничаване или сила в нарушение на правилата и стандартите, следва да бъдат съответно наказвани. Държавите следва да записват, следят и оценяват всички случаи на физическо ограничаване или използване на сила и да гарантират, че прилагането им е сведено до минимум;
- ж) Всяка дисциплинарна мярка трябва да отговаря на отстояването на присъщото на детето достойнство и основните цели на институционалната грижа. Дисциплинарните мерки в нарушение на член 37 от Конвенцията следва да бъдат строго забранени, включително телесното наказание, настаняването в тъмна килия, строгият тъмничен затвор и всяко друго наказание, което може да създаде риск за физическото или психическото здраве или благополучието на детето; дисциплинарните мерки следва да не лишават децата от основните им права, сред които се нареждат посещения на адвокат (процесуален представител), контакт със семейството, храна, вода, облекло, спално бельо, образование, физическа активност или смислени ежедневни контакти с останалите;
- з) Спрямо деца не бива да се прилага строг тъмничен затвор. Всяко прибягване до отделяне на детето от останалите трябва да е за възможно най-кратък срок и да се прилага единствено като крайна мярка за защита на детето или останалите. Когато се приеме за необходимо определено дете да се държи отделно от останалите, това следва да се осъществява в присъствието или под строгия надзор на подходящо обучен служител, а причините и продължителността следва да се документират;
- и) всяко дете трябва да има право да подава молби и жалби, без цензура относно същността им, пред централната администрация, съдебния орган или друг подходящ, независим орган и да бъде незабавно информирано за отговора. Децата трябва да познават своите права, да знаят за механизмите за подаване на молби и жалби и да им е осигурен лесен достъп до тези механизми;
- й) независими и квалифицирани инспектори следва да бъдат оправомощени да извършват редовни инспекции, както и внезапни инспекции по собствена инициатива; те трябва да поставят особен акцент върху провеждането на разговори с децата в институцията в конфиденциална обстановка;
- к) държавите – страни по Конвенцията следва да гарантират липсата на стимули за лишаване на деца от свобода и липсата на възможности за корупция по отношение на настаняването, осигуряването на стоки и услуги или контактите със семейството.

Ж. Специфични въпроси

Военни съдилища и съдилища за държавна сигурност

96. Все по-популярен става възгледът, че съдебните процеси срещу цивилни лица пред военни трибунали и съдилища за държавна сигурност са в противоречие с неотменимото право на справедлив процес пред компетентен, независим и безпристрастен съд. Това явление представлява още по-обезпокоително нарушение на правата, когато засяга деца, тъй като техните случаи винаги следва да се разглеждат в специализирани правосъдни системи за деца. Комитетът е изразявал загриженост по този въпрос в няколко от своите заключителни препоръки.

Деца, вербувани и използвани от недържавни въоръжени групировки, включително такива, определяни като терористични, и деца, срещу които са повдигнати обвинения кон- текста на борбата с тероризма

97. Организацията на обединените нации е установила множество случаи на набиране и експлоатация на деца от недържавни въоръжени групировки, включително такива, определяни като терористични, не само в райони на конфликт, но и в райони без конфликт, включително държавите на произход, на транзит или на връщане на тези деца.

98. Когато са под контрола на такива групировки, децата е възможно да станат жертва на множество форми на нарушения, например набиране за военна служба; военна подготовка; използване във военни действия и/или терористични действия, включително самоубийствени атентати; принуда за изпълнение на екзекуции; използване като човешки щитове; отвличане; продажба; трафик на хора; сексуална експлоатация; детски бракове; използване за транспортиране или продажба на наркотици; експлоатиране за извършване на опасни задачи като шпиониране, наблюдение, охрана на контролно-пропускателни пунктове, патрулиране или превоз на военна техника. Получавани са сигнали, че недържавни въоръжени групировки, включително такива, определяни като терористични, принуждават деца да извършват също актове на насилие срещу собствените си семейства или в собствените си общности, за да демонстрират лоялност и да обезсърчат евентуални отстъпници в бъдеще.

99. Органите на държавите – страни по Конвенцията са изправени пред редица предизвикателства при работата с тези деца. Някои държави-страни са възприели наказателен подход, без да се съобразяват или като се съобразяват в ограничена степен с правата на децата, а това води до трайни последици за развитието на детето и има отрицателно въздействие върху възможностите за реинтеграция в обществото, което от своя страна може да има сериозни последици за последното като цяло. Често тези деца биват арестувани, задържани, преследвани и изправяни пред съда за своите действия в районите на конфликт, а в по-малка степен и в своите страни на произход или връщане.

100. Комитетът насочва вниманието на държавите – страни по Конвенцията към резолюция 2427 (2018) на Съвета за сигурност. В резолюцията Съветът подчертава необходимостта от установяване на стандартни оперативни процедури за бързо предаване на децата, които са свързани или за които се предполага, че са свързани с недържавни въоръжени групировки, включително тези, извършили терористични действия, на съответните цивилни органи за закрила на детето. Съветът подчертава, че децата, които са вербувани от въоръжени сили и групировки в нарушение на приложимото международно право и са обвинени в извършване на престъпления по време на въоръжени конфликти, следва да се третират на първо място като жертви на нарушения на международното право. Съветът също така призовава държавите членки да обмислят възможностите за извънсъдебни мерки като алтернатива на наказателното преследване и задържането под стража, които са насочени към реинтеграция, и ги призовава да прилагат надлежните процесуални изисквания за всички деца, задържани на основание връзки с въоръжени сили и групировки.

101. Държавите – страни по Конвенцията следва да гарантират, че всички случаи на деца, обвинени в престъпления, независимо от тежестта или контекста, се разглеждат при спазване на членове 37 и 40 от Конвенцията, и следва да се въздържат от повдигане на обвинения и предприемане на съдебно преследване спрямо тези деца на основание изразяване на мнение или самата свързаност с недържавни въоръжени групировки, включително такива, определяни като терористични. В съответствие с т. 88 от своя общ коментар № 20, Комитетът препоръчва също държавите – страни по Конвенцията да приемат превантивни мерки за справяне със социалните фактори и първопричините, както и мерки за социална реинтеграция, включи-

телно при прилагане на резолюциите на Съвета за сигурност, свързани с борбата с тероризма, сред които се нареждат резолюции 1373 (2001), 2178 (2014), 2396 (2017) и 2427 (2018), както и резолюция 72/284 на Общото събрание и по-специално препоръките, съдържащи се в т.18.

Традиционни, основани на обичаите на коренното население и други недържавни форми на правораздаване

102. Много деца влизат в съприкосновение с множествени правораздавателни системи, които функционират успоредно с официалната правосъдна система или в нейните рамки. Тези правораздавателни системи могат да бъдат традиционни, племенни, присъщи на коренното население и други. В някои случаи те са по-достъпни от официалните механизми и могат да имат предимството, че бързо и сравнително евтино предлагат отклик, съобразен с културните особености. Тези системи могат да послужат като алтернатива на официалните производства срещу деца и вероятно биха дали положителен принос за промяната на културните нагласи, отнасящи се до децата и правосъдието.

103. Налице е все по-широк консенсус, че в реформите на програмите на правосъдната система трябва се отдели внимание на тези системи. Предвид потенциалното напрежение между държавното и недържавното правосъдие, в допълнение към тревожните въпроси относно процесуалните права и рисковете от дискриминация и маргинализация, реформите следва да се извършват поетапно, по методика, която включва пълно разбиране на съответните съпоставяни системи и е приемлива за всички заинтересовани страни. Традиционните правосъдни процеси и резултати следва да бъдат приведени в съответствие с конституционното право и с правните и процесуалните гаранции. Важно е да не се допускат несправедливост и дискриминация чрез различия между паралелните системи или съдилища при решаването на случаите на деца, извършили сходни престъпления.

104. Принципите на Конвенцията следва да бъдат включени във всички правосъдни механизми, прилагани спрямо децата, а държавите – страни по Конвенцията трябва да гарантират, че Конвенцията е позната и се изпълнява. Възстановителното правосъдие в много случаи е постижимо чрез традиционни, присъщи на коренното население и други недържавни правосъдни системи и може да доведе до полезни изводи, приложими в официалната правосъдна система за деца. Освен това признаването на тези правосъдни системи може да допринесе за засилено зачитане на традициите на коренното население, а това би могло да е от полза за децата от същото население. Трябва да се създават мерки за намеса, стратегии и реформи за конкретните контексти, а процесът да се ръководи от национални действащи фигури.

V. Организация на правосъдната система за деца

105. За да се гарантира пълното прилагане на принципите и правата, разгледани в горните точки, е необходимо да се създаде ефективна организация за управление на правосъдието за деца.

106. За да е налице комплексна правосъдна система за деца, е необходимо създаването на специализирани звена в полицията, съдебната система и прокуратурата, както и специализирани защитници или други представители, които да предоставят правна или друга подходяща помощ на детето.

107. Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да създават детски съдилища като самостоятелни звена или като част от съществуващите съдилища. Когато това не е възможно по практически причини, държавите – страни трябва да осигурят назначаването на специализирани съдии за разглеждане на дела, свързани с правосъдието за деца.

108. Трябва да бъдат създадени специализирани услуги, сред които пробация, консултации или надзор, наред с устройването на специализирани обекти, например центрове за дневна работа с деца, а по необходимост и малки резидентни обекти за грижа и лечение за насочени от правосъдната система за деца. Следва непрекъснато да се способства за ефективната междуведомствена координация на дейностите на всички тези специализирани звена, услуги и обекти.

109. Освен това се насърчават индивидуалните оценки на децата и прилагането на мултидисциплинарен подход. Особено внимание трябва да се обърне на специализираните услуги в общността за деца под минималната възраст за наказателна отговорност, за които е преценено, че се нуждаят от подкрепа.

110. Неправителствените организации могат и в действителност играят важна роля в правосъдието за деца. Ето защо Комитетът препоръчва на държавите – страни по Конвенцията да се стремят към осигуряване на активното участие на такива организации в разработването и прилагането на цялостната им политика в областта на правосъдието за деца, а когато е подходящо, и да им предоставят необходимите ресурси за това участие.

VI. Повишаване на обществената осведоменост и обучение

111. Децата-извършители на правонарушения, често стават обект на негативно медийно отразяване, което допринася за дискриминационното и отрицателно стереотипизиране на тези деца. Това отрицателно представяне или криминализиране на децата често се основава на погрешно представяне и/или неразбиране на причините за престъпността и редовно води до призови за по-строги подходи (нулева толерантност, подход на тежко осъждане след третото провинение, задължителни присъди, съдебни процеси в съдилища за пълнолетни и други, предимно наказателни мерки). Държавите – страни по Конвенцията следва да се стремят към активното, положително участие на депутатите, неправителствените организации и медиите с цел насърчаване и подкрепа на образователни и други кампании, чрез които да се гарантира спазване на всички разпоредби на Конвенцията спрямо децата, попаднали в правосъдната система за деца. От решаващо значение е в тези усилия за повишаване на обществената осведоменост да участват деца и по-специално такива, които имат опит с правосъдната система за деца.

112. От съществено значение за качеството на правораздаването спрямо деца е всички участващи специалисти да получават подходящо мултидисциплинарно обучение относно съдържанието и смисъла на Конвенцията. Обучението трябва да бъде систематично и непрекъснато и да не се ограничава до информация за съответните национални и международноправни разпоредби. То трябва да включва установена и набираща популярност информация от различни области относно редица въпроси, сред които социалните и други причини за престъпност, социалното и психологическото развитие на децата, включително най-новите открития на невробихологията, различията, които могат да представляват дискриминация срещу определени маргинализирани групи, например децата, принадлежащи към малцинства или коренни народи, културата и тенденциите в света на младите хора, динамиката на груповите дейности, наличните мерки за отклоняване от правосъдие и възможности за присъди без лишаване от свобода, по-специално мерките, с които се избягва прибягването до съдебно производство. Трябва също така да се разглежда възможността за използване на нови технологии, например явяване пред съда чрез видеоконферентна връзка, като същевременно се отчитат рисковете, свързани с някои такива технологии, например ДНК профилиране. Необходимо е последователно да се извършва повторна оценка на средствата, които дават резултати.

VII. Събиране и оценка на данни; научни изследвания

113. Комитетът настоява държавите – страни по Конвенцията систематично да събират данни, позволяващи разбивки, включително относно броя и естеството на извършваните от деца правонарушения, прилагането и средната продължителност на предварителното задържане, броят деца, насочени към различни от съдопроизводство мерки (отклоняване), броят осъдени деца, естеството на наложените им санкции и броят деца, лишени от свобода.

114. Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да осигурят редовна оценка на своите правосъдни системи за деца и по-специално на ефективността на предприеманите мерки и по отношение на въпроси като дискриминацията, реинтеграцията и тенденциите в престъпването на правото, като по възможност тази оценка да се извършва от независими академични институции.

115. Важно е в тези оценки и научни изследвания да участват деца и по-специално такива, които понастоящем са или в миналото са били в съприкосновение със системата; от значение е също тези оценки и научни изследвания да се предприемат в съответствие със съществуващите международни насоки за участието на деца в научни изследвания.

Комитет по правата на детето

Общ коментар № 25 (2021 г.) относно правата на децата във връзка с цифровата среда

I. Въведение

1. Децата, до които се допитахме във връзка с изготвянето на настоящия общ коментар, посочиха, че цифровите технологии имат жизнено важно значение за техния живот понастоящем и за тяхното бъдеще: „Посредством цифровите технологии можем да получаваме информация от целия свят“; „[Цифровите технологии] ми помогнаха да открия важни аспекти на моята идентичност“; „Когато си тъжен, интернет може да ти помогне [да] видиш нещо, което да ти донесе радост“.¹

2. Цифровата среда се развива и разширява постоянно, и обхваща информационни и комуникационни технологии, включително, цифрови мрежи, съдържание, услуги и приложения, свързани устройства и среди, виртуална и обогатена реалност, изкуствен интелект, приложения на роботиката, автоматизирани системи, алгоритми и анализ на данни, биометрични решения и технологии за импланти.²

3. Значението на цифровата среда нараства все повече във връзка с по-голямата част от аспектите на живота на децата, включително в кризисни ситуации, като обществените функции, включително образованието, административните услуги и търговията, започват да се осъществяват посредством цифровите технологии. Тя предоставя нови възможности за осъществяването на правата на децата, но същевременно поражда и рискове за нарушаване или злоупотреба с тези права. По време на консултациите децата изразиха мнението, че цифровата среда следва да подкрепя, насърчава и закриля тяхното безопасно и равнопоставено участие: „Бихме искали правителството, технологичните компании и учителите да ни помагат [да] контролираме недостоверната информация, разпространявана онлайн.“; „Искам да имам яснота относно това какво се случва с моите данни... Защо се събират те? Как се осъществява събирането им?“, „Тревожа се за това с кого ще бъдат споделени моите данни“.³

1 „Our rights in a digital world“ (Нашите права в цифровия свят), обобщен доклад за проведената във връзка с изготвянето на настоящия общ коментар консултация с деца, стр. 14 и 22.

Документът е достъпен на адрес: <https://5rightsfoundation.com/uploads/Our%20Rights%20in%20a%20Digital%20World.pdf>. Всички позовавания на мненията на децата се отнасят до този доклад.

2 Терминологичен речник е поместен на уебсайта на Комитета: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRC%2fINF%2f9314&Lang=en.

3 „Our rights in a digital world“, стр. 14, 16, 22 и 25.

4. Правата на всяко дете трябва да бъдат зачитани, защитавани и реализирани в цифровата среда. Иновациите в областта на цифровите технологии оказват въздействие върху живота на децата и върху техните права по различни начини, които имат широк обхват и са взаимно свързани, дори когато самите деца нямат контакт с интернет. Ефективният достъп до цифровите технологии може да помогне на децата да реализират пълния диапазон от своите граждански, политически, културни, икономически и социални права. Ако обаче не бъде постигнато приобщаване към цифровите технологии, съществуващите неравенства вероятно ще нараснат, а е възможно да възникнат и нови.

5. При изготвянето на настоящия общ коментар е използван опитът на Комитета от прегледа на докладите на държавите — страни по Конвенцията, организирания от него ден за обща дискусия относно цифровите медии и правата на детето, практиката на органите по договорите за правата на човека, препоръките на Съвета на ООН по правата на човека и специалните процедури на Съвета, два кръга консултации с държавите, експерти и други заинтересовани страни относно документа за концепцията и проектотекст в напреднал стадий на готовност, и международна консултация със 709 деца, живеещи в разнообразни условия в 28 държави в няколко региона.

6. Настоящият общ коментар следва да се чете във връзка с други приложими общи коментари на Комитета и с неговите насоки по отношение на прилагането на Факултативния протокол към Конвенцията относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография.

II. Цел

7. В настоящия общ коментар Комитетът разяснява как държавите — страни по Конвенцията, следва да прилагат Конвенцията по отношение на цифровата среда и предоставя насоки за съответни законодателни, политически и други мерки, с цел да обезпечат пълно изпълнение на своите задължения по Конвенцията и факултативните протоколи към нея в светлината на възможностите, рисковете и предизвикателствата, свързани с насърчаването, зачитането, защитата и осъществяването на всички права на децата в цифровата среда.

III. Общи принципи

8. Следните четири принципа служат като призма, през която следва да се разглежда осъществяването на всички други права по Конвенцията. Те следва да насочват дейността по определяне на мерките, които са необходими, за да се гарантира осъществяването на правата на децата по отношение на цифровата среда.

A. Недискриминация

9. Правото на недискриминация означава, че държавите — страни по Конвенцията, са задължени да гарантират, че всички деца имат равен и ефективен достъп до цифровата среда по начини, които са съществени за тях.⁴ Държавите — страни по Конвенцията, следва да предприемат всички необходими мерки за преодоляване на изключването от цифровите технологии. Това включва предоставяне на безплатен и безопасен достъп за деца в специално предвидени за това обществени места и инвестиране в политики и програми, които съдействат за осигуряване за всички деца на възможността за достъп на приемливи цени и информирано използване на цифровите технологии в учебните заведения, общностите и у дома.

10. Възможна форма на дискриминация на децата е тяхното изключване от възможности за използване на цифрови технологии и услуги, получаване на враждебни съобщения или несправедливо третиране посредством използването на тези технологии. Други форми на дискриминация могат да възникнат, когато автоматизирани процеси за филтриране на информация, профилиране или вземане на решения се основават на необективни, непълни или получени по нелоялен начин данни, свързани с детето.

11. Комитетът призовава държавите — страни по Конвенцията, да предприемат проактивни мерки за предотвратяване на дискриминацията, основана на пол, увреждане, социално-икономически произход, етнически или национален произход, език или всякакви други признаци, и дискриминацията срещу децата от малцинствата и от групи от коренното население, децата, търсещи убежище, децата бежанци и мигранти, децата, които са лесбийки, гей, бисексуални, транссексуални или интерсексуални, децата, които са жертви или са преживели трафик на хора или сексуална експлоатация, децата, настанени в алтернативни форми на грижа, децата, лишени от свобода, и децата в други ситуации на уязвимост. Необходимо е да се предприемат специални

4 9 (2006 г.), параграфи 37—38.

мерки за преодоляване на свързаното с пола цифрово разделение, засягащо момичетата, и специални мерки, свързани с достъпа, електронната грамотност, неприкосновеността на личния живот и безопасността онлайн.

Б. Висшите интереси на детето

12. Висшите интереси на детето са динамично понятие, което трябва да се оценява по начин, съобразен с конкретния контекст.⁵ Цифровата среда не е проектирана, с цел да бъде използвана от деца, но въпреки това тя има важно значение за живота на децата. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че във всички действия, свързани с осигуряването, регулирането, управлението и използването на цифровата среда висшите интереси на всяко дете са първостепенно съображение.

13. Държавите — страни по Конвенцията, следва да осигуряват участието в такива действия на националните и местните органи, които осъществяват надзор върху осъществяването на правата на децата. Когато оценяват висшите интереси на детето, те следва да вземат предвид всички права на децата, включително техните права да търсят, получават и предават информация, да бъдат защитени от вреда и на техните мнения да се придава съответно значение, както и да осигуряват прозрачност на оценката на висшите интереси на детето и на прилаганите критерии.

В. Право на живот, оцеляване и развитие

14. Възможностите, които предоставя цифровата среда, имат все по-голямо значение за развитието на децата и могат да имат решаващо значение за техния живот и оцеляване, особено в кризисни ситуации. Държавите — страни по Конвенцията, следва да предприемат всички подходящи мерки за защита на децата от рисковете за тяхното право на живот, оцеляване и развитие. Рисковете, свързани със съдържание, контакти, поведение и договори, обхващат, наред с други аспекти, съдържание с насилствен или сексуален характер, киберагресия и кибертормоз, хазарт, експлоатация и злоупотреба, включително сексуална експлоатация и злоупотреба, и популяризирането или подбуждането към самоубийство или дейности, застрашаващи живота, включително от престъпници или въоръжени групи, които са определени като терористични или агресивни екстремистки групи. Държавите — страни по Конвенцията, следва да идентифицират възникващите рискове, на които са изложени децата в различен контекст, и да предприемат съответни действия за тяхното ограничаване, включително като изслушват техните мнения относно характера на конкретните рискове, с които се сблъскват.

15. Използването на цифрови устройства не следва да причинява, нито следва да замества личното взаимодействие между децата или между децата и техните родители или полагащите грижа лица. Държавите — страни по Конвенцията, следва да отделят специално внимание на въздействието на технологиите в първите години на живота на децата, които се характеризират с най-високо ниво на невропластичност, като социалната среда, и по-конкретно отношенията с родителите и полагащите грижа лица, има определящо значение за насочването на когнитивното, емоционалното и социалното развитие на децата. На етапа на най-ранното детство може да е необходимо да се предприемат предпазни мерки, в зависимост от дизайна, предназначението и начините на използване на технологиите. На родителите, полагащите грижа лица, специалистите в областта на образованието и други ангажирани лица следва да се предоставя обучение и съвети относно правилното използване на цифровите устройства, съобразено с резултатите от научни изследвания относно въздействието на цифровите технологии върху детското развитие, особено през периодите на найинтензивно и критично важно развитие на мозъка през ранното детство и юношеството.⁶

Г. Зачитане на мнението на детето

16. Децата съобщават, че цифровата среда им предоставя важни възможности да изразят своето мнение по въпроси, отнасящи се до тях.⁷ Използването на цифровите технологии може да способства за реализирането на участието на децата на местно, национално и международно равнище.⁸ Държавите — страни по Конвенцията, следва да стимулират познаването и достъпа на децата до цифрови способности за изразяване на техните мнения и да осигуряват за децата обучение

5 14 (2013 г.), параграф 1.

6 Общ коментар № 24 (2019 г.), параграф 22; и Общ коментар № 20 (2016 г.), параграфи 9—11.

7 „Our rights in a digital world“, стр. 17.

8 Общ коментар № 14 (2013 г.), параграфи 89—91.

и подкрепя за тяхното равнопоставено с възрастните участие, когато е необходимо, анонимно, така че те да могат да се застъпват ефективно, индивидуално или като група, за своите права.

17. Във връзка с разработването на законодателни актове, политики, програми, услуги и обучение в областта на правата на децата, във връзка с цифровата среда, държавите — страни по Конвенцията, следва да осигуряват участието на всички деца, да изслушват техните нужди и да придават съответно значение на техните мнения. Те следва да гарантират, че доставчиците на цифрови услуги си взаимодействат активно с децата, предприемат съответните предпазни мерки и придават на мненията на децата съответно значение, когато разработват своите продукти и услуги.

18. Държавите — страни по Конвенцията, се насърчават да използват цифровата среда, когато провеждат консултации с деца във връзка със съответни законодателни, административни и други мерки, и да осигуряват сериозното отчитане на техните мнения, а също така да гарантират, че участието на децата не води до необосновано наблюдение или събиране на данни, което нарушава правата им на неприкосновеност на личния живот, свобода на мисълта и на изразяване на мнение. Те следва да гарантират, че в процесите на консултации са включени и децата, които нямат достъп до технологии или уменията да ги използват.

IV. Развиващи се способности

19. Държавите — страни по Конвенцията, следва да зачитат развиващите се способности на детето като овластяващ принцип, който се отнася до процеса на постепенно придобиване от децата на компетентност, разбиране и способност за самостоятелни действия.⁹ Този процес има особено значение в цифрова среда, където децата могат да действат по-независимо, отколкото когато се намират под надзора на родителите и полагащите грижа лица. Рисковете и възможностите, произтичащи от взаимодействието на децата в цифрова среда, се променят в зависимост от тяхната възраст и етапа на тяхното развитие. Държавите следва да се ръководят от тези съображения, когато разработват мерки за закрила на децата в тази среда или за улесняване на техния достъп до нея. Дейността по разработване на съобразени с възрастта мерки следва да се основава на най-добрите и най-актуалните налични научни данни, получени в рамките на различни научни дисциплини.

20. Държавите — страни по Конвенцията, следва да вземат предвид променящото се положение на децата и тяхната способност за самостоятелни действия в модерния свят, компетентността и разбирането на децата, които се развиват неравномерно по отношение на различни умения и дейности, и многообразния характер на съпътстващите рискове. Следва да се търси баланс между тези съображения и значението на упражняването на правата на децата в подпомагана среда, и диапазона от индивидуални преживявания и обстоятелства.¹⁰ Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че доставчиците на цифрови услуги предлагат услуги, които са съобразени с развиващите се способности на децата.

21. В съответствие със задължението на държавите да предоставят подходящо съдействие на родителите и полагащите грижа лица за изпълнението на техните отговорности за отглеждането на децата, държавите — страни по Конвенцията, следва да насърчават осведомеността сред родителите и полагащите грижа лица относно необходимостта да зачитат развиващата се самостоятелност, способности и неприкосновеност на личния живот на децата. Те следва да помагат на родителите и полагащите грижа лица да придобият електронна грамотност и да се осведомяват за рисковете за децата, за да могат да съдействат на децата да осъществяват своите права, включително правото на закрила, във връзка с цифровата среда.

V. Общи мерки за изпълнение от страна на държавите — страни по Конвенцията

22. Осигуряването на възможности за осъществяване и защита на правата на децата в цифрова среда предполага широк набор от законодателни, административни и други мерки, включително охранителни мерки.

A. Законодателство

23. Държавите — страни по Конвенцията, следва да преразглеждат, приемат и актуализират национални законодателни актове в съответствие с международните стандарти в областта

9 7 (2005 г.), параграф 17; и Общ коментар № 20 (2016 г.), параграфи 18 и 20.

10 Общ коментар № 20 (2016 г.), параграф 20.

на правата на човека, с цел да гарантират, че цифровата среда е съвместима с правата, гарантирани от Конвенцията и факултативните протоколи към нея. Законодателството следва да бъде актуално, в контекста на технологичното развитие и възникващите практики. Държавите следва да въведат задължително извършване на оценки на въздействието върху правата на детето, с цел правата на децата да бъдат интегрирани в законодателството, разпределението на бюджетите и други административни решения, свързани с цифровата среда, а също така да насърчават прилагането на такива оценки от публичните органи и стопанските субекти, чиято дейност е свързана с цифровата среда.¹¹

Б. Всеобхватна политика и стратегия

24. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че в националните политики, свързани с правата на децата, се разглежда конкретно цифровата среда, а освен това те следва да въвеждат и прилагат съответни регулаторни актове, етични кодекси за отделни сектори, стандарти за проектиране и планове за действие, като всички тези документи следва да подлежат на периодична оценка и актуализиране. Такива национални политики следва да са насочени към това децата да получат възможност да се възползват от взаимодействието с цифровата среда и да бъде осигурен техният безопасен достъп до нея.

25. Закрилата на децата в интернет следва да бъде интегрирана в националните политики за закрила на детето. Държавите — страни по Конвенцията, следва да въведат и прилагат мерки за защита на децата от рискове, включващи киберагресия и улеснявана от цифровите технологии и осъществявана онлайн сексуална експлоатация и злоупотреба с деца, да гарантират разследването на такива престъпления и да предоставят средства за правна защита и подкрепа на децата жертви. Наред с това те следва да предприемат мерки за удовлетворяване на потребностите на децата в неравностойно или уязвимо положение, включително като предоставят подходяща за деца информация, при необходимост преведена на съответните малцинствени езици.

26. Държавите — страни по Конвенцията, следва да обезпечат функционирането на ефективни механизми за закрила на детето в онлайн средата и политики за закрила в институционален контекст, както зачитат останалите права на децата, във всички места, където децата има достъп до цифрова среда, включително у дома, в учебни заведения, интернет клубове, младежки центрове, библиотеки, здравни заведения и места за алтернативна грижа.

В. Координация

27. За да обхванат хоризонталните аспекти на въздействието на цифровата среда върху правата на децата, държавите — страни по Конвенцията, следва да определят административен орган, натоварен със задачата да координира политиките, насоките и програмите, засягащи правата на децата, изработвани и прилагани от структурите на централната държавна администрация и отделните нива на тази администрация.¹² Такъв национален координационен механизъм следва да си взаимодейства с училищата и сектора на информационните и комуникационните технологии, а също така да осъществява сътрудничество със стопанските субекти, гражданското общество, академичната общност и други организации за осъществяване на правата на децата във връзка с цифровата среда на междусекторно, национално, регионално и местно равнище.¹³ Той следва да използва технологични и други подходящи експертни знания в рамките на държавната администрация и извън нея, според потребностите, и да подлежи на независима оценка на неговата ефективност в изпълнението на поставените му задачи.

Г. Разпределение на ресурсите

28. Държавите — страни по Конвенцията, следва да мобилизират, разпределят и усвояват публични ресурси за прилагане на законодателство, политики и програми за цялостно осъществяване на правата на децата в цифрова среда и за задълбочаване на приобщаването към цифровите технологии, което е необходимо във връзка с нарастващото въздействие на цифровата среда върху живота на децата и за насърчаване на равнопоставения достъп до, и финансовата достъпност на услугите и свързаността.¹⁴

11 Общ коментар № 5 (2003 г.), параграф 45; Общ коментар № 14 (2013 г.), параграф 99; и Общ коментар № 16 (2013 г.), параграфи 78—81.

12 Общ коментар № 5 (2003 г.), параграф 37.

13 Пак там, параграфи 27 и 39.

14 Общ коментар № 19 (2016 г.), параграф 21. ¹⁵ Пак

29. В случаите, когато ресурси са предоставени от стопанския сектор или са получени посредством международно сътрудничество, държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че техният мандат, механизми за осигуряване и разпределение на бюджетни средства и разходи не се влияят или компрометират от трети страни.¹⁵

Д. Събиране на данни и научноизследователска дейност

30. Наличието на редовно актуализирани данни и научноизследователска информация е от ключово значение за разбирането на значението на цифровата среда за живота на децата и оценяването на нейното въздействие върху техните права и на ефективността на предприеманите от държавите мерки. Държавите — страни по Конвенцията, следва да осигуряват обезпечено с достатъчно ресурси събиране на надеждни и обстойни данни, които са разбити по възраст, пол, увреждания, географско местоположение, етнически и национален произход и социално-икономическо положение. Такива данни и научноизследователска информация, включително научноизследователски дейности, проведени с участието на, и от деца, следва да се използват за обосноваване на законодателството, политиките и практиката, и следва да са публично достъпни.¹⁵ Дейностите по събиране на данни и научноизследователските дейности, свързани с взаимодействието на децата с цифровата среда, трябва да се осъществяват при зачитане на неприкосновеността на техния личен живот и да съответстват на най-високите етични стандарти.

Е. Независимо наблюдение

31. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че мандатите на националните институции по правата на човека и други компетентни независими институции обхващат и правата на децата в цифровата среда, както и че тези институции имат правомощията да приемат, разследват и предприемат действия във връзка с жалби от деца и техни представители.¹⁶ Където съществуват независими надзорни органи, компетентни да осъществяват наблюдение върху дейностите, свързани с цифровата среда, националните институции по правата на човека следва да работят в тясно сътрудничество с тези органи с цел ефективно изпълнение на техния мандат по отношение на правата на децата.¹⁸

Ж. Разпространение на информация, повишаване на осведомеността и обучение

32. Държавите — страни по Конвенцията, следва да разпространяват информация и да провеждат кампании за повишаване на осведомеността относно правата на детето в цифровата среда, като отделят специално внимание на субектите, чиито действия оказват пряко или непряко въздействие върху децата. Те следва да съдействат за реализацията на образователни програми за деца, родители и полагащи грижа лица, за широката общественост и органите, определящи политиката, с цел обогатяване на техните знания относно правата на децата във връзка с възможностите и рисковете, произтичащи от цифровите продукти и услуги. Такива програми следва да включват информация относно това как децата могат да се възползват от цифровите продукти и услуги и да развият своята електронна грамотност и умения, какви мерки да се предприемат за защита на неприкосновеността на личния живот на децата и предотвратяване на тяхното виктимизиране, и как да се разпознават деца, на които е причинена вреда онлайн или офлайн, и да се предприемат съответни ответни мерки. Такива програми следва да се разработват въз основа на научни данни и консултации с деца, родители и полагащи грижа лица.

33. Специалистите, работещи с деца и в интерес на децата, и стопанският сектор, включително предприятията от технологичния сектор, следва да получават обучение, засягащо, наред с другото, темите за въздействието на цифровата среда върху правата на детето в различен контекст, начините, по които децата упражняват своите права в цифровата среда и по които те получават достъп до, и използват технологиите. Те следва да получават обучение и относно прилагането на международните стандарти в областта на правата на човека по отношение на цифровата среда. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че за специалистите, работещи на всички нива в системата на образованието, се организира предварително и текущо обучение, свързано с цифровата среда, с цел да се подпомага развитието на техните знания, умения и практика.

там, параграф 27, буква б).

15 Общ коментар № 5 (2003 г.), параграфи 48 и 50.

16 Общ коментар № 2 (2002 г.), параграфи 2 и 7. ¹⁸ Пак там, параграф 7.

3. Сътрудничество с гражданското общество

34. Държавите — страни по Конвенцията, следва да включват систематично гражданското общество, включително водени от деца групи и неправителствени организации, работещи в областите на правата на децата и цифровата среда, в дейностите по разработване, прилагане, наблюдение и оценка на законодателни актове, политики, планове и програми, свързани с правата на децата. Наред с това те следва да гарантират, че организациите на гражданското общество са в състояние да изпълняват своята дейност, свързана с насърчаването и защитата на правата на децата във връзка с цифровата среда.

И. Правата на децата и стопанският сектор

35. Стопанският сектор, включително организациите с нестопанска цел, оказва пряко и непряко въздействие върху правата на децата във връзка с предоставянето на услуги и продукти, свързани с цифровата среда. Стопанските субекти следва да зачитат правата на децата и да предотвратяват и обезщетяват случаи на нарушения на техните права във връзка с цифровата среда. Държавите — страни по Конвенцията, са задължени да гарантират, че стопанските субекти изпълняват тези свои отговорности.¹⁷

36. Държавите — страни по Конвенцията, следва да предприемат мерки, включително посредством разработване, наблюдение, прилагане и оценка на законодателни и регулаторни актове и политики, чрез които да осигурят изпълнението от стопанските субекти на техните задължения да не допускат използване на техните мрежи или онлайн услуги по начини, които причиняват или допринасят за нарушения или злоупотреби с правата на децата, включително с техните права на неприкосновеност на личния живот и закрила, а също така да предоставят на децата, родителите и полагащите грижа лица своевременни и ефективни средства за правна защита. Освен това те следва да насърчават стопанските субекти да предоставят общодостъпна информация и достъпни и своевременни съвети в подкрепа на безопасните и полезни дейности на децата в цифрова среда.

37. Държавите — страни по Конвенцията, са задължени да защитават децата от нарушения на техните права от стопански субекти, включително на правото на закрила от всички форми на насилие в цифрова среда. Макар че стопанските субекти може да не са пряко замесени в извършването на нанасящи вреда действия, те могат да причиняват или да допринасят за извършването на нарушения на правото на децата на защита от насилие, включително посредством разработването и предоставянето на цифрови услуги. Държавите — страни по Конвенцията, следва да въведат, контролират и прилагат законодателни и регулаторни актове за превенция на нарушения на правото на защита от насилие, както и такива, уреждащи разследването на нарушения, свързани с цифровата среда, постановяването на решения във връзка с такива нарушения и осигуряването на съответни средства за правна защита.²⁰

38. Държавите — страни по Конвенцията, следва да изискват от субектите в стопанския сектор да осъществяват надлежна проверка на спазването на правата на децата, като по-конкретно извършват оценки на въздействието върху правата на децата и оповестяват публично резултатите от тях, и отделят специално внимание на разнообразните и в някои случаи сериозни въздействия на цифровата среда върху децата.¹⁸ Те следва да предприемат подходящи мерки за превенция, наблюдение, разследване и наказване на случаите на злоупотреба с правата на децата от страна на стопански субекти.

39. Наред с разработването на законодателство и политики, държавите — страни по Конвенцията, следва да изискват от всички стопански субекти, чиято дейност оказва въздействие върху правата на децата във връзка с цифровата среда, да прилагат регулаторни рамки, етични кодекси за стопанските субекти в сектора, и условия за предоставяне на услуги, които съответстват на най-високите стандарти по отношение на етичните правила, неприкосновеността на личния живот и безопасността в контекста на проектирането, реализирането, разработването, предоставянето, разпространението и пускането на пазара на техните продукти и услуги. Това включва стопанските субекти, чиито продукти и услуги са предназначени за деца, включително като крайни потребители, или оказват по друг начин въздействие върху децата. Те следва да изискват от такива стопански

17 Общ коментар № 16 (2013 г.), параграфи 28, 42 и 82.²⁰

Пак там, параграф 60.

18 Пак там, параграфи 50 и 62—65.

субекти да се придържат към високи стандарти на прозрачност и отчетност, и да ги насърчават да предприемат мерки за реализиране на иновационни решения във висшите интереси на детето. Наред с това държавите следва да прилагат изисквания за предоставяне на съобразено с възрастта изложение на техните условия за предоставяне на услуги, предназначено за децата, или за родителите и полагащите грижа лица, когато децата са много малки.

Й. Търговска реклама и маркетинг

40. Цифровата среда включва стопански субекти, чиито финансови постъпления се реализират от обработване на лични данни с цел насочване на съдържание, което генерира приходи или се предоставя срещу заплащане, като подобни процеси преднамерено и непреднамерено засягат взаимодействията на децата с цифровата среда. Много от тези процеси се осъществяват с участието на повече от един търговски партньори, и изграждат верига на доставки, включваща търговски дейности и обработване на лични данни, които може да доведат до нарушения или злоупотреби с правата на децата, включително посредством рекламиране на функции, които предвиждат и насочват действията на децата към по-екстремно съдържание, автоматизирани съобщения, които могат да прекъснат съня, или използване на лични данни на деца или на данни за местоположението на деца за насочване на потенциално вредно търговско съдържание.

41. Държавите — страни по Конвенцията, следва да отчитат висшите интереси на детето като първостепенно съображение във връзка с регулирането на рекламните и маркетингови дейности, насочени към, или достъпни за деца. Спонсорството, позиционирането на продукти и всички други форми на търговско съдържание следва да бъдат ясно разграничавани от всички други видове съдържание и следва да не затвърждават стереотипи, отнасящи се до пола или расата.

42. Държавите — страни по Конвенцията, следва да забранят със закон

профилирането или насочването на съдържание към деца на каквато и да е възраст за търговски цели въз основа на цифрови данни за техните действителни или екстраполирани характеристики, включително групови или колективни данни, насочване на съдържание по асоциация или профилиране въз основа на предполагаеми интереси. Прякото или непрякото насочване на практики, които се основават на невромаркетинг, анализ на емоционалните особености, интерактивна реклама и реклама в среда на виртуална и обогатена реалност, с цел популяризиране на продукти и услуги, също следва да е забранено.

К. Достъп до правосъдие и средства за правна защита

43. Поради различни причини децата се сблъскват с особени предизвикателства във връзка с достъпа си до правосъдие в случаи, свързани с цифровата среда. Такива предизвикателства са свързани с липсата на законодателство, предвиждащо санкции за нарушения на правата на децата конкретно във връзка с цифровата среда, трудностите, свързани със събирането на доказателства или установяването на самоличността на извършителите, или с обстоятелството, че децата и техните родители или полагащи грижа лица не познават своите права или характеристиките на нарушенията или злоупотребите с правата им в цифровата среда, наред с други фактори. Допълнителни предизвикателства възникват, когато от децата се изисква да предоставят информация за чувствителни или лични онлайн дейности, или във връзка с техните опасения от реакцията на връстниците им или от социално изключване.

44. Държавите — страни по Конвенцията, следва да осигурят широко разпространение на информация за, и улеснен достъп за всички деца и техните представители до подходящи и ефективни съдебни и извънсъдебни механизми, свързани с нарушенията на правата на децата във връзка с цифровата среда. Механизмите за жалби и подаване на сигнали следва да са безплатни, безопасни, поверителни, осигуряващи своевременна реакция и съобразени с интересите на детето, а достъпът до тях следва да се осъществява в достъпен формат. Освен това държавите — страни по Конвенцията, следва да предоставят на разположение на децата, чиито права са били нарушени във или във връзка с цифровата среда, механизми за подаване на колективни жалби, включително групови съдебни искове и искове в обществен интерес, както и за предоставяне на правна и друга съответна помощ, включително посредством специализирани служби.

45. Държавите — страни по Конвенцията, следва да въведат, координират, наблюдават редовно и оценяват мрежи за сезиране за такива случаи и за предоставяне на ефективна подкрепа на

децата жертви.¹⁹ Рамките следва да включват мерки за идентифициране, предоставяне на терапия, последващи грижи и мерки за социална реинтеграция на деца жертви. В механизмите на насочване на случаи следва да бъде включено обучение за идентифициране на деца жертви, предназначено, наред с други, и за доставчици на цифрови услуги. Предприеманите въз основа на такава рамка мерки следва да се осъществяват съвместно от различни агенции и да са съобразени с интересите на детето, с цел предотвратяване на повторното и вторичното виктимизиране на детето в контекста на производствата по разследване и съдебните производства. Във връзка с това може да са необходими специализирани мерки за обезпечаване на поверителност и обезщетяване за вреди, свързани с цифровата среда.

46. Подходящото отстраняване на нанесените вреди включва възстановяване, обезщетяване и удовлетворяване, и може да предполага извинение, коригиране, снемане на противозаконно съдържание, достъп до услуги за психологическо възстановяване или други мерки.²⁰ По отношение на нарушенията в цифровата среда механизмите за възстановяване на вредите следва да отчитат уязвимостта на децата и необходимостта от бързи действия за предотвратяване на текущи и бъдещи вреди. Държавите — страни по Конвенцията, следва да предотвратят повторното извършване на нарушенията, включително посредством реформиране на приложимото законодателство и политики и тяхното ефективно прилагане.

47. Цифровите технологии внасят допълнителни аспекти, усложняващи

разследването и наказателното преследване на престъпленията срещу деца, които може да имат трансграничен характер. Държавите — страни по Конвенцията, следва да противодействат на начините, по които различните форми на използване на цифровите технологии могат да улесняват или възпрепятстват разследването и наказателното преследване на престъпления срещу деца, и да предприемат всички достъпни мерки за превенция, правоприлагане и отстраняване на вредите, включително в сътрудничество с международни партньори. Те следва да предоставят специализирано обучение на служителите на правоприлагащите органи, прокурорите и съдиите във връзка с нарушенията на правата на децата, свързани конкретно с цифровата среда, включително посредством международно сътрудничество.

48. Възможно е децата да се сблъскват с особени трудности да получат правна защита, когато техните права са били нарушени в цифрова среда от стопански субекти, по-специално в контекста на техните дейности с глобален обхват.²¹ Държавите — страни по Конвенцията, следва да анализират възможностите за въвеждане на мерки за зачитане, защита и осъществяване на правата на децата в контекста на екстериториалните търговски дейности на стопанските субекти, когато е налице разумно обоснована връзка между държавата и разглежданото поведение. Те следва да гарантират, че стопанските субекти предоставят на разположение ефективни механизми за подаване на жалби; такива механизми не следва обаче да накърняват възможностите на децата да получат достъп до установени от държавата средства за правна защита. Те следва също така да гарантират, че агенциите с надзорни правомощия, свързани с правата на децата, като например агенциите с правомощия в областта на здравето и безопасността, защитата на данните, правата на потребителите, образованието и рекламата и маркетинга, разследват жалби и предоставят ефективни средства за правна защита в случаи на нарушения или злоупотреби с правата на децата в цифрова среда.²²

49. Държавите — страни по Конвенцията, следва да предоставят на децата съобразена с техните интереси и възрастта им, и съставена на разбираем за тях език информация относно техните права и механизмите за подаване на сигнали и жалби, услугите и средствата за правна защита, които са на тяхно разположение в случаи на нарушение или злоупотреба с техните права във връзка с цифровата среда. Такава информация следва да се предоставя и на родителите, полагащите грижа лица и специалистите, работещи със или в интерес на децата.

19 Общ коментар № 21 (2017 г.), параграф 22. Вж. също приложението към Резолюция 60/147 на Общото събрание.

20 Общ коментар № 5 (2003 г.), параграф 24.

21 Общ коментар № 16 (2013 г.), параграфи 66—67.

22 Пак там, параграфи 30 и 43.

VI. Граждански права и свободи

А. Достъп до информация

50. Цифровата среда осигурява уникална възможност на децата да реализират правото си на достъп до информация. Във връзка с това средствата за информация и комуникация, включително цифровото и онлайн съдържание, изпълняват важна функция.²³ Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че децата имат достъп до информация в цифрова среда и че упражняването на това право се ограничава, само когато това е предвидено в закон и е необходимо за целите, посочени в член 13 от Конвенцията.

51. Държавите — страни по Конвенцията, следва да осигуряват и подкрепят създаването на подходящо за възрастта и овластяващо цифрово съдържание за деца в съответствие с техните развиващи се способности и да гарантират, че децата имат достъп до широко разнообразие от информация, включително информация от публичните органи, относно културата, спорта, изкуствата, здравето, граждански и политически въпроси и правата на децата.

52. Държавите — страни по Конвенцията, следва да насърчават производството и разпространението на такова съдържание, като използват различни формати и множество национални и международни източници, включително новинарски медии, радиа и телевизии, музеи, библиотеки и образователни, научни и културни организации. Те следва да положат специални усилия, за да подобрят осигуряването на разнообразно, достъпно и полезно съдържание за децата с увреждания и децата от различни етнически и езикови групи, групи от коренното население и други малцинствени групи. Възможността за достъп до подходяща информация, на език, който децата разбират, може да окаже сериозно положително въздействие върху постигането на равни възможности.²⁴

53. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че всички деца са информирани и могат лесно да намерят разнообразна и качествена информация онлайн, включително съдържание, което не крие търговски или политически интереси. Те следва да гарантират, че автоматизираното търсене и филтрирането на информацията, включително системите за препоръчване, не дават приоритет на платено съдържание с търговска или политическа мотивация пред избора на децата или за сметка на правото на децата на информация.

54. Цифровата среда може да включва полово стереотипизирана,

дискриминационна, расистка, агресивна, порнографска и свързана с експлоатация информация, както и фалшиви истории, невярна информация и дезинформация, както и информация, насърчаваща децата да се включват в противозаконни и вредни дейности. Такава информация може да дойде от множество различни източници, включително други потребители, създатели на търговско съдържание, извършители на сексуални престъпления или въоръжени групи, които са определени като терористични или агресивни екстремистки групи. Държавите — страни по Конвенцията, следва да осигуряват закрила на децата от вредно и недостоверно съдържание, и да гарантират, че съответните компании и други доставчици на цифрово съдържание разработват и прилагат насоки, които дават възможност на децата да получат безопасен достъп до разнообразно съдържание, зачитащо правото на децата на информация и на свобода на изразяване, като същевременно ги защитават от вредни материали, в съответствие с техните права и развиващи се способности.²⁵ Всички ограничения във функционирането на базирани в интернет, електронни или други системи за разпространение на информация следва да са съобразени с член 13 от Конвенцията.²⁶ Държавите — страни по Конвенцията, не следва умишлено да възпрепятстват или да дават възможност на други действащи лица да възпрепятстват доставката на електричество, услуги на мобилни мрежи или свързване с интернет в никоя географска област, в част от нея или на цялата ѝ територия, което може да попречи на достъпа на детето до информация и комуникация.

55. Държавите — страни по Конвенцията, следва да насърчават доставчиците на цифрови услуги, използвани от деца, да прилагат кратко и разбираемо обозначаване на съдържанието, например относно възрастта, за която е подходящо или доколко е достоверно. Те следва също така да насърчават осигуряването на достъпни насоки, обучение, образователни материали и механизми

23 Общ коментар № 7 (2005 г.), параграф 35; и Общ коментар № 20 (2016 г.), параграф 47.

24 Общ коментар № 17 (2013 г.), параграф 46; и Общ коментар № 20 (2016 г.), параграфи 47—48.

25 Общ коментар № 16 (2013 г.), параграф 58; и Общ коментар № 7 (2005 г.), параграф 35.

26 Комитет по правата на човека, Общ коментар № 34 (2011 г.), параграф 43.

за подаване на сигнали за деца, родители и полагащи грижи лица, педагози и съответните професионални групи.²⁷ Съобразените с възрастта или основани на съдържанието системи, предназначени да защитават децата от неподходящо за възрастта им съдържание, следва да бъдат съобразени с принципа за свеждане на данните до минимум.

56. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че доставчиците на цифрови услуги спазват съответните насоки, стандарти и кодекси³¹ и прилагат законосъобразни, необходими и пропорционални правила за модериране на съдържанието. Контрол на съдържанието, филтриращи системи в училищата и други технологии, насочени към осигуряване на безопасност, не следва да се използват за ограничаване на достъпа на децата до информация в цифрова среда; те следва да се използват единствено за предотвратяване на достигането до децата на вредни материали. Следва да се постига баланс между модерирането и контролирането на съдържанието, от една страна, и правото на защита от нарушаване на другите права на децата, и по-специално на правото им на свобода на изразяване на мнение и на неприкосновеност на личния живот.

57. Професионалните етични кодекси, приети от средствата за масова информация и други организации в тази област на следва да включват насоки за това как да се подават сигнали за рисковете и възможностите в цифрова среда, които имат отношение към децата. Тези насоки следва да обезпечат подаване на сигнали, основани на доказателства, които не разкриват самоличността на децата, които са жертви и са преживели престъпления, в съответствие с международните стандарти за правата на човека.

Б. Свобода на изразяване на мнение

58. Правото на децата на свобода на изразяване на мнение включва свободата да търсят, получават и предават информация и идеи от всякакъв вид, като използват каквито и да са други информационни средства по свой избор. Децата съобщават,²⁸ че цифровата среда предлага широки възможности за изразяване на техните идеи, мнения и политически възгледи. При децата в неравностойно или уязвимо положение улесненото от технологиите взаимодействие с други хора, които споделят техните преживявания и опит, може им да помогне да изразят мнението си.

59. Всякакви ограничения на правата на децата на свобода на изразяване на мнение в цифровата среда, като филтри, включително мерки за безопасност, следва да бъдат законосъобразни, необходими и пропорционални. Обосновката на такива ограничения следва да бъде прозрачна и съобщена на децата на език, подходящ за възрастта им. Държавите — страни по Конвенцията, следва да осигуряват на децата информация и възможности за обучение как ефективно да упражняват това свое право, и по-специално как да създават и споделят цифрово съдържание по безопасен начин, като същевременно зачитат правата и достойнството на другите и не нарушават законодателството, като например нормите, отнасящи се до подбуждане към омраза и насилие.

60. Когато децата изразяват своето политическо или друго мнение и идентичност в цифровата среда, е възможно да провокират критика, враждебност, заплахи или наказание. Държавите — страни по Конвенцията, следва да защитават децата от киберагресия и заплахи, цензура, пробиви в защитата на данните и цифрово наблюдение. Децата не следва да бъдат подлагани на наказателно преследване по повод на изразеното от тях мнение в цифровата среда, освен когато нарушават ограничения, предвидени в наказателното законодателство, които съответстват на член 13 от Конвенцията.

61. Предвид наличието на различна търговска и политическа мотивация за популяризиране на конкретни възгледи за света държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че използването на автоматизирани процеси на филтриране на информация, профилиране, маркетинг и вземане на решения не подменя, не манипулира и не възпрепятства възможността на децата да формират и изразяват свое мнение в цифровата среда.

В. Свобода на мисълта, съвестта и религията

62. Държавите — страни по Конвенцията, следва да зачитат правото на детето на свобода на мисълта, съвестта и религията в цифровата среда. Комитетът насърчава държавите — страни по

²⁷ Общ коментар № 16 (2013 г.), параграфи 19 и 59. ³¹ Пак там, параграфи 58 и 61.

²⁸ „Our rights in a digital world“, стр. 16.

Конвенцията, да приемат или актуализират регулаторни актове за защита на данните и стандарти за проектиране, които идентифицират, определят и забраняват практики, манипулиращи или възпрепятстващи правото на детето на свобода на мисълта и вярванията в цифрова среда, например чрез анализ на емоционалните особености или намеса. Автоматизирани системи може да се използват за извеждане на заключения относно вътрешното състояние на детето. Държавите следва да гарантират, че автоматизирани системи и системи за филтриране на информация не се използват, за да засегнат или повлияят на поведението или емоциите на детето или да ограничат неговите възможности или развитие.

63. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че децата няма да бъдат наказвани на основание на тяхната религия или вярвания и бъдещите им възможности няма да бъдат ограничавани по никакъв друг начин. Упражняването на правото на децата да изразяват собствената си религия или вярвания в цифрова среда може да подлежи само на ограничения, които са законосъобразни, необходими и пропорционални.

Г. Свобода на сдружаване и на мирни събрания

64. Цифровата среда може да даде възможност на децата да формират своя

социална, религиозна, културна, етническа, сексуална и политическа идентичност и да участват в сдружения и да се включват в публични пространства за дебати, културен обмен, социално сближаване и многообразие.²⁹ Децата съобщават, че цифровата среда им осигурява ценни възможности да се срещат, обменят мнения и спорят с връстници, вземащи решения длъжностни лица и други лица, които споделят техните интереси.³⁰

65. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че техните закони, регулаторни актове и политики защитават правото на децата да участват в организации, които работят частично или изключително в цифрова среда. Не могат да се поставят ограничения върху упражняването от децата на правото им на свобода на сдружаване и на мирни събрания в цифрова среда, различни от тези, които са законосъобразни, необходими и пропорционални.³¹ Това участие не следва само по себе си да води до отрицателни последствия за тези деца, като например изключване от училище, ограничения или лишаване от бъдещи възможности или изготвяне на полицейски профил. Такова участие следва да бъде безопасно, поверително и да не се наблюдава от публични или частни субекти.

66. Обществената видимост и възможностите за работа в мрежа в цифрова среда могат също да подкрепят активност, ръководена от самите деца, и да дадат възможност на децата да се проявят като застъпници за правата на човека. Комитетът отчита, че цифрова среда дава възможност на децата, включително на децата правозащитници, както и на децата в уязвимо положение, да общуват помежду си, да се застъпват за своите права и да се сдружават. Държавите — страни по Конвенцията, следва да ги подкрепят, включително, като им оказват съдействие за създаване на специални цифрови пространства, и гарантират тяхната безопасност.

Д. Право на неприкосновеност на личния живот

67. Неприкосновеността на личния живот има жизнено важно значение за способността за самостоятелни действия, достойнството и безопасността на децата, както и за упражняването на техните права. Личните данни на децата се обработват, с цел да им бъдат предоставени образователни, здравни и други услуги и придобивки. Заплаха за неприкосновеността на личния живот на децата може да възникне при събиране и обработване на данни от публични институции, стопански субекти и други организации, както и от престъпни дейности, като например кражба на самоличност. Заплаха може да произтече и от собствените действия на децата или от действия на членове на семейството, връстници или други лица, например, когато родителите споделят снимки онлайн или непознат споделя информация за дете.

68. Данните могат да включват информация, наред с друго, относно самоличността, действията, местоположението, комуникацията, емоциите, здравето и взаимоотношенията на децата. Определени комбинации от лични данни, включително биометрични данни, могат еднозначно да идентифицират детето. Цифрови практики, като например автоматизирано обработване

29 Общ коментар № 17 (2013 г.), параграф 21; и Общ коментар № 20 (2016 г.), параграфи 44—45.

30 „Our rights in a digital world“, стр. 20.

31 Комитет по правата на човека, Общ коментар № 37 (2020 г.), параграфи 6 и 34.

на данни, профилиране, набелязване според поведението, задължително удостоверяване на самоличността, филтриране на информацията и масово наблюдение се превръщат в рутинни практики. Такива практики може да доведат до произволна или незаконна намеса в правото на детето на неприкосновеност на личния живот; те може да окажат неблагоприятен ефект върху детето, чието отражение да продължи и на по-късен етап от живота му.

69. Намеса в неприкосновеността на личния живот на детето се допуска, само когато намесата не е нито произволна, нито незаконна. Всяка такава намеса следователно следва да бъде предвидена в закон, да преследва законосъобразна цел, да съответства на принципа за свеждане на данните до минимум, да е пропорционална и предназначена да отстоява висшите интереси на детето, като не трябва да противоречи на разпоредбите, общите и конкретните цели на Конвенцията.

70. Държавите — страни по Конвенцията, следва да предприемат законодателни, административни и други мерки, за да гарантират, че неприкосновеността на личния живот на децата се зачита и защитава от всички организации и във всички видове среда, които обработват техни данни. Законодателството следва да включва сериозни гаранции, прозрачност, независим контрол и достъп до средства за правна защита. Държавите — страни по Конвенцията, следва да изискват в цифровите продукти и услуги, които засягат децата, защитата на неприкосновеността на личния живот да се интегрира на етапа на проектиране. Те следва редовно да правят преглед на законодателството за неприкосновеност на личния живот и защита на данните и да гарантират, че процедурите и практиките предотвратяват умишлени или случайни нарушения на неприкосновеността на личния живот на децата. Когато се приема, че криптирането е подходящо средство, държавите — страни по Конвенцията, следва да предвидят подходящи мерки, които дават възможност за откриване и подаване на сигнали за материали, представляващи сексуална експлоатация или злоупотреба с дете, или сексуална експлоатация на дете. Тези мерки трябва да бъдат строго ограничени в съответствие с принципите на законосъобразност, необходимост и пропорционалност.

71. Когато се иска съгласие за обработване на данни на дете, държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че съгласието е информирано и е дадено свободно от детето или, в зависимост от възрастта и развиващите се способности на детето, от родителя или лицето, полагащо грижа, и е получено преди обработването на тези данни. Когато собственото съгласие на детето се счита за недостатъчно и се иска съгласието на родителя за обработване на лични данни на детето, държавите — страни по Конвенцията, следва да изискват организациите, обработващи такива данни, да потвърждават, че съгласието е информирано, съдържателно и дадено от родителя на детето или полагащите грижа за него.

72. Държавите — страни по Конвенцията следва да гарантират, че децата и техните семейства или полагащите грижа лица имат лесен достъп до съхраняваните данни, могат да внасят поправки в данните, които са неточни или остарели, и да заличават данни, незаконно събрано или ненужно съхранявани от публични органи, частни лица или други органи, при спазване на определени разумни и законосъобразни ограничения.³² Те следва допълнително да гарантират правото на децата да оттеглят съгласието си и да подават възражения срещу обработването на личните им данни, когато администраторът на данни не посочва законни, императивни основания за такова обработване. Те следва също така да предоставят информация на децата, родителите и полагащите грижа лица по тази въпроси на език, подходящ за деца и в достъпен формат.

73. Достъп до личните данни на децата следва да имат само органите, организациите и физическите лица, натоварени по закон с обработването им в съответствие с надлежни процесуални гаранции като редовни одити и мерки за отчетност.³³ Личните данни на децата, събрани с определени цели, независимо в каква среда, включително цифровизирани регистри за съдимост, следва да бъдат защитени и използвани изключително за тези цели и не следва да бъдат незаконно или ненужно записвани или използвани за други цели. Когато информацията се предоставя в една среда и може законосъобразно да е полезна за детето в друга среда, например в контекста на училищното образование и висшето образование, използването на такива данни следва да бъде прозрачно, да подлежи на отчетност и да зависи от съгласието на детето, родителя или полагащото грижа лице, както е целесъобразно.

74. Законодателството и мерките за неприкосновеност на личния живот и защита на данните не следва произволно да ограничават други права на децата, като например тяхното право на

32 Комитет по правата на човека, Общ коментар № 16 (1988 г.), параграф 10.

33 Пак там; и Комитет по правата на детето, Общ коментар № 20 (2016 г.), параграф 46.

изразяване на мнение или на закрила. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че законодателството за защита на данните зачита неприкосновеността на личния живот и личните данни на децата във връзка с цифровата среда. Посредством постоянни технологични нововъведения обхватът на цифровата среда непрекъснато се разширява и включва все повече услуги и продукти, като например облекла и играчки. Тъй като различните видове пространства, в които децата прекарват време, се „свързват“ чрез използване на интегрирани сензори, свързани с автоматизирани системи, държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че продуктите и услугите, които са включени в тези пространства, следва да съответстват на строги правила и стандарти за защита на данните, както и други правила и стандарти, свързани с неприкосновеността на личния живот. Това включва обществени пространства, като например улици, училища, библиотеки, места за спортуване и отдих, и търговски помещения, включително магазини и кинотеатри, и дома.

75. Всяко цифрово наблюдение на деца, наред с всяко свързано автоматизирано обработване на лични данни, следва да зачита правото на детето на неприкосновеност на личния живот и не следва да се прави рутинно, произволно, или без знанието на детето, или в случая на съвсем малки деца, без знанието на техен родител и лице, полагащо грижа; нито следва да се прави без право на възражение спрямо подобно наблюдение, в търговски обекти и образователни институции и институции за полагане на грижа. Следва винаги да се вземат под внимание най-малко нарушаващите неприкосновеността на личния живот налични средства за постигане на целта.

76. Цифровата среда изправя родителите и полагащите грижа лица пред конкретни проблеми по отношение на зачитането на правото на децата на неприкосновеност на личния живот. Технологиите, които следят онлайн активността с цел безопасност, като например проследяващи устройства и услуги, ако не се прилагат внимателно, може да попречат на детето да получи достъп до гореща линия или да търси чувствителна информация. Държавите — страни по Конвенцията, следва да информират децата, родителите и полагащите грижа лица за важното значение на правото на детето на неприкосновеност на личния живот и за това как техните собствени практики може да застрашат това право. Държавите следва също така да им предоставят информация относно практиките, посредством които те могат да осигурят зачитане и защита на неприкосновеността на личния живот на децата по отношение на цифровата среда, като същевременно осигуряват тяхната безопасност. Наблюдението от страна на родителите и полагащите грижа лица на цифровите дейности на децата следва да бъде пропорционално и да съответства на развиващите се способности на децата.

77. Много деца използват онлайн аватари или псевдоними, които защитават тяхната самоличност, и тези практики могат да имат важно значение за защитата на неприкосновеността на личния живот на децата. Държавите — страни по Конвенцията, следва да изискват прилагане на подход към осигуряването на анонимност, интегриращ безопасността и неприкосновеността на личния живот на етапа на проектирането, като същевременно гарантират, че анонимните практики не се използват рутинно за прикриване на вредно или незаконно поведение, като например киберагресия, реч на омразата или сексуална експлоатация и злоупотреба. Защитата на неприкосновеността на личния живот на детето в цифрова среда може да бъде жизненоважна в случаи, когато самите родители или полагащи грижа лица представляват заплаха за безопасността на детето, или когато те са в конфликт във връзка с грижата за детето. Такива случаи може да изискват по-нататъшна намеса, както и семейно консултиране или други услуги, за да се защити правото на детето на неприкосновеност на личния живот.

78. Доставчиците на превантивни или консултантски услуги за деца в цифрова среда следва да бъдат освободени от всякакво задължение детето потребител да получи съгласието на родител, за да има достъп до такива услуги.³⁴ Тези услуги следва да поддържат високи стандарти за неприкосновеност на личния живот и закрила на детето.

Е. Регистрация при раждане и право на самоличност

79. Държавите — страни по Конвенцията следва да насърчават използването на цифрови системи за идентификация, които позволяват всички новородени деца да получат регистрация при раждане и да бъдат официално признати от националните органи, за да се улесни достъпът до услуги, включително здравни, образователни и социални. Липсата на регистрация при

34 Общ коментар № 20 (2016 г. г.), параграф 60.

раждане улеснява нарушаването на правата на детето, предвидени в Конвенцията и нейните факултативни протоколи. Държавите — страни по Конвенцията, следва да използват съвременни технологии, включително мобилни звена за регистрация, и по-специално за децата в отдалечени райони, децата бежанци и мигранти, децата в риск и тези в маргинализирано положение, и да включат децата, родени преди въвеждането на цифровите системи за идентификация. За да може тези системи да са полезни за децата, следва да се проведат кампании за повишаване на осведомеността на обществото за тях, да се въведат механизми за наблюдение, да се насърчи включването на общността и да се гарантира ефективна координация между различните действащи лица, включително длъжностните лица по гражданско състояние, съдии, нотариуси, длъжностни лица в системата на здравеопазването и служители на структурите за закрила на детето. Те следва да гарантират също, че е въведена надеждна система за неприкосновеност на личния живот и защита на данните.

VII. Насилие над деца

80. Цифровата среда може да предостави нови възможности за извършване на насилие над деца, като улеснява ситуации, в които децата преживяват насилие и/или може да бъдат повлияни да навредят на себе си или на други хора. Кризи, като например пандемии, може да доведат до завишен риск от нанасяне на вреда онлайн, предвид факта, че при такива обстоятелства децата прекарват повече време във виртуални платформи.

81. Извършителите на сексуални престъпления може да използват цифровите технологии, за да склоняват деца със сексуална цел, и за да участват в сексуална злоупотреба с деца онлайн, например чрез видео излъчване на живо, производство и разпространение на материали, изобразяващи сексуална злоупотреба с деца, и чрез сексуално изнудване. Форми на улеснено от цифровата среда насилие и сексуална експлоатация и злоупотреба може да бъдат извършвани и вътре в кръга на доверие на детето, от роднини или приятели или, при подрастващите, от интимния партньор, и може да включват киберагресия, включително тормоз и заплахи за репутацията, създаване или споделяне без дадено съгласие на сексуализиран текст или изображения, като например самостоятелно създадено съдържание чрез склоняване и/или принуждаване, и насърчаване на самонараняващо поведение, като например, порязване, суицидно поведение или хранителни разстройства. Когато деца са извършили такива действия, държавите — страни по Конвенцията, следва винаги, когато е възможно, да предприемат по отношение на участващите деца превантивен подход, подход на закрила и на възстановително правосъдие.³⁵

82. Държавите — страни по Конвенцията, следва да предприемат законодателни и административни мерки за закрила на децата от насилие в цифрова среда, включително редовен преглед, актуализиране и прилагане на строги законодателни, регулаторни и институционални рамки, които закрилят децата от познати и нововъзникващи рискове от всички форми на насилие в цифрова среда. Такива рискове включват физическо или психично насилие, нараняване или злоупотреба, negliжиране или малтретиране, експлоатация и злоупотреба, включително сексуална експлоатация и злоупотреба, трафик на деца, насилие, основано на пола, киберагресия, кибератаки и информационна война. Държавите — страни по Конвенцията, следва да прилагат мерки за безопасност и за закрила в съответствие с развиващите се способности на децата.

83. Цифровата среда може да предостави нови възможности за недържавни групи, включително въоръжени групи, които са определени като терористични или агресивни екстремистки групи, да набират и експлоатират деца за извършване или участие в насилие. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че законодателството забранява набирането на деца от терористични или агресивни екстремистки групи. Децата, обвинени в престъпления в този контекст, следва да бъдат третирани на първо място като жертви, но, ако им бъдат повдигнати официални обвинения, следва да се прилага системата за детско правосъдие.

VIII. Семейна среда и алтернативна грижа

84. Много родители и полагащи грижа лица се нуждаят от подкрепа, за да

придобият познанията, капацитета и уменията в областта на технологиите, които са им необходими, за да помагат на децата си по отношение на цифровата среда. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че родителите или полагащите грижа лица имат възможност да придобият електронна грамотност, да научат как технологиите могат да подкрепят

35 24 (2019 г.), параграф 101; и CRC/C/156, параграф 71.

правата на децата и да разпознават децата, които са жертва на онлайн вреда и да реагират по подходящия начин. Специално внимание следва да се обърне на родителите и полагащите грижа за деца в неравностойно или уязвимо положение.

85. При оказване на подкрепа и даване на насоки на родителите и оказващите грижа лица по отношение на цифровата среда, държавите — страни по Конвенцията следва да ги насърчават да осъзнаят, че трябва да зачитат нарастващата самостоятелност и нужда от неприкосновеност на личния живот на децата в съответствие с техните развиващи се способности. Държавите — страни по Конвенцията, следва да вземат под внимание, че децата често се възползват и експериментират с цифровите възможности и може да бъдат изложени на рискове, включително и на по-крехка възраст, отколкото родителите и полагащите грижа може да очакват. Някои деца съобщават, че имат нужда от повече подкрепа и насърчаване в своите цифрови дейности, и по-специално, когато възприемат подхода на родителите и полагащите грижа лица като наказателен, прекомерно рестриктивен или несъобразен с техните развиващи се способности.³⁶

86. Държавите — страни по Конвенцията, следва да вземат под внимание, че

подкрепата и насоките, предоставяни на родителите и полагащите грижа лица, следва да се основават на разбирането за специфичния и уникален характер на взаимоотношенията родител — дете. Тези насоки следва да подкрепят родителите да поддържат подходящ баланс между закрилата на детето и неговата нововъзникваща самостоятелност, на основата на взаимно разбиране и уважение, вместо на забрани или контрол. За да се помогне на родителите и полагащите грижа лица да поддържат баланса между родителската отговорност и правата на детето, следва да бъде възприет принципът за висшите интереси на детето във връзка със съображението за развиващите се способности на детето. Насоките за родителите и полагащите грижа лица следва да насърчават социалните, творческите и учебните дейности на децата в цифрова среда и да подчертават, че използването на цифрови технологии не следва да заменя прякото взаимодействие между самите деца или между децата и родителите или полагащите грижа лица.

87. Важно е децата, разделени от своите семейства, да имат достъп до цифрови технологии.³⁷ Данните показват, че цифровите технологии са полезни за поддържане на отношенията в семейството, например в случаите на раздяла на родителите, когато децата са настанени в алтернативна грижа, за целите на изграждане на отношения между децата и потенциалните осиновители или приемни родители и за събиране на децата със семействата им. Следователно, в контекста на разделените семейства държавите — страни по Конвенцията, следва да подкрепят достъпа до цифрови услуги за децата и техните родители, полагащи грижа лица или други съответни лица, като вземат под внимание безопасността и висшите интереси на детето.

88. Между мерките, предприети за подобряване на приобщаването към цифровите технологии и необходимостта от закрила на децата в случаите, когато родителите или други членове на семейството или полагащите грижа лица, независимо дали присъстващи физически или отдалечено, може да ги изложат на риск, следва да има баланс. Държавите — страни по Конвенцията следва да вземат под внимание, че такива рискове може да бъдат породени при проектирането и използването на цифровите технологии, например чрез разкриване на местоположението на детето пред потенциален насилник. Като признават тези рискове, те следва да изискват подход, интегриращ безопасността и неприкосновеността на личния живот на етапа на проектирането, и да гарантират, че родителите и полагащите грижа лица са напълно наясно с рисковете и съществуващите стратегии за подкрепа и закрила на децата.

IX. Деца с увреждания

89. Цифровата среда открива пред децата с увреждания нови възможности да поддържат социални контакти със своите връстници, да получат достъп до информация и да участват в обществения процес на вземане на решения. Държавите — страни по Конвенцията, следва да използват тези възможности и да предприемат мерки, които да предотвратят създаването на нови и да премахнат съществуващите пречки, с които се сблъскват децата с увреждания по отношение на цифровата среда.

90. Децата с различни видове увреждания, включително физически, интелектуални, психосоциални, слухови и зрителни увреждания, се сблъскват с различни пречки при достъпа до цифрова среда,

36 „Our rights in a digital world“, стр. 30.

37 21 (2017 г.), параграф 35.

като например съдържание в недостъпни формати, ограничен достъп до помощни технологии на приемливи цени у дома, в училище и в общността и забрана за използване на цифрови устройства в училище, в лечебните заведения и в други видове среда. Държавите — страни по Конвенцията следва да гарантират, че децата с увреждания имат достъп до съдържание в достъпни формати и да премахнат политиките, които имат дискриминационно въздействие върху такива деца. Те следва да гарантират достъп до помощни технологии на приемливи цени, когато е необходимо, и по-специално за децата с увреждания, живеещи в бедност, а също така да организират кампании за повишаване на осведомеността, обучение и ресурси за децата с увреждания, за техните семейства и работещите в образователните и други компетентни институции, така че те да имат достатъчно знания и умения да използват ефективно цифровите технологии.

91. Държавите — страни по Конвенцията, следва да насърчават технологичните иновации, които отговарят на изискванията на децата с различни видове увреждания и да гарантират, че цифровите продукти и услуги са проектирани с универсален достъп до тях, така че да могат да бъдат използвани от всички деца без изключение и без да е необходимо адаптиране. Децата с увреждания следва да бъдат включени в проектирането и доставката на политиките, продуктите и услугите, които засягат реализирането на техните права в цифрова среда.

92. Децата с увреждания може да са изложени в по-голяма степен на рискове в цифрова среда, включително киберагресия и сексуална експлоатация и злоупотреба.

Държавите — страни по Конвенцията, следва да идентифицират и разгледат рисковете, пред които са изпрани децата с увреждания, като предприемат мерки да гарантират, че цифровата среда е безопасна за тях, докато същевременно противодействат на предразсъдъците, с които се сблъскват хората с увреждания, които могат да доведат до прекомерна защита или изключване. Информацията относно безопасността, защитните стратегии и публичната информация, услуги и форуми, свързани с дигиталната среда следва да бъдат осигурявани в достъпни формати.

Х. Здраве и благосъстояние

93. Цифровите технологии могат да улеснят достъпа до здравни услуги и информация и да подобрят диагностичните и лечебните дейности за физическото и психичното здраве и храненето на майките, новородените, децата и подрастващите. Те също така предлагат значителни възможности за достигане до децата в неравностойно и уязвимо положение или в отдалечени общности. В кризисни ситуации или при здравни или хуманитарни кризи достъпът до здравни услуги и информация чрез цифрови технологии може да остане единствен вариант.

94. Децата съобщават, че оценяват търсенето в интернет на информация и подкрепа, свързана със здравето и благосъстоянието, включително за физическото, психичното и сексуалното и репродуктивно здраве, пубертета, сексуалността и зачеването.³⁸ Поспециално подрастващите искат достъп до безплатни, конфиденциални, подходящи за възрастта и недискриминиращи онлайн услуги за психичното здраве и за сексуалното и репродуктивното здраве.³⁹ Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че децата имат безопасен, сигурен и конфиденциален достъп до достоверна здравна информация и услуги, включително услуги за психологическо консултиране.⁴⁰ Тези услуги следва да ограничат обработването на данни на децата до данните, които са необходими за осъществяване на услугата, и следва да бъдат предоставяни от специалисти или лица с подходяща квалификация, с въведени регламентирани механизми за контрол. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че цифровите здравни продукти и услуги не създават и не повишават неравенствата по отношение на достъпа на децата до здравни услуги, предоставяни присъствено.

95. Държавите — страни по Конвенцията следва да насърчават и инвестират в изследвания и развитие, насочени към специфични здравни потребности и насърчаващи положителни здравни резултати за децата посредством напредъка в технологиите. Цифровите услуги следва да бъдат използвани за допълване или подобряване на присъственото предоставяне на здравни услуги на децата.⁴¹ Държавите — страни по Конвенцията, следва да въведат или актуализират разпоредби, които изискват от доставчиците на здравни технологии и услуги да заложат правата на децата във функционалностите, съдържанието и разпространението на съответните технологии и услуги.

38 „Our rights in a digital world“, стр. 37.

39 Общ коментар № 20 (2016 г.), параграф 59.

40 Пак там, параграфи 47 и 59.

41 Пак там, параграфи 47–48.

96. Държавите — страни по Конвенцията, следва да регламентират борбата с известните вреди и проактивно да разглеждат новите изследвания и данни в сектора на общественото здраве, за да предотвратят разпространението на невярна информация, материали и услуги, които могат да увредят психичното или физическото здраве на децата. Възможно е също да са необходими мерки за превенция на нездравословните занимания с цифрови игри или социални медии, като например нормативна забрана на цифров дизайн, който накърнява развитието и правата на децата.⁴²

97. Държавите — страни по Конвенцията, следва да използват цифрови технологии, за да насърчават здравословния начин на живот, включително физическа и социална активност.⁴³ Те следва да регулират индивидуално насочената или неподходяща за възрастта реклама, маркетинг и други съответни цифрови услуги с цел превенция на излагането на децата на рекламиране на нездравословни продукти, включително определени храни и напитки, алкохол, наркотици и тютюн, и други никотинови продукти.⁴⁴ Такива разпоредби, свързани с цифровата среда, следва да съответстват и да не изостават от разпоредбите, отнасящи се до офлайн средата.

98. Цифровите технологии предлагат множество възможности на децата да подобрят своето здраве и благосъстояние, когато има баланс между тях и потребностите на децата от почивка, физическа активност и пряко общуване с техните връстници, семейства и общности. Държавите — страни по Конвенцията, следва да разработят насоки за деца, родители, полагащи грижа лица и педагогически специалисти относно важното значение на здравословния баланс между цифровите и нецифровите дейности, както и на достатъчната почивка.

XI. Образование, развлекателни и културни дейности

А. Право на образование

99. Цифровата среда има потенциал да улесни и разшири в голяма степен достъпа на децата до висококачествено приобщаващо образование, включително авторитетни източници на формално и неформално обучение, информално учене, както и взаимно учене между връстници и самостоятелно учене. Прилагането на цифровите технологии може също така да повиши ефективността на взаимодействието между учителя и ученика и между учещите. Децата подчертават значението на цифровите технологии за подобряването на достъпа им до образование и подпомагане на тяхното учене и участие в извънкласни дейности.⁴⁵

100. Държавите — страни по Конвенцията, следва да подпомагат дейността на образователни и културни институции като архиви, библиотеки и музеи във връзка с предоставянето на достъп на децата до разнообразни цифрови и интерактивни ресурси за учене, включително ресурси, свързани с коренното население, и ресурси на езици, които детето разбира. Тези и други полезни ресурси могат да подпомагат взаимодействието на децата с творческите, гражданските и културните практики на тяхната общност и да им помогнат да научат повече за такива академични на други общности.⁴⁶ Държавите — страни по Конвенцията, следва да разширяват възможностите на децата за учене онлайн и през целия живот.

101. Държавите — страни по Конвенцията, следва да инвестират по справедлив начин в технологична инфраструктура в училищата и други обекти, където се осъществява учене, с цел да гарантират физическата и финансовата достъпност на достатъчен брой компютри, наличието на висококачествена и бърза интернет връзка, непрекъсната доставка на електричество, обучение на учителите за използването на цифровите образователни технологии, и достъпността и своевременната поддръжка на технологичната инфраструктура в училищата. Наред с това те следва да подпомагат създаването и разпространението на разнообразни и висококачествени цифрови образователни ресурси на езици, които децата разбират, както и да предприемат мерки за недопускане на задълбочаването на съществуващите неравенства, като например тези, на които са изложени момичетата. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че използването на цифрови технологии не е за сметка на присъственото образование и е обосновано с оглед на целите на образованието.

42 Общ коментар № 15 (2013 г.), параграф 84.

43 Общ коментар № 17 (2013 г.), параграф 13.

44 Общ коментар № 15 (2013 г.), параграф 77.

45 „Our rights in a digital world“, стр. 14, 16 и 30.

46 17 (2013 г.), параграф 10.

102. За децата, които не присъстват физически в класната стая или тези, които живеят в отдалечени райони или са в неравностойно или уязвимо положение, цифровите образователни технологии могат да осигурят условия за дистанционно или мобилно учене.⁴⁷ Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират наличието на подходяща инфраструктура, обезпечаваша достъпа на всички деца до основните предпоставки за осъществяване на дистанционно учене, включително достъп до устройства, електричество, свързаност, учебни материали и професионална подкрепа. Освен това те следва да гарантират, че училищата разполагат с достатъчни ресурси, за да могат да предоставят на родителите и полагащите грижа лица насоки за осъществяване на мобилно учене у дома, както и че цифровите образователни продукти и услуги не създават или задълбочават неравенства по отношение на достъпа на децата до присъствени образователни услуги.

103. Държавите — страни по Конвенцията, следва да разработят основани на научни данни политики, стандарти и насоки за училищата и други компетентни структури, които са натоварени да придобиват и използват образователни технологии и учебни материали с цел повишаване на ефективността на предоставянето на полезни образователни резултати. Стандартите по отношение на цифровите образователни технологии следва да гарантират, че използването на тези технологии е етично и подходящо с оглед на целите на образованието и не излага децата на насилие, дискриминация, незаконосъобразно използване на техните лични данни, търговска експлоатация или други нарушения на техните права, като например използване на цифрови технологии за документиране на поведението на децата и предоставяне на тази информация на родители или полагащи грижа лица без знанието или съгласието на детето.

104. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че в училищата се преподава електронна грамотност като елемент от базовия учебен план, от предучилищното образование и през цялото училищно образование, както и че преподаването на такива предмети се оценява въз основа на постигнатите резултати.⁴⁸ Учебните планове следва да обхващат знания и умения за безопасна работа с широк диапазон от цифрови инструменти и ресурси, включително такива, свързани със съдържание, творчески дейности, сътрудничество, участие, изграждане на социални умения и гражданско участие. Освен това в учебните планове следва да е включено обучение за придобиване на критично разбиране на начините за намиране на достоверни източници на информация и разпознаване на дезинформация и други форми на необективно или фалшиво съдържание, включително по въпроси, със сексуалното и репродуктивното здраве, правата на човека, включително правата на детето в цифрова среда, и достъпните форми на подкрепа и правна защита. Те следва да стимулират осведомеността сред децата за възможните неблагоприятни последствия от излагането на рискове, свързани със съдържание, контакти, поведение и договори, включително киберагресия, трафик на хора, сексуална експлоатация и злоупотреба, и други форми на насилие, както и за стратегии за намаляване на вредите и за защита на техните и на други лица лични данни, а също така за изграждане на социалните и емоционалните умения и устойчивост на децата.

105. Нараства значението на това децата да разбират цифровата среда, включително нейната инфраструктура, търговски практики, стратегии за убеждаване и използване на автоматизирано обработване на лични данни и наблюдение, както и възможните неблагоприятни последствия от цифровизацията на обществата. Учителите, и особено тези, които водят обучение по електронна грамотност и по сексуално и репродуктивно здраве, следва да получават обучение относно предпазните мерки, свързани с цифровата среда.

Б. Право на културни дейности, отмора и игра

106. Цифровата среда улеснява осъществяването на правото на децата на културни дейности, отмора и игра, което има определящо значение за тяхното благосъстояние и развитие.⁴⁹ Децата от всички възрастови групи съобщават, че получават удоволствие, задоволяват интересите си и се успокояват чрез своето взаимодействие с широк диапазон от цифрови продукти и услуги, избрани от тях,⁵⁰ но изразяват загриженост, че възрастните може да не разберат значението на

47 Съвместна обща препоръка № 31 на Комитета за премахване на дискриминацията по отношение на жените /Общ коментар № 18 на Комитета по правата на детето (2019 г.), параграф 64; Комитет по правата на детето, Общ коментар № 11 (2009 г.), параграф 61; и Общ коментар № 21 (2017 г.), параграф 55.

48 Общ коментар № 20 (2016 г.), параграф 47.

49 Общ коментар № 17 (2013 г.), параграф 7.

50 „Our rights in a digital world“, стр. 22.

играта в цифрова среда и как тя може да бъде споделена с приятели.⁵¹

107. Цифровите форми на културни дейности, отмора и игра следва да подпомагат децата и да им въздействат благоприятно, както и да отразяват и насърчават различната идентичност на децата и по-специално тяхната културна идентичност, езика и културното им наследство. Те могат да способстват за изграждането на социалните умения на децата, за тяхното учене, изразяване, творчески дейности като музика и изобразително изкуство, и чувството им за принадлежност и споделена култура.⁵⁶ Участието в културния живот чрез интернет допринася за творческото развитие, идентичността, социалната сплотеност и културното многообразие. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че децата имат възможност да използват свободното си време, за да експериментират с информационни и комуникационни технологии, да изразяват себе си и да участват в културния живот чрез интернет.

108. Държавите — страни по Конвенцията, следва да изпълняват регулаторни функции и да предоставят насоки на специалистите, родителите и полагащите грижа лица, както и да работят в сътрудничество с доставчиците на цифрови услуги, когато е уместно, за да гарантират, че цифровите технологии и услуги, предназначени за деца, използвани от деца или оказващи въздействие върху тях през тяхното свободно време, се разработват, разпространяват и използват по начини, които разширяват възможностите на децата за културни дейности, отмора и игра. Това може да включва дейности за насърчаване на иновациите в областта на цифровите игри и свързани дейности, които подпомагат самостоятелността и личностното развитие и на децата и възможностите им да получават удоволствие.

109. Държавите — страни по Конвенцията, следва да осигуряват баланс между насърчаването на възможностите за културни дейности, отмора и игра в цифрова среда с привлекателни алтернативи във физическата среда в местата, където децата живеят. Особено през първите години от живота си децата придобиват езикови умения, координация, социални умения и емоционална интелигентност, в голяма степен посредством игра, която включва физическа активност и пряко физическо взаимодействие с други хора. За по-големите деца играта и заниманията за отмора, които включват физическа активност, екипни спортове и други рекреационни дейности на открито, могат да са полезни за здравето, както и за усъвършенстването на функционалните и социалните умения.

110. Времето за отмора, прекарано в цифрова среда, може да изложи децата на рискове от вреди, например в резултат на непрозрачна или подвеждаща реклама, или подчертано привлекателни или напомнящи на хазартни игри характеристики. Като въвеждат или прилагат подходите за защита на данните, защита на неприкосновеността на личния живот на етапа на проектирането и безопасност на етапа на проектирането, както и други регулаторни мерки, държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че стопанските субекти не насочват към децата тези или подобни техники, които са разработени, с оглед да обслужват приоритетно търговски интереси, а не интересите на децата.

111. В случаите, когато държавите — страни по Конвенцията, или стопанските субекти предоставят насоки, възрастова категоризация, етикети или сертификати във връзка с определени форми на цифрови игри и дейности за отмора, те следва да бъдат формулирани по такъв начин, че да не ограничават достъпа на децата до цифровата среда като цяло или да накърняват възможностите им за отмора или други техни права.

XII. Специални мерки за защита

А. Защита от икономическа, сексуална и други форми на експлоатация

112. Децата следва да бъдат защитени от всички форми на експлоатация, накърняваща всички аспекти на тяхното благосъстояние във връзка с цифровата среда. Експлоатацията може да се осъществява в много различни форми, като например икономическа експлоатация, включваща детски труд, сексуална експлоатация и злоупотреба, продажба, трафик или отвличане на деца и принудително набиране на деца за участие в престъпни дейности, включително форми на киберпрестъпления. Създавайки и споделяйки съдържание, децата могат да участват в икономически дейности в цифрова среда, което може да доведе до тяхната експлоатация.

113. Държавите — страни по Конвенцията, следва да преразгледат приложимите законодателни

⁵¹ Общ коментар № 17 (2013 г.),
параграф 33. ⁵⁶ Пак там, параграф 5.

актове и политики, за да гарантират, че децата са защитени от икономическа, сексуална и други форми на експлоатация, както и че техните права, свързани с трудова дейност в цифрова среда, и свързаните с тях възможности за получаване на възнаграждение, са защитени.

114. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират наличието на подходящи механизми за правоприлагане, които предоставят помощ на децата, родителите и полагащите грижа лица за получаване на достъп до предвидените мерки за защита.⁵² Те следва да приемат необходимото законодателство, за да гарантират, че децата са защитени от вредни стоки като оръжия или наркотици и от вредни услуги като хазартни игри. Следва да се прилагат надеждни системи за удостоверяване на възрастта, за да се предотврати достъпът на деца до продукти или услуги, чието притежаване или използване от тях е противозаконно. Такива системи следва да отговарят на изискванията за защита на данните и закрила.

115. Що се отнася до задълженията на държавата за разследване, наказателно преследване и наказване на трафика на хора, включително съставните елементи на това престъпление и свързаните с неизпълнението действия, държавите — страни по Конвенцията, следва да разработят и актуализират законодателство за борба с трафика на хора, с което да бъде забранено набирането с помощта на технологии на деца за участие в престъпни групи.

116. Държавите — страни по Конвенцията, следва да осигурят наличието на подходящо законодателство за защита на децата от престъпления, извършвани в цифрова среда, включително измами и кражба на самоличност, и да отделят достатъчни ресурси, за да обезпечат разследването и наказателното преследване на престъпленията в цифрова среда. Наред с това държавите — страни по Конвенцията, следва да прилагат строги изисквания за киберсигурност, защита на неприкосновеността на личния живот на етапа на проектирането и безопасност на етапа на проектирането в контекста на цифровите услуги и продукти, използвани от деца, за да бъде ограничен до минимум рискът от такива престъпления.

Б. Детско правораздаване

117. В определени случаи срещу деца се отправят твърдения или обвинения или те биват обявявани за виновни, че са нарушили законодателството за борба с киберпрестъпността. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че органите, които определят политиката, вземат предвид въздействието на такова законодателство върху децата, насочват усилията си приоритетно към мерки за превенция и полагат всички усилия за въвеждане и прилагане на алтернативи на наказателното преследване.

118. Изготвените от деца материали със сексуално съдържание, които те притежават и/или споделят със свое съгласие и изключително за тяхна лична употреба, не следва да бъдат основание за наказателно преследване. Следва да бъдат създадени подходящи за деца канали, които позволяват на децата да търсят по безопасен начин съвети и помощ във връзка с изготвени от тях материали със сексуално съдържание.

119. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че цифрови технологии, механизми за наблюдение като софтуер за разпознаване на лица и инструменти за определяне на профили на риска, които се използват за дейности по превенция, разследване и наказателно преследване на престъпления, не се използват за несправедливо преследване на деца, подозирани или обвинени в извършване на криминални престъпления, и не се използват по начин, който нарушава техните права, и особено правата на неприкосновеност на личния живот, достойнство и свобода на сдружаване.

120. Комитетът отчита, че в случаите, когато в резултат на цифровизацията на съдебните производства липсва личен контакт с децата, това може да оказва отрицателно въздействие върху мерките за възстановително правосъдие, основаващи се на изграждане на взаимоотношения с детето. В такива случаи, както и в случаи на лишаване на деца от свобода, държавите — страни по Конвенцията, следва да осигуряват личен контакт с цел стимулиране на способността на децата за ефективно взаимодействие със съдилищата и подпомагане на тяхното възстановяване.

⁵² Общ коментар № 16 (2013 г.), параграф 37.

В. Закрила на децата в условия на въоръжени конфликти, на децата мигранти и деца в други ситуации на уязвимост

121. Цифровата среда може да предостави на децата в уязвимо положение, включително децата, живеещи в условия на въоръжен конфликт, вътрешно разселените деца, децата мигранти, децата, търсещи убежище, и децата бежанци, децата, живеещи на улицата, и децата, засегнати от природни бедствия, достъп до информация, която може да спаси техния живот и има жизнено важно значение за тяхната закрила. Освен това цифровата среда може да им даде възможност да поддържат контакт със своите семейства, да получат достъп до образование, здравеопазване и други основни услуги, а също така да получат храна и безопасен подслон. Държавите — страни по Конвенцията, следва да осигурят на тези деца безопасен, сигурен, зачитащ личния живот и полезен достъп до цифровата среда, както и защита от всички форми на насилие, експлоатация и злоупотреба.

122. Държавите — страни по Конвенцията, следва да гарантират, че деца не се набират и използват за участие в конфликти, включително въоръжени конфликти, посредством цифровата среда. Това включва предотвратяване, наказателно преследване и санкциониране на всички форми на подпомогнато чрез технологии установяване на контакт и склоняване на деца към сексуални действия, например чрез използване на платформи на социални мрежи или на функции за чат в онлайн игри.

XIII. Международно и регионално сътрудничество

123. Трансграничното и транснационално естество на цифровата среда обуславя необходимостта от активно международно и регионално сътрудничество, за да се гарантира, че всички заинтересовани участници, включително държавите, стопанските субекти и други участници, зачитат, защитават и реализират ефективно правата на децата във връзка с цифровата среда. С оглед на това е от жизнено важно значение държавите — страни по Конвенцията, да осъществяват двустранно и многостранно сътрудничество с национални и международни неправителствени организации, агенции на Организацията на обединените нации, стопански субекти и организации с дейност в областта на закрилата на детето и правата на човека във връзка с цифровата среда.

124. Държавите — страни по Конвенцията, следва да насърчават и допринасят към международния и регионалния обмен на експертен опит и добри практики, както и да въвеждат и популяризират надхвърлящи националните граници дейности за изграждане на капацитет, ресурси, стандарти, регулаторни документи и мерки за защита, които правят възможно осъществяването на правата на децата в цифрова среда от всички държави. Те следва да насърчават изработването на общо определение на понятието престъпление в цифрова среда, приемане на договорености за правна взаимопомощ и съвместно събиране и обмен на научни данни.

XIV. Разпространяване

125. Държавите — страни по Конвенцията, следва да направят необходимото за широкото разпространяване на настоящия общ коментар, включително посредством използване на цифровите технологии, сред всички компетентни заинтересовани страни, и по-специално сред парламентите и органите на държавната администрация, включително тези, които отговарят за хоризонталната и секторната цифрова трансформация, както и сред представителите на съдебната система, стопанските субекти, медиите, гражданското общество и широката общественост, специалистите в областта на образованието и децата, както и за предоставянето на достъп до него в различни формати и на различни езици, а също така във версии, съобразени с възрастта.

МРЕЖА ЗА ПРАВНА ПОМОЩ КЪМ НАЦИОНАЛНА МРЕЖА ЗА ДЕЦАТА

Мрежата за правна помощ на Национална мрежа за децата¹ е създадена през 2020 година като инициатива на Национална мрежа за децата (НМД) с мотива да повиши влиянието на застъпническата работа на НМД чрез работата по знакови случаи на деца или т.нар. „стратегически дела“, както и да предложи квалифицирана правна помощ на случаи на деца.

Целите, които Мрежата за правна помощ си поставя, могат да бъдат синтезирани по следния начин:

1. подобряване на защитата на правата на децата, включително и посредством воденото на стратегически дела;
2. застъпничество относно изграждането на правна рамка, която защитава детските права;
3. повишаване правната култура в сферата на детските права.

За да гарантира горепосоченото, мрежата за правна помощ е структурирана от Консултативен съвет, който включва ключови юристи и адвокати в областта на правата на децата и правата на човека и развитието на гражданското общество, координатор и консултант на Мрежата за правна помощ. Експертизата на тези ключови експерти в областта на правата на детето и правата на човека гарантира, че Мрежата за правна помощ предлага солидни знания в областта на защитата на правата на децата и като такава - се стреми да постигне надлежното им прилагане на национално ниво.

¹ Мрежата за правна помощ в сайта на НМД: <https://nmd.bg/campaigns/mrezha-za-pravna-pomosht/>

Тази конференция е съфинансирана от
Програма за права, равенство и гражданство
2014-2020 на ЕС

VALIDITY

БЪЛГАРСКИ ЦЕНТЪР
ЗА НЕСТОПАНСКО
ПРАВО

СЪЮЗ
НА СЪДИИТЕ
В БЪЛГАРИЯ

НАЦИОНАЛНА МРЕЖА ЗА ДЕЦАТА

ISBN 978-619-7345-07-0